

**İTTİHAT TERAKKİ CEMİYETİ
MERKEZ-İ UMUMİSİ**

Selçuk KIZILKAYA

**Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR
2013
Her hakkı saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Selçuk KIZILKAYA

İTTİHAT TERAKKİ CEMİYETİ MERKEZ-İ UMUMİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR**

ERZURUM-2013

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

05/08/2013

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “İTTİHAT TERAKKİ CEMİYETİ MERKEZ-İ UMUMİSİ” adlı eser-metin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, eser-metin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

05/08/2013

Selçuk KIZILKAYA

T.C.

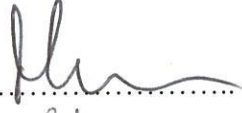
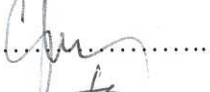
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR danışmanlığında, Selçuk KIZILKAYA tarafından hazırlanan bu çalışma 05/08 /2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR İmza:
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Selami KILIÇ İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	X
ÖNSÖZ.....	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

1.1. İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ	4
1.1.1. Yeni Osmanlılar (JönTürkler)'ın Fikir Temelleri	4
1.1.2. II. Abdülhamit'e Muhalefetin Oluşması	12
1.1.3. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu	21
1.1.4. Selanik'teki Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ve Birleşme.....	25
1.1.5. İttihat ve Terakki Düşüncesi	31
1.2. İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN İKTİDARA GELİŞ SÜRECİ.....	34
1.2.1. 1908 II. Meşrutiyet'in İlanı.....	34
1.2.2. 31 Mart Olayı ve Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi	38
1.2.3. İttihat ve Terakki'ye Muhalefet ve Halaskar Zabitan Hareketi.....	46
1.2.4. Bab-ı Ali Baskını ve Tam İktidar.....	52
1.2.5. I. Dünya Savaşı Yıllarında İttihat ve Terakki	55

İKİNCİ BÖLÜM

MERKEZ-İ UMUMİ

2.1 MERKEZ-İ UMUMİ'NİN OLUŞUMU	58
2.1.1. Merkez-i Umumi'nin Yönetimi	58
2.1.2. Merkez-i Umumi'nin Maliyesi	61
2.1.3. Merkez-i Umumi'nin Teşkilatı.....	62
2.1.4. Merkez-i Umumi'nin Görev, Yetki ve Sorumlulukları	65
2.2. MERKEZ-İ UMUMİ ÜYELERİ.....	68

2.2.1. 1908 Merkez-i Umumi Üyeleri	68
2.2.2. 1909 Merkez-i Umumi Üyeleri	69
2.2.3. 1910 Merkez-i Umumi Üyeleri	70
2.2.4. 1911 Merkez-i Umumi Üyeleri	70
2.2.5. 1911 Merkez-i Umumi Üyeleri	71
2.2.6. 1916 Meclis-i Umumi Üyeleri	72
2.2.7. 1916 Merkez-i Umumi Üyeleri	73
2.2.8. 1917 Meclis-i Umumi Üyeleri	73
2.3. HAKKINDA YAZILANLAR VE ÜYELERİNİN İFADELERİYLE	
MERKEZ-İ UMUMİ	74
2.3.1. Merkez-i Umumi Üyelerinin Muhakemeleri	77
2.3.1.1. Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamalarında Merkez-i Umumi	
Üyelerinin İfadeleri.....	79
2.3.1.1.1. Said Halim Paşa'nın Sorgulanması.....	79
2.3.1.1.2. Çürüksulu Mahmud Paşa'nın Sorgulanması.....	82
2.3.1.1.3. Adliye Nazırı İbrahim Bey'in Sorgulanması.....	83
2.3.1.1.4. Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey'in Sorgulanması	85
2.3.1.1.5. Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey'in Sorgulanması	88
2.3.1.1.6. Nafia Nazırı Abbas Halim Paşa'nın Sorgulanması.....	91
2.3.1.1.7. Meclis-i Mebusan Reisi Adliye ve Hariciye Nazırı Halil	
(Menteşe) Bey'in Sorgulanması	92
2.3.1.1.8. Maliye Nazırı Cavid Bey'in Sorgulanması	94
2.3.1.1.9. Nafia Nazırı Ali Münif Bey'in Sorgulanması	99
2.3.1.1.10. Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şeref Bey'in Sorgulanması	100
2.3.1.1.11. Dahiliye Nazırı İsmail Canbulat Bey'in Sorgulanması	102
2.3.1.1.12. İaşe Nazırı (Kara) Kemal Bey'in Sorgulanması	103
2.3.1.1.13. Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi'nin Sorgulanması.....	105
2.3.1.2. Divan-ı Harp Yargılamaları	106
2.3.1.2.1 Mithat Şükrü Bleda'nın Muhakemesi	106
2.3.1.2.2 Ziya Gökalp Bey'in Muhakemesi	114
2.3.1.2.3 Talat Muşkara'nın (Küçük Talat) Muhakemesi.....	119
2.3.1.2.4 Sami Cevad Bey'in Muhakemesi	123

2.3.1.2.5 Atıf Bey'in Muhakemesi.....	125
2.3.1.2.6 Rıza Bey'in Muhakemesi	130
2.3.1.2.7 Musa Kazım Efendi'nin Muhakemesi	133
2.3.1.2.8 Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı Hüseyin Haşım Bey'in Muhakemesi.....	135
2.3.1.2.9 Merkez-i Umumi'nin Gücü.....	136
SONUÇ.....	140
EKLER.....	143
Ek_1. Merkez-i Umumi'nin Mührü ve Arması.	143
Ek_2. Merkez-i Umumi'nin Bugünkü Durumu	144
Ek_3. Takvim-i Vekayi'den Bir Örnek	145
Ek_4. Alemdar Gazetesinden Bir Örnek	146
Ek_5. 5. Şube Yargılamalarından Bir Örnek.	147
Ek_6. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Nizamname-i Umumisi (1908)...	148
Ek_7. Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti Teşkilat-ı Dahiliye Nizamnamesi (1908).	173
Ek_8. Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnamesi (1325-1909). ...	184
Ek_9. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Nizamnamesi (1327-1911).....	200
Ek_10. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Nizamnamesi (1329-1913).....	222
KAYNAKÇA	232
ÖZGEÇMİŞ.....	238

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ MERKEZ-İ UMUMİ'Sİ

Selçuk KIZILKAYA

Danışman: Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR

2013, 238 sayfa

Jüri: Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR

Prof. Dr. Selami KILIÇ

Yrd. Doç. Dr. Yavuz ÖZDEMİR

İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumi'si üzerine yaptığımız bu çalışmada, İttihat ve Terakki'nin fikir temelleri, siyasi alanda gösterdiği faaliyetler ve Merkez-i Umumi'nin teşkilat yapısı, maliyesi, görev yetki ve sorumlulukları en nihai olarak da Merkez-i Umumi üyelerinin yargılamalarını inceledik. İki bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümünde, İttihat ve Terakki'yi bir bütün olarak ele aldık. İkinci bölümde Merkez-i Umumi'yi ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İttihat ve Terakki, Merkez-i Umumi, Enver Paşa, Osmanlı Devleti.

ABSTRACT

MASTER THESIS

İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ MERKEZ-İ UMUMİ'Sİ

Selçuk KIZILKAYA

Supervisor: Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR

2013, 238 pages

**Jury: Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR
Prof. Dr. Selami KILIÇ
Assist. Prof. Dr. Yavuz ÖZDEMİR**

In the study of Committee of İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi, we have examined basis of it, services of it in political field, general structure of Merkez-i Umumi, finance, authority, duties and finally judgement of members of Merkez-i Umumi. In the first part of our study which has two main parts, we have analysed Committee of İttihat ve Terakki as a whole part. In the second part, we have examined Merkez-i Umumi, elaborately.

Keywords: İttihat ve Terakki, Merkez-i Umumi, Enver Paşa, Ottoman Empire

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

Bkz : Bakınız

C : Cilt

Çev : Çeviren

s : Sayfa

S : Sayı

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin son dönemi olarak adlandırabileceğimiz zaman diliminde, özellikle 1789 İhtilalinden sonra tüm dünyayı saran fikir akımları Osmanlı Devleti'ne sirayet etmişti. Bu dönemde Avrupa'daki gelişmeleri takip etmek adına hem bürokrasi nezdinde hem de eğitim aşamalarının geliştirilmesi konusunda yurt dışına bir çok öğrenci ve bürokrat çıkmıştır.

Avrupa'daki fikir hareketlerinden Osmanlı Devleti'nin etkilenmemesi elbette beklenemezdi. Yurt dışına çıkan öğrenciler, kuvvetli birer muhalif olarak geri dönmüşlerdi. Osmanlı kamuoyu ilk defa bu zümre sayesinde bir çok yeni terimler ile kaynaşıyordu. Mutlak monarşilerin güçlerini kaybettiği bir ortam da, devlet egemenlik sahasını kaybetmemek adına, yeni oluşan muhalif gruplarla mücadele etmeyi bir zorunluluk olarak hissetmiştir.

Osmanlı Devleti'nin her türlü alanda (eğitim, sağlık, maliye, ordu ve teşkilat) eski gücünü günden güne yitirmesi yenilikçilerin elini güçlendirmiştir. Bunun yanında savaş meydanlarından devletin yenilgi ile dönmesi ordu içerisindeki aydınlanmayı temsil eden genç subay grubunu da oldukça rahatsız etmiştir.

Hem sivil hem de askeri kanadın bir araya gelerek oluşturduğu kurumun adı İttihat ve Terakki'dir. Yaklaşık olarak otuz beş yıllık bir mücadeleden sonra ortaya çıkan bu kurum, devletin son dönemine tartışmalı bir şekilde damgasını vurmuştur. Gelişen olaylar neticesinde sivil bürokrasi gücünü askeri erke karşı kaybetmiştir.

Çalışmada emeği geçen dost ve arkadaşlarıma; tez konusunun belirlenmesinde, yöntem ve yazım kısmında her türlü desteğini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR'a teşekkür ederim.

Erzurum 2013

Selçuk KIZILKAYA

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde yenilik hareketleri 1600'lü yıllarda başlar. Bu yıllarda devlet erbabı ve Osmanlı aydını diyebileceğimiz zümre aslında yenilik taraftarı değildi. İleri sürülen fikirler hep geçmişe duyulan bir özlemdir. Saraya sunulan layiha ve risalelerde Kanun-u Kadim'in bozulduğu anlatılmakta ve eski haşmetli günlere, tekrar Kanun-u Kadim'e dönülmesi ile ulaşılabileceği fikri hayli yaygındı. Ancak şurası ilginçtir ki, Kanun-u Kadim'in ne olduğu ve kim zamanından kaldığı, nasıl bir işleyiş ve idare tarzına sahip olduğu hakkında pek bir bilgi verilmemiştir.

Devletin gerileme nedenlerinden en başta geleni mülki idaredeki bozulmalardır. Kanuni'den sonra başa geçen padişahların devlet işleri ile gereği kadar ilgilenmemesi bu durumda en önemli faktör olarak göze çarpmaktadır. Geleneksel Türk devlet anlayışındaki ülke topraklarının hanedanın ortak malı sayılması usulünden vaz geçilerek ekberiyet sistemine geçiş, yönetimde ehil olmayan kimselerin payitahta oturması ile neticelenmiştir. Sancağa çıkma adedinin terk edilmesi, şehzadelerin devlet yönetimi tecrübesinden yoksun kalmasına sebep olmuş, bu zayıflık da devlet içerisinde bazı kişilerin otoriteyi sorumsuzca kullanmasına yol açmıştır.

Mülki idarenin bu denli bozulması tabii olarak askeri teşkilatı da etkiledi. Kapıkulu Ocakları'na devşirmeler yerine geliş güzel asker alınması, askeri güçler arasındaki dengeyi alt üst etti. Başkent'te Kapıkulu askerinin sayısının artması karşısında sipahi ordusunun sayısı azaldı ve böylece taşra da dengeler kapıkulları lehine değişti. Yeniçeri ordusu böylelikle önemli bir ivme kazandı. Birçok devlet adamı hayatını kaybetti ve bazı padişahlar tahttan indirildi. Yenileşmenin önündeki en büyük engel olan yeniçeriler, savaşların kaybedilmesine ve dolaylı yoldan da ekonominin bozulmasına sebep oldular.

Osmanlı ekonomisinde XIV. yüzyıldan itibaren açıklar artmaya başlamıştır. Özellikle ucuz Amerikan gümüşünün piyasaya girmesi, fiyatların artmasına neden oldu. Böylelikle akçenin değeri düştü ve halk üzerindeki vergi baskısı arttı.

Ülkenin içerisinde bulunduğu bu nizamsızlık, beraberinden pek çok iç isyanı da birlikte getirmiştir. Kapıkulu , Celali ve yerel isyanlar ekonomiyi daha bozmuştur.

Diğer kurumlarda olduğu devletin eğitim kurumlarında da bozulmalar baş gösterdi. Nakilci, yeni bir olgu üretmeyen bir yapıya dönüşen medreselere bu kadar bozulma yetmezmiş gibi, beşik uleması adı ile müderrisler de atanmaya başladı.

Devletin gerilemesinde etkili olan iç nedenlerin yanı sıra dikkat edilmesi gereken en önemli faktör Avrupa’da meydana gelen yenilik hareketleridir. Osmanlı Devleti, o dönemde kendisinden zayıf durumda olan Avrupa’daki yenilikleri takip edemedi. Avrupa coğrafi keşifler ile kendilerine çok önemli yeni kaynaklar ve büyük pazarlar buldu. Kurdukları sömürge imparatorlukları ile deyim yerindeyse sınırsız kaynaklar elde edildi. Akdeniz limanları da böylece önemini kaybederek yerini, Atlas Okyanusu kıyılarındaki limanlara bıraktı.

Tüm bu gelişmeler Rönesans ve Reform adları ile Avrupa’nın yeniden doğmasını sağladı. Rönesans hareketi ile bilim, kültür, sanat faaliyetlerinde çağ atlayan Avrupa, Reform ile de skolastik düşüncenin baskısından kurtuldu. Kilise ve dini nasların yerini akıl, tartışma ve şüphe aldı.

Osmanlı Devleti’nin kendi coğrafyasındaki bu değişimi idrak edebilmesi yaklaşık iki yüz yılını aldı. Bazı muhtelif yenilik çabaları olmasına karşılık, ciddi manada köklü değişim fikirleri ilk olarak III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid adı ile başladı. Değişimde model olarak alınacak olan kültürün daha yakından tanınması ihtiyacı doğduğundan bu dönemde Ebubekir Ratip Efendi Avrupa’ya (Viyana) gönderildi. Fakat tüm bu çabalara rağmen istenilen sonuç elde edilemedi ve padişah, kışkırtılan yeniçeriler ve Kabakçı Mustafa İsyanı ile tahttan indirildi.

Tüm bunların akabinde Osmanlı Devleti’nde yenilik hareketi hiçbir zaman tamamen sekteye uğramamıştır. III. Selim’den sonra tahta çıkan II. Mahmud, 1808 Eylül’ünde Sened-i İttifak metni ile ilk defa padişah otoritesinde sınırlamaları kabul ediyordu. Sened-i İttifak ile ayanlarla vergi, asker toplama ve mülki konularda uzlaşma

sağlandı. Devlet ayanlarla ittifak ederek kendisini güvende hissettiği zamandan itibaren yeniliklerin önünü tıkayan yeniçerileri lağvetmeyi de bu dönemde kendisine görev saydı. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kurularak, devlet yapısındaki yeniçeri baskısına son verildi.¹

Osmanlı Devleti'nde yenilikler Tanzimat Fermanı ile devam etti. Ancak bu yenilik tabandan gelen istekler doğrultusunda ortaya çıkmamış, dış müdahale ve azınlıkların ülke içerisindeki etkilerinin sonucu oluşmuştur. Tanzimat Fermanı en kısa ve öz olarak söylemek gerekirse insanlara can, mal ve namus hürriyeti getirmiştir. Ancak tezat şuradadır ki metinde yer alan bu ilkelerin Osmanlı devlet geleneğinde her zaman var olmasıdır. Sadece Osmanlı yönetimi ile bunu açıklamak da yersizdir. Şöyle ki İslam anlayışında zaten asli ve azınlık unsurların hepsine can, mal ve namus güvenliği verilmiştir.²

Tanzimat Fermanı'yla devletteki kötü gidişatı durduracağını düşünen Osmanlı sarayı ve aydınları istediği sonucu elde edemedi. Avrupa siyasi hayatı buna müsaade etmedi. Özellikle azınlıklar meselesi ve ardından yaşanan Kırım Savaşı sonrasında dış baskılarla Osmanlı Devleti Islahat Fermanı'nı yayınlamak zorunda kaldı.

Osmanlı topraklarında cereyan eden bu yenilik hareketleri dur durak bilmeden devam etti. Mutlak monarşilerin tarih sahnesine karışmaya başladığı son yüzyılda, Osmanlı toplumu ve aydını da artık kendilerine verilen küçük imtiyazlar ile yetinmeyeceklerini belli ettiler. Kısa zaman sonra meşruti yönetimin ülkeye gelmesi sağlandı. Ancak hem iç hem de dış ilişkiler Osmanlı toplumunun buna henüz hazır olmadığını gösteriyordu. Sened-i İttifak ile başlayan yenilik rüzgarı yaklaşık yetmiş yıl içerisinde bir çok evreler geçirerek 1876'da birinci meşrutiyetin ilanı ile sonuçlandı.

¹Necdet Hayta-Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVIII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s.117-134.

²Cemil Bilsel, "Tanzimatın Harici Siyaseti", *Tanzimat (Milli Şef ve Reisicümhur İsmet İnönü'ye Tanzimatın Yüzüncü Yıl Dönümünde Türk İlminin ve Maarifinin Armağanıdır)*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.696-697.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ

1.1.1 Yeni Osmanlılar'ın (Jön Türkler) Fikir Temelleri

Yeni Osmanlılar gerek ülke içinde gerekse yurt dışında pek çok faaliyete giriştiler, gizli dernekler kurarak neşriyata başladılar. Amaç, Abdülhamit istibdatını yıkmak, gelişme ve ilerlemeyi sağlamaktı. Bu kurulan örgütlerin en güçlüsü ve sonuca varmayı başarabilen tek örgüt ise İttihat ve Terakki Cemiyeti oldu.³

Burjuva-liberal doğrultudaki anayasacı düşüncelerin 1860-70'lerdeki öncüleri olan Namık Kemal, Şinasi ve Ziya Paşa'nın düşünceleri I. Yeni Osmanlılar hareketini doğurmuş, aynı zemindeki düşünceler, II. Yeni Osmanlılar Hareketine de ilham kaynağı olmuştur.

Fransız Devrimi, hristiyan ve islam dünyası için gerçek bir etkide bulunan ilk büyük fikir hareketidir. Bu iki farklı dünyanın ticari, sosyal ve nihai olarak savaşlar aracılığı ile uzun süredir etkileşimde olmasına rağmen, Rönesans ve Reform gibi Avrupalı hareketler müslüman dünyada hiçbir etki uyandırmadı. Batının bu dönemde uyanmaya başlaması, kendisinden hem kültür hemde maddi olarak üstün durumda olan islam coğrafyasına tesir edemedi. İslam dünyasında bu hareketi kavrayamamanın temel sebebi ise kendi bulunduğu üstün durum ve batı aleminin kafir olarak adlandırılmasıydı. Yani bu kafir işidir bundan medet umulmaz anlayışı bu filizlenen hareketin kavranmamasına yol açmış ve Fransız Devrimi ile sonuçlanan özgürlük akımına ayak uyduramamıştır.⁴

Osmanlı devlet adamları, 19. yüzyılın başından itibaren Avrupa'nın üstünlüğünü kavramaya başlamış ve batılılaşma fikirleri ile buna paralel gelişme göstermek için çalışmıştır.

³Hayta-Ünal, s.193.

⁴Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev: Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s.41.

Bu siyasete Osmanlıların eski gücünü yeniden kazanmasına yönelik iki hedef kaynaklık etmiştir. Batılı yöntem ve gelişmeleri, Osmanlı devlet idaresine başarı ile uygulayarak gelişmeyi sağlamak ve menşei Avrupa olan ıslahatları gerçekleştirerek dış baskıyı asgari düzeye indirmek.

Özellikle ikinci hedef nedeniyle bazı ıslahatların zamanlamasının büyük ölçüde diplomatik kaygılarla yapılmış olması, o zamanki iç ve dış gözlemciler tarafından dış devletlere hoş görünmek gibi algılanmış ve küçümsenmişlerdir.⁵

Yeni Osmanlılar terimin oluşumu 1840'lı yıllarda Avrupa'da yaygın olarak kullanılan “jeune” (jön) kelimesine dayanır. Bu terim başlıca iki grup için kullanılmıştır:

- *Osmanlı kurumlarını eski saf geleneklerine döndürme yanlısı olan ıslahatçılar,
- *Şeriatın zamanın ihtiyaçlarını karşılamadığı, devlet-din bileşiminin artık olanağı kalmadığı, devleti dinden ayırıp Avrupa modeline göre kurmak gerektiği düşüncesinde olanlar.

Şu halde Avrupa'nın “jeune” terimi biri şeriatçılık yanlısı, diğeri laiklik yanlısı iki tipi tanımlamak için kullanıldı. Fakat içeride bu terim böyle bir ayırım yapılmadan, daha geniş anlamda ve yine iki farklı şekilde kullanılıyordu: biri devrimcilik, diğeri ilericiçilik.

Bu ikinci anlamı yüzünden Namık Kemal terimi kullanmamak için “Türkistan'ın erbab-ı şebabı” gibi tuhaf bir biçimde, belki de kasten böyle çevirerek kullanıyordu. Yeni Osmanlılar arasında terimi tek benimseyen ve onu Avrupa dilleri ailesinden olan Farsça'dan Osmanlıca'ya girmiş bir sözcükle karşılayan Ali Suavi olmuştur. Bu sözcük “civan”dır. Önemli nokta şudur ki, “jeune”lük Avrupa'da ulusçuluk ve meşrutiyetçilik, hatta cumhuriyetçilik manası taşıyorken, Osmanlı'da bu hem din hem de devlet düşmanlığı manasına geliyordu. Bu yüzden Avrupa'ya gidenler kendilerine “ Yeni

⁵ Eric Jan Zürcher, *Milli Mücadelede İttihatçılık* (Çev: Nüzhet Salihoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.15.

Osmanlılar” ismini koydular.⁶ Daha sonra kurdukları cemiyet, ilk zamanlar “Yurt Severler Birliği” adını almışsa da ilerleyen zamanlarda “Yeni Osmanlılar” adını aldı.⁷ 1867 yılına rastlayan bu olayın iç yüzü Avrupa’daki Genç İtalya, Genç Almanya, Genç Fransa terimlerinin Türkçe’ye çevrilmesidir. 21 Şubat 1867’de Muhbir’de zikredilen “Jeune Turquia” adı Ali Suavi ve Namık Kemal tarafından “Yeni Osmanlılar” adıyla zikredilmiştir.⁸

Yeni Osmanlıların fikriyatında İbrahim Şinasi ve Namık Kemal’e ayrı birer pasaj açmak herhalde yanlış olmayacaktır. Öncelikle şunu söylemek gerekir ki Şinasi, Yeni Osmanlıların fikir hayatını etkilemiş olsa bile, meşrutiyet uğrunda diğerleri kadar çalışmamıştır. Onun ortaya atmış olduğu fikirler Yeni Osmanlılara örnek teşkil etmiş, fakat aynı kavramlara farklı anlamlar yüklemişlerdir. Şinasi hiçbir zaman doğrudan doğruya bir rejim önerisini sunmaz. Hatta kullanmış olduğu hürriyet kelimesi ile Yeni Osmanlıların kullandığı hürriyet kelimesi bile farklı anlamdadır. Oysa Yeni Osmanlılar, hürriyet kavramını dillerinden hiç düşürmemiş ve meşrutiyet konusunda en hararetli savaşlarını vermişlerdir.⁹

Şinasi’nin işlediği temel konular akılcılık, medeniyet ve millet kavramıdır. Şinasi aklın önemine daima dikkat çekmiştir. İyi ve kötüyü, devlete zararlı yada faydalı olan şeyleri akıl ayıracaktır. Bu düşünce şekli o dönemde dinsel düşünceye karşı gibi görünse de böyle bir durum söz konusu değildir. Şinasi dine hiçbir zaman karşı olmamış, dini düşüncede aklın küçümsenmesine karşı çıkmıştır. Böylelikle kader meselesini irdelemeye başlamış ve toplumdaki “Allah böyle yazmış” algısını değiştirmeye çalışmıştır. İnsanın yaptıklarını Allah’a bağlamasını eleştirmiştir.¹⁰

Yeni Osmanlılar hareketinin diğer önemli yüzü ise Namık Kemal’dir. Namık Kemal’in politika ve siyaset yönünü ortaya çıkaran kurum gazetedir. Bu gazeteler de üç

⁶Niyazi Berkes, *Türkiyede Çağdaşlaşma*, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.282.

⁷ Tefik Çavdar, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s.12.

⁸ Lewis, s.46.

⁹ Bedri Mermutlu, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s.319.

¹⁰ Memet Fuat, *Şinasi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 29-30.

tanedir: Tasvir-i Efkar, Hürriyet, İbret. O Tasvir-i Efkar'da yeni, Hürriyet'te korkunç, İbret'te olgundur.¹¹

Namık Kemal, Tasvir-i Efkar'da gizli bir ihtilalciydi. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nde vahim şeyler konuşuyordu: Abdülaziz'i indirmek, Ali Paşa'yı atmak, Murad'ı meşrutiyet padişahı yapmak... Cemiyette durum böyle iken gazetede ise bu yangından eser yoktu.¹² Vatan kavramını ilk defa bu gazetede kullanmıştır. “Kim hak-i vatan maye-i ecza-yı bedendir” mısrası ile Osmanlıcanın kapısında uzun yıllardır bekleyen vatan kelimesi artık hem edebi hemde siyasi literatüre girmişti.¹³

Hocası sayılan Şinasi gibi, muğlak bir ihtilalci olmayan Namık Kemal, cehaletin sorumlusu olarak halkı görmedi. Bunun sebebini hürriyet kavramında aradı. “Ne efsunkar imişsin ah didar-ı hürriyet, Esir-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esaretten.” diyerek hürriyet fikrini felsefi anlamda ilk defa kullanan kişi olmuştur.¹⁴

Ne olduğu belli olmayan, kötüye kullanılmaya açık ve insanları yeniden esir edecek olan bir hürriyeti reddederek, hürriyetin herkesin sınırının kanunlarla belirlendiği ve meşveretle sağlanacak olan ortak akılla elde edilen bir kavram olduğunu anlatmıştır. Yine kendisine göre İslamiyet bir hürriyetler sistemi olduğundan dolayı, Osmanlı'da ilerlemeyi başarabilmek bu hürriyet sistemini yeniden kurmaktan geçmektedir.¹⁵

Namık Kemal sadece dönemindeki politikaları etkilemekle kalmamış, Mustafa Kemal'in de en çok benimsediği kişiler arasında daima yer almıştır. II. İnönü zaferinden sonra, oğlu Ali Ekrem Bulayır'ın tebrik telgrafına Mustafa Kemal, vatan kurtuluşu yolunda ölmeyi kendi nesillerine babasının öğrettiğini yazmıştır.¹⁶

¹¹ Mithat Cemal Kuntay, *Namık Kemal (Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında)*, Maarif Matbası, I. İstanbul 1944, s.54.

¹² Kuntay, s.58.

¹³ Kuntay, s.55.

¹⁴ Talip Karakaya, “Türk Aydınlanmasında Namık Kemal'in Özgürlük Anlayışının Yeri ve Önemi”, (Ed: Orhan Kemal Tavukçu-Ali Tilbe) *Doğumun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu*, Tekirdağ 2010, II, s.659-668

¹⁵ Gürbüz Özdemir, “Siyasi Bir Muhalif olarak Namık Kemal”, (Ed: Orhan Kemal Tavukçu-Ali Tilbe) *Doğumun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu*, Tekirdağ 2010, s.764-769

¹⁶ Kuntay, s.1. Telgrafın tam metni şöyledir:

“İstihbarat zabiti vasıtasıyla Dersaadette Namık Kemalzade Ali Ekrem Beye

Meşrutiyet düşüncesi, Osmanlı aydınları tarafından 1860'lı yıllarda açıkça tartışılmaya başlandı. Osmanlı Devleti'nin politik, ekonomik ve kültürel ilerlemesine yönelik çabaları siyasal eylemlerin dayandığı ve bu eylemleri oluşturan ideolojik koşullar 1860'lı yıllarda ortaya çıktı. Fikri temelleri oluşturan çekirdek Tasvir-i Efkar gazetesinin çevresinde gelişti. Bu ilerlemede Şinasi'nin yeri ve önemi büyüktür. Şinasi Yeni Osmanlılar hareketine hız veren ilk kişidir. Şerif Mardin bunu şöyle vurgular: *“Yeni Osmanlılar hareketini pek çok akımlar etkilemiş olsa bile, hareketin fikirsel geleneklerinin temeli tek kişi tarafından atılmıştır; yapıtlarıyla Türk aydın sınıfına 19. yüzyıl Avrupa'sının sosyal ve politik görüşlerini tanıtan şair Şinasi Efendi'dir”*.¹⁷

Kamuoyunun uyanışı ve ülkenin en şiddetli sorunlarına dikkat çekmesi yönünden, Şinasi'nin çıkardığı Tasvir-i Efkar gazetesi büyük önem taşır. Bu gazetenin ilk sayısı 27 Haziran Cuma 1862'de çıktı. Daha ilk sayıda Şinasi, büyük bir cesaretle ülke sorunlarında halkın da düşüncesini söyleme hakkından söz ediyordu. Fikirlerini geliştirmeye devam eden Şinasi, ulus kavramını ilk defa kullananların başında geliyor ve devlet işlerinde kamuoyu olgusundan bahsediyordu. Devletin milletin temsilcisi olarak görüyor ve işleri yöneten bir kuruma indirgiyordu.¹⁸

Tüm bu gelişen fikir akımları neticesinde örgütlü muhalefetin oluşumu için bir araya gelinerek ortak çalışma mecburiyeti kendiliğinden zuhur etmişti. Büyük bir gizlilik içerisinde hareket edilerek, filizlenmeye başlayan cemiyet, kuruluşundan önceki ön toplantısını Sağır Ahmet Bey'in İstanbul Boğazı'ndaki yalısında yapmıştır.¹⁹ Bu ilk toplantı tarihi 6 Haziran 1865 Cumartesi gününe denk gelmiştir.²⁰

Anadolu'nun ruhu bütün feyz-i mukavemetini aba-i tarihten almıştır. Bize bu mukaddes feyzi neşheden ervah-ı ecdat arasında mükerrrem babanızın pek büyük mevkii vardır. Mecruh vatanın halas-ü istiklali için ölmek yolunda bugünkü nesle talim-i fedakari eden büyük Kemal hakkında tekrar-i tazimata vesile olan telgraftamenize arz-ı şükran-ı mahsus eylerim efendim.

10 Nisan 337

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal

¹⁷Çavdar, s.10-11.

¹⁸Yuriy Aşatoviç Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, (Çev: Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1974, s.51.

¹⁹A. Şerif Aksoy, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarihi*, Nokta Kitap, Ocak 2008, s.12.

²⁰Bu toplantıya katılanlar: Ayetullah Bey, Nuri Bey, Namık Kemal, Mehmet Bey, Reşat Bey. Bkz. Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar (İmparatorluğun Son Dönemindeki Genç Türkler)*, Pegasus Yayınları, İstanbul 2006, s.65-70. Bu beş kişi ertesi gün Mir'at Dergisi sahibi Refik Bey ile buluşmuşlardır.

7 Haziran 1865'te Pazar günü, Belgrad Ormanlarında²¹ düzenlenen piknik görüntüsü altında cemiyet fiili olarak kuruldu.²²

Kurulan cemiyet Carbonari örgüt yapısını benimsemiştir. İtalyadaki kömürcüler sistemi olarak da bilinmektedir. Hücre esasına dayalı bir yapılanmadır. Üyeler sadece kendi hücreesindeki kişileri tanımaktadırlar. Ayetullah Bey'in bu konu hakkındaki bilgileri de cemiyetin ilk tüzüğünün hazırlanma işinin kendisine verilmesini sağlamıştır. Hazırlanan tüzüğe göre her altı kişiye bir yedinci kişi reis olarak seçilecekti. Böylelikle her hücre reisi 6 kişiye hükmetme hakkına sahipti. Her yeni altı teşekkül ettiğinde bir yedinci tekrar reis olacaktı ve sadece reisler birbirini tanıyacak ve irtibatta bulunacaktı. Yeni tüzüğe göre ayrıca her üyeye de bir numara veriliyordu. Nuri Bey ilk altıyı oluşturduğu için yani ilk hücreyi meydana getirdiği için 1 numara ile anılıyordu. Örgüt sayısı kısa zamanda artış göstermiş ve 245'e kadar çıkmıştır. 35. yedinin reisi durumunda olan Süleyman Efendi'nin numarası 245'tir.²³

Kısa bir süre zarfında genişleyen ve yayılan cemiyete, batıya tutkunluk derecesinde bağlı paşazadeler, beyzadeler, masonlar, Hristiyan ve Yahudi gençler, Osmanlı devlet işlerinden şikayetçi olan herkes birer birer üye olmuştur. Mustafa Fazıl Paşa'nın katılması ise cemiyete büyük bir ivme kazandırmıştır. Çünkü bu şahıs çok zengindir ve ileride cemiyetin tüm finansmanını kendisi sağlayacaktır.²⁴

Mustafa Fazıl Paşa, 1867 yılı başlarında Paris'ten sultan Abdülazize bir mektup yazmıştır. Fransızca olarak yazılan bu mektup, Yeni Osmanlılar tarafından büyük bir coşku ile karşılanmış ve Namık Kemal'in dostu Sadullah Bey tarafından, 3 Mart 1867'de Türkçeye çevrilmiştir. Mektup Jan Pietri'nin yardımı ile adı Kayol (İslamiyeti kabul etmiş bir Fransız) olan bir kişinin matbaasında 50 bin adet basılmıştır. Mektubun

²¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000, I, s.26.

²² Bu toplantıya katılanlar: Ayetullah Bey, Nuri Bey, Namık Kemal, Refik Bey, Mehmet Bey, Reşat Bey. Bkz. Tevfik, s.65-70.

²³ Tevfik, s.71-72.

²⁴ Aksoy, s.13.

elden ele dolaşmasında Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik başta olmak üzere diğer Yeni Osmanlılar katkıda bulunmuşlardır.²⁵

Sultana bağlılık ile yazılan mektup, hemen hemen her paragraf başında padişaha hitaben “Şevketlü Efendim Hazretleri” tabiri ile kaleme alınmıştır. Mustafa Fazıl Paşa mektubun girişinde sultan sarayına en son ve en zor giren şeyin doğruluk olduğundan bahsediyor ve etrafındaki kişiler tarafından gerçeklerin sultandan gizlendiğini söylüyordu. Buna ilave olarak gerçeklerin söylenmesini kendi görevi sayıyor ve ülkede her kesime baskı uygulandığını, sadece hristiyan tebaaya baskıların olmadığını, fakat Avrupalıların ise sadece hristiyan tebayı düşündüğünü söyleyerek, devamla müslümanlarında çok büyük sıkıntılar çektiğini söylüyor ve diğer ülkelerde müslümanların daha da fazla eziyetlere maruz kaldığını yazıyordu.

Mektubunda atalarının yapmış olduğu kahramanlıkları ve şerefli tarihi anlatan Mustafa Fazıl Paşa, sultanın etrafındaki memurların keyfiliğinden şikayet ediyordu.²⁶ Mektup, oldukça ilgi çekicidir. Çünkü padişah tüm sorumluluklardan arındırılmış ve sanki etrafını bir çete sarmış havası verilmiştir. Bu düşünce tarzı daha sonra da devam etmiştir. Padişahlar genel olarak kötü bir durum zuhur ettiği zamanlarda daima iyi bir şahıs olarak gösterilmiş ve asıl suçluların devlet yönetimindeki diğer kişiler olduğuna kanaat getirilmiştir.

Mustafa Fazıl Paşa, padişahın dikkatini eğitim ve öğretimin yayılmasına çekiyor ve bunun içinde özgürlüğün gerekliliğini, köle olarak yaşayan bir ulusun, bilime yönelmeyeceğini yazıyordu.

Ülkenin içerisinde bulunduğu ağır ekonomik durumun sebebi yoksul olan halktan vergi toplanırken yapılan usulsüzlüklerdi. El sanatları, tarım ve ticaretin günden güne kötüye gittiği, özellikle de el sanatlarının tamamen yok olduğunu söylüyordu. Mustafa Fazıl Paşa, özgürlük, can ve mal güvenliği olmadıkça, müslüman olsun ya da olmasın, tüm tebaya eşitlik ve temel hak ve özgürlükler verilmedikçe bu konularda

²⁵ Petrosyan, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, s.63.

²⁶ Bkz. www.iif.com.tr. 18 Mart 2012, .Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubu sitede günümüz Türkçesi ile yayımlanmıştır.

gelişme olmayacağını söyleyerek, sultanın özgür bir düzen kurarak devletin yardımına koşmasını istiyordu.

Özgür düzen kurulduğunda, Avrupa ile Osmanlı Devleti'nin ilişkilerinin düzeleceğini ve devletin yabancı müdahale etkisinden kurtulacağını söylüyordu. Yabancı müdahalenin ne kadar onur kırıcı bir durum olduğundan bahisle yabancı devletlerin çıkar arzularını maskeleydiğini belirtiyordu.

Mustafa Fazıl Paşa her ilde tanınmış kişilerin serbestçe seçiminden oluşan, devlet işlerinde sultana yardımcı olacak bir meclisin oluşturulmasının gerekli olduğunu söylüyordu.

Demokratik bir meclis oluşturulmasını isterken yapmış olduğu teklif yine irdelenmeye değerdir. Şöyle ki bu teklifte soylulardan oluşan bir meclisin Osmanlı topraklarında tecellisini arzuluyordu. İşte bu saplantı Yeni Osmanlılar (JönTürkler) hareketini yöneten aydın kesimin, ülkeye demokrasi getirmek için başvurduğu yolun aslında bir soylu meclisi meydana getirmekten ibaret olduğu söylenebilir. Halkın isteklerine tam anlamı ile uymayan, tabandan gelen bir istek değil de, tepeden inme bir demokrasi anlayışının filizleri bu düşünce de saklıdır.

Yani Osmanlılar (JönTürkler) hareketinin ilk programı sayılabilecek metnin kapsamı hemen hemen bu noktalardan ibarettir. Görüldüğü gibi sanat, ticaret ve tarımın iyileştirilmesi, demokratik hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi ve devlet işlerine yabancı müdahalenin ortadan kaldırılmasını amaçlayan ılımlı bir programdır.

1867'de Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Agah Efendi, Mustafa Fazıl Paşa'dan davet aldılar.²⁷ Daveti alan Ziya Paşa ve Namık Kemal, Ali Suavi ve Agah Efendilerin de yanlarında gelmelerini kararlaştırdı. 22 Mayıs 1867 Çarşamba günü Fransız Marsilya vapuru ile bu dört isim Paris'e hareket etti, 30 Mayıs Perşembe günü

²⁷ 13 Nisan 1867 Cumartesi günü Ziya Paşa ve Namık Kemal'e altında Sakakini imzalı birer davetiye ulaştı. Saat 20:00'da Beyoğlu'ndaki Courier d'Orient matbaasına gelmeleri rica ediliyordu. Sakakini, Mustafa Fazıl Paşa'nın kendilerine gönderdiği mektubu okumaya başladı. Bkz. Tevfik, s.59.

de Paris'e geldi.²⁸ 10 Ağustos'ta Mustafa Fazıl Paşa'nın Paris'teki evinde toplantı yapıldı ve böylelikle cemiyet merkezi Paris olarak ortaya çıktı. Bu toplantıda²⁹ yapılan müzakereler sonucunda Avrupa'da Türkçe birkaç ihtilal gazetesi çıkarma kararı alındı. Buna göre;

*Ali Suavi Muhbir Gazetesini,

*Ziya Paşa ve Namık Kemal Hürriyet'i çıkaracak, (Ali Suavi ile diğerlerinin arasının açılmasından sonra böyle bir karar alınmıştır. 29 Haziran 1867'de Hürriyet ilk baskısını yapmıştır.)

*Sermaye iki yüz elli bin Fransız Frankı olacak,

*Belirlenen miktar Ziya Paşa'nın emrinde olacak, gibi kararlar alınmıştır.³⁰

Mustafa Fazıl Paşa bu toplantıya katılanlara Mehmet Bey hariç, hepsine birde aylık bağlamıştı. Buna göre: Ziya Paşa üç bin, Namık Kemal iki bin, Rıfat Bey iki bin, Ali Suavi bin beş yüz, Agah Efendi bin beş yüz, Reşat Bey bin ve Nuri Bey bin frank aylık alıyorlardı.³¹

1.1.2 II. Abdülhamit'e Muhalefet

Abdülaziz'in Fransa ziyareti ve akabinde Mustafa Fazıl Paşa'nın yurda dönmesi tüm dengeleri alt üst etti. Çünkü cemiyetin maddi bağları çöktü. Sultan da Fransa'dan cemiyet üyelerini sınır dışı etmesini istemiş ve Fransa'da buna riayet etmişti. Cemiyet üyeleri de Londra'ya kaçmak zorunda kalmışlar ve Londra kısa bir süre de olsa cemiyet merkezi haline gelmiştir. 1875'de Mustafa Fazıl Paşa'nın ölümü ile cemiyet artık etkinliğini iyice yitirmiş bir konumdadır. Fakat atılan tohumlar yeşermiş ve Abdülaziz tahttan indirilmiş, bir suikast³² sonucu hayatını kaybetmiştir. Akabinde meşrutiyet ilan edilmiştir.

²⁸ Mithat Cemal Kuntay, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946, s.41.

²⁹ Toplantıya katılanlar; Reis: Mustafa Fazıl Paşa; Üyeler: Ziya Paşa, Agah Efendi, Namık Kemal, Nuri Bey, Ali Suavi, Mehmet Bey, Reşat Bey, Rıfat Bey. Bkz. Kuntay, s.41.

³⁰ Kuntay, s.41.

³¹ Kuntay, s.43.

³² Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, Sebil Yayınları, İstanbul 1996, s.15.

Meşrutiyetin kısa süre sonra askıya alınması pek fazla tepki çekmemiştir. Meşrutiyetin ilanından sonra on yıllık süre içerisinde Abdülhamit'in despotik yönetimine karşı Ali Suavi ve Kleantin Skalyeri darbe teşebbüslerinin dışında herhangi bir direnme görülmemiştir. Anayasacı bir davranışın eyleme dönüşmüş son çırpınışlarıydı bunlar. Ne var ki eylem alanındaki bu yenilgi düşün alanına yansımamıştır.

Geniş gruplara yayılabilmek amacıyla siyasal muhalefete geçiş sonucu muhalif sayısı artmakla birlikte muhalefet kadrosu tamamen türdeş olmayan bir yapıya dönüşmüştür. İçinde ulemadan biyolojik materyalistlere, pozitivistlerden azınlık ayrılıkçılığın peşinde koşanlara, aşırı milliyetçilerden hümanistlere kadar çok değişik eğilimleri bulunduran bu yapı göz önüne alındığında bir “Jön Türk” tanımı yapmanın çok kolay olmadığını görürüz. Kısa dönemli amaçları açısından Abdülhamit'i devirmeye çalışan bu kişiler arasında benzerlikler bulmak son derece güçtür. Nitekim Abdullah Cevdet, Ahmet Rıza, Hoca Kadri, Halil Ganem, İsmail Kemal, Derviş Hima, Tunalı Hilmi, Sebahattin Bey, Bahriyeli Rıza gibi kimseleri bir araya toplayan neden sadece budur. Abdülhamit'in devrilmesinden sonra ne yapılacağı konusunda belli başlı hiçbir öneri getirilmediği gibi padişahın nasıl devrileceği konusunda çıkan ayrılıklar Jön Türkler arasında örgütsel bütünlüğün kaybolmasına ve bazıları tümüyle etkisiz küçük örgütlerin doğmasına neden olmuştur.³³

Meşrutiyetin ilanı toplumda kısa zamanda bir rahatlama yaratmasına rağmen, 93 Harbi akabinde hemen rafa kaldırılması Abdülhamit yönetimine karşı örgütlü bir muhalefetin doğmasına yol açtı.

1895 tarihi itibarıyla Yeni Osmanlılar (JönTürk) hareketi şu gruplar içerisinde oluşmaktaydı:

- a-) Ahmet Rıza Bey ve Meşveret Gazetesi
- b-) Murat Bey ve Mizan
- c-) Abdullah Cevdet ve İctihad
- d-) Osmanlı Gazetesi ve çevresi

³³M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1987, s.274.

- e-) Prens Sabahattin’de somutlaşan akım
f-) Şuray-ı Ümmet grubu.

Meşveret, Ahmet Rıza Bey’in siyasal düşüncelerini, ekonomik ve toplumsal sorunlara getirdiği çözümleri içeren bir yayın organıdır. II. Meşrutiyet ortamının oluşmasını sağlayan en önemli neşriyat olmakla birlikte “Ebü’l Ahrar” (özgürlükçülerin babası) Ahmet Rıza Bey adı ile de özdeşleşmiştir. İlk sayısını 1 Aralık 1895’te Paris’te³⁴ çıkaran gazete, Fransa, İsviçre ve Belçika’da 1908 yılına kadar belirli aralıklara çıkmış ve yaklaşık 200 sayı yayımlanmıştır.³⁵ İttihat ve Terakki’nin bir süre resmi yayın organlığı görevini de üstlenmiştir. Fakat Ahmet Rıza Bey’in hem merkez komitesi ile hemde diğer gruplar ile düşünsel ve eylemsel olarak görüş ayrılığında olması bu durumu çok uzun süre devam ettirmemiştir.

Meşveret ister Türkçe ister Fransızca yayımları ile sokaktaki vatandaşın sorunlarına eğilmemiştir. Aydınların ve onların öncülüğündeki bir eğitim seferberliğinin tüm sorunları çözeceğine yönelik inanç bunun sebebidir. Buna temel olanda Ahmet Rıza Bey’deki pozitivist inançtır. Yani toplumu bir uzman eline bırakmak ve diğer bireyleri görmemezlikten gelmek. Ne yazık ki Türk aydını uzun bir süre bu görüşe sarılmıştır. Bugünkü toplum mühendisliği hastalığının temeli de bu pozitivist anlayışta yatmaktadır.³⁶

Murat Bey Mizan’ı ilk olarak 20 Ekim 1886’da haftalık olarak yayımlamaya başladı.³⁷ Mizan’da uygulanan genel stratejiyi şöyle özetlemek mümkün: Padişahı bütün diğer gazeteler kadar hatta daha fazla övmek, diğer taraftan da hükümeti padişahın temin ettiği mükemmel devlet adamlığı örneklerine uymadığı için tenkid etmek. Ne ki Murat Bey’in tüm bu padişaha bağlılığına karşın gazete 1890’da kapatılmıştır.

³⁴Meşveret’in ilk sayısının çıkış tarihine ilişkin bir diğer bilgi 3 Aralık 1895 tarihidir. Bkz. Sina Akşin, *JönTürkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2009, s.64.

³⁵Uygur Kocabaşoğlu, “Hürriyetin Basması Kadar Basımı da Ünlüdür”, *100. Yılında JönTürk Devrimi*, (Ed: Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s.176.

³⁶Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 1999, s.58-59.

³⁷Kocabaşoğlu, ”, s.177.

Mizan açısından bir diğer önemli husus ise gazetenin Türkçülüğüdür. Ancak bu manadaki Türkçülük politik olmaktan çok dildeki Türkçülük hareketidir.³⁸

Abdullah Cevdet Yeni Osmanlı (JönTürk) hareketine İbrahim Temo'nun öncülüğündeki gizli örgüte girerek katılmıştır..³⁹ Göz doktoru olan Abdullah Cevdet İçtihad'ı 1904'te Kahire'de sürgünde iken kurmuştur. Yüzyılın başlarında da dergi Osmanlının bayrak dergilerinden biri olmuştur. Yaklaşık 28 yıl boyunca toplam 358 sayı ve yaklaşık olarak 6000 sayfa yayımlanmış ve laik-batıcı düşüncenin Osmanlı'daki ve yeni kurulan Cumhuriyet'teki bayraktarlığını yapmıştır.⁴⁰

İçtihad yayın hayatı boyunca batı kültürüne bağlı olmayı başardı. Atatürk devrimlerinin fikir temelleri incelendiğinde Abdullah Cevdet ve İçtihad'ın büyük etkileri görülmektedir. Fakat Abdullah Cevdet'in ekonomik yönü zayıftır. Şurası bir gerçek ki diğer Yeni Osmanlıların(Jöntürk) da ekonomiye pek fazla eğilmediği muhakkaktır. Abdullah Cevdet ve İçtihad'ın en belirgin bir diğer özelliği ise anti-monarşik fikirleri oldukça baskındır.⁴¹

Osmanlı grubunu oluşturan kadro muhalefete katılmalarına karşılık bir yandan da öğrenci aylığı adı altında saraydan para almaktaydı. Bu paralar ve Cenevre'deki eski matbaanın teslimi karşılığında alınan para ile Osmanlı'yı kurma olanağı doğmuştur. Abdullah Cevdet gazetenin çıkışını şöyle anlatmaktadır. “*Biz susacağız, Abdülhamit'te ıslahat yapacak, susduk, beş ay geçti eski hamam eski tas, Osmanlı göründü.*” Osmanlı Gazetesi, Abdullah Cevdet'in liderliği altında İshak Sükuti, Tunalı Hilmi, Nuri Ahmed, Reşid, Halil Muvaffak, Akil Muhtar ve Refik Bey ile beraber daha birkaç kişi ile çıkarılmıştır.⁴²

³⁸Çavdar,, s.63.

³⁹ Çavdar,, s.65.

⁴⁰ Kocabaşoğlu, s.172.

⁴¹ Çavdar, s.66.

⁴²Hanioğlu,, s.35.

Gazete Londra, Folkstone, Kahire ve Cenevre’de 8 Aralık 1904’e kadar toplam 142 sayı yayımlanmıştır. İlk olarak 1 Aralık 1897’de Londra’da ve 15 günde bir basılmıştır.⁴³

Meşrutiyet düşüncesi ilk defa yaygın olarak bu gazetede ele alınmıştır. Aynı zamanda bu devrim askerler kadar halkı da etkilemeyi amaçlamaktaydı. Halkı aydınlatma yönünde önemli bir propaganda yapılmaktaydı. Gazete Türkçülük, emperyalizm, amele sorunları gibi sorunlara da eğilmiş ve bu yönü ile anti-emperyalist olarak yayımlanan ilk Yeni Osmanlı (JönTürk) gazetesi olmayı başarmıştır.⁴⁴

1901 yılında Prens Sabahattin ve kardeşi Lütfullah bir genel çağrı yayınladılar. Bu çağrıda ülkenin içinde bulunduğu genel durumun sergilenmesinden ve despotizmin yerilmesinden sonra tüm Osmanlının bu saltçı düzene karşı savaşması isteniyordu. Yeni Osmanlı (JönTürk) kongrelerinin toplanması özellikle birinci kongrenin toplanması çalışmalarında Sabahattin’in payı büyüktür.⁴⁵

Şura-yı Ümmet 15 Nisan 1902’de⁴⁶ çıktı. Başında Samipaşazade Sezai bulunuyordu. 1901’de yurt dışına kaçmış ve Yeni Osmanlı hareketinin önemli kişilerinden biri olmuştur.

Şura-yı Ümmet çok ilginç konular üzerinde durmuştur ki bunların belki de en önemlisi hanedan üyelerinin eğitilmesi hususudur. O zamana kadar hiçbir yayın bu konu üzerinde durmamıştır. Ancak Şura-yı Ümmet genel hatları ile zayıf kalmış bir yayındır. İçi doldurulamayan boş bir Osmanlılık ideoloji üzerinde durmuştur. Bu gazeteyi yayınlayan grup ihtilali, darbe teşebbüsünü, hükümeti devirmeyi ise hiç düşünmemiştir. Anadolu’ya ayrı bir önem vermiştir çünkü Osmanlı’nın artık Rumeli’yi kaybettiğinin farkındadır.⁴⁷

⁴³Kocabaşoğlu, s.178.

⁴⁴Çavdar, s.68.

⁴⁵Akşin, s.86.

⁴⁶Gazetenin çıkış tarihi bazı kaynaklarda 10 Nisan olarak verilir. Bkz. Kocabaşoğlu, s.188.

⁴⁷Çavdar, s.77.

Ancak muhalif olarak hareket eden gruplar aynı zamanda kendi içlerin de de büyük bir çatışma içerisindeydiler. Jön Türk hareketinin yaşamış olduğu sıkıntıları ve birbirleri ile olan rekabeti Rıza Nur'un hatıralarına şu şekilde yansımıştır: *“Jön Türk adı altında Avrupa ve Mısır’da bilhassa Paris’te bir takım Türk genci vardı. Bunlar Abdülhamit aleyhine neşriyat yaparlardı. Ancak işten ziyade rekabet ve şahsi menfaat hissi ile birbirlerini de yerlerdi. İki takım olmuşlardı. Birinin başında Ahmet Rıza ve yanında Doktor Nazım, Doktor Bahaeddin Şakir, Ferit Bey vardı. Diğeri Mizancı Murat idi. Ahmet Rıza’nın karşısında birde Prens Sabahattin vardı. İkinci takımı bu idare ediyordu. Bunlar bazen Abdülhamit’i unutup gazetelerde de birbirlerine saldırıyorlardı. Ahmet Rıza’nın karşısındaki takımın en faal unsuru İshak Sukuti idi.”*⁴⁸

Osmanlı Devleti’nin en tartışmalı, en zıt kutupların birbirleri ile çarpıştığı, bir tarafın kahraman olarak ilan ettiği II. JönTürk hareketi ve II. Abdülhamit’e yöneltilen ağır ithamlar, diğer tarafın ise vatan haini ve kurulu düzene isyan etmekle suçlanan JönTürkler ve ulu hakan olarak isimlendirilen Abdülhamit.

Her ne taraftan bakılırsa bakılsın ideoloji bu dönemdeki tarafgirliğin en temel sebebidir ve bu sebeptendir ki bu döneme olabildiğince ideolojilerden sıyrılarak bakmak gerekir. Kanatimizce ne Abdülhamit “ Kızıl Sultan” dır, ne de Jön Türkler vatana ihanet içerisinde olmuştur.

Abdülhamit Avrupa kapitalizminin Osmanlı Devleti’ni yarı sömürge haline getirdiğinin farkındadır. Aynı zamanda bu kapitalizmin ileride ülkede ayrılıkçı hareketlere sebep olacağını da tahmin etmektedir. Fakat Abdülhamit’in buna bulduğu çözüm yolu özgürlükleri askıya almak olmuştur.⁴⁹

Abdülhamit’in özgürlükleri kısıtlamada başvurduğu ilk yol ise öncelikli olarak hafiye ve jurnal örgütü olmuştur. Jurnalcilik bir ihbar sistemidir. Jurnalciler ise muhbir.⁵⁰ Bu örgütün kendince en önemli başarısı, rejim için tehlikeli gördüğü kişileri, kendi gölgelerinden korkacak hale getirerek uslandırması olmuştur. Bu jurnal ve hafiye

⁴⁸ Rıza Nur, *Hayat ve Hatıratım (Rıza Nur Kendini Anlatıyor)*, I. İşaret Yayınları, Ankara1992, s.268.

⁴⁹ Çavdar, s.44.

⁵⁰ Aydemir, s.114.

teşkilatı gördüklerini, duyduklarını, tahminlerini ve hatta şüphe ettiklerini saraya bildirmede serbest olduğu için, saray okumaya bile vakit bulamayacak kadar çok gizli raporlar içine gömülmüştür. Öyle ki bazı günler bu sayı 5000-6000 arasında değişmiştir.⁵¹ Jurnalcilere yaptıkları göreve karşı, görevin önemine göre ihsanlarda bulunulurdu ki bu bazen birkaç kese altın, bazen küçük bir arazi, bazen bir yalı, bazen ağaçları, suları ve ormanları ile bir dağ olabilirdi.⁵²

Falih Rıfki Atay, *Batış Yılları* adlı eserinde bu dönemdeki hafiye teşkilatından korkulduğu için, sokakta, evde, kahvehanede vb. toplumun birlikte yaşadığı yerlerde, insanların Abdülhamit hakkında birşeyler söylerken birer şifre kullandığını yazmaktadır. Kendi çocukluğunda ağzından birşeyler kaçırmaması için ailesi Abdülhamit'e Hasan Ağa lakabını takmış ve Falih Rıfki'nın yanında bu adı kullanmıştır.⁵³

Bu dönemde özgürlüklerin kısıtlanmasında uygulanan diğer önemli hareket ise sansür uygulamasıdır. Uygulanan sansür yazarların baskılara dayanamayıp yurt dışına kaçmalarına yada yönetim tarafından sürgün edilmelerine yol açmıştır. Zaten 2.Jön Türk hareketinin en temel noktası da budur. Yurt dışına çıkan aydın kesimi buralarda neşriyata ve örgütlenmeye başlamış ve muhalefet giderek güç kazanmıştır.

Sansür ve diğer baskılar konusunda en sert eleştiri ve tenkidler Kazım Karabekir tarafından kaleme alınmıştır. Öncelikle Abdülhamit'i cahil olarak tanımlamıştır. Bunu da Abdülhamit'in kendi yazdığı bir hatıрата dayandırmıştır.⁵⁴

⁵¹ Aydemir, s.115.

⁵² Taylan Sorgun, *İttihat ve Terakki'den Cumhuriyete Bitmeyen Savaş (Kut'ül Amare Kahramanı Halil Paşa'nın Anıları)*, Yedi Gün Yayınları, İstanbul 1972, s.8.

⁵³ Falih Rıfki Atay, *Batış Yılları*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2011, s.11.

⁵⁴ Kazım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul 1995, s.57.

*2 Mart 1333 (1917) de bastırıp yaydığı hatıratında halini şöyle tasvir etmiştir: “ Ben saltanatda iken muntazam tahsil ve tettebbüe vakit bulamıyordum. Şehzadeliğimde büyük biraderim gibi kayıtsızlıklar içinde geçmişti. Ben Selanik'e gittikten ve hal ve tahavvülün icab ettiği fütur iki üç ay zarfında zail olduktan sonra muntazam tahsil etmeye başladım. Edebiyat ve tarih en sevdiğim şua batı marifettendir. Ben istirahat gibi şan ve şerefın de büyük bir kısmını zamanı menkubiyetimde kazandım. İşte bugün lehülhamd fikrimi oldukça düzgün bir üslup ile ifade edebiliyorum. Fransızcadan kulak dolgunluğu ile birçok kelime bilirdim. Selanik'in uzun günlerinde bu lisanı muntazaman tahsil etmeye çalıştım. Şimdi okuduğum gazetelerle risaleleri kamusun muaveneti ile fakat sühuletle anlıyorum (!) ”

Kazım Karabekir eserinde devamla şu cümleleri yazmıştır: *“Vatan ve Millet kelimelerini söylemek ve yazmak yasaktır. Dinlemezseniz mahvınıza kafi bir sebeptir. Bunu bize Kuleli’de kitabet imtihanında zabıt hocalarımız şöyle ihtar etmişlerdi: “patrie” ve “nation” kelimelerinin Türkçelerini katiyen yazmayacaksınız yoksa mesul olursunuz. Murat demek yasaktı, Mir’at denirdi. Hamid yerine Hâmid, Yıldız yerine Yaldız kullanılırdı. Bir istida, bir eser muhakkak padişaha dua ile başlayacaktır. “Velinimet-i biminnetimiz” diyerek her şeyi “saye-i şahanesine” bırakacaksınız. Aksi takdirde başınıza her bela gelebilir. Gazete ve kitaplar yayından önce sansüre tabi tutulur. Zararlı şeylere bakılır. Mesela 1318 Mayıs’ında Çemberlitaş Hamamı Külhanında 150 çuval kitap ve evrak yakıldı”.*⁵⁵

Tüm bu yapılan baskılara ve sansürün kötü etkilerine rağmen bu yapılanların iyi neticeler verdiğini ve yapılan işlerin devleti kurtarmaya yönelik faaliyetler olduğunu iddia edenler de yok değildir. Sansür uygulaması ile sadece gerçek kalem erbablarının yazılarının yayınlandığı ve bu dönemde tüm dünyada bu tür uygulamaların olduğunu söyleyenler de vardır.⁵⁶

Sultan Abdülhamit dönemini yansıtan diğer bir önemli kaynak ise Teşkilat-ı Mahsusa başkanlığı da yapmış olan Hüsamettin Ertürk’ün anılarıdır. Ertürk anılarında sultanın artıları ve eksilerini bir arada göstermiş hürriyet kelimesinden ve hal edilme tehlikesinden çok korktuğunu ve bunların da bir vesveseye dönüştüğünü bildirmiştir. Etrafındaki hafife ve jurnal teşkilatının ülkeyi sultana çok farklı aksettirdiğini ve kendilerine en ihtiyacı olduğu zamanda O’nu yalnız bıraktıklarını yazmıştır. Yabancı ülke temsilcilerine ve ziyaretçilerine ise Devlet-i Ali’yi büyük, eski ihtişamında göstermek için bol bol ihsan dağıttığını da yazmıştır.⁵⁷

Hüsamettin Ertürk anılarında devamla arkadaşı Debreli Zünun’un Abdülhamit ile yapmış olduğu bir mülakatta onun dış politika hakkındaki düşüncelerini göstermiş ve

⁵⁵Karabekir, s.52-53.

⁵⁶ Mustafa Armağan, *Abdühamid’in Kurtlarla Dansı*, Ufuk Kitap, İstanbul 2006, s.126. Necip Fazıl Kısakürek, *Son Devrin Din Mazlumlari*, Toker Yayınları, İstanbul 1969, s.23.

⁵⁷ Ertürk, s.24-25.

Abdülhamit'in en büyük korkusunun denizlere hakim olan İngiltere ile büyük bir kara ordusu olan Rusya ile savaşa girmenin devletin sonu olacağını söylemiştir.⁵⁸

Devletin içerisinde bulunduğu bu dönemde bu pek çok önemli gelişmeler de olmuştur. Özellikle eğitim, haberleşme ve ulaşım ağı o güne dek hiç görülmemiş şekilde önemsenmiş ve bu kurum ve kuruluşlar modernize edilmiştir. “*Gidemediğin yer senin değildir*” prensibine uygun olarak demiryolu projelerine çok önem verilmiş ve hatta Almanya ile bu konuda iş birliği yapılmıştır.⁵⁹ Ekonomik ve askeri alanlarda da Almanya model ülke olarak alınmıştır. Alman İmparatorluğunun birleşmesinden sonra Alman modelinin etkisi İstanbul'da da hissedilmeye başlanmıştır. Friedrich List'in korumacı fikirleri Harp Akademisinin salonlarında klasik liberalizm fikirleri ile yarışmaya başlamıştır.⁶⁰

Fakat Abdülhamit'in kendisi için ne kadar hazindir ki açtığı okullar ve geliştirilen diğer öğretim kurumları sultanın sonunun da hazırlayıcısı olmuştur. Bu kurumlarda yetişen aydınlar mücadeleye bir dinamizm kazandırdılar. Yurt içi ve yurt dışı faaliyetleri ile de sultanı hal ettiler.⁶¹

Abdülhamit'in hem kendi korkuları hem de bir kısım insana yaşatmış olduğu korkular, elbette herhangi bir haklılığa sebebiyet vermez. Ancak yaratılan bu karşılıklı korku ortamı özellikle Dünya Savaşından sonra ortaya çıkacak olan Rus ve Alman totaliter rejimlerine kıyasla pek sönük kalmıştır.⁶²

Bu yıllarda Osmanlı Devleti hem ekonomik olarak hemde siyasi yönlerden de buhranlar içerisindeydi. Devlet artık “Hasta Adam” olmaktan yavaş yavaş çıkmaya

⁵⁸ Ertürk, s.43.

⁵⁹ Hayta-Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, s.189-190.

⁶⁰ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s.42.

⁶¹ Selami Kılıç, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s.17.

⁶² Justin McCarthy, *Osmanlı'ya Veda (İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları)*, (Çev: Mehmet Tuncel), Etkileşim Yayınları, İstanbul 2006, s.58.

başlamış, toprakları ve ekonomik kaynakları egemen güçler tarafından işgal edilmeye ve sömürülmeye başlanmıştır.⁶³

Tüm bunlar bir yana Rumeli'deki Evlad-ı Fatihan⁶⁴ akın akın kitleler halinde İstanbul ve Anadolu'ya göç etmeye başlamıştır. Tüm bunlar devam ederken dağılma ve devletin içerisinde bulunduğu perişanlık artarak ve hız kazanarak devam etmiştir.

1.1.3 İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Kuruluşu

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fiili manada kuruluş süreci 1889 (21 Mayıs 1305)⁶⁵ yılı ile başlar. Cemiyetin ilk kurucularından olan İbrahim Temo (o dönemde adı Edhem olarak da bilinir)⁶⁶ anılarında 1889 (3 Haziran)⁶⁷ tarihini ilk kuruluş tarihi olarak verir. Olayı da şu şekilde anlatır: “Sarayburnunda şimdi İmarat-ı Askeriyye'ye tahsis olunan Gülhane Mektebi adını alan eski Mekteb-i tıbbiye-i askeriyede bir tenefüs saati esnasında o vakitlerde mevcut olan Hilal-i Ahmer (Kızılay) barakaları karşısındaki ağaçlar altında elimde kitap dolaşırken, İshak Sukuti yanıma sokuldu, yeni bir şeyler olup olmadığını sordu...”. Ohrili İbrahim Temo, Arapkirli Abdullah Cevdet, Kafkasyalı Mehmet Reşit ve Diyarbekirli İshak Sukuti'nin⁶⁸ ilk kurucular olduğunu söylemiştir.⁶⁹

⁶³ Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca'dan Yıkılışa”, *Osmanlı Devleti Tarihi I*, (Ed: Ekmeleddin İhsanoğlu), Zaman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1999, s.103-104. 93 Harbi'ni (1877-78) sona erdiren Ayastefanos Antlaşması (3 mart 1878) ve onu kısmen diğer devletlerinde çıkarlarını gözetip, yalnızca Rusya eline geçen Osmanlı mirasının, Kırım Savaşı'nda olduğu gibi genel bir Avrupa savaşına dönmesini engelleyen Berlin Kongre ve Antlaşması (20 Haziran-20 Temmuz 1878), ilk fethedilen ve yüzyıllarca anayurt gibi görülen toprakların elden çıkması ile sonuçlandı. Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsız birer devlet haline geldiler. Büyük Bulgaristan üçe bölündü ve Doğu Rumeli özerk bir hale getirilmesine rağmen 1885'de yeniden Bulgar Prenslığı tarafından ilhak edildi. Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından zapt edildi. Yunanistan sınırları ise Epir ve Teselya'yı da içine alacak şekilde genişledi. Doğu Anadolu'da Rus işgali ilerlemeye devam etti ve Kars Rusya'ya bırakıldı. En önemlisi ise “Ermeni Meselsi” ilk defa uluslar arası arenada büyük devletlerin gündemine girdi. Rus işgalini önlemek için yardım bahanesi ile de İngiltere Kıbrıs adasını ilhak etti (4Nisan 1878). Rusya'ya ödenen savaş tazminatı ise devlet ekonomisinin tamamen çökmesine sebep oldu. Tunus'un 1881'de Fransızlar tarafından, Mısır'ın 1882'de İngilizler tarafından işgalleri devletin içerisinde bulunduğu aczin hazin örnekleridir.

⁶⁴ Osmanlı Devleti Rumeli'de yayılmaya başladığı zaman, Anadolu'nun çeşitli yörelerinden yeni fethedilen yerlere Müslüman Türkler iskan edilmiştir. Bu göç eden Türkler, Evlad-ı Fatihan adıyla anılmıştır. Bunun için Bkz. M. Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No.748, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1957, s.253-255.

⁶⁵ Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler I. (İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 51.

⁶⁶ Ernest Edmondson Ramsour, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, (Çev: Hacasan Yücü), Etkin Kitaplar, İstanbul 2009, s.27.

⁶⁷ Nurer Uğurlu, *Biz İttihatçılar (İbrahim Temo-Ahmet Rıza)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009, s.24.

⁶⁸ Uğurlu, s.24.

Fanatikler gibi davalarına ölesiye bağlı olan genç komiteciler ilk toplantılarını yaptılar ve bu toplantıların her birine ayrı birer isim taktılar. Mesela ilk toplantı “Dörtlerin Toplantısı” olarak isimlendirilmişti. Bunu takip edene ise “Hatab Kırathanesi İctimaları” denilmişti. İlk toplantıyı takip eden birinci ya da ikinci ay içerisinde İstanbul Surları’nın Edirnekapı’sına yakın olan bir kahvehanede yapılan toplantıya on iki kişi⁷⁰ iştirak etti ve buna da “İnciraltı İctimai” (20 Temmuz 1892)⁷¹denildi ki bu toplantı cemiyetin ilk resmi toplantısıydı. Cemiyetin ilk resmi toplantısı sayılan bu toplantıyı İbrahim Temo Şöyle anlatmaktadır: “ Şehirden çıkar çıkmaz sağ koldaki bahçeli kahvede kararlaştırılan saatte buluşacaktık. Ben kahveye biraz evvel gittim. Birer, ikişer on iki kişi geldi. Ben önde onlar arkamda, bağınortasında ve biraz çukurca bir yerdeki incir ağacının altına serilen hasır ve çuvallar üzerine yerleştik”.⁷² Bu ilk toplantıda Ali Rüştü Efendi en yaşlı olduğu için reis, Şerafeddin Mağmumi zabıt katibi, Asaf Derviş kasadar olarak seçilmişlerdi.⁷³ Cemiyete girenlere numara verilmesi kararlaştırılmış ve 1/1 numarası İbrahim Temo’ya verilmişti.⁷⁴ Daha öncekiler ise sınıflar arasında alel acele yapılmış olan toplantılardı.⁷⁵ Cemiyet, kısa sürede, özellikle askeri tıbbiye mektebi arasında oldukça fazla taraftar buldu. Hersekli Ali Rüştü, gazeteci İzmirli Ali Şefik, Tıbbiyeli Asaf Derviş, Şam Tıp Fakültesi muallimi Muharrem Girit, Şerafettin Mağmumi cemiyetin ilk üyeleri oldular.⁷⁶

Kurulan örgütün ilk adı İttihad-ı Osmani’dir.⁷⁷Fakat bu sıralarda İstanbul’da kurulan İttihad-ı Osmani Cemiyeti’ne paralel bir merkez, Paris’te Ahmet Rıza Bey’in öncülüğünde kurulmuş oluyordu. Ahmet Rıza Bey’in bu teşekküle bulduğu isim veya

⁶⁹ İbrahim Temo, *İttihad ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul 2000, s.13-14.

⁷⁰ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.175. Toplantıya katılan isimler; İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sükutî, Mehmed Reşid, Hikmet Emin, Şerafeddin Mağmumi, Ali Şefik, Rüştü Bey, Asaf Derviş, Hüseyinzade Ali, Giridi Muharrem ve adı tespit edilemeyen bir kişi.

⁷¹ Ali Birinci, *Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali*, Dergah Yayınları, İstanbul 2002, s.46.

⁷² Mustafa Oğuz, “ İttihat ve Terakki’nin Kuruluşu ve İlk Fikir Ayrılıkları”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Ekim 2009 sayı: 182, s.49.

⁷³ Uğurlu,, s.21.

⁷⁴ Oğuz, s.49.

⁷⁵ Ramsour, s.29.

⁷⁶ Bünyamin Kocaoğlu, *Mütarekede İttihatçılık (İttihat ve Terakki Fırkasının Dağılması 1918-1920)*, Temel Yayınları, İstanbul 2006, s.14.

⁷⁷ Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, s.49.

sembol, pek ziyade takdir ettiği filozof Aguste Comte'nin pozitivizm (müspetçilik) mesleğinden ilham alarak “Ordre et Progres”di. Fakat İstanbul'daki cemiyet ile ilişkiler kurulunca, gençler bu ismi “Union et Progres”, yani İttihat ve Terakki şekline soktular. İttihat ve Terakki adı böylece yerleşti.⁷⁸

Ancak şunu hemen belirtmek gerekir ki cemiyetin adı birden bire büsbütün bir nizamname ile değiştirilmedi. Aslında Ahmet Rıza Bey “Nizam ve Terakki” adını, yani düzen içinde ilerlemeyi ifade etmesini ister. Ancak bu isteği kabul edilmez. Cemiyetin ilk adının İttihad-ı İslam olduğu fakat devlet içerisinde çeşitli din ve ırka mensuplar olduğu için ve bunların tümüne hitap edebilmesi için ilk önce İttihad-ı Osmani daha sonra da amacın daha kapsamlı olması bakımından İttihat ve Terakki adının benimsendiği bilinmektedir.⁷⁹

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk nizamnamesinin hazırlanmasında, Leskovikli Mehmet Rauf ve Ali Münif isimleri ön plana çıkmaktadır. Mehmet Rauf hatıratında metnin hazırlanması işinin Ali Münif'e verildiğini ve kendisinin bazı konularda O'na yardımcı olduğunu söylemiştir.⁸⁰

Cemiyetin isim babası konusunda ise oldukça farklı iki görüş vardır. İki isim ön plana çıkar: Ahmet Rıza ve Doktor Nazım. Doktor Nazım hakkında Ahmet Eyicil'in yapmış olduğu çalışmada cemiyetin isim babasının Doktor Nazım Bey olduğu ve bunun 1894 yılında Paris'te Osmanlı Terakki ve İttihat adı ile kurulduğunu yazar.⁸¹Fakat hem 1894 tarihi hem de 1895'teki nizamnamenin bu ad ile yazılmaması bu iddiayı zayıflatır. Ahmet Rıza Bey'in anıları ve konu hakkındaki yapılan çeşitli çalışmalar cemiyetin isim

⁷⁸ Aydemir, *Enver Paşa*, s.170.

⁷⁹ Gülsüm Şimşek, *Bir Muhalefet Lideri Ahmet Rıza Bey (1858-1930)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004, s.22.

⁸⁰ Leskovikli Mehmet Rauf, *İttihat ve Terakki Ne İdi*, (Yayına Hazırlayan: Bülent Demirbaş), Arba Yayınları İstanbul 1991, s.33.

⁸¹ Ahmet Eyicil, *Osmanlı İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nazım Bey 1872-1926*, Gün Yayıncılık, İstanbul 2005, s.34.

babasının kendisi olduğunu vurgular.⁸² 1908'in Temmuz ayında⁸³ meşrutiyetin ilk günlerinde bu ad İttihat ve Terakki Cemiyetine çevrilmiştir.⁸⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti artık kurulmuştur. Fakat cemiyet kurulduğu tarihten 1902 ve 1907 yıllarında yapılan Jön Türk kongrelerine kadar herhangi bir alanda bir başarı sağlayamamıştır. Bunun da sebepleri örgüt içerisinde anlaşmazlıkların baş göstermesi ve cemiyetin Ahmet Rıza ve Prens Sebahattin arasında ikiye ayrılmasıdır. Bu süreç zarfında meydana gelen en önemli hadise Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile olan birleşmedir. Dış merkezi Paris⁸⁵ olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Selanik merkezli cemiyet ile birleştikten sonra daha aktif bir hale gelmiştir.

1.1.4 Selanik'teki Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ve Birleşme

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı Devleti'ne nüfuz edebilmesindeki en önemli etken Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurulması olayıdır. Makedonya topraklarındaki komitacılık faaliyetlerine yatkın olan teşkilatçı kişiler tarafından kurulan cemiyet, Osmanlı Devleti'nin kaderini tayin etmiştir.

Dönemin önemli hatıralarına bakıldığında bu cemiyetin Talat Bey önderliğinde kurulduğu, alınan kararlarda Talat Bey'in baskın rol oynadığı ve cemiyetin teşkilat yapısının yine Talat Bey tarafından oluşturulduğu görülmektedir.⁸⁶

Mithat Şükrü Bleda'nın şu sözleri, cemiyetin nasıl bir hava içerisinde kurulduğunu göstermesi bakımından kıymetlidir:

"...Aradan birkaç gün geçti. Talat'tan beklediğimiz haber geldi. Toplantı yeri Beş Çınar bahçesi idi. İlk toplantı iki gün sonra akşam üstü olacaktı. O günü sabırsızlıkla

⁸² Şimşek, *Ahmet Rıza Bey*, s.22, Birinci, *Tarih Yolunda*, s.53

⁸³ Bu konu hakkında kesin bir bilgi olmamakla beraber İstanbul'da İttihat ve Terakki adı ile ilk kez 29 Temmuz'da karşılaşmıştır. Bunun için bkz. Karabekir, s.413.

⁸⁴ Karabekir, s.131.

⁸⁵ Cemiyet dış merkezinin Paris olduğu cemiyetin yemin merasiminde de yazılıdır. "... Cemiyetin Teşkilat-ı Hariciye Merkezi şimdilik Paris Şehridir..." Ancak Selanik ile birleşmeden sonra iki yarı merkez oluşturulmuştur. Bkz. Erdal Aydoğan-İsmail Eyyüpoğlu, *Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki*, Alternatif Yayınları, Ankara 2004, s.21.

⁸⁶ Mithat Şükrü Bleda, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s.20-21.

bekledim. Beş Çınar bahçesine gittiğimde arkadaşlarında orada olduğunu gördüm. Hepsi benim gibi heyecan içinde idi.”⁸⁷

*“...İlk söz alan Talat Bey oldu. Karar verilen günden beri düşündüğünü ve nihayet bir isim bulduğunu söyledi. Cemiyetin adı Osmanlı Hürriyet Cemiyeti olacaktı. Buna kimse itiraz etmedi. Zira herkes cemiyetin kurulması ve bir an önce çalışmalarına başlaması için sabırsızlanıyordu.”*⁸⁸

Cemiyet 1906 yılında 5 Eylül⁸⁹ tarihinde kurulmuştur. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’nin kurucuları da numara sırası ile şunlardır:

- 1-) Bursalı Tahir (Binbaşı, Osmanlı Müellifleri Kitabının Sahibi)
- 2-) Naki (Elazığ Eski Milletvekili)
- 3-) Talat (Posta Memuru)
- 4-) Rahmi (İzmir Eski Valisi)
- 5-) Mithat Şükrü (Milli Eğitim Başsekreteri)
- 6-) Yüzbaşı Kazım Nami (3. Ordu Yaveri)
- 7-) Üsteğmen Ömer Naci (Asker, Konuşmacı ve Şair)
- 8-) İsmail Canbolat (Yüzbaşı, Milletvekili)
- 9-) Hakkı Baha (Askeri Okul Öğretmenlerinden)
- 10-) Edip Servet (Kurmaya Subaylardan, Yaver).⁹⁰

Bu on kurucu üyeden sonra yapılan yeni üye kayıtlarında verilen numaralara yüz ilave ediliyordu ve 111’den başlanıyordu. Bundan maksat, cemiyetin kuvvetli gösterilmesi ve maneviyatının yüksek tutulması idi. Kuruluşu yönetmek üzere dört üye seçildi. Bunlar; Talat, İsmail Canbolat, Rahmi ve Mithat Şükrü idi.⁹¹ Yukarıda zikredilen on kişi 1906 22 Temmuz Cuma günü öğleden sonra İsmail Canbolat’ın

⁸⁷ Bleda, s.22.

⁸⁸ Bleda, s.22.

⁸⁹ İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin 5 Eylül tarihinde kurulduğu 1908-1909-1911 tarihli cemiyet nizamnamelerinde yazılıdır. Ayrıca Kazım Karabekir İttihat ve Terakki Cemiyeti adlı eserinde cemiyetin 5 Eylül tarihinde kurulduğu ve bu yüzden kongre içtimalarında her yıl bu tarihte ya da bu tarihe yakın zamanlarda olduğunu kaydetmiştir.

⁹⁰ Enver Behnan Şapolyo, *Ziya Gökalp (İttihadı Terakki ve Meşrutiyet Tarihi)*, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. İstanbul 1974, s.82.

⁹¹ Hasan Babacan, *Mehmed Talat Paşa (1874-1921) Siyasi Hayat ve İcraatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s.15.

Selanik'te Yalılar semtinde Baron Hirş Hastanesi yakınındaki evinde içtima etmiş fakat devam eden toplantıları güvenlik sebebiyle Mithat Şükrü'nün evinde yapmışlardır.⁹² Bu on kişi, Talat, İsmail Canbolat ve Rahmi Beyleri sonradan Merkez-i Umumi adını alacak olan heyet-i aliye olarak seçtiler.⁹³

Selanik'te böyle bir cemiyetin kurulması, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de kısa zamanda dikkatini çekmişti. Bölgede etkin haber alma ağı bulunan cemiyet, Doktor Nazım Bey'e birleşmeyi sağlaması için görev verdi.

Birleşim görevini üstlenen Doktor Nazım Bey, 27 Eylül 1907 tarihinde iki cemiyeti tek çatı altında toplamıştır.⁹⁴ Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin iç ve dış sorunlar temsilcisi Dr. Bahaeddin Şakir Bey'in imzasını taşıyan ve gizli muhabere dosyasında 386 numara ile kayıtlı bulunan mukavele şöyledir:

“Merkezi Paris olan “ Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti” ile merkezi Selanik'te olan “Osmanlı Hürriyet Cemiyeti” 27 Eylül 1907 tarihinden itibaren “Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti” namı altında atiyüzzikir şerait ile ittihad etmiştir.⁹⁵

Birleşme metninde hem Paris, hem de Selanik merkezlerinin, birbirlerine olan sorumlulukları, cemiyetin nasıl bir siyasi tutum içerisinde olacağı açıkça beyan edilmiştir. Yapılacak olan neşriyat ve eylemlerde esas olan, ortak aklın hakim olacağı karşılıklı olarak teyid edilmiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin kaderi Paris grubu ile olan birleşmeden sonra değişmiştir. Paris grubu ile olan birleşme ve en nihayetinde siyasi erki elinde bulundurma kudretine malik olacak olan güruh, işte bu kurulan cemiyettir. Bu cemiyet 1907' de Paris ile birleşmiş ve Terakki ve İttihat adını almıştır. 1908'in Temmuz ayı

⁹² Samih Nafiz Tansu, *İttihat ve Terakki İçinde Dönerler* (Anlatan: Galip Vardar), Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul-2003, s.71.

⁹³ Akşin, s.106.

⁹⁴ Eyicil, s.73.

⁹⁵ Alaattin Uca, *İttihad ve Terakki Liderlerinde Doktor Bahaeddin Şakir Bey*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2009, s.102.

içerisinde ise İttihat ve Terakki adı kabul edilmiştir. Buradaki en önemli husus bu birleşen iki ayrı cemiyetin iki ayrı siyasi tavrı vardır ve iki cemiyet birbirinden tamamen zıttır. Bunun en açık göstergesi ise Selanik örgütünün eylemci, Paris örgütünün ise neşriyatçı olmasıdır. Burada ayrımı en güzel olarak gözler önüne seren durum ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yemin merasimidir. Yemin merasimindeki eylemci tutum bunun en önemli delilidir.

Cemiyete kabul edilecek olanlar tavsiye edenlerin mesuliyetleri altında idare heyetinin tahkik ve tensibi üzerine tahlif edilerek alınırlar. İdare heyetince intihap olunan ve senede bir değişen tahlif heyetleri bu reis ile iki azadan mürekkep olur.

Tahlif (yemin), merasim-i mahsusa ile yapıldı, tahlif heyeti mestur bulunurdu. Tahlif edilecek talip dolambaçlı yollardan gözleri kapalı olarak rehberi refakatiyle tahlif merkezine götürülür, evin içinde döndürölüp dolaştırılır, böylece tahlif heyeti huzuruna çıkarılırdı.

Tahlif heyeti azasının üstlerinde kırmızı kumaştan örtüler bulunurdu. İlk önce reis tarafından devletin içerisinde bulunduğu durumu, cemiyetin kendi amacı ve bu kutsal amaç olarak gördükleri düzeni kurmak için neler yapılması gerektiğini ihtiva eden bir nutuk okunurdu. Cemiyetin Tüm Osmanlı tebasının kurtuluşuna mazhar olmasını sağlayacak tek araç olduğu anlatılıyordu.

Yemin merasiminde, yeni üye olacak kişilerden bazı fedakarlıklar istenmekte, ölümle sonuçlanacak dahi olsa verilen görevleri sadakatle yerine getirilmesi isteniyordu.⁹⁶

Merasimdeki metin ve bazı maddeler meşrutiyetin ilanından sonra bazı değişikliklere uğrayarak devam etmiştir.⁹⁷

⁹⁶ Süleyman Kani İrtem (İstanbul Eski Valisi ve Şehremini), *Yıldız ve JönTürkler İttihad ve Terakkinin Gizli Tarihi*, (Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 1999, s.276-278.

⁹⁷ İrtem, s.279.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin yemin merasimi oldukça önemlidir. Bunun sebebi ise cemiyetin herhangi bir durum karşısında herhangi bir kişi tarafından ihbar edilmesi durumunda ölüm cezasına çarptırılmasıdır. İşte burası çok önemlidir ki ilk 1889 yılından beri süre gelen oluşum ve Paris merkezli Yeni Osmanlılar hareketi böyle bir uygulamaya sahip değildir. Nitekim bazı cemiyet liderlerinin padişahla anlaşarak yurda dönmeleri ve karşı neşriyata başlamaları bunun en açık isbatıdır. Bu ispat cemiyetlerin tamamen farklı membalardan beslendiğini, birleşmeden sonra da sadece birkaç kişi hariç tamamen Selanik grubu tarafından yönetildiğini gösterir. Her iki cemiyet arasındaki birleşme sadece kağıt üzerinde kalmış ve sadece isim hakkı Paris grubuna verilmiş denebilir.

Yemin merasiminde dikkat edilmesi gereken bir durum vardır. Yemin merasiminde yemin ettirilecek adayın karşısına çıkan kırmızı pelerinli, sadece gözleri görünen kişilerden oluşan heyetin varlığıdır. Bu heyet hakkında kesin bir malumata rastlamadık.. Ancak kesin olarak bilinen bir kişi var ki o da Talat Paşa'dır. Diğer heyet üyelerinin kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Görev süreleri hakkında da bir malumat yoktur. Halil Paşa⁹⁸ anılarında anlattığı üzere cemiyete giriş merasiminden birkaç yıl sonra konuştuğu Talat Paşa'yı sesinden tanımıştır. Talat Paşa da Halil Paşa'nın bu söylediğine karşı çıkmamış ve gülümseyerek kendisine verilen numaranın da gerçekte 17 olduğunu söylemiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ayrıca kendisine bir de sembol oluşturmuştu. Hilal ve Muin. Hilal'e Kelime-i Mürur(geçme sözcüğü, parola); Muin'e de Kelime-i Mukaddese (kutsal sözcük) denirdi. İki ittihatçı birbirleri ile karşılaştığında biri, sağ elini göğsüne koyarak, parmaklarıyla hilal yapardı. Öteki si de muin sözcüğünün ilk harfi olan M' yi (mim) söylerdi. Bu kez ilki muinin ikinci harfi A' yı (ayın), sonra da Y' yi (ye) ve N'yi (nun) söyler, böylece anlaşılırdı.⁹⁹

⁹⁸ Sorgun, s.34. Halil Paşa' ya verilen ilk numara 117'dir. İttihat ve Terakki cemiyet üyelerinin sayısının fazla gösterilmesi üzerinde durmuş ve böylelikle daha fazla nüfuz elde edeceğini ummuştur. Üyelere olduğundan daha yüksek numaralar verilmiştir.

⁹⁹ Şapolyo, s.86.

Bundan sonraki olaylarda Selanik hem baskın hem de üstün bir rol oynayacak, sadece ve sadece birleşimden sonra cemiyetin adı benimsenecek ve Osmanlı Hürriyet Cemiyetini kuranlar birkaç istisna isim hariç cemiyette söz sahibi olacaklardır.

Bu başlık altında Selanik' in nasıl bir hava içerdiği ve nasıl bir durumda olduğunu açıklamalıyız. Neden İzmir değil de Selanik? Evet, İttihat ve Terakki'nin neden yurt içinde başka bir kentte değil de Selanik'te merkezleştiği sorusunu öncelikle yanıtlamak zorundayız. Alemdar Mustafa Paşa ve Rusçuk Ayanı olayından beri Rumeli'den bütün imparatorluğu hedef tutan bir eylem çıkmamıştı. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da başlattığı hareket sonunda yerel kalmıştı. Ve bütün devrimci hareketler İstanbul'da oluşturulmuştu. Kuleli Vak'ası, Yeni Osmanlılar, Jöntürkler.

Ayrıca Selanik asker yoğunluğuna sahip Rumeli'deki tek kent de değildi. Manastır, Edirne hatta Yanya bu açıdan uygun görünüyorlardı. Hele Manastır, zaten Selanik'le başabaş değer taşıyan bir rol oynamıştır. Ama Selanik'in yerini alamamıştır.

Selanik'in bütün Rumeli'nin ekonomi ve kültür merkezi haline gelmesi, demiryolu bağlantıları sonucu limanın öneminin artmasından ileri gelmiştir. 1871'de başlayan demiryolu inşaatı 1874'de Üsküb'ü, 1888'de Belgrat üzerinden Avrupa'yı, 1894'de Manastır, 1896'da da İstanbul'u bağlayınca liman dört milyon nüfuslu bir hinterlandın ihracat ve ithalat merkezi oldu. 1896'da 120, 1910'da 150 bin nüfusuyla imparatorluğun en büyük kentlerindendi. Osmanlı dış ticaretinin 1/7'sini sağlıyordu, Avrupa çapına göre basit de olsa, Osmanlı yapısı içinde önemli bir sanayi merkezi haline gelmişti. İki iplik, iki bira, halı, ayakkabı fabrikaları, model un fabrikası, tuğlahane, ipek böceği ve 10 tane sabun imalathanesi, önemli bütün işletmeleri vardı.

Küçük nüfusun toplam yüzde 15'i, halk kütlelerinin düzeyinin çok üstünde yaşayan, banker-sanayici-tüccar, subay, memur ve çiftlik sahiplerinden oluşuyordu. Sanayi tesisleri ve liman boşaltma işlerinde 25 bin işçi vardı. Aileleriyle birlikte önemli bir emekçi grubu oluşturuyorlardı. Abdülhamit rejimine rağmen 1904 ve 1906'da grevler düzenlemeleri, ilk sendikaları kurmaları, Osmanlı ölçülerine göre ileri bir bilinç düzeyine erişmiş olduklarını kanıtlar.

Osmanlı sistemi içinde en iyi eğitim gören, batıya açık, dil bilir askeri ve mülki kadroların Rumeli ve bu arada Selanik'te görevlendirilmelerinin yanı sıra, Avrupa'nın baskısıyla üç vilayette planlanan ıslahatın işlenmesi için kurulan Umumi Müfettişliğin kadrosu da Selanik'e yerleştirilmişti. Bu kadroda Avrupalı uzman subaylar da vardı. Bütün Avrupa devletlerinin konsoloslarının yanı sıra Avrupa'yla yakın ilişki içindeki, birçoğu da Avrupa uyruklu, işadamları ile gerçek bir burjuvazi kadrosu oluşmuştu. Bunlar gerçekten Avrupai bir yaşam sürüyorlardı.¹⁰⁰

1.1.5 İttihat ve Terakki Düşüncesi

İttihat ve Terakki'yi anlamak, siyasi ve politik hareketlerini kavramak için öncelikle İttihat ve Terakki'nin ne olduğu, niçin kurulduğunu anlamak gerekir. Evet, İttihat ve Terakki neydi? Bunun cevabını en güzel ve yalın şekliyle Ziya Gökalp vermiştir: “*İttihat ve Terakki Türk Milletinin ruhundan kopmuş bir mefkure hamlesidir.*”¹⁰¹

İttihat ve Terakki Cemiyeti II. Yeni Osmanlılar (JönTürkler) hareketinin genel adıdır. Esası ilk önce Osmanlılık olan bu hareket, acı savaş yıllarında Türkçülük fikriyatına sıkı sıkı sarılmıştı. Devlet içerisindeki bölünme hesapları, gayr-i müslimlerin yıkım çabaları karşısında İttihatçılar Türkçülüğe sarılmayıp daha başka ne yapabileceklerdi? Ziya Gökalp'in şiirlerindeki “artık Mebusan'da Boşo Efendilere yer yok” mısrası ideolojik bir fantazinin değil, Türk topraklarına şimşek gibi çakan bir realitenin eseridir.¹⁰² Ziya Gökalp'in bu sözleri iyi analiz edilmelidir. Şöyle ki burada sözü edilen Boşo Efendi'dir. Herhangi bir müslüman Kürt, Çerkes, Arnavut, Laz...vb. bir etnik unsurdan bahsedilmemiştir. Bence bunun anlamı Türk'e iade-i itibarı verildikten sonra Anadolu'daki diğer etnik unsurlar ile birlikte Türkçülük hareketinin başlatılmasıdır.

¹⁰⁰ Orhan Koloğlu, *İttihatçılar ve Masonlar*, Eylül Yayınları, İstanbul 2002, s.13-15.

¹⁰¹ Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene I. (İttihat ve Terakki Neydi?)*, (Yayına Hazırlayan : Zeki Arıkan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s.64.

¹⁰² Osman Selim Kocahanoğlu, *İttihat-Terakki'nin Sorgulanması ve Yargılanması*, Temel Yayınları, İstanbul 1998, s.20.

Millet sistemi Osmanlı'da dinsel cemaatlere ayrılma ve bu cemaatlerin dışında kalan tüm sınıfların yok sayılması demektir.¹⁰³ Yüzyıllardır ümmet anlayışı ile uyutulan, belki de bulunduğu coğrafya üzerinde en son millileşen unsur Anadolu ve Osmanlı toprakları üzerindeki Türkler olmuştur. Türk'e Türk demenin yasak olduğu bir coğrafyada asli unsurun Türk olduğu unutulmuştur.¹⁰⁴

İstanbullular kendilerine şehri adını vermiş, diğer taşra bölgelerinde ise nüfus yoğunluğuna göre bölgelere Kürt, Laz, Arnavut, Çerkes gibi adlar verilmişti. Buralarda yaşayan bir kısım ahali ise kendileri bu etnik gruptan olmamasına rağmen kendilerini onlar gibi sayıyordu. Türk kelimesini ayıplı gibi kimse üzerine almıyordu. Türk, Doğu Anadolu'da "Kızılbaş", İstanbul'da kaba ve köylü manasını taşıyordu.¹⁰⁵

Falih Rıfkı Atay o yıllarda Türk Milleti denildiğinde Rumeli Türklüğünden başka birşeyin düşünülmediğini, Anadolu'nun Rumeli toprakları gibi yoğrulmadığını söyler. Osmanlı topraklarındaki tüm etnik grupların Türk'ten daha itibarlı olduğunu üzümlere yazmıştır.¹⁰⁶

İttihat ve Terakki'nin Osmanlıcılık ile başlayan ideolojik serüvenin Türkçülük ile son bulması devletin içerisinde bulunduğu dönemin çalkantısının bir tezahürü sayılmalıdır. JönTürk hareketinin liberal anlayışının böyle bir sona bağlanması çok ilginçtir.¹⁰⁷ Özellikle Makedonya topraklarının kaybı, cemiyet içerisindeki gayr-ı müslim tebanın temizlenmesiyle sonuçlanmıştır. Devlet içerisindeki diğer etnik gruplar ise, Türkçülük potasında birleştirilmeye çalışılmış ve kısmen de başarılmıştır. Bunun başarıldığının en önemli kanıtı ise Milli Mücadelede gözler önüne serilmiş ve Türk, Kürt, Çerkes, Laz, Arnavut... vb. gibi tüm etnik gruplar Anadolu toprakları için, ata yurdu toprakları için birlikte silah kullanmışlardır.

¹⁰³ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, (Çev: Fatmagül Bertay Baltalı), Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s.29.

¹⁰⁴ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Elips Yayınları, İstanbul 2006, s.64.

¹⁰⁵ Erdal Aydoğan, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası (1908-1918)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005, s.53.

¹⁰⁶ Atay, s.87.

¹⁰⁷ Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2010, s.18

Yalnız Türkçülük konusunda Cemal Paşa dikkatle okunması gereken ve oldukça çarpıcı yorumlar yapmıştır. İttihat ve Terakki'nin "Türk Siyaseti" yapmadığını, aksine Osmanlı siyaseti yaptığını dem vurur. Eğer adem-i merkeziyetçi bir yapı takip edilmiş olsa o zaman Türk siyaseti yapılacağını yazmıştır. Ancak Osmanlı toplumu içerisinde sadece Türklerin yalnız ve kimsesiz olduğunu anlatmaktadır.

Devletin resmi dilinin Türkçe olmasını istemek ve devletin okullarının denetlenmesini istemenin, diğer etnik unsurların Türkleşmesi manasına gelmediğini ifade eder. Sözlerinin bence en çarpıcı yanı ise İstanbul'da Arap Kardeşliği, Çerkes Teavün Cemiyeti, Kürt Kulübü gibi kulüplerin var olduğu sırada Türk Ocağı'nın açılmasının niçin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sadece Türkçü siyaset ile yaftalandığını sormasıdır. Cemal Paşa anılarının bu kısmının herkes tarafından bilinmesini ve önemsiz addedilmemesini rica ederek anılarına devam eder.¹⁰⁸

İttihat ve Terakki Cemiyetine yapıştırılan bir yafta da onların mason oldukları ve böylelikle Osmanlı Devletini yıkmayı amaçladıkları ve daima gizli gündemleri olduğudur. Cemiyetin hızla yayılması esnasında faydalandığı kurumlardan birisi Selanik ve Makedonya'da bulunan mason localarıdır. 1906 yılında Selanik'te İtalya Maşrığına bağlı Makedonya Rizorta, Laborlux, İspanyol Maşrığına bağlı Perseveratzia, Fransa Maşrığına bağlı l'Avenir de Orient, Veritas locaları vardı. Ayrıca Atina Maşrığı'na bağlı mason locaları da bulunuyordu. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin gelişmesinde etkili olan localar Makedonya Rizorta ve Veritas localarıdır. Talat Paşa, Mithat Şükrü, Kazım Nami, Makedonya Rizorta locasına üyedirler. Veritas locasının Üstad-ı azamı ise daha sonra İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi azası olan, Emanuel Karasu'dur. Selanik'te genç Türkler, güvenli toplantı mekanları ararken, Karasu onlara toplantılarını mason localarında yapma fikrini vermiştir. Bu nedenle Karasu, İtalya maşrık-ı azamı ile genç Türkler arasındaki gerçek bağlantı kuran kişi olarak gösterilmiştir. Bu locada Talat Bey, Naki Bey, İsmail Canbolat ve Cemal Paşa bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi cemiyetin birçok üyesi mason olduğu gibi, localara cemiyete yeni üye kazandırmak için ortam sağlıyordu. Zira masonluğun dinler arası hoşgörüyü dahi içeren liberal ideolojisi, zaten bu tür hareketler için elverişli bir başlangıç

¹⁰⁸ Cemal Paşa, *Anılarım (1913-1922)*, (Yayına Hazırlayan: Fahri Parin), İskenderiye Yayınları, İstanbul 2009, s.326-327.

oluşturuyordu. Masonluğa kabul konusunda ince elenip sık dokuması ise masonlara güvenmeyi kolaylaştırıyordu. Bunun da ötesinde, masonluktaki gizlilik, örgüt kurmak isteyenler için koruyucu oluyordu. Neticede, masonluğun İttihat ve Terakki üzerinde bazı etkileri görülmüşse de, İttihat ve Terakki-Masonluk ilişkisinde başlıca etki, mason localarının, istibdat ortamında özgürlükçülere güvenli bir çalışma ve örgütlenme ortamı sağlaması olmuştur. Yani, daha çok ittihatçıların masonluğu araç olarak kullanmaları söz konusudur.¹⁰⁹

1.2 İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN İKTİDARA GELİŞ SÜRECİ

1.2.1 1908 I. Meşrutiyet'in İlanı

Haziran-Temmuz 1908 tarihlerindeki isyanlar cemiyetin varlığını korumak için planlanmıştır. Abdülhamit'e karşı huzursuz olan cemiyet, Makedonya'daki hafiyelere karşı acımasız bir tutum alma kararına vardı. Hafiyte teşkilatı ve üyelerini sindirerek, örgütün yani cemiyetin yok olması demekti.

Cemiyetin kendisine seçtiği ilk kurban Albay Nazım Bey'di. Nazım Bey 11 Haziranda vuruldu ancak ölmeyerek bir gün sonra İstanbul'a kaçmayı başarmıştı.¹¹⁰

Nazım Bey'in vurulma olayı Rus Çarı II. Nicholas ve İngiltere Kralı VII. Edward'ın Reval'deki görüşmelerine rastlamıştır. Bu görüşme, İngiliz-Rus ilişkilerini gözden geçirmek ve bu arada Makedonya'daki karışıklığa son vermek için iki ülkenin birlikte ıslahat hareketine başlaması fikrini taşıyordu. Fakat hazırlanan bir ıslahat prıgramı mevcut değildi.

Bu görüşme Osmanlı toplumunda İngiliz-Rus işbirliğinin ve müdahalesinin başlangıcı olarak yorumlandı. Yani Reval Görüşmesi ile Osmanlı devleti tekrar bir dış müdahaleye maruz bırakılacaktı. Reval Görüşmesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni büyük devletlerden önce harekete geçmeye zorlamıştır denebilir. Bu olay,

¹⁰⁹ Babacan, s.16-17.

¹¹⁰ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi IV*, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul 1961, s.361.

Abdülhamit'in gittikçe artan baskısına karşı olan meşrutiyet taraftarlarını bir an önce harekete geçirmiştir.¹¹¹

Avrupa'da ise Reval Görüşmeleri, devrimi başlatan olay olarak yorumlandı. Bunun sebebi ise Avrupa ve Makedonya'da çok az kimsenin cemiyetin gizli faaliyetlerinden haberi olmasıdır. Ekseriyet isyan kıvılcımı ile Reval Görüşmesinin aynı zamana denk gelmesi ve birbirlerini takip etmesinden, isyana bu görüşmenin yol açtığı fikrini benimsemişti. Oysa isyanın tek sebebini tek bir sosyal olaya bağlamak hata idi.¹¹²

11 Haziran'da Selanik'te yaralanan Nazım Bey, İstanbul'a dönerek bildiklerini saraya haber vermişti. Kendisinin verdiği rapor dinlenildikten sonra saray, sözde Üçüncü Ordu'nun depolarını teftiş etmek, gerçekte ise İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında daha fazla bilgi almak için bir başka heyeti Selanik'e gönderdi.¹¹³

Mahir Paşa başkanlığındaki heyet Selanik'e vardıktan sonra olayların akışı daha hızlı bir hal aldı. Üçüncü Ordu komutanı Esat paşa ile Kurmay Başkanı Ali Rıza Paşa İstanbul'a çağrıldılar. Bu iki paşanın buradaki hoşnutsuzluğun baş sebebi olduğu düşünülmekteydi. Saray onların yerine daha disiplinli ve sadık kumandanlar atayarak asker arasındaki hareketlenmeyi engellemeye çalışmıştı. Esat Paşa'nın yerine İbrahim Paşa atanmıştı.¹¹⁴

1908 devriminin gerçekleşmesinde en önemli hadiseler Niyazi Bey ve Enver Bey'in çetecilik faaliyetleridir. 28 Haziran'da Hacı Ağa'nın evinde yapılan toplantıda Niyazi Bey, saraya karşı başkaldırmak ve meşrutiyetin yeniden ilanını sağlamak için savaşmak gerektiğini söylüyordu. Konunun müzakeresinden sonra fiili isyan tarihi olarak 3 Temmuz Cuma günü seçildi. Toplantı sonunda Niyazi Bey, Cemal Efendi'yi Manastır'daki merkez komitesine gönderdi ve gerekli olan izni iki gün sonra aldı. Bu

¹¹¹ Ahmad, s. 17.

¹¹² Ahmad, s.18.

¹¹³ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele II*, İstanbul 1959, s.466.

¹¹⁴ Ahmad, s.19.

haberinden Niyazi Bey tarihi Cuma günü için hazırlıklara başladı ve diğer gizli örgütlerinde kendilerine destek olması konusunda gerekli çağrısı yaptı.

3 Temmuz'da, kışladaki subay ve askerlerin Cuma namazında olmasından faydalanan Niyazi Bey ve iki yüz kadar adamı, gerekli silah, cephane ve parayı yanlarına alarak dağa çıktılar. Niyazi Bey'in emrindeki bu iki yüz kadar askere bir o kadar da sivil katıldı ve sayıları yaklaşık olarak dört yüzü buldu.¹¹⁵

Niyazi Bey dağa çıkmasının ardından bir bildiri yayınlamıştı. Bu bildiride cemiyetin mukaddes niyetinin ne olduğu, mücadelesinin tüm Osmanlı'nın kurtuluşunu yeğlediğini anlatan samimi bir metin hazırlamıştı.¹¹⁶

Dağa çıkanlar arasında Resne Belediye Reisi Hoca Cemal, Maliye Müfettişi Tahsin Efendi ve Polis Müdürü Tahir Bey'de bulunmaktaydı. Niyazi Bey'in yanına sivilleri almasının sebebi vergi toplama ve adaleti tesis etme işlerini de düşünmüş olmasıdır. Aynı zamanda böyle bir yapıyı oluşturması saraya karşı uzun sürebilecek bir isyanı göze almış olduğunu gösterir.¹¹⁷

Dağa çıkmakta Niyazi Bey'i Sadık Bey, Yüzbaşı Habip, Ziya, Fahri ve İbrahim Şakir gibi isimler de izledi. Yalnız bunların içindeki en önemli isim, Hilmi Paşa'nın kurmay heyetinden Binbaşı Enver Bey'di. Bu hareketin kahramanlarından biri olarak ün yapan Eyüp Sabri Bey'de 20 Temmuz'da yani meşrutiyetin ilanından yalnızca üç gün önce Niyazi Bey'e katılmıştır. Bu askeri ayaklanmanın en etkili yönü cemiyetin bir an önce harekete katılmasına yol açmış olmasıdır. Fiili olarak 6 Temmuz'da ayaklanmanın misyonunu, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Makedonya teşkilatı üstlenmiştir.¹¹⁸

Makedonya'daki bu faaliyetlerin İstanbul'a ulaşması ile saray harekete geçti. İlk başta padişah ve çevresindeki zümre, Rumeli'deki bu karışıklığı bir başıbozuk hareketi olarak görerek büyük bir yanılgı içerisinde kaldılar. Ancak durumun böyle olmadığı

¹¹⁵ Ahmet Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003, s.236.

¹¹⁶ Cemil Koçak)Rumeli'de Niyazi Bey'in İlk Nutku, *Tarih ve Toplum Dergisi*, , sayı: 19, İstanbul 1985, s.68.

¹¹⁷ Ahmad, s.20.

¹¹⁸ Ahmad, s.22.

kısa zamanda ortaya çıktı. Olaylar bir isyana dönüşmüş ve ordu gücüne ihtiyaç zaruri bir hal almıştı. Saray ilk iş olarak bu olayları araştırmayı görev saydı. Hemen akabinde de Şemsi Paşa'yı isyanı bastırmakla vazifelendirdi. Bu emri yerine getirmek için harekete geçen Şemsi Paşa 7 Temmuz'da hareket planı için saray ile telgraflaştıktan sonra postahane kapısı önünde atına bineceği sırada cemiyetin fedaisi Atıf Bey tarafından öldürüldü.¹¹⁹ Bu olay haklı olarak meşrutiyet adına atılmış olumlu bir adımdır. Padişahın en güvendiği isimlerden olan Şemsi Paşa'nın bu suretle öldürülmesi, padişahın despotluğuna vurulan bir darbe, aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gücü ve uğrunda hiç birşeyden sakınmadıkları davalarına olan bağlılığı gösterir. Eğer ki Şemsi Paşa öldürülme, Niyazi Bey ve diğerlerinin ortadan kaldırılması kaçınılmaz olur ve isyan büyük bir olasılıkla bastırılırdı.

Şemsi Paşa'nın yerine atanan Müşir Osman Paşa, 12 Temmuz 1908'de Manastır'a geldi. Fakat artık askere söz geçirmek mümkün değildi, birbirleri ile çatışıyorlar ve bir başıbozukluk, aralarında hakim olan durumdu. Durum böyle olunca da Osman Paşa'da İttihat ve Terakki karşısında etkisiz kaldı. Ayrıca yaşanan olaylar hükümet yanlısı olan yerel idarecilerinde moralini bozuyor, cemiyet ise bu durumda hayli güç kazanıyordu. Rumeli'deki Bulgarlar cemiyet yanlısıydılar. Müslümanlar da artık cemiyete taraf olmaya başlamışlardı. Temmuz ortalarında artık İttihat ve Terakki Cemiyeti çok önemli bir sayı ve nüfuza sahip bulunmaktaydı.¹²⁰

Makedonya'da durum artık tümü ile sarayın kontrolü dışına çıkmıştı. 22 Temmuz'da Osman Paşa kaçırılmıştı. 23 Temmuz'da ise meşrutiyet ilan ediliyordu. Aslında bu İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde büyük bir başarı idi. Yapılan programlarda Selanik 27 Temmuz'da meşrutiyeti ilan edecekti. Ancak olaylar öylesine hızlı gelişti ki meşrutiyet 23 Temmuz sabah saat dokuzda Hilmi Paşa'nın okuduğu irade ve 101 pare top atışı ile kutlandı.

Olaylar cemiyetin hemen iktidara gelebileceğini gösteriyordu. Padişah otoritesi yıkılmıştı, cemiyetin kendine has mistik havası herkeste heyecan uyandırıyor ve

¹¹⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi, I, Kısım I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 442.

¹²⁰ Ahmad, s.25.

meşrutiyeti başardığı için saygı duyuluyordu. Ancak cemiyet iktidarı eline almadı. Görevde bulunan kabineyi iş başında bırakarak, kendi gücünü gerektiğinde kullanan siyaset üstü bir kurum gibi davrandı. Kendisini anayasayı korumakla görevli saydı. Cemiyeti eleştirenler onu hükümet işlerine karışmakla suçlamışlardı. Fakat cemiyetin niçin bu şekilde davrandığını açıklamak için bu ithamlar yeterli açıklamayı yapmamaktadır.

JönTürk hareketinin fikir esasları olan Yeni Osmanlılar devleti yönetme işinin kendilerine verildiği takdirde bunu yapabileceklerine inanıyorlardı. Fakat onlardan bir kuşak sonra gelen JönTürkler ise kendilerini bu konuda yeterli bilgi ve donanıma sahip görmediler. Dolayısıyla hiçbir zaman yüksek rütbe ve makamlara geçmeyi kendilerine yakıştıramadılar. Bu konudaki en çarpıcı gerçek açıklamayı yine ittihatçı olan Hüseyin Cahit Bey yapmıştır: *“Rütbesiz, nişansız, şan ve şöhratsız bir gencin verazet ünvanı ile sadrazamlığa çıkmasını, bu memleketin havsalası almazdı. Hükümetin başına çıkmayı onların zihinleri almadığı gibi, memleketinde hazmedebilmesi imkansızdı... 1908 Temmuz’unda İttihat ve Terakki Cemiyeti bir posta katibi olan Talat Efendi’yi sadrazam ilan edemezdi; buna şartlar ve haller imkan vermezdi. Eğer böyle bir şey olsaydı, memlekette muhakkak anarşi çıkardı. İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları da bunu fark etmişler ve yüksek makamlara geçmeye kalkmamışlardı.”*¹²¹

Cemiyetin iktidara gelmesini engelleyen başka unsurlar da vardı. Bunların ilki merkezi, düzenli, ülke çapında bir örgüte sahip olmamalarıydı. Cemiyetin tüm örgütleri Makedonya şehirlerinde ve Selanik’e bağlı kuruluşlardı. Meşrutiyet ilan edildikten sonra devletin diğer bölgelerindeki cemiyet idareleri, yerel yönetimleri devralmaya hazır değildi.

1.2.2 31 Mart Olayı ve Abdülhamit’in Tahttan İndirilmesi

Meşruti yönetimin ilan edilmesi ile şekillen iç siyasetin en önemli öğeleri olarak dönem hükümetlerinden bahsetmek gerekiyor. İhtilalin hemen akabinde 31 Mart’a kadar geçen süre içerisinde dört hükümet kurulmuştur. İlk hükümet kurmakla

¹²¹ Hüseyin Cahit Yalçın, *Talat Paşa*, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1943, s.34-35.

görevlendirilen isim Said Paşa olmuştur. 22-31 Temmuz ve 1-6 Ağustos 1908 tarihleri arasında iki kez sadrazam olmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile uzlaşamayan Said Paşa hem istifa etmiş hemde, İngilizlerin yardımını istemiştir. Fakat bu da meşruti yönetimin başlaması açısından pek iyi bir başlangıç olmamıştır.

Said Paşa'nın istifasından sonra bu kez sadarete Kamil Paşa gelmiştir. 7 Ağustos 1908 ve 13 Şubat 1909 tarihleri arasında görev yapmıştır. Kamil paşa hükümeti hem İngiliz desteğini almış, hemde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile iyi geçinmiş ve ittihatçıları içinde içerisinde bulunduğu bir karma meclis meydana getirmiştir.

Ancak cemiyet ile arası kısa zamanda bozulan Kamil Paşa 14 Şubat 1909 tarihinde bir gensoru ile düşürüldü. Kamil Paşa hükümeti, demokrasi tarihimizde gensoru ile düşürülen ilk sadrazama/başbakana şahit olmuştur.¹²²

Neticede beklenen olmuş İttihat ve Terakki, seçilen 281 mebustan biri hariç tamamını almıştı. Fakat İttihat ve Terakki Fırkası listesinden seçilen mebusların tamamı İttihat ve Terakki'ye bağlı mebuslar değildi. Nitekim bir süre sonra fırkadan kopmalar başlayacak, İttihat ve Terakki mecliste ancak 160 kişi kalacaktı. Bu 160 kişinin de tamamen İttihat ve Terakki'ye sadık oldukları söylenemezdi.¹²³

31 Mart'a giden süreç içerisinde üç olay göze çarpmış, isyan kısmen kendisini önceden haber vermiştir. demiştir. Bunlardan ilki Edirne olaylarıdır. Küçük bir 31 Mart Vak'ası olarak nitelendirilen bu olay, 1 Ağustos 1908'e patlak vermiştir. Meşruti yönetimin ilanından bir hafta sonra Serez ve Drama'dan gelen Yüzbaşı Ruşeni, Yüzbaşı Ragıp Rıfkı, Drama hakimi Azmi Bey ve bazı zevattan oluşan bir heyetin Edirne'ye gelmesiyle olay başlar. Bu heyete yapılan merasimde padişah yanlısı gösteriler olmuş ve Yüzbaşı Ruşeni Bey buna büyük bir tepki göstermiştir. Bu tepki neticesinde ise isyan fitili ateşlenmiştir.

¹²² Necmettin Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı (31 Mart Vak'ası ve Sultan II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.46-48.

¹²³ Kenan Olgun, "1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili", 18 Haziran 2012<http://www.rumeliplatformu.com>.

Asker tepki olarak ilk önce sokaklarda hürriyet bayraklarını indirmiş ve süngüleri ile halkın kollarındaki hürriyet kokartlarını da sökmüştür. Ancak herhangi bir yağma ve talan hareketi olmamıştır. Daha sonra her bölükten seçilen 8-10 kişi, toplam olarak 300 kişi trenle İstanbul'a getirilmiş ve Yıldız'da padişah ile görüşmüştür. Böylece olay yatıştırılmıştır. Ancak Edirne'ye geri döndüğünde yedi kişi olan elebaşları askeri mahkeme kararı ile Edirne meydanında asılmıştır.¹²⁴

31 Mart olayından önce bir diğer önemli olayda Kör Ali olayıdır. Buna göre 13 Ekim 1908'de Kör Ali ya da Kör Mehmet adında bir hoca Fatih Camii'nde yapmış olduğu vaazda, Kanun-ı Esasi ve Meclis-i Mebusan aleyhinde konuşmuş, özgürlük ve eşitliğin anlamsız olduğunu söyleyerek halkı kışkırtmaya çalışmıştır. Bunu sonucunda halk galeyana gelmiş ve kendisi ile hareket edeceklerine yemin etmişler. Camiden çıkan insanlar Yıldız'a kadar gelmişler ve padişahın başlarına bir çoban olmasını istemişlerdir.

Kör Ali ve diğer bazı elebaşları birkaç gün sonra tutuklanmış, asıl adı Kör Mehmed olan Kör Ali ve arkadaşı İsmail Hakkı 27 Ekim 1908'de idama mahkum edilmişlerdir.¹²⁵

Aynı zamanda bu süreç içerisinde İstanbul'da küçük çaplı askeri ayaklanmalarda meydana gelmiştir. En önemlisi ise 31 Ekim 1908 tarihinde Taşkılla'da cereyan eden isyandır. Askerlik vazifelerini yapmalarına rağmen terhis edilmeyen ve Cidde'ye gönderilmek istenen askerler bu huzursuzluğu çıkarmışlardır. Fakat netice itibarı ile çok önemli bir durum meydana gelmemiştir.¹²⁶

14 Şubat'ta güvensizlik oyu alan Kamil Paşa hükümetinden tam iki ay sonra 13 Nisan 1909'da 31 Mart Vak'ası patlak verdi. Görülüyor ki bu iki ay içerisindeki birikim büyük bir patlama ile sonuçlandı. Bu hoşnutsuzluğun meydana gelmesinde Derviş Vahdeti ve onun neşrettiği Volkan Gazetesi önemli bir rol üstlenmiştir. İlk sayısını 11

¹²⁴ Alkan, s.150-153.

¹²⁵ Alkan, s.154.

¹²⁶ Alkan, s.155.

Aralık 1908’de çıkaran bu gazetenin sıradan bir dincilik propagandası yapmadığı açıktır.

İstanbul’daki ayaklanma öncesindeki gergin havada bardağı taşıran son damla, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne sert eleştiriler yöneltten ve bir süredir tehdit mektupları alan Serbesti Gazetesi yazarı Hasan Fehmi Bey’in Galata Köprüsü üzerinde öldürülmesi (6 Nisan 1909) oldu. Katilin üniformalı biri olması, cinayetin İttihat ve Terakki üyesi bir subay olduğunu düşündürüyordu. Sonraki günlerde katilin bulunamaması gerginliği daha da üst seviyeye çıkarmıştı.¹²⁷

Bilindiği üzere Rumel’den İstanbul’a getirilmiş olan en seçkin birlikler Avcı Taburları olup, 4 Avcı Taburu’da Taşkışla’ya yerleştirilmişti. 12-13 Nisan gece yarısı (Rumi Takvime göre 31 Mart), meşrutiyetin ve özgürlüğün koruyucusu olan bu Taşkışla’daki Avcı Taburu başlarında çavuşları olmak üzere ayaklanmış, ve kışladaki komutayı ellerine geçirerek, bazı subayları hapsetmişlerdir. Ayaklanma liderliğini Hamdi Yaşar Çavuş, bölük yazıcısı Mehmet ve tüfekçi ustası Arif gibi askerler yapmaktaydı. Sabaha doğru kışlanın kapıları açıldı ve subaysız askerler Ayasofya meydanına doğru yürümeye başladı. Dışarı çıkan askerlerin başlarına ise ellerinde yeşil bayraklar buluna sarıklı hocalar geçmişti. Taşkışla’dan diğer kışlalara da sıçrayan isyan kısa sürede büyümüşü.¹²⁸

Ayasofya Meydanı’na yakın bir yerde bulunan Millet Meclisi binası çevresindeki kalabalık saatler ilerledikçe arttı. İsyancılar yeniçeri isyanlarında olduğu gibi şeyhülislamın meydana gelmesini sağladılar ve sarayla irtibatı sağlamasını istediler. Şeyhülislam Ziyaeddin Efendi meydana geldikten sonra isyancılar siyasi isteklerini açıkladılar:

“ Ahkam-ı şer’iye’nin (şariat hükümlerinin) kesin olarak yürütülmesi; Kabinen toptan çekilmesi; Volkan Gazetesi’nin ayaklanma öncesi ilan ettiği dört beş herif-i naşeref’in sınır dışı edilmesi (Mebusan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza, İkinci Başkan Talat Paşa, Hüseyin Cahit, Rahmi ve Doktor Bahaeddin Şakir Beyler); Harbiye Nazırı Ali Rıza

¹²⁷ Ahmet Kuyaş, “İrtica 100 Yaşında”, *Ntv Tarih Dergisi*, yıl: 2009, sayı: 3, s.39.

¹²⁸ Bayur, s. 184.

Paşa, Sadrazam Hüseyin Hilmi ve Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın azledilmesi; Mektepli subayların ordudan uzaklaştırılarak yerlerinin değiştirilmesi ve alaylı subaylardan açığa çıkarılarak mağdur edilenlerin yeniden orduya alınmaları; Alaylı subaylara bu isyan hareketinden dolayı sorumlu tutulmayacaklarını belgeleyen mühürlü bir senedin verilmesi; Şeriat yolunda yapılan her ayaklanmanın toprak atılmak suretiyle kutlanması."¹²⁹

Kısa süre içerisinde İstanbul'da isyancılar, İttihatçılara ait herşeyi yağmalamaya başlamışlardı. Şuray-ı Ümmet ve Tanin büroları yerle bir edilmişti. Aynı gün saat sekizde hükümet bir toplantı yapmış ve bu isyancılar karşı kuvvet kullanılmaması kararı alınmıştı. Bu anarşi ortamı içerisinde Adliye Nazırı Nazım Paşa, Ahmet Rıza Bey'e benzediği için, Lazkiye milletvekili Aslan Bey'de Hüseyin Cahit Bey'e benzediği için öldürülmüştü.¹³⁰ Aynı gün hükümetin başında olan Hüseyin Hilmi Paşa istifa etmiştir.¹³¹ Devlet merkezinde tüm bunlar olurken yeni kabine 14 Nisan Çarşamba günü Kamil Paşa tarafından kuruluyordu. Rumeli'de isyana karşı ilk tavrını ortaya koymaya başlamıştı. İsyancıların zorbalığı yeni kabinenin kurulmasından sonra da devam etmiş, yapılan değişiklik ve "Aff-ı Şahane" adı verilen genel af isyancıları yola getireceğine aksine büsbütün azdırmıştır. Ayaklanmanın birinci ve ikinci günü isyancılar, cinayetlerine bir yenisini eklemek üzere genç subayların peşine düşmüşler ve ele geçenlerden bazıları o anda kurşuna dizilmiş ve kimileri de ağır işkencelerle ve kurban edilmişlerdir. Şerif Sadık Paşa ve Katibi Esat Bey, Süvari Teğmeni Selahattin Mümtaz ve Üsteğmen Yusuf Nurettin öldürülenler arasındadır. Bütün bu cinayetlerle de yetinmeyen isyancıların, İstanbul içerisinde küçük gruplar halinde dolaşarak silah atmaya, Türk kadınlarının Beyoğlu'na çıkmasına engel olmaya, Frenk gömleği giyen kimseleri tartaklamaya başlamışlardır.¹³²

Selanik Genel Merkezi ayaklanmaya zaman yitirmeden müdahale etmek için, ordunun yüksek komutanları ile görüşmüş ve III. Kolordu Komutanı Mahmut Şevket Paşa, Meşrutiyetin korunması için ant içmiş olan ordunun ayaklanmayı bastırarak güçte

¹²⁹ Ecvet Güresin, *31 Mart İsyanı*, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul 1969, s.46.

¹³⁰ Celal Bayar, *Ben de Yazdım, C.I*, Baha Matbaası İstanbul 1965, s. 276-280.

¹³¹ Güresin, s.49.

¹³² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918)*, IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 88-89.

ve harekete hazır olduğunu bildirmişti. Yalnız burada dikkat çekilmesi gereken bir husus vardır ki, buda daha sonra Hareket Ordusu adı ile anılacak olan ordunun finansman meselesi idi. Mahmut Şevket Paşa bu uğurda tüm servetini ortaya koymuştu.¹³³

İstanbul'da baş gösteren irtica hareketini bastırmak için Selanik'ten İstanbul'a kuvvet gönderilmesi kararlaştırılmış ve Selanik'te bir yandan ordu birlikleri hazırlanırken, öbür yandan da gönüllü toplama işi tüm hızıyla devam etmekte idi. Üçüncü Ordu Birlikleri İstanbul'a yürümeye hazırlanırken, bu birliklere Edirne'de bulunan İkinci Ordu Birlikleri ve Selanik çevresinde sivil gönüllülerde katılıyordu. Özgürlük kahramanı olarak tanınan Resneli Niyazi Bey'de, Resne'de bir araya getirdiği gönüllülerle birlikte bu hareketin içinde yer almıştı. Tüm bu kuvvetlerin Yüksek Komutanlığını Mahmut Şevket Paşa, Komutanlığını Hüseyin Hüsnü Paşa, Kurmay Başkanlığını da Önyüzbaşı (Kolağası) Mustafa Kemal (Atatürk) üzerine almıştı. Selanik Redif Tümeni ise sözü edilen kuvvetin çekirdeğini oluşturuyordu.¹³⁴ Bu suretle meydana getirilen kuvvete Mustafa Kemal'in uygun gördüğü "*Hareket Ordusu*" adı verilmiştir.

Mustafa Kemal, bu ismin konulmasını şöyle açıklamaktadır:

*"İrticai bastırmayı üzerine alacak askeri kuvvetimiz için bir isim düşünmüştüm. Öyle bir isim olmasını istedim ki, çarpışan tarafların duygularına dokunmasın... Herkes bu ismi benimseyebilsin... Fransızca "Mouvement" manasına gelen hareket kelimesi aklıma geldi. Zaten yürüyüş halindeydik. Kuvvetlerimizin adı 'Hareket Ordusu' oldu."*¹³⁵

Hareket Ordusunun öncü birlikleri 14 Nisan akşamı trenle İstanbul'a hareket etmiş ve ordu kuvvetlerinin toplantı yeri olarak Yeşilköy gösterilmişti. Nitekim, 14-19 Nisan arasında Hareket Ordusu kuvvetleri İstanbul'u Batıdan yarım çember içine almış ve 19 Nisan'da bu kuvvetlerin komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa, İstanbul halkına bir

¹³³ Ziya Şakir, *Mahmut Şevket Paşa*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1946, s.47.

¹³⁴ Ertürk,, s. 41.

¹³⁵ Bayar, s 80.

bildiri yayımlamıştır. Devrimci bir biçimde tarafından kaleme alınan bu metni Mustafa Kemal hazırlamıştır.¹³⁶

Bu ordunun genel yönetimi, teçhizat, silah ve sayısını belirtmek gerekirse, genel komuta Mahmut Şevket paşa'da idi. Selanik'ten gelen gönüllü birlikleri Hüseyin Hüsnü Paşa, Edirne'den katılan gönüllüleri ise Şevket Turgut Paşa komuta ediyordu. 23 Nisan günü itibarıyla Hareket Ordusu 25 tabur, 12 bölük, 8 batarya, ve gönüllü kıtası 934 subay, 22.884 asker, 3.312 at, 48 top ve 8 makineli tüfekten meydana gelmişti.¹³⁷

¹³⁶ “ Hareket Ordusu Kumandanı Tarafından İstanbul Ahalisine Beyanname

1. Millet senelerden beri icra-yı mezalim eden kuvve-i istibdadı parçalayarak hükûmet-i meşru'a-i meşruteyi tesis etti. Bu kansız inkılab-ı mes'uddan mutazarrır olan edani-yi gayr-ı meşru' bir surette temin-i menfaatlerine hadim olan hal-i sabıkın iadesi için bin türlü hil ü desayis ve denaete müracaat ederek hükûmet-i meşru'a-yı meşrutiyetimizi rehnedar etmek istedi ve bütün alem-i insaniyetin tel'in eylediği İstanbul faciasının hüduşuna sebebiyet vererek masum kanlar döktü.

2. Millet, hayat ve ikbalinin kâfî-i yeganesi olan meşrutiyetin rehnedar edilmek ve ahkam-ı şer'iye ve saadet ve selamet-i umumiye-i milliyemizi zamin olan kanun-ı esasimizin ayaklar altına alınmak istenildiğini gördü ve bu hareket-ı denaetkaranenin müsebbib-i aslilerini te'dip etmek lüzumunu takdir ederek hey'et-i umumiyesiyle İstanbul üzerine yürümeye karar verdi. İlk kuvve-i icraiye olmak üzere işte bizi İstanbul surları karşısında gördüğünüz bu Hareket Ordusunu buraya gönderdi.

3. Hareket Ordusunun maksat ve vazifesi hükûmet-i meşru'a-yı meşrutamızı hiçbir kuvvetin sarsamayacağı surette tersin etmek ve sırf kuvvet-i şeri'at-i garra ile müeyyed bulunan kanun-ı esasinin fevkinde hiçbir kanun hiçbir kuvvet olmadığını ve olamayacağını ispat eylemek ve meşrutiyet-i meşruamızın istikrarından memnun olmayan vatan ve millet hainlerine son ve kat'i bir ders-i intibah vermektir.

4. Mazlum ahali ve bitaraf efrad tamamiyle himaye edilecektir. Ancak, muharrikler, müfsitler ve müşarikler behemehal layık oldukları tedibat-ı kanuniyeden kurtulamayacaktır.

5. Hey'et-i fazıla-i ilmiye sertac-i ihtiram ve ibtihacımızdır. Fakat mel'anet ve temin-i menfaat-ı adiyeye ve şahsiye maksadıyla yalandan kisve-i ilmiyeye bürünerek din ve şeriat-ı Muhammediye'yi tezyif ve istihfaftan çekinmeyerek teşmil-i meşedete kalkışan bir takım hafiyeler, menfaatperestler elbette mukteza-yı şer ve kanuna göre muamele görmekten halas edilemeyeceklerdir.

6. Millet, mebuslarının ve muhterem mebusların şayan-ı itimad görüp intihap eyledikleri hey'et-i vükelanın hayatları ve kanun-ı esasinin kendilerine bahş eylediği hukuk-ı nüfûz ve selahiyetleri tamamiyle ve kemaliyle temin ve sükûn ve sürûr-ı umumi kat'iyen istihsal edilecektir.

7. Selamet-i vatan ve saadet-i milliyemizin istilzam eylediği bu icraat-ı askeriyemiz esnasında memleketin inzibata-ı dahili ve sükûnet-i tammesini ve cümlelerin muhafaza-i hayat ve malını temin için her türlü tedabirin ittihazına tevessül edilmiştir.

8. Muhterem süfera ve bilcümle misafirin-i ecnebiyenin bi-huzur olmalarına meydan verilmeyecektir.

9. İstanbul vak'a-i faciasından kanları dökülen şehidanın ervah-ı muazzaması karşısında hesap vermeye düçar-ı havf ve haşyet olmaya mahkûm olanlar ancak bu facia-yı hûn alûdun failleri, muharrik ve müşarikleridir. Bu hakikati herkes bilmeli ve telaş ve heyecana kapılmayıp müsterih olmalıdır.

6 Nisan 1325

Hareket Ordusu

Kumandanı Hüseyin Hüsnü

Bu belge için bkz. Ali Cevat Bey, *İkinci Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, (Yayına Hazırlayan: Faik Reşit Unat), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.137-139.

¹³⁷ Alkan, s.222.

Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesiyle birlikte İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi hareketi yönetmek için bir komuta değişikliğine gitmiştir. Mahmut Şevket Paşa bu vazife ile görevlendirilmiş ve 21 Nisan'da Selanik'ten trenle yola çıkmış ve 22 Nisan Perşembe günü ordunun başına geçmiştir. Yanında Hareket Ordusu'nun yeni kurmay başkanı olacak olan Binbaşı Enver Bey'de vardır.¹³⁸

Mahmut Şevket Paşa'nın ordunun başına geçmesinden sonra Yeşilköy'de muhtemelen 23 Nisan 1909 Cuma günü askeri heyecanlandırmak için bir konuşma yapmıştır. Yapılan bu konuşma metninden Hareket Ordusu'nun bu isyanı bastıracağı, bununla birlikte de artık Abdülhamit'in de tahttan indirileceği anlaşılmaktadır.¹³⁹

Hareket Ordusu'nun 23-24 Nisan gece yarısında İstanbul üzerine yürümeye başladığı görülmektedir. Sabaha karşı şehre giren öncü kuvvetler bazı önemli stratejik yerleri tutarak fiili işgali başlatmışlardır. Bu harekette öncü komutanları olarak Binbaşı Fethi (Okyar) Bey, Binbaşı Enver (Paşa) Bey, Binbaşı Ali Hikmet (Ayırdan) Bey ve Binbaşı Muhtar (Şehit) Bey görev almışlardır. Ayrıca Hafız Hakkı Bey, İkinci Ordu'dan İsmet (İnönü) Bey ve Kazım (Karabekir) Bey gibi genç subaylar da bazı birliklere komuta ediyordu. İsyancıların en yoğun direnme noktaları Taşkıışla, Davutpaşa ve Taksim Kışlaları'nda olmuş ve kanlı çarpışmalar gün boyu sürmüştür. Hareket Ordusu İstanbul'u asilerden temizledikten sonra birliklerini Yıldız Sarayı'na yönlendirmiştir. Yıldız Harekatını ise Şevket Turgut Paşa yürütmekte, Fethi ve İsmet Bey, kendisine yardımcı olmaktadır. Şevket Turgut Paşa, Yıldız'da çok fazla muhafız askeri bulunduğu şüphelenerek sarayı kuşatma altına almış ve beklemeye koyulmuştu.

¹³⁸ Bayur, s.204.

¹³⁹ Mahmut Şevket Paşa'nın Yeşilköy'deki konuşması: “ Kardaşlar!

Yüzyıllarca şühedanın kanı pahasına kazanılan meşrutiyetimizi mahvedip, yerine yine istibdatı ikame etmek üzere, İstanbul'da, o köhne Bizans'ın yurdunda ikamet eden baykuş, insan kanı emmekten öksüz yetimlere gözyaşı döktürmekten mütelevviz olan anut. 600 senelik muhteşem, muzaffer bir milletin tarihini, ecdadını, namusunu lekeyen o insan kıyafetindeki hunhar. İstanbul'da Avcı Taburlarını iğfal ettirmiş. Para mukabilinde namuslarını satan o alçaklarla, sair muti askerleri cebren ve tayyen isyanlarda istirahat ettirmişler. Orada ne kadar hamıyyetli kardeşler, ne kadar genç meşrebli zabıtlar varsa cümlesi birer suret-i feciada şehid ediliyorlar. İşte, bu şühedanın içinde Asar-ı Tevfik Zırhlısı Kapudamı Ali Kabuli Bey'de var. İstanbul'un erbab-ı namusu pencerelerden bile bakmaya cesaret edemiyorlar. Makarr-ı hilafet kan ağlıyor. Payitaht bizden, ordudan imdat bekliyor. Vatan gidiyor, millet mahvoluyor. Ne duruyoruz? Bizde cesaret, bizde hamıyyet yok mu? İşte ben, tek mil servetimi, ordunun masarifi-i ibtidaiyesine; hayatımı, hayatımı da vatana feda ediyorum. Hürriyetin istihsali için benimle beraber İstanbul'a girecek kaç kahraman var?...” Bu ses kaydı için bkz.<http://www.tarihin-arkadasi.blogspot.com>. 22 Mart 2012.

Halbuki, Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girdiği gün Yıldız Sarayındakiler büyük bir korkuya kapılmış ve görevlilerden pek çoğu bir yolunu bularak kaçmışlardı. 25 Nisan'da başlayan kuşatma iki gün sürmüştü ve 27 Nisan'da Hareket Ordusu saraya girerek kontrolü ele geçirmiştir.¹⁴⁰

Yönetimi ele geçiren Hareket ordusu aynı zamanda Abdülhamit'i hal etmek için de girişimlere başlamıştı. Bunun için şeyhülislamdan alınan fetva¹⁴¹ ile sultan II. Abdülhamit tahttan indirilmiş ve yerine V. Mehmet Reşad geçmiştir.¹⁴²

Abdülhamit'i tahttan indiren hal kararını kendisine ileten kurul şu dört kişiden oluşmuştur: 4 kişilik kurul ikisi Mebuslar Meclisi'nden, diğer ikisi de Ayan'dan mürekkeptir. Ayan üyelerini temsilen Bahriye Feriki Arif Hikmet Paşa ile Ermeni Katolik Cemaatinden Aram Efendi; Mebusan'dan da Arnavutluk (Draç) Milletvekili Jandarma Livası (Tuğgeneral) Esat (Toptani) Paşa ve Selanik Yahudi Cemaatinden Emanuel Karusu Efendi bulunuyordu.¹⁴³

1.2.3 İttihat ve Terakki'ye Muhalefet ve Halaskar Zabitan Hareketi

¹⁴⁰ Karal, s.103.

¹⁴¹ Abdülhamit'in hal fetvası: “İmam-ül müslimin olan Zeyd, bazı mesail-i mü-himme-i şer’iyyeyi kütüb-i şer’iyyeden tayy-u ihraç ve kütüb-i mezkûreyi men-ü hark-u ihrak ve Beyt-ül mal’de tebzir-ü israf ile mesuğ-ı şer’i hilafında tasarruf ve bila-sebeb-i şer’i katl-ü haps ve tağrib-i raiyye ve şair güne mezalimi itiyad eyledikten sonra salaha rücû etmek üzere ahd-ü kasem etmiş iken yemininde hanis olarak ahval ve umûr-i müslimini bil-külliyye muhtel kılacak fitne-i azime ihdasında ısrar ve muka-tele ikaa etmekle menea-i müslimin Zeyd-i mezbûrun tagallübünü izale ettiklerinde bilad-i İslamiyyenin cevanib-i kesiresinden mezbûru mahlû tanıdıklarına dair ahbar-ı mütevaliye vürûd edip mezbûrun bekaa-sında zarar muhakkak ve zevalinde salah melhuz olmağın Zeyd-i mezbûra İmamet ve Saltanattan feragat teklif etmek veya halletmek suretlerinden hangisi erbab-ı hill-ü akd ve evliya-yı umur tarafından ercalı görülür ise icrası vacib olur mu?

El-cevab:Olur!»

KETEBE HÜL-FAKİRES-SEYYİD MEHMED ZİYAÜDDİNÜFİYE ANHU” Bu fetva metni için bkz. Ali Cevat Bey, s.148.

¹⁴² Mehmed Reşad’a halife ve sultan olarak biat edildiğini açıklayan belge: “ Bin üç yüz yirmi yedi senesi Rebiülahirinin yedinci ve bin üç yüz yirmi beş senesi Nisanının on dördüncü Salı günü (27 Nisan 1909 Salı) saat altı buçukta Ayan ve Mebusan’dan mürekkeben Meclis-i Umumi-i Milli halinde içtima eden heyette okuna ve ziri Şeyhülislam Mehmet Ziyaeddin Efendi imzasıyla mümzi bulunan fetva-yı şer’ide münderiç şıkkaynden hal ciheti rüchan-ı müdellel ile bil-ittifak tercih ve kabul olunarak Sultan Abdülhamid-i Sani Hilafet-i İslamiye ve Saltanat-ı Osmaniyyeden iskat ve Veliahd-ı meşru Mehmed Reşad Efendi Hazretleri Sultan Mehmed Han-ı Hamis ünvanı ile makam-ı hilafet ve saltanata is’ad ve iclas edilmiştir.” Bkz. Takvim-i Vekayi, 15 nisan 1325, sayı, 194.

¹⁴³ Karal, s. 106.

Meşrutiyet rejimine geçildikten sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ağırlığı ve denetimi gittikçe kendini hissettirmeye başlamıştı. Zaman zaman hukuksuzluğa kadar varan bu denetim ağı, 31 Mart Vak'asıyla karşı bir direnişe sebep olmuş ve başkentte İttihatçıların gücü deyim yerindeyse yok edilmişti. Ancak bu olaylar ortadan kaldırıldıktan sonra İttihatçıların gücü yeniden toplanmış, büyük ölçüde kendilerine rakipsiz bir siyasi ortam meydana gelmişti. Bundan sonra yönetimi ve siyaseti daha rahat ve tepkisiz bir şekilde yönlendirme imkanı vuku bulmuştu. Zira, ordunun içinde ve komuta heyetinde bulunan bazı Cemiyet üyelerinin veya büyük oranda İttihatçıların görüşleri doğrultusunda hareket edildiğinden, muhalifler, bahsi geçen olaylar bahane edilerek büyük ölçüde tasfiye edilmişlerdi.

İttihatçıların görüşlerini benimsemeyenlerin mefküre esaretini kendine yol seçmeyenler, vatan haini olarak suçlandığı yolunda yaygın bir kanaat oluşmuştur. Diğer taraftan, Meclisteki İttihat ve Terakki mensubu vekiller, halkın nazarında, vicdanının sesini dinleyen şahıslar değil, Merkez-i Umumi emrine girmiş, minnet ve şükran borçlusu elemanlar olarak görülüyordu.¹⁴⁴

Ancak, askerlere sırtını dayayarak siyaseti tanzim eden İttihatçıların politikalarına karşı asker-sivil yeni bir muhalefet dalgası oluşmakta idi. Özellikle iç ve dış olayların etkisiyle, ordunun içinde, ülkenin geleceğiyle ilgili endişe duyanların sayısı artmakta ve bu da bir takım hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olmakta idi.

Bazı siyasi gerilimler sebebiyle 18 Ocak 1912 tarihinde Meclis'in dağılması hakkında bir irade çıkarılmış ve daha sonra da feshedilmiştir. Ancak yenilenen seçimler demokratik teamüllere uygun yapılmamıştır. Bundan dolayı bu seçimler Sopalı Seçim olarak adlandırılmıştır.¹⁴⁵ İttihat ve Terakki Hükümeti, adaylarını kazandırmak için ordunun nüfuzunu kullanmış, meydana gelen baskılar neticesinde bazı bölgelerde halkın tepkileriyle karşı karşıya gelinmiştir. Ayrıca, bu hususları bahane edenler Arnavutluk'ta isyana sebebiyet vermişlerdir. Böylece Arnavutluk'ta meydana gelen ve isyana dönüşen olaylar, siyasi muhalefetle ordu arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmıştır.

¹⁴⁴ Kuran, s. 261-262.

¹⁴⁵ Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1908-1923)", *Türkiye Tarihi IV (Çağdaş Türkiye 1908-1980)*, (Ed: Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 2008, s.38.

Yeni seçimlerle birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı mebusların dışında kalan adaylar seçilme imkanı bulamamış, böylece muhalifler tasfiye ederek Meclis tamamen ele geçirilmiştir. Bu arada Arnavut mebuslarının dışarıda kalması, siyasi-sosyal patlamanın en önemli sebeplerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴⁶ Halbuki, daha önceden meydana gelen Arnavutluk olaylarının akabinde hatasını anlayan hükümet, husumetin giderilmesine gayret göstermişti. Bunun için çeşitli teşebbüslere girişilmiş, hatta padişahın da Manastır ve Kosova'yı ziyareti gerçekleştirilmişti. Kısacası halkın gönlü kazanılmaya çalışılmıştı. Ancak seçimlerde ortaya çıkan mücadeleler durumu tersine çevirmişti.¹⁴⁷

Bu gelişmeler esnasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası muhalif grupların toplandığı bir yerdi. Bu partinin, Arnavutluk olaylarıyla doğrudan bir bağlantısı yoktu; ancak, önemli bir elemanı sayılan Dr. Rıza Nur'un olaylarda kışkırtıcılık yaptığı bilinmektedir. Hatta, isyanın çıkması için çalışmalar yaptığı kendisi tarafından iftihar vesilesi sayılmıştır. Ona göre, başta zalim bir hükümet bulunmaktaydı ve buna isyan etmek en önemli insani görevdi. Rıza Nur, isyanın liderlerinden olan ve Sinop'ta sürgünde bulunan Yakova'lı Rıza ile Arnavutluk'ta çıkaracakları isyan için anlaştıklarını kaydetmektedir.¹⁴⁸

Arnavutluk İsyanı devam ettiği bir zamanda yüzbaşı rütbesinde olan Tayyar ve Mümtaz; teğmen rütbesinde olan Tahsin, Celal, Kasım, Melek Fraşeri, Nafiz ve Hamza beyler; Meşrutiyet'in ilanından önceki olayları hatırlatırcasına Resneli Niyazi'yi takliden Manastır'da, dağa çıkması (22 Haziran 1912) hükümeti telaşa düşürmüştü.¹⁴⁹

Manastırdan dağa çıkan subayların isteklerine Selanik ve İzmir'den katılım için talepler gelince Bostancı'da toplanan Halaskaran Grubu bir beyanname neşretmiş ve hükümeti düşürmek üzere Meclis Başkanı Halil Bey'in evine tehditkar bir mektup bırakmışlardı. Bostancı'daki toplantıda Ferid, Suphi ve Zeki Paşalar da bulunmuş ve

¹⁴⁶ Ahmet Turan Alkan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitap Yayınları, İstanbul 2001, s. 153-154.

¹⁴⁷ Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım, I*, Nehir Yayınları, İstanbul 1992, s. 115.

¹⁴⁸ Nur,, 367-370.

¹⁴⁹ Bayur, s. 257.

mutavassıt rölü oynamışlardı. Hürriyet ve İtilaf'a bağılı elemanlardan bazıları da olayda dahil olmuştu. (Melamiler Şeyhi Terlikçi Salih Efendi ve taraftarları gibi).¹⁵⁰

Muhalefetin dozunu artıranların istekleri özetle şunlardı: Kabinenin düşürölmesi, Meclis'in feshi ve seçimlerin yeniden yapılması, askeri hizmetlerin mahalli olması, memurların Arnavutçayı bilmeleri veya Arnavutlardan tayini.

Arnavutluk İsyanı'yla Halaskaran Hareketi'ni birbirinden ayırarak analiz etmek zordur. Zira, olayların birbiriyle bağılantılı olarak iç içe girdiğı bilinmektedir; hatta, Halaskaran Hareketi'ni isyanın bir sonucu olarak görmek de mümkündür.¹⁵¹

Bu hareketin ortaya çıkışı ve örgütlenmesinin en önemli sebebi, ordu içinde, Cemiyet'le bağılantıları olan subayların daha imtiyazlı bir hale gelmesidir. Dolayısıyla liyakatin yegane kıstas olarak alınmaması yerine, bu ilişkilerin etkisiyle, tayinlerin ve terfilerin yapıldığı görölmüşür. Cemiyetle ilişkisi olan subaylar, ilişkisi olmayan subaylardan daha fazla itibar görmekteydi. Bu subayların sorunlarına öncelik tanınmakta ve kendilerine uygun olduğunu düşündükleri görevlere gelmek için diğerlerinden daha şanslı durumda idiler. Bir orduda imtiyazlı subayların ve zümrelerin varlığının, askerler arasında kırgınlıklara ve tepkilere sebep olacağı şüphesizdir. Dolayısıyla önünün açık olmadığını görenlerin durumu hazmetmeleri zordu. İttihatçıların ordunun nüfuzunu rakiplerinin aleyhinde kullanması da haksız bir rekabet meydana getirmekteydi ve askerin politikadan ayrılması gerekiyordu. Böylece, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nin bu tutumuna karşı orduda bir muhalefet grubunun doğması kaçınılmaz hale gelmişti ve bu grup Halaskaran adı altında isyan etti.

Halaskar Zabitan Grubu 1912'nin Mayıs ve Haziran aylarında teşekköl etmeye başlamış ve faaliyetlerini Temmuz ayında su yüzüne çıkarmıştır. Erkan-ı Harp Binbaşısı Gelibolulu Kemal (Şenkıl) Bey, Erkan-ı Harp Kolağası Kastamonulu Hilmi Bey, Süvari Kaymakamı Recep Bey ve Yüzbaşı Kudret Bey'den oluşan gruba Rosinyol Hüsnu, Teğmen Hasan Ali ve Tefvık Bey de dahildi. Rıza Nur, Mahir Said ve Kemal Mithat

¹⁵⁰ Ali Birinci, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Dergah Yayınları*, İstanbul 1990, s. 171.

¹⁵¹ Alkan, s. 159-161.

beyler, Bahriye subaylarından İbrahim Aşki Bey de bu harekete katılmışlardı. Bunların dışında birçok sivil ve asker kökenli şahısların da harekete iştirak ettiği bilinmektedir.

Halaskar Zabitan'ın siyasette etkili olmasının en önemli sebebi, birbirinden habersiz bir şekilde hükümetin aleyhinde faaliyette bulunanların aynı çatı altında toplandıklarının zannedilmesi idi. Bu zannın oluşmasında önemli bir etken, aynı zaman diliminde ortaya çıkan Arnavutluk İsyanı ve Halaskar Zabitan Hareketi'ne, muhalefetin destek vermesiydi. Bu Grup, bir organik bağı olmasa da, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bir uzantısı gibi görülmekteydi. Ancak, bu fırkanın Grup namına hareket etmediğini, işin içinde bulunanlar belirtmektedirler.¹⁵²

Mahmut Şevket Paşa, Arnavutluk isyanının genişlemesinde gevşeklik gösterdiği yönünde suçlanmış, bunun yanında, İttihatçıların değişik siyasi mülahazaları sebebiyle istifa etmek zorunda bırakılmıştır (9 Temmuz 1912). Neticede, bu kanunun yayınlanması için gerekli formaliteler tamamlanmadan, meselede birinci derecede rol alan bir bakanın görevini bırakması iyi olmamıştır.¹⁵³

Nazım Paşa'nın, bu durumdan daha önceden haberli olduğu anlaşılmaktadır. Celal Bayar'a göre, cuntacılarla hareket etmesi ikbal peşinde olmasından kaynaklanıyordu ve cuntacılar da yüksek rütbeli birisinin başlarına geçmesinden menfaat bekliyorlardı.¹⁵⁴ Usule aykırı biçimde kendine iletilen ve yazarlarını mesuliyet altına sokan mektubu geri çevirmesi veya tahkikat açtırması gerekirken, müzakereye koyması ve Merkez Taburu Kumandanı Rosinyol Hüsnü'yü çağırarak görüş sorması, Nazım Paşa'nın gelişmelerden haberdar olduğunu ve işe karıştığını açıkça belirtmektedir. Halaskarandan yana tavır alan Rosinyol Hüsnü'nün olumlu görüş belirtmesi üzerine Nazım ve Hurşid Paşalar, meseleyi Padişaha açma kararı verirler. Ancak, Hurşid Paşa'nın meseleden haberi olmadığı anlaşılmaktadır.

¹⁵² Ahmad, s.166.

¹⁵³ Halil Menteşe, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 147-148.

¹⁵⁴ Bayar, s. 136. Celal Bayar Halaskar Hareketi için cunta tabirini kullanmayı tercih etmiştir.

İttihatçıların destek verdiği Said Paşa Hükümeti'nin beklenmeyen bir tarzda istifa etmesiyle yönetimde Cemiyet'in ağırlığı sona ermiş; bunun yanında, siyasi ve askeri desteğin de kaybedildiği anlaşıyordu. Bundan sonra muhalefetin de sıcak bakabileceği Ahmet Muhtar Paşa Sadrazamlık makamına getirilerek hükümet kurduruldu. Bu hükümet, 27 Temmuz 1912 günü programını okudu ve itimat reyini aldı. Bu gelişme, İttihat ve Terakki'nin hükümete karşı olduğu düşüncesini de bir noktada çürütmekteydi.¹⁵⁵

Faaliyetlerinin semeresini aldığını düşünen Halaskar Zabitan Grubu siyasi değişikliklerden sonra da faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. Meclis toplandıktan sonra başkanlığa Halil Bey seçilmiştir. Tarafsız olduğu ve askerleri yola getirebileceği düşünülen Ahmet Muhtar Paşa'nın Sadrazamlığı zamanında, Halaskar Zabitan'dan tehdit mektubu alan Halil Bey, Talat Bey'le istişare ederek meseleyi Meclis'e götürmüştür (25 Temmuz 1912). Vekillerin huzurunda okunan mektup infiale sebep olmuştur. Bunun üzerine Harbiye Nazırı meseleye açıklık getirmek üzere Meclis'e davet edilmiştir. Nazır, vekilleri yatıştırmak için, meselenin fazla büyütülecek bir tarafı olmadığı üzerinde durmuş ve bu konunun takipçisi olacağını söylemiştir.¹⁵⁶

Bu arada Halaskar Zabitan Grubu 25 Temmuz 1912'de bir beyanname ve program yayınlamıştır. Grubun düşüncelerini ve isteklerini kapsamlı bir şekilde ortaya koyan bu metne göre ordu içerisinde yapılan haksızlıklar, sosyo-ekonomik durumun aynı Abdülhamit döneminde olduğu gibi olduğu, askerinin siyasete ve seçimlere karışmasının birçok sakıncalı durumla neticeleneceği bildirilmiştir. Bunun önüne geçilmesi içinde bir takım önlemleri sıralamışlardır.¹⁵⁷

Arnavutluk İsyanı'nın ve Manastır'da bir grup subayın öncülüğünde dağa çıkan askerlerin meydana getirdiği hadiselerin hükümet üzerinde etkili olması, iktidarda siyasi zaafa yol açmıştı. Böylece, İttihat ve Terakki'nin 31 Mart olaylarından sonra ilk defa nüfuzu kırılıyordu.

¹⁵⁵ Cemal Kutay, *Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Hatıraları, II*, Kültür Matbaası, İstanbul 1983, s.736.

¹⁵⁶ Menteşe, s.161.

¹⁵⁷ Metnin aslı için bkz. Tunaya,, s.337-344.

Arnavutluk İsyanı ve Halaskaran Hareketi'nin en önemli sonucu sayılabilecek hadiselerden biri de, Harbiye Nazırlığı gibi önemli bir mevkide olan kudretli bir paşanın istifası olmuştur. Mahmut Şevket Paşa, İttihatçılara yakınlığıyla bilinen etkili bir kumandandı ve onların hükümetinde görevini sürdürmekteydi. Paşa, Arnavutluk İsyanında yeterli tedbirler alamadığı gerekçesiyle ve bütçe görüşmelerinde bazı ihtilaflar yüzünden istifa etmek zorunda kaldı. Ancak, Paşa'yı evinde ziyaret eden İttihatçıların, başka gerekçeler göstererek kendisini ikna ettiği bilinmektedir (19 Temmuz 1912).¹⁵⁸

1.2.4 Bab-ı Ali Baskını ve Tam İktidar

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin sağlam bir iktidar kurması, 1913 yılının 23 Ocak Perşembe gününe kadar tam olarak sağlanamamıştır. Bu tarihe kadar 31 Mart Vak'ası, Halaskar Zabitan Olayı gibi bazı iç meseleler olmakla beraber, Balkan ve Tarablusgarp Savaşları gibi önemli savaşlar da vücuda gelmiştir. Yalnız Balkan Savaşları'nın hem İttihat ve Terakki hemde tüm Osmanlı için ayrı bir yeri vardır.

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti tarihinin en ağır yenilsidir. Karlofça'dan 1912 yılında kadar sayısız mücadeleye girişen Devlet-i Aliyye ilk defa onurunu bu savaş meydanında bırakmıştır. Yüzyıllardır Osmanlı egemenliğinde yaşayan yeni kurulan küçük devletler, bu savaşta Osmanlı Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratmış ve payitaht top sesleri ile yankılanmıştır.

Abdülhamit döneminde 33 yıl adeta uykuya dalan ordu, alaylı komutanlar ile donatılmıştır. Balkan Savaşlarında alaylı-mektepli çatışması gözler önüne serilmiş ve ordunun teçhizat, nakliye, kısaca, yönetilme sorunu baş göstermiştir. Asker toplama işi dahi başarı ile yapılamamış ve netice itibariyle koskoca Osmanlı Ordusu Çatalca' da adeta çamura saplanmış ve ne doğru dürüst hücumu çıkabilmiş ne de savunma yapabilme imkanı bulmuştur.

¹⁵⁸ Bayar, 123-125.

İttihat ve Terakki'nin muhalefette olduğu bir döneme rastlayan bu savaş neticesinde eski başkent Edirne, Kamil Paşa hükümetince Bulgarlara teslim edilmek istenmektedir.¹⁵⁹ İşte Bab-ı Ali baskının en temel meselesi budur. İttihat ve Terakki Cemiyetine mensup olan subaylar ve özellikle Enver Paşa bu duruma razı gelmiş değildir. Edirne'yi geri almak için, evvela güçlü bir İttihat ve Terakki hükümeti kurulmalı ve mevcut yönetim devrilmelidir.

Baskın kararı, muhtemelen 21 Ocak'ta, İstanbul Cağaloğlu'ndaki Merkez-i Umumi binasında yapılan toplantıda alınmıştır. Bu toplantıya, Talat Paşa, İsmail Canbolat, Enver Paşa, Mustafa Necip, Ömer Naci, Kara Kemal, Doktor Esat Paşa, Miralay İsmail Hakkı Bey, Bahaeddin Şakir, Ziya Gökalp, Dr. Rusuhi (Dikmen), Küçük Talat (Muşkara) Bey, Rıza Bey ve Patriyat Ömer Bey ve Yakup Cemil Bey katılmışlardır.¹⁶⁰

Bu toplantıda baskın kararı alındı, fakat bu kararın uygulanması için bazı kişiler olaydan sonra halk nazarında ön plana çıkarılmalıydı. Bunun için en uygun aday 31 Mart Vak'asını bastıran Mahmut Şevket Paşa'ydı. Mahmut Şevket Paşa'yı ikna etme işi, Mithat Şükrü Bleda'ya verildi ve o da bu görevi başarıyla yerine getirdi.¹⁶¹

Baskın yapılacağı tarihlerde İttihat ve Terakki'ye mensup olan zabitan Meserret Kıraathanesi'nde bir araya gelmekteydi. Baskına katılan Hüsamet'in Ertürk, bir gün Bab-ı Ali'ye yapılacak olan yürüyüşün buradan yapılacağını arkadaşları ile yapmış olduğu mülahazalardan sonra nakletmiştir.¹⁶²

Baskın günü plan kabaca polis müdüriyeti, merkez kumandanlığı, posta ve telgraf idaresi işgal edilecek, sefaretlere hiçbir haber sızdırılmayacaktı. Estern kablo idaresi ele geçirilecek, Büyükdere Rus sefreti bahçesindeki telsiz istasyonu da ele geçirilecekti.¹⁶³

¹⁵⁹ Ahmad, s.151.

¹⁶⁰ Sorgun,, s.254.

¹⁶¹ Sorgun, s. 259.

¹⁶² Ertük, s. 92.

¹⁶³ Ertürk, s.92.

23 Ocak 1913'te sabah saat 7.00'da saray'da başlayan toplantı neticesinde, Midye-Enez hattı sınır olarak kalmak şartı ile Edirne'nin Bulgarlara terk edileceği Londra Konferansı kararları kabul edilir.¹⁶⁴

Baskın tertibi saat 13.00'dan itibaren başlamıştı. Bu vakitte Hüsametdin Ertük ve ekibi polis müdürlüğü ve postane binasını işgal ederek hükümeti darbeden habersiz kıldı.¹⁶⁵

Harekat Meserret Kırathanesi'nden itibaren başlamıştı.¹⁶⁶ Bu baskına iştirak eden kişilerin sayısı konusunda ise çeşitli rakamlar vardır. İttihatçıların kendi yaptıkları toplantılarda sayı 60 kadar olmasına rağmen 40 kadar kişi baskına iştirak etmiş, Enver Paşa böyle bir durum karşısında kısa süreli bir şaşkınlık yaşamıştır.¹⁶⁷

Saat 14.00 sularında Kara Kemal Bey, İstanbul telefon ve telgraf idaresini ele geçirdi.¹⁶⁸ Saat tam 14.30'da Enver Paşa kır atının üzerine atlayarak fiili olarak harekete geçti. Enver Paşa'nın sağında İzmitli Mümtaz, solunda ise Yakup Cemil ve Mustafa Necip yaya olarak ilerlemişti.¹⁶⁹

Enver Paşa ve arkadaşları Cağaloğlu yokuşundan Bab-ı Ali'ye doğru yürüdüğü sırada çevredeki kalabalık "Yaşasın Enver, yaşasın millet" diye bağırmaya başlar. Ünlü İttihatçılardan olan ve aynı zamanda cemiyetin en önemli hatiplerinden biri olan Ömer Naci'de kalabalığa coşkulu bir nutuk çekmektedir.¹⁷⁰

Enver Paşa kır atı ile demir parmaklıkların önüne geldiğinde atından inmiş ve hiçbir güçlük çıkmadan Yakup Cemil, Mümtaz, Mustafa Necip, Hilmi ve Sapançalı Hakkı Beylerle birlikte sadaret kapısından salona doğru gitmiştir. Hemen peşlerinden Talat Paşa ve Mithat Şükrü Bey'de onları takip etmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁴ Nevzat Kösoğlu, *Şehit Enver Paşa*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s. 162.

¹⁶⁵ Selahattin Çetiner, *Çöküş Yılları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008, s. 222.

¹⁶⁶ Ertürk, s.93.

¹⁶⁷ Çetiner, s. 222.

¹⁶⁸ Çetiner, s.223.

¹⁶⁹ Ertürk, s.94.

¹⁷⁰ Kösoğlu, s.163.

¹⁷¹ Tunaya, *Siyasal Partiler*, III, s.514.

Baskıncılar salona girdiklerinde Mustafa Necip, kendilerini engellemeye çalışan komiser Celal Efendi'yi ve Başbakanlık yaveri Nafiz Bey'i vurur. Ölmeyen Nafiz Bey'de Mustafa Necip'e ateş ederek öldürür, kendisi de hemen akabinde bulunduğu yerde can verir. Savaş Bakanı yaverlerinden Kıbrıslı Tevfik Bey'de burada öldürülür. Harbiye Nazırı olan Nazım Paşa'da öfkeyle dışarı çıkar ve etrafa küfürler yağdırır. Bunun üzerine de Yakup Cemil tarafından şakağından vurularak öldürülür.¹⁷² Nazım Paşa'nın vurulması olayına Enver Paşa'da kızmıştır. Yakup Cemil'e bunun gereksiz olduğunu söylemiş ve bazı mektuplarında Nazım Paşa'nın yanlışlıkla vurulduğunu söylemiştir.¹⁷³

Bu olaylar yaşandıktan sonra baskıncılar Meclis-i Vükela'nın toplantı salonuna girerek karşılarında Kamil Paşa'yı bulmuşlar, Paşa'dan sadaret mührünü almışlar ve istifasını yazdırmışlardır. İstifanamenin en sonuna ise Enver Paşa'nın telkini ile "Milletin arzusu ile" ibaresi de Paşa'ya yazdırılmıştır.¹⁷⁴

Bu baskından sonra Mahmut Şevket Paşa sadrazam olmuş, Edirne geri alınmıştı. İttihat ve Terakki, 23 Ocak 1913'den, 5 Kasım 1918¹⁷⁵ tarihinde yapılan son İttihat ve Terakki kongresine kadar mutlak hakimiyetini sürdürmüştür.

1.2.5 I. Dünya Savaşı Yıllarında İttihat ve Terakki

Savaş Yıllarında İttihat ve Terakki tam manası ile yönetimi elinde bulunduruyordu. Savaş başladığında sadrazamlık makamında Sait Halim Paşa'nın oturmasına rağmen, Mebusan'da ve hükümette İttihat ve Terakki'nin rolü çok büyüktü. Zaten Sait Halim Paşa'yı da İttihat ve Terakki Cemiyeti sadrazam olması için ikna etmişti.

İttihat Terakki Cemiyeti savaşa girmeden önce bir takım ittifaklar aramıştır. İlk önce İngiltere ve Fransa nezdinde görüşmeler yapılmış fakat istenilen netice elde

¹⁷² Kösoğlu, s.163.

¹⁷³ Bunun için Bkz. Ertürk, s.95, s.164.

¹⁷⁴ Ertürk, s.95.

¹⁷⁵ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004, s.34-35.

edilmemiştir. Daha sonra cemiyet yönünü Almanya'ya çevirmiştir. Almanya ile olan ilişkileri büyük bir gizlilik içerisinde yöneten cemiyetin önemli kişileri (Sait Halim Paşa, Talat Paşa, Enver Paşa ve Halil Menteşe), 2 Ağustos tarihinde Almanya ile ittifak sözleşmesini imzaladı.

Cemiyet yönetimi savaşa girmekte herhangi bir sakınca görmüyor, savaştan mutlak galip çıkacağına inanıyordu. Balkan Savaşı ile kırılan onurlar, bu savaş ile giderilmeye çalışılacaktı. Ancak unutulmamalıdır ki, Osmanlı Devleti istese de istemese de bu savaşa girecekti. Büyük güçler daha Reval Görüşmelerinde zaten Devlet-i Aliyye'nin topraklarını taksim etmişlerdi.

Devletin içerisinde bulunduğu ekonomik ve askeri şartlar da buna müsait değildi. Ancak Almanya hem askeri hemde maddi olarak Osmanlı Devleti'ni destekleyeceği sözünü vermiş, karşılığında ise kendi yükünü hafifletecek yeni cepheler açmasını talep etmişti.¹⁷⁶ Cemal Paşa da savaştan sonra, *“bu savaşa aylık vermek için girdik”* diyerek, devletin içerisinde bulunduğu çıkmazı açıkça gösteriyordu.¹⁷⁷

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu yıllarda, Osmanlı ekonomisini rehin alan kapitülasyonları da askıya almıştır. Ekonomik olarak bağımlı bir durumda olmak, devletin tüm kurumlarını olumsuz yönde etkiliyordu. Ancak kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılması, kendi müttefiklerimiz tarafından bile hoş karşılanmadı.

Tam bağımsızlık mücadelesi verebilmek için ekonomik olarak da bağımsız olmak gereklidir. Savaş yıllarında İttihat ve Terakki, yerli burjuvazi yaratmak üzere şirketleşmenin önünü açtı. 1914'te 10, 1915'de 15, 1916'da 15, 1917'de 27 yerel şirket kurarak bu alanda önemli adımlar atmıştır.

Savaş sırasında İaşe Nazırı olan Kara Kemal Bey önderliğinde esnafların birçoğu şirket olarak örgütlendi. 1913'te Adapazarı İslam Ticaret Bankası (bugünkü Türk Ticaret Bankası), 1914'te Milli Aydın Bankası (Kazım Nuri ve Topçuoğlu Nazmi

¹⁷⁶ Akşin, *Siyasal Tarih*, s.54.

¹⁷⁷ Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s.109.

tarafından), 1917’de Manisa Bağcılar Bankası kuruldu. 1 Ocak 1917’de kurulan İttihat-ı Milli Bankası’na sadece Osmanlı vatandaşları hissedar olabildi.¹⁷⁸

1916 İttihat ve Terakki Kongresinin kararları üzerine tüm şer’iye mahkemeleri, Adliye Nezaretine bağlandı. Şüphesiz ki bu laikleşme yolunda atılmış önemli bir adımdı ve İttihat ve Terakki’nin çağdaş zihniyetinin bir sonucuydu.¹⁷⁹ Aynı zihniyet yine Hukuk-u Aile Kararnamesi çıkararak, tüm Osmanlının aile hukukunu düzenleyen bir sistem geliştirdi. Batıya entegre olmak, yapılan tüm işlerde karşıklığı gidermek üzere 1917 Şubat’ında, Rumi takvim ile Miladi Takvim arasındaki 13 günlük fark da kaldırıldı. 2 Nisan 1917’de Medaris-i İlmiye Kanunu ile medreselerdeki eğitime batı dilleri ve müspet ilimler girdi.¹⁸⁰ Savaş yıllarında bile böylesine büyük bir irfan hareketine girişilmesi, İttihat ve Terakki yönetimin çağdaşlaşma konusunda neler düşündüğünün bir göstergesidir.

İttihat ve Terakki’nin 1. Dünya Savaşı yıllarında almış olduğu kararlardan belki de en önemlisi ve hala tartışmaların odak noktasında olan kararı Ermeni Tehciri Meselesidir. Osmanlı hükümeti 27 Mayıs 1915’te Ermeniler için zorunlu göç kararını çıkarır ve bu halk, cephe gerisinden uzaklaştırılarak Musul ve Suriye vilayetlerine sevk edilir. 3. Ordu komutanı Hasan İzzet Paşa, hükümete başvurarak bölgedeki Ermenilerin ordunun cephe gerisi güvenliğini tehdit ettiğini, çetelerin birliklerimizi arkadan vurduğunu ve benzer tehlikeleri sıralayarak Ermenilerin zorunlu göçe tabi tutulmasını istemiştir.

Kafileler halinde göçe tabi tutulan Ermeniler olduğu gibi, hatırı sayılır sayıda Ermeni ise göçe maruz kalmamıştır. Katolik olan Ermeniler, yaşlılar, memuriyette bulunanlar bu göç dışında tutulmuşlardır.¹⁸¹

¹⁷⁸ Akşin, s.56.

¹⁷⁹ Akşin, s.63.

¹⁸⁰ Akşin, s.64.

¹⁸¹ Kösoğlu, *Enver Paşa*, s.322.

Savaşın sona ermesinin ardından yapılan son İttihat ve Terakki kongresinde 4 çekimser, 9 olumsuz oya karşı, 35 oyla İttihat ve Terakki kendisini feshetmiş ve 9 Kasım 1918’de Teceddüt Fırkası kurulmuştur.¹⁸²

¹⁸² Akşin, *İstanbul Hükümetleri...*, s.35.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1 MERKEZ-İ UMUMİ'NİN OLUŞUMU

2.1.1Yönetim

Cemiyet merkezinin zaman içerisinde farklı şehirlerde olduğu aşikardır. İstanbul, Paris ve Selanik bu şehirler arasında sayılmalıdır. Ancak İstanbul ve Selanik daha ağır basar. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a taşınan merkez, İttihat ve Terakki'nin muhalefete düşmesi yıllarında apar topar tekrar Selanik' taşınmış, fakat Balkan Savaşlarından sonra Selanik şehri'nin kaybedilmesinden sonra cemiyet merkezi İstanbul Cağaloğlu'na taşınmıştır.

Merkez-i Umumi'nin yönetimi öncelikle kolektif bir yapı arz eder. Cemiyetin tek ve tartışmasız bir lideri olmadığı gibi, cemiyetin karar alma organı olan Merkez-i Umumi üyelerinin sayıları da bir çok defa değişikliğe uğramıştır. Bu rakam üç ile on iki arasında gidip gelmiştir. Seçilen üyeler görev sürelerinin bitmesinin akabinde, kendi içlerinde gizli oy esası ile sadece bir kişiyi seçerek, onun üyeliğinin bir yıl daha uzamasını sağlamıştır.¹⁸³

Merkez-i Umumi üyeleri bir yıl süre ile seçilmişlerdir ve umumi kongre toplandığı zaman bu seçim işlemi yapılmıştır. Kongre ilk önce reis-i umumiyi, daha sonra katib-i umumiyi, bunun ardından diğer Merkez-i Umumi üyelerini, son olarak da yirmi kişiden oluşan Meclis-i Umumi'yi seçmektedir. Reis seçildikten sonra kendisine vekalet edecek olan kişiyi ve onun yardımcılarından oluşacak olan Kalem-i Umumi heyetini seçer. Merkez-i Umumi üyelerinin seçimi, kongreye katılacak olan üyelerin çoğunluğunun sağlanmasından sonra yapılmıştır. Bununla birlikte seçimden sonra heyet-i idare kurumu oluşturulmuştur. Bu heyet üç kişiden oluşmaktadır. Fakat bunların görev süresi altı aydır. Altı ay sonunda bu üç kişiden ikisi heyetten çıkarılır ve yeni gelen iki kişi ile heyet çalışmalarına devam eder.¹⁸⁴

Seçilen üyelerin ölüm, istifa ve cemiyetten tard edilmesi gibi durumlarda cemiyet, zayi olan kişinin yerine umumi kongrede en fazla oyu alan kişiyi Merkez-i

¹⁸³ 1908 İttihat ve Terakki Umumi Nizamnamesi.

¹⁸⁴ 1908 İttihat ve Terakki Teşkilat-ı Dahliye Nizamnamesi.

Umumi üyeliğine getirmiştir. Kongrede isimlerin belirlenmesi işlemi de vilayet merkezlerinden gelen esami listelerinin kongreye gönderdiği vekiller arasından seçilmiştir.

Hiyerarşik yapı, Meclis-i Umumi'deki, toplantı hallerinde belirgin olarak karşımıza çıkar. Başkanlığı reis-i umumi yapar. Onun mevcut olmadığı hallerde vekil-i umumi, vekil-i umuminin olmadığı durumlarda ise katib-i umumi toplantıları yönetir. Yönetimde, cemiyetin katib-i umumisinin (genel sekreter) önemli nüfuzu vardır. Bu göreve getirilen isimlere baktığımızda da genel sekreterin ne kadar önemli olduğunu anlamak zor değildir. Doktor Nazım Bey'in bu görevde olması ve hükümetle münasebatı sağlarken katib-i umumi ünvanı kullanması, katib-i umumiliğin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Katib-i umuminin görevi de diğer üyeler gibi bir yıl ile sınırlıdır.¹⁸⁵

Merkez-i Umumi üyeliğine getirilenler, kongre dağıldıktan sonra göreve başlamışlardır. Seçilen bu heyet arasından bir tane reis, bir tane de reis-i sani (başkan yardımcısı) seçilmiştir. Fakat bu reisin tek başına karar alma, cemiyeti bir lider gibi yönetmek gibi bir yetkisi yoktur. Görevi yalnızca Merkez-i Umuminin içtimalarını idare etmektir. Herhangi bir muharreratı reis sıfatı ile imza etme yetkisi yoktur. Merkez-i Umumi üyelerinin belli bir sayının altında toplanarak karar alma yetkisi de yoktur. Bu sayı reis dahil en az yedi kişi olmalıdır. Aynı zamanda alınacak olan kararlar, çoğunluğun oyları ile hayata geçirilecektir.¹⁸⁶

Seçilen üyelerin Türkçe konuşma ve yazmaları şarttır. Merkez-i Umumi toplantılarında yapılan her müzakeratta farklı bir reis seçilme işlemi vardır. Gizli oy usulü ile yapılan bu işlem de en çok oyu alan kişi reis olarak seçilmiştir.¹⁸⁷

Üyeler arasından seçilen üç kişi Büro Heyeti'ni meydana getirmiştir. Büro Heyeti'nin yönetim kademelerindeki rolü çok önemlidir. Şöyle ki, toplantı yapmaya gerek görülmeyen konularda bu heyet kendi inisiyatifini kullanarak ve yine mesuliyeti

¹⁸⁵ 1909 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

¹⁸⁶ 1911 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

¹⁸⁷ 1913 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

kendisine ait olmak şartıyla kararlar verebilmektedir. Büro Heyeti'nin seçimi de Merkez-i Umumi üyelerinin seçimi sırasında yapılmıştır. Büro Heyeti'ni önemli kılan en önemli durum Merkez-i Umumi'nin mührünü muhafaza etmesidir. Bunun da anlamı, bu heyete seçilen kişilerin, cemiyet içerisindeki nüfuz sahibi kimselerden meydana gelmesidir.

Merkez-i Umumi üyeleri cemiyete karşı olan görevlerini yapmakla mükelleftirler. Bu onların cemiyetin kendi içerisindeki sorumluluklarıdır. Dışa karşı olan sorumlulukları ise gizlilik esasına dayanır. Hem kendilerini deşifre etmemek, hemde toplantı zaman ve mekanlarını kimseye bildirmemek üzerinde çok durulması gereken bir konudur. Cemiyette gizliliğin önemli olduğunu gösteren bir diğer husus, Merkez-i Umumiye seçilen üyelerin isimlerinin, sadece kongreye katılan kimseler tarafından bilinmesidir.¹⁸⁸

Devamlılık, Merkez-i Umumi üyeleri arasında esastır. Seçildikten sonra bir ayda üç toplantıya katılmayan üyeler, üyelikten atılırlar.

Kongrenin almış olduğu kararları yazılı olarak koruyup saklamak üzere kongreye katılan üyelerden seçilen tahrir heyeti namus ve vicdanları üzerine yemin ederek bu göreve getirilmişlerdir.

Yönetim olarak Merkez-i Umumi kendisini cemiyetin diğer üyelerinden üstün görmemiştir. Vazifelerin yerine getirilmesi bakımından kendilerini, cemiyete en son katılan kişilerle bir tutmuşlardır. Her kurumunu seçimle oluşturmuş olan cemiyet, insanlara eşit olduğunu göstererek demokratik tavrını burada korumuştur.

Neşriyat, Merkez-i Umumi yönetimincaayrı bir öneme sahiptir. Cemiyet zaten başlıca iki gruptan oluşmuştur. Bir grup komitacılık menşeli iken diğer grup neşriyatçıdır. Cemiyetin neşriyatçı yanı Türkçe Şura-yı Ümmet, Fransızca Meşveret Gazeteleri ile kendisini göstermiştir.¹⁸⁹

¹⁸⁸ 1911 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

¹⁸⁹ 1908 İttihat ve Terakki Umumi Nizamnamesi.

Üyelerin hiçbir suretle memuriyet kabul edemeyeceği nizamnamelerde açıkça belirtilir. Fakat birçok Merkez-i Umumi üyesi memurluk yapmıştır. Cemiyet nizamnamelerinde bu konu üzerinde açıkça durulmuştur. Fevkalade durumlar hariç tutulmuştur. Merkez-i Umumi üyelerinin memuriyete geliş zamanları da 1. Dünya Savaşı yıllarına rastlamaktadır. Memuriyet kabul edilmemesi daima cemiyet ile meşgul olunmasını sağlamak içindir. Cemiyet kendisini ulvi bir kurum olarak gördüğünden dolayı, cemiyet için çalışmak, diğer kurumlarda çalışmaktan üstün görülmüştür.

Merkez-i Umumi kendisini denetlemek için bir denetim kurulu oluşturmuştur. Altı kişiden oluşan müfettiş kurulundaki 3 kişi, cemiyetin müfettiş-i umumisi ünvanına sahiptir.¹⁹⁰

2.1.2 Maliye

İttihat ve Terakki Cemiyeti mali konularda da belli bir nizam içerisinde hareket etmiştir. Bu düzeni sağlayan kurum da yine otoritenin kudretini elinde tutan Merkez-i Umumi olmuştur. Cemiyetin kayıt defteri tutma zorunlulukları vardır. Masraflar ve tüm mali konular bu defterlere kayıt edilmek zorundadır. Merkez dışındaki taşra teşkilatları da kendi muhasebatını merkeze bildirmek zorundadır. Tüm bu gelen evraklar ve defterler de tek bir defter halinde toplanmış ve güvenlik açısından İstanbul dışındaki bir merkezde saklı olarak tutulmuştur.

Merkez-i Umumi cemiyet bünyesinden üç kişiyi maliye heyeti olarak tayin etmiştir. Bu kişilerin biri muhasebeci, biri veznedar diğeri de katiplik görevini üstlenmiştir. Bu heyetin maaşları, seçimi ve tayinleri Merkez-i Umumi tarafından kararlaştırılmıştır. Heyet yılda iki defa olmak üzere tüm hesapları kontrol etme yetkisine sahiptir. Ancak Merkez-i Umuminin izni olmaksızın hiçbir surette para harcama yetkisi yoktur.¹⁹¹

Cemiyetin bankalarla ve diğer mali ve ticari şirketlerle yapmış olduğu görüşmeleri heyet-i maliye tarafından, Merkez-i Umumi mührü ile muhasebeci ve

¹⁹⁰ 1911 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

¹⁹¹ 1908 İttihat ve Terakki Teşkilat-ı Dahiliye Nizamnamesi.

katib-i umumi yönetmiştir. Merkez-i Umumi mührünün bu heyet tarafından kullanılması, buraya seçilen kişilerin güvenilir kimselerden oluştuğunu göstermektedir. İttihat ve Terakki'nin emlaklarının yönetimi ve tüm gelirleri Merkez-i Umumiye aittir. Merkez-i Umumi bu emlaklardaki gelirleri yönetmede hak sahibi olduğu gibi, bu emlakların satışında da söz sahibidir. Taşra teşkilatlarındaki emlakların kira gelirleri de, taşradaki merkezde toplanarak üç ayda bir olarak merkeze gönderilecektir.¹⁹²

Merkez-i Umumi'nin mali teşkilatı en küçük birimden başlamak üzere en üst kademeye doğru gitmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin her bir kulübü bağlı bulunduğu heyet-i merkeziyelere her ay gelirin yüzde beşini göndermekle yükümlüdür. Heyet-i merkeziyelerde toplanan paralardan ve kendi gelirlerinden yüzde beşini vilayet merkezlerine, vilayet merkezleri de kendi masraflarından arta kalan kısmı Merkez-i Umumiye göndermek zorundadır. Kulüpler kendi namlarına biriktirdikleri meblağı sadece cemiyet uğruna harcayabilirler. Ayrıca bu teşkilatlarda gelirlerin bir kısmı ihtiyat adı altında toplanmıştır. Toplanan bu ihtiyat paraları fevkalade durumlarda sadece Merkez-i Umumi'nin emri ile harcanabilir. Merkez-i Umumi üyelerinden başlayarak, en küçük birim olan kulüplere kadar hiçbir kimse kendi adına para toplayamaz, para harcayamaz.

Heyet-i İdare'nin Merkez-i Umumiye karşı mali konularda sorumlulukları vardır. Her ay kendi masrafları çıktıktan sonra para toplanacak ve her üç ayda bir Merkez-i Umumiye artan parayı gönderilecektir.¹⁹³

Görüldüğü gibi İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumisi'nin gelirleri gösterildiği şekilde sağlanmıştır. Cemiyet içerisindeki en alt birimden en yükseğe kadar her kurumun belli maddi yükümlülükleri vardır. Cemiyetin 6 ayda bir hesaplarını kontrol ettirmesi, kendi adı altında oluşturduğu heyete mührünü teslim etmesi maddi konularda şeffaf olmaya özen gösterildiğini açıklar.

2.1.3 Teşkilat

¹⁹² 1911 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

¹⁹³ 1913 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tüm Osmanlı topraklarında büyüyüp genişlemesi, en ücra yerlere kadar nüfuz etmesi, cemiyetin teşkilatçılığının en büyük başarısıdır. Komitacılık faaliyetlerindeki örgütlenme ile başlayan teşkilat yapısı, gün geçtikçe daha da kuvvetlenmiş ve ilerleyen yıllarda zirve yapmıştır. Kurtuluş Savaşı'ndaki teşkilatlanma, İttihat ve Terakki'nin bu yapıya vermiş olduğu önemin yansımasıdır. O dönemde kurulan cemiyetlerin büyük çoğunluğu İttihatçı teşkilatın devamıdır.

Teşkilatların oluşumunda kol sistemi kullanılmıştır. Merkez-i Umumi üyelerinin her biri birer kol başkanı sıfatı ile görev yapacaklardır. Kol numaraları da önem sırasına göre bir, iki, üç... şeklinde sıralanmıştır. Cemiyete yeni katılan üyeler sadece kendi kolundakileri tanıyacak ve kol numarası başa gelecek şekilde numaraya sahip olacaktır. Buna örnek verecek olursak 1/85, yani birinci kolun seksen beşinci üyesi.¹⁹⁴

Cemiyetin şube yapılanması üye sayısının artması ile doğrudan doğruya orantılıdır. Eğer cemiyetten herhangi biri bulunduğu yerde yeterli üye sayısına ulaştığında, bulunulan yerde merkeze bağlı olarak bir şube açmaya mecbur tutulmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir Merkez-i Umumi ve buna bağlı olmak üzere vilayet teşkilatları vilayetlere bağlı olmak üzere kaza ve nahiye teşkilatları ve buralara bağlı olmak üzere her yerde kulüpleri vardır. Bu yapıların her birinde birer heyet merkezi var olup, bunlarda hiyerarşik yapıyı bozmayacak şekilde Merkez-i Umumiye bağlıdır.

Cemiyet teşkilatında her birim bir üst birime karşı sorumlu olmuştur. Fakat Merkez-i Umumi direkt olarak en küçük teşkilat birimi olan kulüplere doğrudan müdahale etme yetkine sahip değildir. Merkez-i Umumi, direkt olarak vilayet heyet-i merkeziyelerine müdahil olma hakkına sahiptir. Vilayet merkezleri de sancak, kaza ve nahiyelere, bu birimlerde bulundukları bölgedeki kulüplere müdahil olabilmişlerdir. Herhangi bir ihtilaf, yazışma gibi bir durum meydana geldiğinde bu birimler kendi üst

¹⁹⁴ 1908 İttihat ve Terakki Umumi Nizamnamesi.

birimine konuyu intikal ettirebilecek, onlarda eğer sorunu çözemezlerse bir üst birime nihai olarak da Merkez-i Umumi'ye bildirme hakkına sahiptirler.¹⁹⁵

Merkez-i Umumi, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunmakta olup, hiçbir vakit bulunduğu yer ilan edilmeyeceği kararı alınmıştır. İlk zamanlarda bu husus önemle muhafaza edilmiş, ancak zaman içerisinde cemiyet-fırka bağlamında artık meşru bir konuma geçildiğinde bu alınan karar istenerek delinmiştir. Cemiyetin kendisini bir fırka olarak ilan ettiği sırada, artık İttihat ve Terakki'nin karar alma ve yürütme organı olan Merkez-i Umumi'nin gizli bir örgüt gibi hareket etmesine gerek kalmamıştır. İstanbul açıkça cemiyetin merkez şehri olarak nizamnamelerdeki yerini almıştır.

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti teşkilatı siyasi ve içtimai olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Cemiyet kendisini resmi olarak siyasi bir fırka ilan ettiğinde bu ayrım kesinleşmiştir. 1911 yılına rastlayan bu gelişme sırasında siyasi teşkilatta üç ana kısma ayrılmıştır. Bunlar; İttihat ve Terakki gayesine sahip çıkan ve destekleyen Osmanlı vatandaşları, seçim zamanlarında İttihat ve Terakki gayesine gönül veren vatandaşları örgütleyen seçim heyeti ve son olarak da İttihat ve Terakki Fırkası'na mensup olan mebuslardır.¹⁹⁶

İttihat ve Terakki büyüyüp geliştikçe, teşkilatların da görevleri farklılaşmış ve topluma faydalı işler yapabilme görevini üstlenmiştir. Eğitim, maliye, tarım ve sanayi, ticaret gibi temel konularda hem gece dersleri hemde kulüplerde gündüzleri eğitimler verilmesi kararlaştırılmıştır. Gazete, kitap ve dergiler neşretme görevi teşkilatların ödevlerinden sayılmıştır.

Cemiyetin zaman içerisinde kurulan tüm teşkilatları her durumda olduğu gibi yine Merkez-i Umumiye bağlıdır. Cemiyetin genişlemesi ya da herhangi bir yere yeni bir şube açılması gerektiğinde bir başkan ve iki üyeden oluşan bir yönetim kurulu oluşturulur. Yeni kurulan bu teşkilat başkanın bir üstüne tabi tutulur, böylelikle de merkezle olan bağlar kurulmuş olur.

¹⁹⁵ 1908 İttihat ve Terakki Teşkilat-ı Dahiliye Nizamnamesi

¹⁹⁶ 1911 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

1913 yılında İttihat ve Terakki teşkilatı ve buna bağlı olarak Merkez-i Umumi de bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Merkez-i Umumi'nin yanında, Meclis-i Umumi teşkilatı oluşturularak Merkez-i Umumi'nin bazı yetki ve görevleri kağıt üzerinde elinden alınmıştır. İttihat ve Terakki'nin 1911'de fırka haline dönüşmesi üzerine meclisin öneminin daha da artması üzerine böyle bir kararın alındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak Meclis-i Umumi'yi yöneten kurum yine Merkez-i Umumi olmuştur. Oluşturulan Meclis-i Umumi'de, Merkez-i Umumi tarafından direkt olarak atanan üyeler vardır. Diğer üyeler her yıl kongre tarafından seçim yolu ile belirlenmiştir. Böyle bir durumun mevcut bulunması, Merkez-i Umumi'nin Meclis-i Umumi üzerinde hakim bir durumu olduğunu gözler önüne sermektedir.¹⁹⁷

2.1.4 Görev, Yetki ve Sorumluluklar

İttihat ve Terakki fırkaya dönüşmeden evvel kendisine en önemli görev olarak meşrutiyetin, tüm Osmanlı topraklarında kurulup yaşatılmasını seçmiş ve bunu Osmanlı tebaasından hiç kimseyi dışarıda bırakmayacak şekilde tesis edeceğine söz vermiştir. Meşrutiyet düzeninin medeniyet terakkisi ile aynı manada idrak edilmesi gerektiğini, üzerine basa basa açıklamıştır. Bunu yaparken de padişaha Kanun- ı Esasi'ye bağlı kalması durumunda hiçbir surette dokunmayacağını açıkça ilan etmiştir.¹⁹⁸

Merkez-i Umumi'nin haftada üç gün toplanması görevlerinden ilkinin oluşturmaktadır. Muntazam şekilde devam eden bu toplantıların yanı sıra fevkalade durumlarda toplantı yapılması gerekli olduğunda, Büro Heyeti toplantının yapılacağı yer ve zamanı tüm üyelere bildirmek zorundadır.

Tüm vilayet merkezlerindeki irtibat ve münasebatı kurmak, ve bu merkezleri altı ayda bir teftiş etmek ve her üç ayda bir bu merkezlerden gelen meblağı kendi sandığında kayıt altına almak Merkez-i Umumi'nin vazifesidir. Her ne sebeple olursa olsun, vilayet merkezlerinden gelen bir isteği Merkez-i Umumi iki hafta içerisinde gerekçeleri ile birlikte vilayet merkezlerine bildirmek zorundadır.

¹⁹⁷ 1913 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

¹⁹⁸ 1908 İttihat ve Terakki Teşkilat-ı Dahiliye Nizamnamesi.

Merkezleri teftiş etmek, mevcut bulunan ekonomik durumu her yıl kongreye tasdik ettirmek ve cemiyetin tüm intizamını sağlamak ile mükelleftir. Merkez-i Umumi bir sonraki yıl için düzenleyeceği siyasi programı kongreye tasdik ettirmek zorunda olup, tasdik ettirmediği programı yayınlama hakkına sahip değildir.

Merkez-i Umumi, Büro Heyeti haricinde herhangi bir katibe ihtiyaç duyduğunda, cemiyetten olmak şartı ile, kendi belirlemiş olduğu ücret dahilinde çalışacak olan katibi tayin etme hakkına sahiptir.¹⁹⁹

Tüm işleri kontrol altına almak ve tüm taşra teşkilatındaki sorunları gidermek için teftiş kurulları oluşturulmuştur. Merkez-i Umumi ihtiyaç dahilinde gerekli gördüğü kadar müfettişi kendi bütçesinden olmak şartı ile tayin edebilir. Müfettişlerin herhangi bir yerde göreve başlamaları da yine Merkez-i Umumi kararlarına bağlıdır. Müfettişler her türlü evrakı teftiş etme hakkına sahiptir. Gerekli gördükleri hallerde yapılacak olan tadilatı, gerekçeleri ile birlikte Merkez-i Umumi'ye bildirmek de müfettişlerin vazifeleri arasındadır.

Merkez-i Umumi'de üyesi bulunmayan vilayetlerden, nizamname tadilinde ya da yürürlüğe konulacak herhangi bir yenilikte birer vekil davet ederek istişare yapmak, Merkez-i Umumi'nin zorunluluğudur.²⁰⁰

Cemiyete hizmet ederken hayatını kaybetmiş olan bir kimsenin geride kalan ailesine Merkez-i Umumi, bakmakla yükümlüdür ve hayatını kaybeden kişiyi iyi bir şekilde yad etmeyi kendisine görev bilmiştir.

Merkez-i Umumi veya heyet-i merkeziye üyelerinden herhangi biri bir suç işlemiş olursa bunların muhakemeleri bulundukları merkezler tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. Verilecek olan hükümler Merkez-i Umumi'nin onayını aldıktan sonra da hızlı bir şekilde yerine getirilmesi Merkez-i Umumi'nin sorumluluğuna bağlanmıştır. Hem bireysel olarak, hem de bir merkez heyetinin, yargılama sonucunda suçlu

¹⁹⁹ 1909 İttihat ve Terakki Umumi Nizamnamesi.

²⁰⁰ 1911 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

bulunması, Merkez-i Umumi'ye, bu kişi ya da kurumların firkadan ihraç edilmesi hakkını vermiştir.

Umumi Kongre'nin her yıl 5 Eylül tarihinde toplanması, Merkez-i Umumi'nin daveti üzerine yapılacaktır. Merkez-i Umumi, kongrenin yapılacağı yeri belirleyip, her vilayet merkezinden gönderilecek vekillerin kongreye katılmasını sağlamakla yükümlüdür. Kongreye vekil gönderemeyen merkezler, cemiyet içerisinde güvendikleri birini kendi namlarına vekil olarak tayin etme hakkına sahiptir. Ancak Merkez-i Umumi üyelerinden hiç biri böyle bir görevi üstlenemez. Kongre siyasi bir programın müzakeresini yaptığında Meclis-i Mebusan'da bulunan İttihat ve Terakki Fırkası tarafından çoğunluk esasına dayanılarak seçilen üç kişiyi bu müzakereye davet etmek zorundadır.²⁰¹

İttihat ve Terakki kendisini fırka olarak ilan ettiği vakit, Meclis-i Mebusan'daki fırka ile ilişki kurmak ve bu ilişkileri düzenlemek Merkez-i Umumi'nin görevidir. Diğer siyasi fırka ya da oluşumlar ile münasebatta bulunmak da yine Merkez-i Umumi'ye aittir. Tüm bunlar yapılırken Merkez-i Umumi tek bir kuruma karşı sorumludur, o da Umumi Kongre'dir. Şöyle ki; Umumi Kongre yıl içerisinde Merkez-i Umumi'ye yapması gerekenleri çeşitli zamanlarda layihalar halinde sunar. Yıl sonundaki toplantıda bu mukarrerattan hangilerinin yapıp yapılmadığını, yapılmayan istekleri sebepleriyle Umumi Kongre'ye arz etmek Merkez-i Umumi'nin vazifesidir.

Merkez-i Umumi'nin kongreye karşı sorumlulukları vardır. Kongre, Merkez-i Umumi'nin bir yıllık hesaplarını, yapmış olduğu faaliyetlerini tetkik etmek, bütçenin belirlenmesini ve onaylanmasını sağlamak ve nizamnameyi ihtiyaca göre tadil etmek görevlerini üstlenmiştir. Kongre kararlarını içeren evrak ve defterler de kongre dağıldıktan sonra Merkez-i Umumi'de muhafaza edilmek suretiyle Merkez-i Umumi'ye teslim edilmiştir.

Umumi Kongre dışında Merkez-i Umumi'nin toplanmasını sağlaması gerektiği bir kongre daha vardır: Büyük Kongre. Büyük Kongre'nin, her yıl sonundaki meclis

²⁰¹ 1913 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

toplantılarının bitiminde Merkez-i Umumi'nin belirleyeceği yer ve zamanda toplanması kararlaştırılmıştır. Bu kongreye katılacak olanlar, Fırka'ya mensup olan Mebusan ve Ayan'daki vekiller, Merkez-i Umumi üye ve müfettişlerinden oluşan bir heyet, vilayet ve evliye-i müstakille merkezlerinden gönderilen birer vekil ve fırka programına sadık gazete vekilleri katılacaktır.

Devletin yönetmiş olduğu siyasete Merkez-i Umumi net bir şekilde karışmamayı taahhüt etmiştir. Çünkü siyasi işleri fırka yürüttüğü için böyle bir karar alınmıştır. Ancak toplumu yapılan siyasi faaliyetlerin nasıl şekilleneceği, neleri getirip neleri götüreceği konusunda bilgilendirmeyi ve bir kamuoyu oluşturmayı kendisine görev addetmiştir. Toplum olarak ilerlemeyi sağlamak için, rehberlik vazifesi yapmak Merkez-i Umumi'ye atfedilen önemli bir görevdir.²⁰²

2.2 MERKEZ-İ UMUMİ ÜYELERİ*

2.2.1 1908 Yılındaki Merkez-i Umumi Üyeleri

1908 yılında Merkez-i Umumi 8 kişiden oluşur. Hüseyin Kazım Kadri²⁰³, Mithat Şükrü²⁰⁴, Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi²⁰⁵, Mehmed Talat²⁰⁶, Ahmet Rıza²⁰⁷, İsmail Enver²⁰⁸, Habip²⁰⁹, Hafız İbrahim Efendi²¹⁰. Bu heyet gizli bırakılmıştır.²¹¹

²⁰² 1913 İttihat ve Terakki Nizamnamesi.

²⁰³ Hüseyin Kazım Kadri (1870-1934): 1908 yılında İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi üyesi oldu. 1912-1914 yıllarında Karesi (Balıkesir) mebusu olarak meclise girdi. 1908'de Meşrûtiyet'ten sonra Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahid ile Tanin Gazetesi'ni çıkardı. Samsun, Selanik mutasarrıflıklarında, Halep valiliğinde, İstanbul Şehreminliğinde, vali vekilliğinde, Selanik valiliğinde çalıştı. Merkez-i Umumi tarafından tekrar Selanik valiliğine gönderildi (1912). Son yıllarını Beylerbeyi'ndeki yalısında geçirdi. Hava değişimi için gittiği Tarsus'ta öldü. Naşı İstanbul'a getirilerek Küplüce Mezarlığına gömüldü (1934).

²⁰⁴ Mithat Şükrü (1874-1957): II. Meşrutiyet döneminin önde gelen siyasetçilerindendir. İttihat ve Terakki'nin kurucuları arasında yer almış ve genel sekreterliğini yapmış, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın 3 döneminde Serez, Drama ve Burdur mebusluğu yapmış, Malta sürgünleri arasında yer almıştır. 1935-1950 yılları arasında Sivas milletvekilliği yapmıştır. 1872 yılında Selanik'te doğmuş ve Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra İttihat ve Terakki Fırkası'nın kuruluşunda vazife almıştır. İttihat ve Terakki'nin uzun müddet "katib-i umumi"liğini yapan ve Merkez-i Umumi azası olan Mithat Şükrü Bleda 1950 seçimlerine kadar sırasıyla Serez, Drama, Burdur ve Sivas mebusu olarak Meclis-i Mebusan ve TBMM'ye girmiş ve 1950 yılında siyasi hayattan ayrılmıştır. 19 Şubat 1956'da İstanbul'da vefat etmiş, vasiyeti üzerine Hürriyet-i Ebediye şehitliğine gömülmüştür.

²⁰⁵ Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi (1867-1921): 1914-1916 yılları arasında şeyhülislamlık yapmış, Osmanlı din ve siyaset adamıdır. 1867 yılında Trablusgarp vilayeti Evkaf Müdürü Abdullah Avni Efendi'nin oğlu olarak doğdu. Ailesi ilmiye sınıfına mensuptu. İlk öğrenimini aile içinde ve özel derslerle tamamladıktan sonra, 1883'de İstanbul'a giderek Fatih Başkurşunlu Medresesine kaydoldu. 1869'da memleketi Ürgüp'e dönerek, ardından Kayseri'ye geçti. Kayseri'de Yağmurlu Medresesinde derslerine devam etti. Ardından yine İstanbul'da Başkurşunlu Medresesinde 8 yıl eğitim gördü. Medreseden sonra

kaydolduğu Hukuk Mektebini de bitirerek Bursa'da müderris olarak memuriyet hayatına başladı. İlk görevinden sonra Adliye'ye geçerek II. Meşrutiyet'e kadar sırasıyla Maraş, Trablus ve Lazkiye'de çeşitli görevlere getirildi. Ardından tayin edildiği Selanik'te genç subay ve aydınların kurdukları siyasi oluşumlara yaklaştı ve bazılarına fiilen katıldı. Selanik'te ceza reisi iken İttihat Terakki Cemiyeti bünyesine girdi. Meşrutiyet'in ilanından sonra Niğde mebusu olarak Meclis-i Mebusana girdi. Bu arada Darülfünun'da müderrisliğe devam etti. 1912'de tekrar Niğde mebusu olarak Meclis-i Mebusana girdi. İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde Dahiliye, Orman ve Meadin nezaretlerinde vekaleten bulunan Hayri Efendi, Küçük Mehmed Said Paşa'nın kabinesinde Adliye Nezareti ve Şurayı Devlet başkanlığına asaleten atandı. 16 Mart 1914'de Şeyhülislam oldu. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile cihad fetvasını veren şeyhülislam oldu. Şeyhülislamlık dönemi 1916'ya kadar sürdü. Talat Paşa ile anlaşmazlıkları şeyhülislamlıktan ayrılmasında rol oynadı. Sultan VI. Mehmet Vahideddin döneminde Adliye Nazırlığını üstlenen Hayri Efendi, I. Dünya savaşı sonrasında İstanbul'un işgali ile Malta sürgünleri arasında yer aldı. Rahatsızlanınca serbest bırakılarak, önce Roma'ya, sonra da Anadolu'ya geçti. Ankara'da Mustafa Kemal'le görüştü. Görev teklifini rahatsızlığı nedeniyle kabul edemeyerek memleketi Ürgüp'e gitti ve 7 Temmuz 1921'de Ürgüp'te vefat etti.

²⁰⁶ Mehmed Talat (1874-1921): İttihat ve Terakki kurucularından ve önde gelen liderlerindendir. Posta ve telgraf nazırlığı, milletvekilliği, dahiliye nazırlığı ve 1917'de sadrazamlık yapmıştır. 1909 yılında kurulan Hür ve Kabul Edilmiş Masonlar Büyük Locasının ilk büyük üstadı olarak 1 yıl görev yapmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Ermenileri sürgün etmek için Tehcir Kanununun çıkarılmasında etkin rol oynamıştır. Bolşevik Devriminin gerçekleşmesiyle savaştan çekilen Rusya ile 3 Mart 1918'de imzalanan Brest Litovsk Barış Antlaşması'na Osmanlı Devleti temsilcisi olarak imza atan Talat Paşa'nın çabaları neticesinde Rusya, 1878'de 93 Harbi sırasında işgal ederek aldığı tüm toprakları (Ardahan, Kars, Artvin ve Batum) Osmanlı Devleti'ne geri vermiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenilgi ile ayrılacağı görülünce İttihat ve Terakki'nin bir kısım ileri gelenleri ile birlikte 1918 yılında ülkeyi terk etmiş, 15 Mart 1921 tarihinde, Berlin'de bir Ermeni komitacı Sogomon Tehliryan tarafından suikaste uğrayarak yaşamını yitirmiştir. Suikastçı, Alman Mahkemesinde 1,5 günlük bir yargılama sonrasında beraat etmiştir. Mehmet Talat Paşa'nın mezarı, 1943 yılında alınan Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye'ye taşınmış ve Abide-i Hürriyet şehitliğine gömülmüştür. TBMM'nin 1926 yılında kabul ettiği bir kanunla ailesine ev tahsis edilmiş ve şehit aylığı bağlanmıştır.

²⁰⁷ Ahmet Rıza (1859-1933): Galatasaray Sultanisi'ni bitirdikten sonra bir süre Babıali Tercüme odasında çalıştı. Daha sonra Fransa'ya giderek Grignon Ziraat Mektebi'ni 1884 yılında bitirdi. Yurda dönüşte ilkin Ziraat, daha sonra Maarif Nezareti'nde görev aldı; Bursa Maarif müdürüyken 1887 yılında görevinden istifa etti. 1889 yılında Fransız İhtilali'nin yüzüncü yılı nedeniyle düzenlenen sergiye katılmak üzere Paris'e gitti ve karşı olduğu II. Abdülhamit yönetimine muhalefet edebilmek için burada kaldı. Çeşitli gazete ve dergilerde Osmanlı yönetimini eleştiren yazılar yayımladı. İstanbul'da kurulmuş olan İttihad-ı Osmaniye Cemiyeti üyeleriyle yazıştı. 1895'te İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alan örgütün Paris şubesi başkanlığını üstlendi. Cemiyetin ilk resmi yayın organı olan Meşveret gazetesini ve Fransızca ekini çıkarmaya başladı. II. Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'a döndü ve *hürriyetçilerin babası* sıfatı ile törenle karşılandı. Meclis-i Mebusan İstanbul üyesi seçildi. Daha sonra da Oybirliğiyle Meclis-i Mebusan Başkanlığına seçildiyse de İttihatçılarla arası açıldığından 1920'da merkez komitesinden çıkarıldı. 1912'de Ayan Meclisi üyesi, mütarekeden sonra Ayan Meclisi başkanı oldu; ancak Damat Ferit Paşa'yla anlaşmazlığa düştü ve yönetime sert eleştiriler yöneltti. 1919'da Mustafa Kemal'in isteğiyle yeni kurulacak devleti tanıtmak amacıyla Fransa'ya gitti.

²⁰⁸ İsmail Enver (1881-1922): Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında etkin olan Osmanlı asker ve siyaset adamıdır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurucu ve önderleri arasında bulunmuş, 1913'te "Babıali Baskını" adı verilen askeri darbeye cemiyetin iktidara gelmesini sağlamış, 1914'te Almanya ile askeri ittifaka önyak olarak Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesine öncülük etmiş, savaş yıllarında "Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili" sıfatıyla askeri politikayı yönetmiştir. I. Dünya Savaşı'nın yenilgi ile sonuçlanması üzerine, Almanya ve Rusya'da Türk halklarının bir araya getirilmesi amaçlı pek çok mücadelede bulunmuş, Sovyet hükûmetinin desteğini kaybettikten sonra Orta Asya'daki Türk halklarını ayaklandırmak amacıyla gittiği Türkistan'da Bolşeviklere karşı yaptığı bir çatışma sırasında şehit olmuştur.

²⁰⁹ Habip Bey (ölümü 1928): Askerlik ve daha sonra mebusluk görevinde bulunmuştur. Topçu lakabıyla tanınır. Niyazi' Bey'in başkanlığındaki ayaklanmaya katılan küçük rütbeli subaylardandı. II. Meşrutiyeti'nin ilanından sonra İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi üyesi oldu (1908). Kolağası rütbesiyle askerlikten istifa etmiş, 1908 ve 1912'de Bolu'dan mebus seçilmiştir. Meclisteki muhalif İttihatçıların liderlerindendi. Müttefikler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürülmüştür (1919).

2.2.2 1909 Merkez-i Umumi Üyeleri

1909 yılı Merkez-i Umumi üyeleri 3 kişidir. Dr. Nazım²¹², Ömer Naci²¹³, İhsan Namık Bey²¹⁴.

2.2.3 1910 Merkez-i Umumi Üyeleri

1910'da üyelerin sayısı üçten yediye çıkarılmıştır. Hacı Adil²¹⁵, Ürgüplü Mustafa Hayri Efendi, Dr. Nazım, Mithat Şükrü, Eyüp Sabri²¹⁶, Ömer Naci, Ziya Gökalp Bey²¹⁷.

²¹⁰ Hafız İbrahim Efendi: İttihat ve Terakki'ye 1889'da katılmış en eski üyelerden. Yerel örgütlerde önemli rol oynamıştır. Devrimden sonra İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi üyesi (1908) ve (1912) meclislerinde İpek (Arnavutluk) mebusudur.

²¹¹ Tunaya, Siyasal Partiler, C.3, s.298.

²¹² Dr. Nazım (1870-1926): Perde arkasındaki İttihatçıların belki de en etkilisi olmuştur. Cemiyetin doktrin kanadını temsil etmiştir. Selanikli Nazım olarak da bilinir. Cemiyetin İstanbul'daki ilk üyelerinden(1889). Tıbbiye'ye girmiş, öğrenimini Paris'te tamamlamış, burada Ahmet Rıza ile birlikte çalışmıştır. 1907'de İttihat ve Terakki'nin daveti üzerine Selanik'e dönmüş, Cemiyetin Paris ve Selanik kolları arasında bağlantıyı sağlamıştır. Anadolu'da İttihatçı propogandası yapmıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra perde arkasında çalışmayı tercih etmiş, Selanik belediye hastanesi baştabibi olarak kalmıştır. Merkez komitesinin sürekli üyesidir. 1911'e kadar Cemiyetin genel sekreterliğini yapmıştır. 1918'de (Ağustos-Ekim) Maarif Nazırı olarak kabineye girmiştir. 1926'da Mustafa Kemal'e karşı hazırlanan komplo ile ilgisi olduğu sebebiyle asılmıştır.

²¹³ Ömer Naci (1880-1916): Servet-i Fünun hareketine katılmıştır. İttihat ve Terakki'nin ilk üyelerindendir. Paris'e, Kasfkasya'ya daha sonra da İran'a kaçmak zorunda kalmış, tutuklanmış, hapsedilmiş; Devrimden sonra İttihatçıların araya girmesiyle serbest bırakılmıştır. Cemiyet içinde hayli nüfuz sahibiydi. Trablus (1911) ve Balkanlarda (1912) bulunmuştur. İkinci Mecliste Kırkkilise mebusu olarak bulunmuştur. İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi üyesi (1910-1912). Ermeni liderlerle Türkiye'nin savaşa katılması sorununu görüşmeye gönderilmiştir (Eylül 1914). İran cephesinde şehit olmuştur.

²¹⁴ İhsan Namık Bey hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

²¹⁵ Hacı Adil (1869-1935): İleri gelen İttihatçılardandır. Hukuk öğrenimi görmüştür. Yemen (1889), İstanbul (1892-1904) ve Selanik'te (1904) gümrük ve maliye memurluğu yapmıştır. Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiştir. Devrimden sonra Tekfurdağı (1908), Gümülüne (1912), ve Bursa (1914) mebusluğu yapmıştır. 1909'da ve 1915'de Edirne'ye vali olarak gönderilmiş, çeşitli kabinelerde nazırlık yapmıştır. Cemiyetin iç grubuna mensup olmakla birlikte, bağımsız ve ılımlı bir siyaset izlemiş, hiçbir hizbe katılmamıştır.

²¹⁶ Eyüp Sabri (1876-1950): Ohri'de kolağası iken (1908) İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş, Temmuz ayaklanmasının liderlerinden bir olmuştur. İttihat ve Terakki Merkez Komitesine seçilmiş (1910), Cemiyet dağılıncaya kadar bu görevde kalmıştır (Ekim-1918). Cumhuriyet döneminde Büyük Millet Meclisinde mebusluk yapmıştır.

²¹⁷ Ziya Bey (1876-1924): Milliyetçi ideolog, şair, filozof, sosyolog. Diyarbakır'da doğmuş, öğrenimini tamamlamak için İstanbul'a gelmiş (1896), İttihat ve Terakki'ye girmiştir. Devrimci çalışmaları nedeniyle tutuklanarak Diyarbakır'a gönderilmiştir (1897). Devrimden sonra, Cemiyet'in Diyarbakır örgütünün temsilcisi olarak 1909 kongresinin yapıldığı Selanik'e gitmiştir. Merkez komitesine seçilmiş, 1918'e kadar bu görevde kalmıştır. Talat Paşa'nın yakını olarak bilinir. On yıllık dönem içinde felsefe öğretmenliği yapmış,; dergiler çıkarmış, bu dergilerde yazılar yazmış; ideoloji konusunda fikirler ortaya atmış; bazı fikirleri geliştirmiştir. 1919'da müttefikler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürülmüştür. 1921'de geri döndüğünde Kemalistler tarafından oldukça soğuk karşılanmıştır. Daha sonra Kemalistlerle arası düzelmiş, İkinci Büyük Millet Meclisi'nde mebus olmuştur.

2.2.4 1911 Merkez-i Umumi Üyeleri

Merkez-i Umumi üyeleri 7'den 12'ye çıkarılmıştır. 1910'daki isimlere yeni beş üye daha eklenmiştir. Bunlar; Talat, Ahmet Nesimi²¹⁸, Dr. Hüseyinzade Ali²¹⁹, Ali Fethi (Okyar)²²⁰, Halil (Menteşe)²²¹ Beyler.

2.2.5 1912 Merkez-i Umumi Üyeleri

1912 yılında üye sayısı on birdir. Sait Halim Paşa²²², Eyüp Sabri, Dr. Bahaeddin Şakir²²³, Ziya Gökalp, Dr. Rusuhi Bey²²⁴, Emrullah Efendi²²⁵, Küçük Talat Bey²²⁶, Rıza Bey, Kara Kemal²²⁷, Mithad Şükrü, Dr. Nazım.

²¹⁸ Ahmet Nesimi (-1958): Giritli Ahmet Nesimi olarak da bilinir. Girit eşrafından Saffetzade'nin oğludur. Öğrenim gördüğü Paris'teki Ecole des Sciences Politiques'deyken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiştir. İbrahim Hilmi Paşa tarafından himaye edilmiştir. Her üç mecliste de mebusluk yapmıştır; aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin genel kurul üyesiydi. Cemiyetin iç gurubunda önemli bir yeri vardır. Savaş sırasında önceleri ziraat, sonra da hariciye nazırı olarak ön plana çıkmıştır. Tam yetkili temsilci olarak Brest-Litovsk'a gidenlerdendir (1918). Tutuklanarak Malta'ya sürülmüştür (1919). İzmir Suikasti ile ilgili olarak sorguya çekilmişse de serbest bırakılmıştır (1926).

²¹⁹ Dr. Hüseyinzade Ali (1864-1941): Türkçülük akımının öncülerinden Azeritıp profesörü ve siyaset adamıdır. İlk öğrenimini Tiflis Müslüman Mektebi'nde tamamladıktan sonra, Petersburg Üniversitesi'nde doğa bilimleri, matematik, doğu ve İslam tarihi okudu. İstanbul'da Askeri Tıbbiye'yi (Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane) tabip yüzbaşı olarak bitirdi (1895). Haydarpaşa Askeri Hastanesi'nde deri hastalıkları ve frengi uzmanlığı yaptı. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda Tesalya bölgesinde hekim olarak görev aldı. II. Abdülhamit döneminde İttihat ve Terakki'nin kurucuları arasında yer aldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'yle ilişkisi nedeniyle karşılaştığı siyasi baskı dolayısıyla Türkiye'den ayrıldı (1903). Bakü'de, Rusya'da yayımlanan ilk günlük Türkçe gazete olan Hayat 'ın kurucularından biri oldu. İki yıl bu gazetenin başyazarlığını ve müdürlüğünü yaptı. Gazete kapandıktan sonra "Füzuyat" adlı haftalık bir dergide yine müdürlük ve başyazarlık yaptı. Ayrıca RusçaKaspi gazetesine başyazılar yazdı. Saadet Mektebi'nde ders nazırlığı yaptı. II. Meşrutiyet'ten sonra Türkiye'ye dönerek (1909) Tıbbiye'deki görevini sürdürdü. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkez yönetiminde görev aldı. Türkçülük ve Turancılık hareketlerinin öncülerinden, Türk Yurdu (1911) ve Türk Ocağı'nın (1912) kurucularından oldu.

²²⁰ Ali Fethi (1880-1943): 1906'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş, devrimden sonra ateşemiliter olarak Paris'e gönderilmiştir. İttihat ve Terakki Genel Kurul (Meclis-i Umumi) üyesidir (1911). Libya'da bulunmuş (1911-12), Osmanlı ile Bulgaristan arasındaki anlaşmayı imzalamıştır (1912). Sofya elçiliği görevinde de bulunmuştur (1915). Manastır (1912) ve İstanbul (1914) mebusu olarak mecliste bulunmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kemalist faaliyetlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından. Büyük Millet Meclisi'nde mebusluk yapmış, İç İşleri Bakanı (1923) ve Başbakan (1924-25) olmuştur. Sonra da Paris Büyükelçiliğine atanmıştır (1925-30). 1930'da Serbest Fırka'yı kurmuştur. Londra Büyükelçiliği (1934), Bolu mebusluğu ve adalet bakanlığı yapmıştır (1939).

²²¹ Halil (1874-1948): Batı Anadolu toprak sahibi bir ailenin oğludur. İstanbul'da hukuk, Paris'te tarım eğitimi yapmıştır. Siyasal felsefeye merak salmış, Rousseau ve Spencer üzerinde çalışmıştır. Fransız fikir ve kurumlarının hayranı olduğu söylenir. Devrimden sonra üç mecliste de Menteşe mebusluğu yapmıştır. İttihat ve Terakki Fırkası Başkanı (1909-12), İttihat ve Terakki Genel Kurul üyesi, Mebusan Meclisi Başkanı. Hariciye Nazırlığı görevini de yapmıştır (Ekim 1915-Şubat 1917). On yıllık dönem süresince cemiyet içinde etkili ve arabulucu bir rol oynamıştır. Müttefikler tarafından Malta'ya sürülmüştür (1919). Büyük Millet Meclisi'nde İzmir mebusluğu yapmıştır (IV.-VII. Dönemlerde).

2.2.6 1916 Meclis-i Umumi Üyeleri

1916'da Meclis-i Umumi'nin üye sayısı beştir. Hacı Adil, Hüseyin Cahit²²⁸, Cavit Bey²²⁹, Hayri Bey, Atıf Bey²³⁰.

²²² Sait Halim Paşa (1863-1921): İttihatçı sadrazam, diplomat. Mısırlı Mehmet Ali Paşa'nın torunudur. Mısır hanedanına mensubtur. 1888'de Şura-yı Devlet'e atanmıştır. Devrimden sonra İstanbul'a gelmiş, Ayan Meclisi'ne girmiştir. Trablus savaşı sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından Türklerin desteklenmesini sağlamak göreviyle Avrupa'ya gönderilmiştir. Devlet Şurası başkanı (1912), İttihat ve Terakki Cemiyeti genel sekreteri görevlerinde bulunmuştur(1913). Mahmut Şevket Paşa kabinesinde Hariciye Nazırı iken , Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi ile sadrazam olmuştur. 1917 Şubat'ında, başlıca temsilcilerinden olduğu İslamcılık siyasetinin başarısız olması üzerine bu görevinden istifa etmiştir. 1919'da tutuklanarak Malta'ya sürülmüş ,1921'de Roma'da Ermeniler tarafından öldürülmüştür.

²²³ Bahaeddin Şakir (1874-1922) II. Meşrutiyet döneminde, mebus veya nazır unvanı taşımamış olmakla birlikte, İttihat ve Terakki'nin Katibi Mesul'lerinden biri olarak devrin önde gelen siyasetçileri arasında yer almıştır. İttihat ve Terakki içindeki ünlü "Doktorlar grubu"nın üç önemli isminden birisi olmuş (diğerleri Doktor Nazım ile Doktor Rüsuhi Dikmen'dir); Cemiyet'in Türkçü-Turancı kanadında yer almış, bir ideolog olmaktan çok teşkilatçı kimliğiyle ön plana çıkmıştır. Teşkilat-ı Mahsusa'nın kurucularından olan Bahaeddin Şakir, örgütün siyasi bölüm şefi olarak görev yapmıştı. Türkiye'de Adli Tıp'ın kurucularındandır ve ülkedeki ilk telif Adli Tıp ders kitabının yazarıdır. I. Dünya Savaşı'nın ardından Ermeni tehcirinde oynadığı rol nedeniyle idama mahkum edilince yurt dışına kaçmış; Berlin'de Ermeni suikast çeteleri tarafından öldürülmüştür.

²²⁴ Dr. Rüsuhi Bey hakkında bilgilerimiz oldukça kısıtlıdır. Ancak cemiyetin "üç doktorlar" diye adlandırılan grubundandır. Soyadı Dikmen'dir. Perde arkasındaki önemli İttihatçılardan sayılır ve tam anlamı ile perde arkasında kalmayı başarabilmiştir.

²²⁵ Emrullah Efendi (1858-1914): Nazır Ali Efendi adlı tüccarın oğludur. Mülkiye'yi bitirmiş (1882), devlet memurluğu yapmıştır. Abdülhamit aleyhtarı faaliyetleri yüzünden İsviçre'ye kaçmak zorunda kalmış, İsviçre makamlarınca iade edilmiştir. Devrimden sonra Galatasaray Sultanisi'ne müdür olarak atanmış 1908 ve 1912'de Kırkkilise'den mebus seçmiştir. 1909 ve 1911'de Maarif Nazırlığı yapmıştır.

²²⁶ Küçük Talat (-1959): Nevşehirli olduğu için kendisine Talat Muşkara da denilmiştir. Küçük denmesinin sebebi ise Talat Paşa ile karışıklığa sebep olmamak içindir. İttihatçılığını 1920'lerden sonra da devam ettirmiş, fakat Enver Paşa'nın ülkeye girişinin engellenmesi faaliyetlerinde bulunmuştur. Karakol cemiyetinin önde gelen liderlerinden biridir ve İzmir suikastinde adı geçtiği halde idam edilmemiş ve herhangi bir cezaya çarptırılmamıştır. Mustafa Suphi'nin öldürülmesinde de parmağı olduğu söylenmektedir. İttihatçılığını daima muhafaza etmiş olması fakat herhangi bir şiddete maruz kalmaması ikili olduğu şüphesini doğurmuştur. 1959'da İzmir'de ölmüştür.

²²⁷ Kara Kemal Bey (ö.1926): İttihatçı devlet adamıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında iâşe nazırlığı yaptı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelenlerindendir. Kendisi "Küçük Efendi" olarak anılırdı (Büyük Efendi Talat Paşa'dır). Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra kurulan Karakol Cemiyeti ile Anadolu'ya subay, silah, cephane kaçırılmasında önemli rol oynamıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında eski İttihatçıların lideri haline gelmiştir. 1926'da adı İzmir suikasti davasına karışmış ve gıyaben idama mahkum edilmiştir. Fakat arandığı eve baskın yapıldığında intihar etmiştir (27 Ağustos 1926).

²²⁸ Hüseyin Cahit (Yalçın) (1874-1957): Ağustos 1908'de Tevfik Fikret ve Hüseyin Kazım ile birlikte Tanin Gazetesini kurdu, İttihat ve Terakki'nin siyasi alanda bir nevi kaleşşoru oldu. Aynı yıl, 1908-1912 Osmanlı Meclisi Mebusanı'na İstanbul milletvekili seçildi. 1911'de Düyunu Umumiye Dayınler vekili oldu. 1913'ten sonra tek parti haline gelen İttihat ve Terakki'yi eleştirmeye başladı. Haziran 1919'da Malta'ya sürüldü. 1922'de Tanin'i yeniden çıkarmaya başladı. Hükümete yönelttiği ağır eleştiriler ve eski İttihatçıları savunması dolayısıyla 1923'te İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. 1925'te müebbet sürgün cezası ile Çorum'a gönderildi. Bu tarihten sonra, Atatürk'ün ölümüne kadar politikanın dışında kaldı. 1933 'te Akşam gazetesinde yazılar yazmaya ve Türk kültür hayatının önemli yayın organlarından biri olan Fikir Hareketleri dergisini yayımlamaya başladı. Atatürk'ün ölümünden sonra, İsmet İnönü'nün teklifiyle tekrar politikaya döndü. 1939-1954 yılları arasında Çankırı, İstanbul ve Kars milletvekilliği yaptı. 1954'de 74 yaşında tutuklanarak hapse girdi çıktı. 1957 yılında ölmüştür.

²²⁹ Cavit Bey (1875-1926): 1875 yılında Selanik'te doğdu. Babası, bir tüccar olan Naim Bey, annesi Pakize Hanım'dır. İstanbul'da Mülkiye'de eğitim gördü. Selanik'e döndükten sonra Jöntürk hareketine

2.2.7 1916 Merkez-i Umumi Üyeleri

1916'da Merkez-i Umumi'nin üye sayısı dokuzdur. Dr. Nazım, Dr. Bahaeddin Şakir, Eyüp Sabri, Ziya Gökalp, Rıza Bey, Dr. Rüsuhi, Kara Kemal, Talat, Hilmi Bey²³¹.

2.2.8 1917 Meclis-i Umumi Üyeleri

1917'de Meclis-i Umumi'nin üye sayısı on ikidir. Musa Kazım Efendi²³², Sait Halim Paşa, Hacı Adil Bey, Hayri Efendi, Enver Paşa, Ahmet Nesimi Bey, Cemal Paşa²³³, Halil Bey, Şükrü Bey, Hüseyin Cahit, Mustafa Şeref (Özkan)²³⁴, Atıf Bey.

katıldı. Feyziye Mektepleri'nde müdürlük ve öğretmenlik yaptı. 1908-1911 yıllarında İstanbul'da Ulûm-ı İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası'nı Rıza Tevfik ve Ahmet Şuayip ile birlikte çıkardı. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Çanakkale ve Selanik milletvekili olarak mecliste yer aldı. 31 Mart Vakası'ndan sonra sadrazam Ahmet Tevfik Paşa tarafından maliye bakanlığı görevine getirildi. İttihat ve Terakki yönetimi sırasında çeşitli defalar bu göreve getirilip ayrıldı. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Ahmet İzzet Paşa kabinesi ile birlikte istifa etti. Daha sonra kurulan hükümetlerde yer almadı. Birinci dünya Savaşı'ndan sonra, işgal devletleri tarafından kurulan Aliye Divan-ı Harb-i Örfi adlı mahkemede yargılandı. Gıyabında 15 yıl kürek cezasına mahkum edilince İsviçre'ye gitti. Şubat 1921'de toplanan Londra Konferansı'nda Ankara'nın temsilcisi Bekir Sami Bey'e eşlik etti. Temmuz 1922'de Türkiye'ye döndü. Şehzade Burhaneddin'in eski eşi Aliye Nazlı Hanım ile 1921'de evlendi. Bu evlilikten oğlu Şiar Yalçın doğdu. Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayan Türkiye delegasyonunda üye olarak bulundu. Cumhuriyet rejimi sırasında yönetime muhalif bir tutum takındı. Atatürk'e yapılan İzmir Suikasti sonrasında suikast girişiminin bir parçası olmakla suçlandı. İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı. 26 Ağustos 1926 tarihinde Ankara'da idam edildi.

²³⁰ Atıf (Kamçıl) Efendi (1880, İstanbul- 21 Ocak 1947): Harp Okulu mezunudur. 3.Osmanlı Ordusu Subaylığı, Çankırı Reji Müdürlüğü, İstanbul Tütün İhisarı Müfettişliği, Kadıköy Depo Müdürlüğü, İstanbul İhisar Başmüdürlüğü Kadıköy Satış Deposu Müdürlüğü, Osmanlı Meclis-i Mebusan I. ve II.Dönem Kala-i Sultaniye (Çanakkale-Biga), III.Dönem Ankara Mebusluğu, TBMM VI. ve VII. Dönem Çanakkale Milletvekilliği yapmıştır. 1908'de Şemsi Paşa'yı vuran fedaidir.

²³¹ Filibeli Hilmi (1885 Artvin-26 Ağustos 1926, Ankara): Filibeli Mustafa Efendi'nin oğludur. Harbiye'den mezun oldu. İttihat ve Terakki'de aktif bir rol üstlendi. I. Dönemde Ardahan'ı temsil etmiştir. Mütareke'den sonra Yüzbaşılik'tan emekli olmuştur.Ocak 1919 Hamşioğlu Rasim Beyin Konağında Ardahan Kongreleri'nde Mümessil ve 23 Şubat 1921 de Ardahan'ın Gürcistan İşgali'nden Kurtuluşu'nda Ardahan Kalesine kırk yıllık esaretten sonra ilk Türk Bayrağını çeken, T.B.M.M Başkanlığına Ardahan ve Artvin Kurtuluşunun şükran telgrafını yazan 1. Dönem Ardahan mebusudur.İzmir Suikastı'nın Ankara'daki duruşmaları sonucunda idam cezasına çarptırılmış ve 26 Ağustos 1926 günü cezası infaz edilmiştir.

²³² Musa Kazım Efendi (1858 - 1920) Osmanlı Devleti'nin son yıllarında 4 kez şeyhülislamlık görevini üstlenmiş din adamıdır. Kendisi hem mason, hem de Nakşibendi'ydi. Musa Kazım Efendi, 1858 yılında Erzurum'un Pehlivanlı köyünde doğdu. Balıkesir'de Selahaddin Ali Şuuri ve Lutfi Efendilerden, İstanbul'da da Kazasker Eşref ve Hoca Şakir Efendilerden ders aldı. Müderrisliği döneminde Hukuk Mektebinde, Mektebi Sultani, Dar-ül Fünun ve Dar-ül Muallimin'de hocalık yaptı. 1907'de Bab-ı Fetha Tetkik-i Müellefat Başkatipliğine ve daha sonra da kurul üyeliğine getirildi. İttihat ve Terakki'nin bilim kuruluşunda yer aldı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra (1908) İbrahim Hakkı Paşa, Mehmed Said Paşa, Said Halim Paşa ve Talat Paşa kabinelerinde dört kez şeyhülislam olarak görev aldı. I. Dünya Savaşından sonra, İttihat ve Terakkinin önde gelen öteki üyeleriyle birlikte tutuklanarak 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Sürgüne gönderildiği Edirne'de 1920 yılında öldü.

Genel Sekreterler: Dr. Nazım, Hacı Adil Bey, Mithat Şükrü Bleda.

2.3 HAKKINDA YAZILANLAR VE ÜYELERİNİN İFADESİYLE MERKEZ-İ UMUMİ

İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi'si hakkında basında yer alan haberlerin en önemlileri, 1. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde, İstanbul medyasında yer alan Divan-ı Harb-i Örf-i Mahkemesinin ve Meclis-i Mebusan Beşinci Şube yargılamaları esnasındaki zabıtlarıdır.

Savaş sonrasında hem dış güçlerin isteği doğrultusunda hem de itilaf devletlerine şirin görünmek gayesiyle, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde gerçek manada bir ittihatçı avı görülmüştür. Yurt dışına çıkan İttihatçı liderlerden geri kalan kısım da divan- harp mahkemesinde yargılanarak, netice itibariyle Malta zindanlarına gönderilmişlerdir.

²³³ Cemal Paşa (6 Mayıs 1872-21 Temmuz 1922): 6 Mayıs 1872'de Midilli'de doğan Cemal Paşa, 1893'te Harbiye'den mezun oldu. 1898'de Selanik'te görev yaparken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı ve Cemiyet'in askeri kanadını örgütledi. Rumeli Demiryolları Müfettişi'yken de İttihat ve Terakki'nin Rumeli'de teşkilatlanmasını sağladı. 1907'de atandığı 3. Ordu'da Binbaşı Fethi (Okyar) ve Kolağası Mustafa Kemal ile birlikte çalıştı. Babıali Baskını (23 Ocak 1913) olarak bilinen hükümet darbesinin ardından iktidarı İttihatçılar ele geçirince, İstanbul Muhafızlığı'na getirildi. I. Dünya Savaşı'nda Bahriye Nazırlığı'nı üstlendi. 1908-1918 döneminde Enver ve Talat Paşa ile birlikte İttihat ve Terakki'nin en önemli üç paşasından biri olarak ünlendi. Birinci Dünya Savaşı yenilgisinden sonra 1-2 Kasım 1918'de İttihat ve Terakki'nin lider kadrosuyla birlikte ülke dışına çıktı. Önce Berlin, daha sonra da Münih ve İsviçre'ye gitti ve burada da İttihat ve Terakki için çalıştı. Osmanlı'da yaşayan Arapların isyanına sebep olduğu gerekçesiyle Divan-ı Harb-i Örfi (Sıkıyönetim Mahkemesi) tarafından gıyabında idama mahkum edildi. İsviçre'den Rusya'ya geçti, Afgan ordusunu modernleştirmek için Afganistan'a gitti. Yaverleriyle birlikte 21 Temmuz 1922'de Karakin Lalayan ve Sergo Vartanyan adlı iki Ermeni komitacı tarafından öldürüldü. Cenazesi Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir tarafından Erzurum'a getirilerek Karskapı Şehitliği'ne defnedildi.

²³⁴ Mustafa Şeref Özkan (1884 Burdur-1938): TBMM 2. Dönem'den itibaren dört dönem Burdur, öncesinde 1914-1918 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda bir dönem Konya milletvekilliği, çeşitli hükümetlerde İktisat, Ticaret ve Ziraat Vekilliği yapmış Türk siyasetçidir. 1884 yılında Burdur'da doğmuştur. Paris Hukuk Fakültesinden mezun olmuş, Lozan Antlaşması Konferansında müşavirlik, İstanbul Hukuk Mektebi'nde Amme ve İdare Hukuku Müderrisliği, Ticaret ve Ziraat Vekaletlerinde Müsteşarlık, İtibarı Milli Bankası İdare Meclisi üyeliği yapmıştır. 1914-1918 Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Konya ve Cumhuriyet döneminde TBMM 2. Dönem'den itibaren dört dönem Burdur milletvekilliği yapmış, İktisat, Ticaret ve Ziraat Bakanlıklarında bulunmuştur. 10 Eylül 1938 tarihinde vefat etmiştir.

Bu dönemdeki siyasi havanın nasıl cereyan ettiğini göstermek için Divan-ı Harp Reisi olan Nazım Paşa'nın Newyork Oryantal Gazetesi muharriri ile olan röportajını vermeyi uygun görüyoruz.

“Divan-ı Harp Reisi'nin Beyanâtı

İttihatçıların muhakemesini icra edecek olan Divan-ı Harp Reisi Nazım Paşa, Newyork Oryantal Gazetesi muharrirlerinden birine berveci-i ati beyanatta bulunmuştur:

_____ *Muhakemeye bir an evvel başlamak için her ne lazımsa yapıyoruz. Fakat (muelnaif) divan-ı harp salonunun hal-i hazırı bizi şehremaneti mühendislerine müracaata mecbur bırakmıştır. Mezkur tamirâtı icra edecek olan mühendisler işlerini hitama erdirdikleri takdirde muhakemeye pazarertesini başlamanız mukarrerdir. Aksi takdirde iki üç gün daha tehire mecburuz. Fakat muhakemenin gecikmesi bir an evvel hüküm verilmesini arzu eden Osmanlı efkar-ı umumiyyesini (?) yermektedir.*

Size tekrar ederim ki bizim arzumuzda muhakemeyi serian icra etmektir. Zaten bu defaki tehir sonuncudur. Muhakemeye bir de başlanırsa pek ziyade süratle devam edip neticelenecektir.

(Gazeteci): Tevkif edilmiş olan ittihatçılardan bazılarının divan-ı harbi heyet-i tahkikiyyesi tarafından vaka olunacak isticvab üzerine serbest bırakılacağı doğru mudur?

_____ *Bu rivayet yanlıştır. (?) böyle asılsız rivayete makus olmasına teessüf ederim.*

(Gazeteci): Hasta olan mevkûflar hakkında divan-ı harp ne suretle hareket edecektir?

_____ *Hastaların son defa olarak bir kere daha muayene-i tibbiyesini icra ettirmek üzereyiz. Heyet-i atıbbanın raporu bize ancak (?) yetiştirilebilecektir.*

(Gazeteci): Karasu Efendi muhakeme olunmak üzere arz ve cürd edebilecek mi?

_____ *Karasu Efendi midelerinden rahatsızdır. Ahval-i muhayyilesi muhakeme olunmasına mani değildir.*

(Gazeteci): Divan-ı harp meda-i umumisi nihayet tekerrür etti mi?

_____ *Evet dün birinci ceza muhakemesi reisi Nazım Bey'in divan-ı harp meda-i umumiliğine tayini tekerrür etti. Tayine dair irade-i seniyyenin hattı bugün şerefsüdur olacağını zan ediyoruz.*

(Gazeteci): İttihat rüesasının muhakemesi tahminen ne zamana kadar hitam bulacağını bana söyleyebilir misiniz paşa hazretleri?

_____ Hatt-ı tahminen böyle olursa bunu söylemek benim için hakikaten müşkildir. Her şey muhakeme esnasında husule gelecek vaziyet ve hadisata sabittir.

(Gazeteci): Tehcir de (?) divan-ı harpte daha uzayacak mı?

_____ Bunun için size söyleyebilirim ki pek yakın zamanda neticelenecektir. Mamafiyh Yozgat ve Trabzon tehcir davaları için diğer (?) muhakemesi icra edeceklerdir. Halbuki dahile müsavelatın güçlüğü, bizim vazifemizde düşar-ı müşkülât etmektedir.”²³⁵

Bu röportajı incelediğimizde aslında hüküm verilmiştir. Daha yargılamalar başlamadan suçlar sabit olarak görülmüştür. Yalnız, metinde adı geçen Emanuel Karasu’nun yargılandığını göremedik.

Divan-ı Harbin İttihatçılara ve Merkez-i Umumiye ne şekilde baktığını gösteren en keskin yazılar ise Refi’i Cevad’ın kaleminden ve yine Alemdar Gazetesi’nde yayımlanmıştır. Yazı şu şekildedir:

“ İttihatçıların Vekili Olsaydık

İttihat ve Terakki zamanında adliye çığrından tamamıyla çıkmış olmakla beraber adliye memurları birçok ceraim karşısında ifay-ı vazife etmeye devam etmişlerdir. Tehcir ve taktıl müsaillesinde Ermenilerin zulüm gördüğünü kabul ediyoruz. Mahalli yerlerdeki raporları ne yaptılar?

Bunun sorumlusu Merkez-i Umumi değil midir?

İttihat ve Terakki çetesi tehcir yaptığı zaman o kanun memurları nerede idi? Bir kere ise bu vadiye konacak olursak parmaklık içinde muhakeme edilmekte olanlar pek yalnız kalmazlar. Birçoklarını da oraya sokmak ve ;

_____ Sen emir verdiğinden, sen de yaptığından, sen de yapılana karşı göz yumduğundan dolayı (?) etmek icab eder.

Tehcir sorumlusu Merkez-i Umumidir. Bu kadar yakın mahallerde İttihat ve Terakki ’nin kopukları tavşan avına çıkar gibi çalılırları koklayarak kesecek, öldürecek, ezecek adam aradılar”²³⁶

²³⁵ Alemdar, 27 Recep 1337 (28 Nisan 1919).

²³⁶ Refi’i Cevad, “İttihatçıların Vekili Olsaydık, Alemdar”1 Şaban 1337 (2 Mayıs 1919).

Metinlerden anlaşılacağı üzerine İttihat ve Terakki bir çete olarak gösterilmiş, ilkel bir topluluğa benzetilmiştir. İtilaf devletleriyle iyi geçinmek için kendi menfaatlerini milletin menfaatlerinden üstün tutan bir grup, Osmanlı Devleti'nin fiilen son bulmasına birkaç yıl kala pay-i tahta egemen olmuştur. İttihatçı zümreye yaptıkları fenalıkları birkaç ay sonra Mustafa Kemal'in önderliğindeki Anadolu Hareketi'ne yapmışlardır. Ancak İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi'si'ne bağlı tüm taşra ve merkez teşkilatları bu yapılanlar karşısında millete küsmemiş ve topyekün olarak Milli Mücadele'nin yanından yer almış, büyük fedakarlıklarla önemli yararlar sağlamışlardır.

Siyaseten böyle bir havanın estirilmeye çalışıldığı dönemde Merkez-i Umumi üyeleri divan-ı harpte yargılanmaya başlamışlardır.

2.3.1 Merkez-i Umumi Üyelerinin Muhakemeleri

8 Mart 1919 tarihli padişah iradesiyle kurulan Divan-ı Harb-i Örfi, 27 Nisan 1919 tarihinden itibaren Ferik Mustafa Nazım Paşa'nın başkanlığında toplanarak, eski sadrazam Said Halim Paşa, Mebusan Meclisi eski reisi Halil, Hariciye eski Nazırı Ahmed Nesimi, Adliye eski Nazırı İbrahim, İaşe eski Nazırı Kemal ve Maarif eski Nazırı Şükrü Beylerin yargılamasına başlamıştır.²³⁷

Mahkemede vicahen yargılanan Said Halim Paşa'nın vekilleri; Celaleddin Arif ile Hasan Hayri Beyler, Halil Bey'in vekilleri; Esad ve Kazım Beyler ile Tahsin Efendi, Ahmet Nesimi Bey'in vekilleri; Saki ile Esad Muhlis Beyler, İbrahim Bey'in vekilleri; Mahir Efendi, Yusuf Cemal ile Kadri Beyler, Kemal Bey'in vekilleri; Saadeddin, Emin Adil, Ahmed Ramiz ve Hasan Hayri Beyler, Şükrü Bey'in vekili ise Saadeddin Ferid Bey'dir.

Heyet-i Tahkikiye'nin 12 Nisan 1919 tarihli kararnamesinde, Said Halim Paşa ile Halil, Ahmet Nesimi, İbrahim, Kemal ve Şükrü Beyler; kıtalde suç ortağı olmamalarına karşın, suç işleyenlere bilerek yardımda bulundukları için ikinci dereceden suça karışmış (fer'an zi-medhal) olarak sayılmışlar ve Ceza Kanunu'nun 45.

²³⁷ Pınar Taşer, *Mütareke Döneminde Divan-ı Harbi Örfiler 1918-1922* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2005, s.62.

Maddesinin 2. Fıkrası ile 170. Maddesine göre cinayetle lüzum-ı muhakemelerine karar verilmiştir (12 Nisan 1919).

Müdde-i Umumi Mustafa Nazmi Bey ise iddianamesinde; sanıkların vükela sıfatıyla değil de İttihad ve Terakki Cemiyeti erkanı ve Merkez-i Umumi üyesi sıfatıyla mahkemeye sevk edildiklerini belirtmiştir. Ayrıca kararnameye de atıfta bulunarak, sanıkların kıtalde ikinci dereceden suça karışmış olmaları nedeniyle itham edildiklerini söylemiş ve haklarında açık yargılamanın yapılmasını talep etmiştir. Ancak Said Halim Paşa'nın vekili Celaledin Arif Bey; sanıkların vükela-yı sabıka-i devletten olmaları nedeniyle Kanun-i Esasi'nin vükela-yı devlete ait olan faslının 31. ve 33. maddelerine göre vükelanın memuriyetlerinden dolayı doğmuş suçlarının Divan-ı Ali'de görülebileceğini ve bunun dışında sırf zatlarına ait olan her türlü davaların bakılma yerinin ise mehakim-i umumi (genel mahkemeler) olduğu konusunda ısrar ederek, Divan-ı Harb-i Örfi'nin bu davaya bakmaya yetkili olmadığını söylemiştir.²³⁸

Bunun üzerine mahkeme heyetince alınan 4 Mayıs 1919 tarihli kararda vükelanın; Divan-ı Harb-i Örfi'ye vükela sıfatıyla değil, İttihad ve Terakki'nin erkanı ve Merkez-i Umumi üyeleri olmaları nedeniyle sevk edildiği belirtilip 8 Mart 1919 tarihli kararnameye göre kurulan Divan-ı Harb-i Örfi'nin padişahın da onayını alarak bu davaya bakmakla özellikle görevlendirildiği açıklanarak, Celaledin Arif Bey'in Divanı Harb-i Örfi'nin bu davaya bakmaya yetkili olmadığına dair görüşü reddedilmiştir.

22 Mayıs 1919'da müdde-i umumi muavini Feridun Bey iddianamesinde; Said Halim Paşa, Şeyhülislam Hayri Efendi, Ahmed Nesimi, Kemal, Şükrü ve İbrahim Beyler'in; Osmanlı Hükümeti'nin kanuni şeklini oluşturan üç kuvvetin (yasama-yürütme-yargı) üzerinde dördüncü bir tehdit kuvveti oluşturarak, hükümetin kanuni şeklini değiştirme suçunu işlediklerini iddia etmiştir.

26 Mayıs 1919 tarihli kararnamede ise Hayri Efendi'nin de içinde bulunduğu bir grup İttihad ve Terakki ileri gelenlerinin ortak çalışmaları sonucunda hükümetin yasal güçlerinin üzerinde bir kuvvet oluşturarak hükümetin şeklini değiştirme suçuyla

²³⁸ Taşer, s.63

yargılanmalarına yeterli delil bulunduğundan Ceza Kanunu'nun 45. maddesi ve 55. maddesinin son fıkrasına göre lüzum-ı muhakemelerine karar verilmiştir.²³⁹

Ancak sürpriz bir gelişme ile İstanbul Muhafızı Mirliya Seyyid Paşa'nın Divan-ı Harb-i Örfi Başkanlığına gönderdiği bir yazıyla yargılaması yapılmakta olan sanıkların, 28 Mayıs Çarşamba günü saat iki buçukta, İngiliz Kumandanlığı tarafından görevlendirilen bir binbaşya teslim edildiği bildirilmiştir.

Bu sıcak gelişme üzerine mahkeme başkanı Mustafa Nazım Paşa, müdde-i umumi muavini Feridun Bey'e görüşünü sormuştur. Bunun üzerine Feridun Bey, hapisanede tutuklu bulunan Said Halim Paşa ve arkadaşlarının, İngiltere'nin İstanbul'daki siyasi temsilcileri tarafından bilinmeyen bir semte götürüldüklerini, bu nedenle Usul-i Muhakemat-ı Cezaiye'ye göre söz konusu bu kişilerin davalarının ayrılmasını istemiştir.

Bunun üzerine sanıkların nereye götürüldüklerini dahi bilmeyen mahkeme heyeti, bu meseleyi kendi arasında müzakere ederek, bir karara varmıştır. Alınan bu karara göre eski Sadrazam Said Halim Paşa ile birlikte Nafia eski Nazırı Abbas Halim Paşa, eski Şeyhülislam Hayri Efendi, Hariciye eski Nazırı Ahmed Nesimi, Mebusan Meclisi eski reisi Halil ve Adliye eski Nazırı İbrahim, Dahiliye eski Nazırı İsmail Canbolat, Nafia eski Nazırı Ali Münif, Maarif eski Nazırı Şükrü ve İaşe eski Nazırı Kemal Beyler'in de İtilaf Devletleri tarafından götürülen 67 kişinin içinde bulunduğu ve bunların mahkemeye gelmeleri kendi ellerinde olmadığı için daha önce başlanmış olan yargılamalarına kaldığı yerden devam edilmek ve tamamlanmak üzere davanın ayrılmasına oybirliğiyle karar verilmiştir.²⁴⁰

4 Mayıs 1919 tarihinde Ferik Nazım Paşa'nın riyasetindeki fevkalade Divan-ı Harp saat 13.30'da başlayan yargılamalar da bizim için önemlidir. İttihat rüesasının ikinci muhakemesi adıyla yapılan ilk duruşmada Ermeni Tehciri sırasında İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi'nin keyfi davranışları olduğu ve öldürme işlemini Merkez-i

²³⁹ Taşer, s.65

²⁴⁰ Taşer, s.66

Umuminin fedai teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa'nın (mahkeme heyetince serseri teşkilatı) üstlendiği irad edilmişti.²⁴¹

2.3.1.1 Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamalarında Merkez-i Umumi Üyelerinin İfadeleri

2.3.1.2 Said Halim Paşa'nın Sorgulanması

Said Halim Paşa'nın sorgulanması esnasında ilk önce devletin gereksiz yere savaşa sürüklenmesi meselesi müzakere edilmiştir. Said Halim Paşa, savaş yanlısı değildir. Sadrazamlığı döneminde devlet, etkili bir tarafsızlık teşkil etmişti. Öyle ki, Balkanlara nüfuz edilebiliyor ve bu suretle de, o bölgenin de tarafsız kalması sağlanıyordu. Avrupa'nın kendi içerisinde yapacağı bir savaştan sonra, devletin daha dinamik bir şekilde kendisini yenileyebileceğini düşünen Said Halim Paşa, böyle bir savaşın çıkması durumunda ne Rusların, ne de İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne savaş açacağına inanmaktadır.

Devletin tarafsızlığını temin etmek için Merkez-i Umumi üyelerini konağına davet eden Said Halim Paşa, üyelere şu sözlerle telkinde bulunmuştur: “ *Hiç olmazsa bilfiil bitaraf kalalım, tecavüz ve taarruz etmeyelim. Bu suretle bitaraflığımızı muhafaza etmiş oluruz ve memleket de harp felaketinden kurtulur. Bu felakete istemeyerek girdiğimizi ve vak'anın suret-i hudusunu biliyorsunuz, binaenaleyh bilfiil bitaraf kalalım. Turan ve Mısır fütuhâtı, Trablus, Tunus, Cezayir ve saire gibi amali rica ederim bırakalım: biliyorsunuz ki her milletin üç devri vardır: Fütuhât devri, tevakkuf devri, inhitat devri. Binaenaleyh, inşallah bizimki devr-i inhitat değildir, fakat herhalde fütuhât devri olmadığı da bedihidir ve devrimiz, devr-i tevakkuftur. Hudutlarımızı muhafaza ederek, bu suretle bitaraf kalırız.*” Ancak Said Halim Paşa, bu telkinlerine rağmen savaşın önüne geçememiştir. İşin belkide kendisi için acı olan kısmı ise şudur ki, savaş başladıktan sonra yapılan tertibattan dahi haberdar olmadığını söylemiştir. Kafkasya ve Sarıkamış muharebelerinden haberinin olmadığını Said Halim Paşa bizzat

²⁴¹ Alemdar, 5 Şaban 1337 (6 Mayıs 1919).

söylemiştir. Ancak sorgulanan diğer kişilerin vermiş olduğu izahatler, paşanın savaş tertibatı içerisinde olduğu yönündedir.

Devleti savaşa götüren baş faktör, Goben ve Breslav gemilerinin Karadeniz'e açılmasıdır. İlk saldırıyı, satın alındığı beyan edilen Goben ve Breslav gemileri yapmıştır. Karadeniz olayının yaşanmasını müteakip Said Halim Paşa istifa edeceğini beyan etmiştir. Ancak bunun üzerine Enver, Cemal ve Talat Paşalar, Said Halim Paşa'nın evine giderek, meydana gelen olaydan haberlerinin olmadığına dair yemin etmişlerdir.

Savaş başladıktan sonra, ordunun iyi bir şekilde yönetilmediği şeklinde bazı mütaalalar olmuştur. Said Halim Paşa, bu konu hakkında çok açık ve sade bir cevap vermiştir. O dönemde Enver Paşa'dan başka hürriyet kahramanı olmadığını, Enver Paşa varken başka birinin ordunun başına geçmesinin imkanının olmadığını beyan etmiştir.

Savaş devam ettiği esnada, Talat, Enver ve Cemal Paşalara bazı telkinlerde bulunan Said Halim Paşa, sözlerinin önemsenmediğini, ve askeri teşkilata karışmasının mümkün olmadığını, sadrazamın Meclis-i Vükela'ya nezaret etmekten başka pek bir ehemmiyetinin olmadığını söylemiştir.

Said Halim Paşa, tehcir meselesinde kendi kanaatini belirtmekten kaçınmıştır. Fakat, başkumandan vekili ve ordu komutanlarının isteği üzerine yapıldığını söylerken, çıkarılan kanunun yer değiştirme ile ilgili olduğunu, hiç kimseye öldürmekle ilgili emirler verilmediğini açıklamıştır. Devamında kanunu çıkarmaktan dolayı mesul olmamalarını, kanunu kötü bir şekilde uygulayan memurların bu işten sorumlu tutulmaları gerektiğini söyler. Bununla birlikte Ermenilerin ordunun emniyetini tehdit eden girişimleri olduğunu ve cephe gerisinde büyük mezalim yaptıkları da Said Halim Paşa'nın ifadelerinde vardır.

Buna benzer bir konu olan Arap vatandaşların durumu hakkında da Said Halim Paşa ılımlı bir siyaset izlemiştir. Osmanlı Devleti vatandaşı olan hiç kimseye kötü muamele edilmemesi gerektiği, Zöhravi Efendi'nin idam edilmesinin çok kötü neticeler

doğurduğu, Said Halim Paşa'ya göre kesindir. Bu işlerin sorumlusu olarak da Cemal Paşa gösterilmiştir. Cemal Paşa güya Mısır'ı feth edeceği için bu konuda gücendirilmek istenmemiştir. Ancak Said Halim Paşa'ya göre bu işlerden dolayı yargılanması gerekmektedir. Ancak bunu yapacak bir kudret ne kendisinde ne de bir başkasında vardır. Öyle ki Cemal Paşa, bir taraftan Bahriye Nazırı, diğer yandan Enver Paşa'ya bağlı bir kumandandır. Aynı zamanda bu konuda Said Halim Paşa, ciddi bir iddia da ortaya atmıştır. Cemal Paşa'nın Suriye'de isyan edebileceğini söyleyerek, o yüzden yaptığı fevri işlere göz yumulduğunu beyan etmiştir.

Savaş devam ederken sulh teklifleri olduğu iddialarını yalanlayan Said Halim Paşa, kendi nezaretinde böyle bir durumun olmadığını, yapılan tekliflerin gayr-ı resmi ve şifahi yönde olduğunu izah eder. Bu girişimi Mösyö Vital adlı bir İngiliz tüccar yapmıştır ve büyükelçilik nezdinde böyle bir teşebbüs olmamıştır.

İaşe meselesine Said Halim Paşa, vakıf değildir. Ancak bu mesele nedeniyle fırkaya bir miktar para geldiği kesindir. Bu para da vakfedilmiştir. Ancak tamamının vakfedilip edilmediği Said Paşa tarafından net bir şekilde bilinmemektedir.

İttihat ve Terakki'nin basına sansür uygulaması umumi harp sırasında normal karşılanmalıdır. Dünyanın her yerinde, en demokratik ülke olarak gösterilen İngiltere'de bile harp esnasında sansür uygulanmıştır.

Said Halim Paşa, Teşkilat-ı Mahsusa'nın kuruluşundan haberdar değildir. Teşkilat kurulup faaliyete başladıktan sonra kendisinin haberi olmuştur. Hiçbir suretle hükümetin bu konuda resmi bir girişimi olmamıştır. Yalnız teşkilatın faaliyetlerini gördükten sonra, kapatılması için Enver Paşa'ya baskı yapan Said Halim Paşa, bu konuya dahil olan Yakup Cemil'i de "*delinin birisi*" olarak beyan etmiştir.²⁴²

2.3.1.3 Çürüksulu Mahmud Paşa'nın Sorgulanması

²⁴² Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, Meclis-i Mebusan Matbaası, İstanbul 1918, s. 10-40.

Mahmud Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'nin savaşa girme mecburiyeti yoktur. Ülkenin içinde bulunduğu maddi ve siyasi durumda savaştan sakınmayı gerektirmiştir. Saraybosna'daki suikast olayının birkaç gün sonrasında, Mahmud Paşa, Bab-ı Ali'ye gitmiştir. Sadrazamın yanında Halil, Cavid Beyler ile Enver Paşa'yı da görmüştür. Sadrazam Paşa'nın dairesinde Enver Paşa, umumi seferberliğin ilan edilmesini istemiş, Cavid Bey ve Mahmut Paşa da bunun doğru olmayacağını, eğer böyle bir şey yapılırsa Rusya'nın bunu savaş sebebi sayabileceğini söylemiştir. Ancak yinede tedbir amaçlı olarak yavaş yavaş hazırlanılması gerektiği, Enver Paşa'ya telkin edilmiştir. Birkaç gün sonra seferberlik ilan edilmiş ve Mahmud Paşa, bir emr-i vaki karşısında kalmıştır. Mazbatayı imza etmeyerek sadrazam Said Halim Paşa'nın yalısına gitmiştir. Yalıya vardığında Enver ve Talat Paşalar ve Halil Bey'de oradadır. Seferberlik kararı üzerine yaşanan münakaşada Said Halim Paşa, Osmanlı Devleti'nde seferberliğin uzun ve zahmetli olduğu ve bu yüzden böyle bir karar alındığını söylemiştir. Talat Paşa'da bu konu hakkındaki irade-i seniyyeyi şifahi olarak aldığını beyan etmiştir. Daha sonra Meclis-i Mebusan'a geçilmiş ve mazbata orada imza edilmiştir. Kabinede savaşın lehinde olanlar da vardır. Talat ve Enver Paşa'lar savaş isteyenlerin başında gelmektedir.

Devletin savaşa girme işleminde yapılan ittifaktan Said Halim, Talat ve Enver Paşa'lar ile Halil Bey'in haberi vardır. Ancak Said Halim Paşa, tarafsızlığı temin etmek için özel bir çaba sarf etmiştir. Hatta Mahmud Paşa'ya da sadrazamlık makamında oturduğu müddetçe devleti savaşa sokmayacağına dair söz vermiştir. Karadeniz olaylarında Mahmud Paşa'nın kanaati, ilk saldırının bizim tarafımızdan yapıldığı üzerinedir. Saldırı emrini de emirleri Almanya'dan alan Amiral Souchon vermiştir. Yalnız önemli olan nokta şu ki, gemilerdeki Türk zabıtana Cemal Paşa tarafından verilen emir, kendilerinin Amiral Souchon'a bağlı olduklarını ve Souchon ne derse onu yapmakla mükellef olduklarını tebliğ etmesidir.

Muharebenin duyulması üzerine Mahmud Paşa hemen Bab-ı Ali'ye gelmiştir. Talat Paşa'ya askeri konulardaki çekincelerini anlatmış, hem Rusya hem de İngiltere ile savaşmanın güçlüğüne izah etmeye çalışmıştır. Lakin Talat Paşa, bunu alaylı bir dille yorumlayarak “ *Canım Batum ve Çürüksuyu'da alırsız emiştir.* ”.

Teşkilat-ı Mahsusa meselesinde Mahmud Paşa, doğudaki Kürtlerin sırf bu yüzden Ruslar tarafından katledildiklerini söylemiştir. Teşkilat-ı Mahsusa yöneticileri, Selman ve Hoy civarındaki Kürtleri Ruslara karşı saldırıya geçirmişlerdir. Buna misilleme olarak da Rusya bölgedeki aşiretleri katletme yoluna gitmiştir. Bu konudaki bilgiler dikkat çekicidir. Mahmud Paşa'nın verdiği bilgiler, diğer sorgulamalarda bahis konusu olmamıştır.²⁴³

2.3.1.4 Adliye Nazırı İbrahim Bey'in Sorgulanması

İbrahim Bey, devletin savaşa girmesi konusunda bir emr-i vakinin yapıldığı kanaatindedir. Gemilerin satın alınması meselesi İbrahim Bey'in ifadelerinde bir emr-i vakidir. Alman Büyükelçisi Baron Vangenhaym, gemiler boğazdan girdiği gün Said Halim Paşa'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette devleti de açık olarak tehdit etmiştir. Bu olaya Talat, Enver ve Cemal Paşa'lar ile Halil Bey'de şahit olmuştur.

Karadeniz olayının olduğu gün sadrazam paşayı ziyarete gitmiş olan İbrahim Bey, orada Talat ve Enver Paşaların olduğunu söyler. Enver Paşa'nın, Rus donanması ile Osmanlı donanmasının muharebeye başlamış olduğunu söylemesi herkesi şaşkına döndürmüştür. Özellikle Said Halim Paşa, donanmanın Karadeniz'e hiç çıkmaması gerektiğini tekrar yinelemiştir. Muharebeye sebep olan husus olarak da Rus gemilerinin boğaz yakınlarına mayın dökmesi gösterilmiştir. Gemilerin Karadeniz'e açılması Meclis kararı ile olmamıştır. Hiçbir suretle bir çatışma yaşanmayacağına dair söz verildiği için gemilerin tatbikat amacıyla açılmasına izin verilmiştir.

Olayın hemen akabinde hükümet, Rusya ile görüşmelere başlamış ve ortaya çıkan durumdan kendilerinin oldukça rahatsız olduğu, her türlü tazminat ve zararın karşılanması yönünde bir nota hazırlanmıştır. Ancak Rusya'nın bu notaya verdiği cevap Erzurum çevresini topa tutmak olmuştur.

²⁴³ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 51-64.

Donanmaya saldırı emri verilme ihtimali İbrahim Bey'e göre zayıf bir ihtimaldir. Çünkü kendisi de şahit olmuştur ki, Talat ve Enver Paşa'lar bu durumdan haberdar olmadıklarına dair sadrazam paşaya yemin etmişlerdir.

Savaş öncesinde yapılan ittifaklar beşinci şube yargılamalarında önemli bir yere sahiptir. Bu husus da bittabi İbrahim Bey'e sorulmuştur. İbrahim Bey, önce İngiltere ile ittifak yapılmaya çalışıldığını söylemiştir. Almanya ile olan görüşmeler daha sonradır. Yalnız kesin olan bir durum vardır ki, Almanların teklifleri daha onurludur. İbrahim Bey'e göre ittifak meselesinin en mühim yanı, atalardan kalan Rus düşmanlığıdır. Rusya asırlardan beri bizim düşmanımızdır ve kurulduğu günden bu yana Osmanlı topraklarını istila ve işgal ile meşguldür. Almanlarla yapılan ittifak savunma amaçlıdır ve umumi harpten önce imzalanmıştır. Yapılan ittifaktan Said Halim Paşa'nın da haberi vardır. İbrahim Bey'e bu konuda meseleyi fazla büyütmemesi gerektiğini telkin eden de Said Halim Paşa'dır.

Enver Paşa'nın ordunun başına geçme şekli İbrahim Bey'e göre yanlıştır. Savaşı idare etmek padişaha ve başkumandanlığa ait bir meseledir. Ancak padişah Enver Paşa'yı başkumandan vekili olarak tayin etmiştir. Meclis-i Vükela'nın bu işe karışmamasının nedeni, mebusların askerlik işleri ile alakadar olmamasıdır. Bir de o dönem göz önüne alındığında bu görev için Enver Paşa'dan daha uygun biri de yoktur. Ancak Enver Paşa, görevde olduğu sürece birçok önemli durumu kabine üyelerinden saklamış ya da onlarla muhaberatta bulunmamıştır.

Tehcir kanunu çıkarmak İbrahim Bey'in ifadelerinden anlaşıldığı üzere mecburiyet sonucu hasıl olan bir durumdur. Erzurum, Şebinkarahisar ve Bitlis olayları nazar-ı dikkate alındığında ve Ermeni komitelerinin beyannameleri okunduğunda tehcir konusunun ne kadar gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu memleket için savaşıran ordunun, cephe gerisini güvence altına alması kadar doğal bir durum yoktur. Bazı yerlerde yapılan suistimalleri önlemek için de birtakım komisyonlar kurulmuştur. Tehcir konusunda suistimalleri yapanlar sorumlu tutulmalıdır. Kanunu hazırlayanlar değil.

Zöhravi Efendi'nin idamı hakkında İbrahim Bey, hem kendisinin hem de vükelanın bu konudan haberlerinin olmadığını söylemiştir. Ancak olayın duyulmasının ardından Meclis-i Vükela'da önemli münakaşalar yaşanmıştır. Binaenaleyh kesinlikle resmi bir şey yapılmamış, hatta sadareten bu konu hakkında yazılan tezkereye harbiye nezareti cevap dahi vermemiştir.

İbrahim Bey'in Teşkilat-ı Mahsusa'dan haberi olmamıştır. Ne şekilde teşekkül ettiği, vazifesinin ne olduğu hakkında malumatı da yoktur.

İaşe konusundaki tartışmalarda, Kemal Bey şehremaneti ile birlikte hareket etmiştir. Un ticaretinden dolayı kar elde edilmiş ve bu para vakfedilmiştir. Ancak İbrahim Bey bu kongrede bulunmamış ve konunun muhatabı olmadığını ifade etmiştir.²⁴⁴

2.3.1.5 Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey'in Sorgulanması

Ahmed Şükrü Bey, devletin savaşa girişi konusunda Harbiye Nezareti tarafından yayımlanan resmi raporları referans olarak kullanmaktadır. Osmanlı donanmasına saldıran Rus donanmasının, mesuliyeti üzerine çekmemek için siyasi bir manevra yaptığı kanaatinde olan Ahmed Şükrü Bey, bu raporların Meclis-i Vükela'da açıklandığını da sözlerine eklemiştir.

Olaydan sonra, hükümet nezdinde resmi olarak Rusya'ya tarziye verilmiştir. Yapılanın yanlış olduğunu, tarafsızlığı muhafaza etmek için, maddi ve manevi olarak tazminat ödenmesi de teklifler arasındadır. Ancak bu durum Rusya tarafından kabul edilmemiştir.

Almanya ile yapılan ittifaktan Ahmed Şükrü Bey'in haberi vardır. Esasen kendi kanaatine göre bu ittifaktan haberi olmayan kişi sayısı da oldukça azdır. Meclis-i Vükela'da bu konu resmi olarak görüşülmemiştir. Ancak böyle bir ittifakın imza edileceği herkes tarafından konuşulmaktadır. Üstelik bu ittifak savunma amaçlı olarak

²⁴⁴ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 67-93.

imzalanmıştır. Resmi olarak 2 Ağustos 1914 tarihi olarak görülen ittifak, aslında Temmuz ayı içerisinde imza edilmiştir. İttifak anlaşmasının imzasının akabinde, Meclis-i Vükela kararı ile umumi seferberlik başlamıştır. Yalnız seferberlik ilk önce şifahen ilan edilmiştir. Bu husus hakkındaki irade-i seniyye daha sonra alınmıştır.

Almanya, Goben ve Breslav'ı satmak suretiyle Osmanlı'ya terk ve tevdi etmiştir. Satın alma işini Bahriye, Harbiye ve Maliye Nazırları ile Sadrazam Paşa yapmıştır. Resmi olarak Meclis-i Vükela'da bu konuda müzakere olmamıştır ve olmasına da gerek görülmemiştir.

Gemiler satın alındıktan sonra, itilaf devletlerinin büyükelçileri hükümete başvurarak tüm Alman personelin sınır dışına çıkarılmasını istemiştir. Esasen Almanya ile Osmanlı Devleti'ni ittifak yapmaya iten, itilaf devletlerinin bizzat kendileridir. Şöyle ki, Osmanlı hükümetini daima aşağılıyorlar, gemileri Çanakkale'de kontrol edip geri gönderiyorlar ve devletin izzet-i nefsinin kırarak Osmanlı'yı savaşa sokmak için ellerinden geleni yapıyorlardı.

Savaşa dahil olmadan önce İngiltere sefiri Tevfik Paşa'ya İngiliz Hariciye Nazırı Edward Grey, Osmanlı'nın tarafsız kalması için altmış milyon liraya kadar yardım yapılacağı, toprak bütünlüğünün sağlanacağı vaadinde bulunduğu iddiaları Ahmed Şükrü Bey tarafından yalanlanır. Verdiği cevapta Berlin ve Paris anlaşmalarıyla zaten devletin sınırları muhafaza altına alınmıştır. Ancak büyük devletler istediğinde buna riayet etmemektedir. Bu şifahi söze güvenerek hareket edilmemiştir. Resmi olarak da İngiltere hükümeti tarafından bir başvuru olmamıştır.

Savaşın yönetiminde dirayetsiz ve istikametsiz kişilerin, orduların başında bulunduğu iddiası sorgulamalarda herkese sorulmuştur. Buna belki de en sert cevap Ahmed Şükrü Bey tarafından verilmiştir. Kendisi Maarif Nazırı olduğu için bu konunun direkt muhatabı değildir. Ancak savaşta Almanların büyük ve ehliyetli kumandanlarının ordularımızın başında bulunduğunu, bu yüzden de kötü yönetim ithamlarını kabul etmediğini söylemiştir. Bu mevzuda Mısır'a harekat yapılması, Harbiye Nazırının verdiği malumata göre, İngiliz kuvvetlerini bölme amaçlıdır. Avrupa'daki İngiliz gücü

bölündüğünde Almanların galibiyeti daha kolay olacaktır. Almanya galip geldiğinde Osmanlı Devleti’de galip sayılacaktır.

Tehcir kanunu ordunun güvenliği için çıkarılmıştır. Bu kanun tanzim edilirken ordu kumandanlarının karagah raporları göz önünde bulundurulmuştur. Ordunun hareket hattının güvenliği emin olmadığı için, bir kısım halkın yer değiştirilmesi gereği doğmuştur. Ayrıca ordunun hatt-ı rica’atı ve menzilleri savaş sırasında iki ateş arasında kalsaydı, savaşın daha en başında devlet yenik düşer ve daha kötü durumlarda kalabilirdi. Van, Bitlis, Karahisar-ı Şarki ve Karadeniz sahillerindeki olaylar, ordu kumandanlarını tedbir almak zorunda bırakmıştır.

Savaş sırasında yapıldığı söylenen sulh teklifleri, Ahmed Şükrü Bey’in ifadelerince doğru değildir. Bu tür söylentiler dedikodudan ibarettir. Böyle söylentiler tabii olarak hükümet nezdinde ciddi bir teklif olarak değerlendirilemez. Mamafih, Meclis-i Vükela’da ne Hariciye Nazırından ne de Sadrazam Paşa’dan sulh teklifi olduğu yolunda herhangi bir şey işitilmemiştir.

Siyasi ve askeri sansür, harp mecburiyeti sebebiyle her devlette tatbik edilmiştir. Savaştan galip çıkan Fransa ve İngiltere gibi devletler dahi bu uygulamayı yapmıştır. Çünkü halkın galeyana gelmemesi için gerekli bir uygulamadır.

Ahmed Şükrü Bey’e yöneltilen son soru Teşkilat-ı Mahsusa hakkındadır. Fakat kendisi bu konunun muhatabı olmadığını ve Harbiye Nezareti ve ordu kumandanlarının bu soruya cevap verebileceğini söylemiş, oluşturulması esansında da Meclis-i Vükela’da herhangi bir ictimaya konu olmadığını söylemiştir.²⁴⁵

2.3.1.6 Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Bey’in Sorgulanması

Ahmed Nesimi Bey kabineye girdiğinde savaş fiilen başlamış durumdadır. Savaşın başlaması konusunda Ahmed Nesimi Bey’in verdiği ayrıntılı bilgiler önemli bir durum arz eder. Goben, Breslav ve Hamidiye gemileri 29 Ekim 1918 Salı günü Karadeniz’e açılmış, hemen sonrasında Rusya’nın Odesa, Teadosya ve Novorosiski

²⁴⁵ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 97-124.

şehirlerini topa tutmuştur. Bundan iki gün sonra da İtilaf sefirleri İstanbul'u terk etmiştir.

Savaşın yetersiz ve ehliyetsiz kişiler tarafından yönetimesi iddiası, Ahmed Nesimi Bey'e göre de doğru değildir. Buna ispat olarak Ahmed Nesimi Bey'de Alman zabitanının ordunun her kademesinde bulunmasını gösterir.

Kendi nazırlığı döneminde çıkarılan Tekalif-i Harbiye Kanunu neticesinde birçok işte yolsuzluk yapıldığı iddiaları Ahmed Nesimi Bey tarafından çürütülür. Ordunun ihtiyaçları karşılanırken köylü ve çiftçiyi ezmemek Ahmed Nesimi Bey'in en dikkat ettiği husustur. İfadelerinde bu konu için hem Enver Paşa'ya hem de İsmail Hakkı Paşa'ya birçok defa başvurmuştur. Bunun da ötesinde mecliste de bu konuyu gündeme getirmiştir. Yalnız kanun uygulayıcısı konumundaki memurların yaptıkları şahsi işler, Ahmed Nesimi Bey'e havale edilmemelidir. Eğer bu babda sorumlu olanlar varsa onlarla ilgili, şahsi olarak takibat yapılmalıdır. Hem Tekalif-i Harbiye kanunu hem de ihracat kanunu, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak için düzenlenmiştir. Yalnız ihtiyaçların karşılanamadığı noktada bazı kanunsuzluklar da yaşanmıştır. Halkın evlerindeki bakır tencerelerin top imali yapılmak üzere toplanarak Almanya'ya gönderilmesi buna örnek olarak gösterilebilir.

Ahmed Nesimi Bey'in ifadelerinde, Ermeni Tehciri'nin gerçek sebebi Rusya'nın yapmış olduğu tahrikler olarak gösterilmiştir. Osmanlı Devleti'nin cihad ilanına karşılık, Rusya bir beyanname hazırlayarak, Ermenilere bağımsızlık ve özgürlük vaadinde bulunmuş ve bu uğurda Ermenilerin bulunduğu bölgelere silah ve mühimmat göndermeye başlamıştır.

En müthiş düşmanıyla ölüm kalım mücadelesi veren Osmanlı Devleti, binbir zorlukla hazırladığı malzemelerin göz göre göre Ermeniler tarafından yağmalanmasına ve yine Ermeni milislerince ordunun arkadan vurulmasına müsaade edilemezdi.

Başkumandanlık ve ordu komutanlarının ortak kararı mucibinde Tehcir Kanunu çıkarılmıştır. Buradaki amaç devletin bekasının korunmasıdır. Her türlü fedakarlığın

yapıldığı bir ortamda devletin mukadderatı tehlikeye düşürülemezdi. Tehcir uygulamaları sırasında yapılan suistimalleri önlemek için birçok tahkikat komisyonları oluşturulmuştur. Bazıları idamla sonuçlanan hükümlerde verilmiştir. Ahmed Nesimi Bey, bu tür bir iç meselenin savaş sırasında hangi devlette ortaya çıkarsa çıksın, Osmanlı Devleti gibi davranacağını da iddia etmektedir.

Suriye’de, savaş halinde bulunan düşmanla münasebatta bulunan bazı kimseler yakalanıp, divan-ı harplerde cezalandırılmışlardır. Ahmed Nesimi Bey meselenin sadece bu kadarını bilmektedir. Ancak uygulamalar konusunda Talat Paşa’ya itidalli davranılması konusunda telkinlerde bulunmuştur. Mamafih uygulamalarda keyfi hareket edenlerin de cezalandırılmasını Ahmed Nesimi Bey’de istemektedir. Zöhravi Efendi’nin durumu konusunda da Ahmed Nesimi Bey, mahkeme heyetine sert bir cevap vermiştir. Resmi bir görevde bulunulması, kimseye bir imtiyaz sağlamamıştır. Ayrıca, meclis toplantıları dışında mebusluk ve ayanlık gayr-i kanuni davranmayı gerektirmemektedir.

Sansür konusunda Ahmed Nesimi Bey bir defa Harbiye Nezaretine başvurmuştur. Fakat aldığı cevapta Almanlarında bu yönde hareketler yaptığı ve halkın itidalli davranmasını sağlamak için bu yola başvurulduğu söylenmiştir. Bağdat’ın düşman eline geçmesini de örnek olarak vermiştir. Bağdat kaybedildiğinde gazeteler sadece *“Bağdat’ın kenar semtleri düşman eline geçmiştir”* yazmıştır.

Rusya’nın savaştan çekilmesinden sonra itilaf devletleri tarafından, sulh için teklifte bulunulduğu haberleri doğru değildir. Bazı gazetelerde Osmanlı Devleti’nin İsviçre aracılığıyla münferid olarak sulh yapacağı haberleri de uydurmadır. Muhtelif zamanlarda bazı sivil kimselerin sulh teklifinde bulunması da ülkeyi şeref ve haysiyetten mahrum bırakacak planlar içermiştir. Ahmed Nesimi Bey, bu mevzu hakkında Bern sefirimizin böyle bir olaya şahit olduğunu, ancak yaşadığı gayr-i ciddilikten dolayı, teklifte bulunan kimseye tokat atmaya bile niyetlendiğini ifade eder.

Esasen sulh yapmak için Sadrazam Talat Paşa önderliğindeki Osmanlı hükümeti oldukça isteklidir. Yalnız yapılacak olan sulhta tavizkar davranılmaması düşüncesi

hakimdir. Talat Paşa'nın Bulgaristan, Avusturya ve Almanya seyahati aslında sulhun ne şekilde olacağını belirlemek üzere yapılmıştır. Fakat Osmanlı hükümeti, Bulgaristan ve Almanya devletlerinin güçlerini idrak edememiştir. Hatta Suriye cephesinde dahi kendi gücünü dahi kavrayamamıştır. Bulgar ordusunun kısa zaman zarfında bozulması, Suriye'de Osmanlı Devleti'nin hezimet ve umutla beklenen ancak bir türlü başlamayan Alman taarruzu devletin şerefli sulh politikasına gölge düşürmüştür. Hal böyle olduğundan dolayı da resmi olarak itilaf kanadından sulh teklifi yapılmamıştır.

Ahmed Nesimi Bey, sonraki ifadelerinde çok özel bir noktaya değinmiştir. Söyleyeceği şeylerin zabta geçilmemesi kaydıyla bilinmeyen birkaç bilgi vermiştir. İfadelerin devam eden münakaşalarından anladığımız kadarıyla İsviçre'de Muhtar Bey'e İngiliz siyasetlerinden biri hususi olarak görüşme talebinde bulunmuştur. Fakat Brest-Litovsk anlaşmasının yaratmış olduğu ortamdan dolayı, hususi görüşme teklifi değerlendirilmeye alınmamıştır.

Ahmed Nesimi Bey'in ticaret şirketleri ve Teşkilat-ı Mahsusa konusunda vermiş olduğu bilgiler oldukça sınırlıdır. Zaten bu konuların muhatabının kendisi olmadığını da beyan ederek, bu konuların muhatablarına sorulmasını talep ederek savunmasını sonlandırmıştır.²⁴⁶

2.3.1.7 Nafia Nazırı Abbas Halim Paşa'nın Sorgulanması

Abbas Halim Paşa'nın cevap verdiği konular oldukça sınırlıdır. Kendisinin kabineye girmeden evvel yaşanan olaylar hakkında malumatı olmadığını söyleyen Abbas Halim Paşa, diğer konuların muhatablarına sorulması gerektiğini beyan etmiştir.

Sorgulama esnasında ilk cevap verdiği soru ordunun kötü yönetimi ve selahiyetsiz kimselerce yönetimine dair olan iddiadır. Bu konuda kabinede askerlik mesleği ile meşgul olmayan nazırların söz söyleme yetkisi yoktur. Ordunun yönetimi başkumandanlığa bağlı olduğundan dolayı, yapılan tayinlerde diğer nazırların yaptırım gücü olmadığını söyleyen Abbas Halim Paşa devamında, Enver Paşa'ya söz

²⁴⁶ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 127-157.

dinletmenin ihtimalinin olmadığını da bildirmiştir. Ancak yinede bu usulün o dönemin şartları göze alınırse en geçerli yöntem olduğu da Abbas Halim Paşa'nın kanaatidir.

Tehcir meselesi, Abbas Halim Paşa'ya göre hata değildir. Mamafih bu kanunun tatbiki ve icrası memleketin içerisinde bulunduğu yokluklar göze alındığında fevkalade başarılı dahi sayılabilir. Tehciri ordu kumandanları talep etmiş ve Dahliye Nezareti de kanunu yaparak uygulamıştır.

Abbas Halim Paşa, şirketlerin teşekkülü meselesini tek bir sebebe bağlar. Hükümet, Talat ve Enver Paşa'ların elinde bulunduğundan dolayı bu tür girişimler olmuştur. Talat Bey'in buradaki amacı memleket ekonomisini kontrol altına almaktır. Fakat tüm bunlar yapılırken Meclis-i Vükela'ya danışılmamıştır, Abbas Halim Paşa'nın ifadesinden anlaşıldığına göre Vükela'nın düşüncelerini soran da pek bulunmamaktadır.²⁴⁷

2.3.1.8 Meclis-i Mebusan Reisi Adliye ve Hariciye Nazırı Halil Mentеше'nin Sorgulanması

Devletin savaşa girişi ve yapılan ittifak anlaşmaları Halil Bey'in nazırlığı öncesinde olduğu için Halil Bey bu konular hakkında görüş beyan etmemiştir.

Ordunun idaresi, kumandanların azil ve tayin işleri direkt olarak başkumandanlığa ait bir meseledir ve Halil Bey'e göre bu hususta diğer nazırların herhangi bir tesiri yoktur. Böyle olmasına rağmen Halil Bey birkaç defa orduda yolsuzluk yapıldığı gerekçeleriyle Enver Paşa'ya başvurmuştur. Yapılan münakaşalar neticesinde Enver Paşa Halil Bey'e şu cevabı vermiştir: “ *Kendilerine ağır mesuliyetler tahmil ettiğim zabitanın şeref ve haysiyetini muhafazaya mecburum, delile istinad eylemeyen veya mevadd-ı muayyene irae etmeyen şikayetnameler üzerine zabitan ve kumandanları zan altına ve muhakemeye alamam. Hafi c eceli müfettişlerim vardır ve adetlerini tezyid ediyorum. Ordunun inzibatı nokta-i nazarından tatbik edilmekte olan*

²⁴⁷ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 162-168.

cezalar için mücrimlerin mafevklerine kadar tebligatta bulunuyorum; fakat bu gibi şeyleri gazetelere tebliğ etmek hal-i harbde fena bir netice verir.”

Zöhrab ve Varteks Efendilerin idam edildiği tarihte Halil Bey Berlin’dedir. İdam kararları alınmadan önce Zöhrab Efendi’nin oğlu kendisine müracaat etmiş ve idamlara engel olmasını rica etmiştir. Bunun üzerine Halil Bey, Dahiliye Nazırı Talat Paşa’ya telgraf çekmiş ve Zöhrab ve Varteks Efendilerin sağ salim İstanbul’a getirilmesini rica etmiştir. ancak kendisine cevap verilmemiştir. İstanbul’a geldikten sonra bu konu üzerinde biraz daha duran Halil Bey, en nihai olarak Talat Paşa’nın Diyarbakır valisine telgraf çekmesine vesile olmuştur. Ancak tüm bu yapılanlara rağmen adı geçen kişiler yolda bir çete tarafından öldürülmüştür. Daha sonra çete lideri tespit edilmiş ve Şam Divan-ı Harbi’nin kararıyla idam edilmiştir.

Suriye’deki idamlar konusunda Halil Bey Adliye Nezaretine müracaat etmiştir. Kendisine, Cemal Paşa’nın tüm sorumluluğu üzerine alarak böyle bir karar aldığı söylenmiştir. Zöhravi Efendi’nin idamı da bu meyandadır. Cemal Paşa yaptırmış olduğu tahkikat neticesinde bazı kişilerin itilaf güçleri ile işbirliği içerisinde olduğu kanaatine varmış olduğundan dolayı böyle uygulamalar meydana gelmiştir. Cemal Paşa’nın olanlardan dolayı neden yargılanmadığı veya ihraç edilmediği meselesi, devletin içerisinde bulunduğu nazik duruma bağlanmıştır. Savaş devam ederken bir de hükümet krizi çıkarmak hiç kimsenin lehine olmayacaktır. Ancak yine de Bab-ı Ali’nin girişimleri Cemal Paşa’yı bir nebze olsun dizginlemiştir.

Sulh teklifleri bahsinde Halil Bey meselenin kilit noktasındadır. Bu konuda itilaf devletleri tarafından münferid bir sulh teklifi olmadığını söyleyerek söz başlayan Halil Bey, Brest-Litovsk anlaşmasının imzalandığı sırada 10 Aralık 1917 Pazartesi günü Lahey sefirinden bir telgraf almıştır. Telgraf aşağıdaki gibidir:

“ Mübadele-i üsera için İngiliz murahhaslarıyla müzakerede bulunmak üzere Bern’e muvasalat eylemiş olan Muhtar Bey’in zemini münasib bulduğu takdirde, İngiltere ile bir sulh-u münferid akdi müzakeratına girişmek için batelgraf dersaadetten mezuniyet taleb ettiği ve Kudüs’ün ziyai ağır bir darbe teşkil eylemiş olduğunu beyan

eylediği Suisse Gazetesi'ne atfen Londra'dan telgrafla matbuat-ı mahalliyeye bildirilmiştir.”

Londra basınında da yer alan bu telgraf içerdiği haber itibarıyla asılsızdır. Muhtar Bey ne böyle bir girişimde bulunmuş, ne de kendisine böyle bir görev verilmiştir. Alman sefiri de tabii olarak durumdan haberdar olmuş ve konu hakkındaki rahatsızlığını da hükümete iletmiştir. Muhtar Bey'le yaşanan telgraf görüşmeleri akabinde İngiliz Hariciye Nezareti müsteşarlarından Lord Newton, Muhtar Bey'e hususi görüşme teklifinde bulunmuştur. Ancak hem teklifin gayr-i resmi olması (hususi görüşme resmi sulh görüşmesi teklifi olmadığından gayr-i resmi demek doğru olacaktır kanaatindeyiz), hem de Almanya'nın razı olmaması üzerine temaslardan vazgeçilmiştir.

Sansür konusunu Halil Bey olağan ve olması gereken bir durum olara addeder. Savaş sırasında Amerika, Fransa gibi devletlerde dahi bu uygulamanın varlığından bahseden Halil Bey, devamında sansür konusunu orduların güvenliğine bağlamıştır. Daha sonra sansür uygulamasından vazgeçen hükümet de kendi görev aldığı hükümettir. Sansürün ilgası da Halil Bey'e göre savaşın uzaması neticesinde kendiliğinden ortaya çıkmıştır.

Halil Bey diğer konulardaki sorulara mühim olamayan çok kısa izahat vererek savunmasını tamamlamıştır.²⁴⁸

2.3.1.9 Maliye Nazırı Cavid Bey'in Sorgulanması

Beşinci Şube Sorgulamalarında Maliye Nazırı Cavid Bey, en ayrıntılı savunmayı yapan kişi olarak öne çıkar. Devletin içerisinde bulunan siyasi-iktisadi-sosyal durumu analiz eden giriş konuşmasından sonra diğer hususlara dair malumatta bulunmuştur.

Osmanlı hükümeti ile Almanya hükümeti arasında 2 Ağustos 1914 tarihinde yapılan ittifak anlaşmasının öncesinde bu konu kabinede ne resmi olarak, ne de gayr-i resmi olarak müzakere edilmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin Almanya ile imzalamış

²⁴⁸ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 172-189.

olduğu ittifak anlaşmasının bir önceki gününde (1 Ağustos 1914 Cumartesi) akşam saat 19:10 sırasında Almanya sefiri Rusya ile harp ilan ettiklerini Osmanlı hükümetine bildirmiştir. Buradan çıkan netice şudur ki, Osmanlı Devleti, imzalamış olduğu ittifak anlaşması ile fiili olarak olmasa da kağıt üzerinde savaşa dahil olmuştur.

2 Ağustos Pazar günü Cavid Bey, Said Halim Paşa'nın yalısına gitmiştir. Yalıya gittiğinde Cavid Bey, Alman büyükelçiliği tercümanı Mösyö Veber'i, Enver ve Talat Paşalar ile Halil Bey'i de orada görmüştür. Said Halim Paşa'nın kendi odasında, yazı yazmakla meşgul olması üzerine Cavid Bey, Almanya ile ittifak yapıldığını anlamıştır. Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, Said Halim Paşa'nın daha önce ifade ettiği gibi ittifak anlaşmasından habersiz olduğu iddiası da çürümektedir. Bizzat Said Halim Paşa kendi yalısında Almanya ile yapılan ittifak metnini orada bulunan üyelere okumuştur.

Cavid Bey bu konudaki ifadelerinde tarafsız kalabilmek için en fazla çabayı kendisinin gösterdiğini belli etmektedir. Talat Paşa ile yaptığı mülakatlarda Almanya'nın galip gelmesinin imkansız olduğunu, devletin ekonomik durumunun böyle bir savaşa uygun olmadığını, eğer savaş kaybedilirse devletin haritadan silineceğini belirtmiştir. Talat Paşa, Cavid Bey'e verdiği cevapta “*Mukadderat...*” demekle yetinmiş, Said Halim Paşa'da ittifakta bulunmayan maddeleri kendisinin ilave ettireceğini söylemiştir.

Cavid Bey'in ısrarları üzerine ittifak anlaşmasında tadilat yapılması gündeme gelmiştir. 4 Ağustos 1914 Salı günü Said Halim Paşa'nın yalısında yeni bir müzakere yapılmıştır. Cavid Bey'in isteği üzerine ittifak metnine şu madde ilave edilmiştir: “*Bulgaristan hareket etmezden ve Romanya'nın bitaraflığı temin olunmazdan evvel, Türkiye katiyen harbe girmeyecektir.*” Cavid Bey bu toplantıdan sonra anlamıştır ki, ittifak anlaşmasını imza edenler, devletin savaşa girmesini zaruri görmemişlerdir. Ancak bu kendisine göre büyük bir yanılgıdır ve haklı çıkacaktır.

Goben ve Breslav gemilerinin Çanakkale'den geçtiğini Cavid Bey, 10 Ağustos 1914 Pazartesi Said Halim Paşa'nın yalısında öğrenmiştir. Gemilerin hiçbir mukavemete uğramadan geçmesi dikkati çekmektedir. Çanakkale'deki kumandalara

daha önceden emir verilmiş olmalı ki, gemiler herhangi bir mukavemetle karşılaşmamıştır. Cavid Bey bu bilgiyi verirken Said Halim Paşa'nın böyle bir emir vermediği kanaatindedir. Onun verdiği ifadeler üzerine gözler iki kişiye çevrilmiştir: Enver ve Cemal Paşalar.

Aynı gün Alman sefiri Baron Vangenhaym, yalıya davet edilmiştir. Gemilerin ne olacağı konusu görüşülmüş ve Vangenhaym Said Halim Paşa'yı tehdit ederek gemilere dokunulmaması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Talat Paşa ve Halil Bey, gemileri satın alma yoluna gidilmesi gerektiğini Vangenhaym'a iletmiş ve mesele bu yolla halledilmiştir. Ancak gemilerin mürettebatına ve silahlarına dokunulmamıştır. Esasen gemilerin komutanı olan Amiral Souchon'da hiçbir vakit Osmanlı emrine girmemiş, emirleri direkt olarak Almanya'dan almıştır. Gemiler Karadeniz'e açılmadan önce de Amiral, Enver Paşa'ya Rus donanmasına denk gelirse dahi saldırı yapmayacaklarına dair namus sözü vermiştir. Fakat Cavid Bey, verilen bu söze riayet edilmemesi gerektiğini ve aynı amiral orduda göreve başlamadan önce imparatora bağlılık yemini ettiğini söylemiş ve gemilerin asla Karadeniz'e çıkmaması gerektiğini, eğer gemiler Karadeniz'e çıkarsa savaşa müdahil olunacağını dile getirmiştir. Goben ve Breslav'ın Karadeniz'e çıkacakları haberi üzerine Cavid Bey, Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın yanına gitmiş ve Cemal Paşa'yı Osmanlı donanmasına ait gemilerin, Karadeniz'e açılmaması için telefon ederken bulmuştur.

Cavid Bey'in ifadesinde, tarafsızlığı ihlal eden her şey hükümet tarafından yapılmıştır. İtilaf devletleri de kendi çıkarları mucibinde Osmanlı Devleti ile savaşmamak için bu yapılanları ya küçük bir itirazla ya da sessiz kalarak geçiştirmişlerdir. Bununla birlikte bazı itilaf tahrikleri de olmuyor değildir. Şöyle ki, İngiliz kumandanlığı Çanakkale'den çıkacak olan tüm Osmanlı sancaklı gemilere ateş açılacağını beyan etmiştir. Hal böyle olunca da boğaz kumandanı torpil dökmek koşulu ile boğazları gemi geçişine kapatmıştır.

Almanya her fırsatta Osmanlı Devleti'ni savaşa sokmak için gayret göstermiştir. Meclis-i Vükela'da da savaşın lehinde ve aleyhinde bulunan birkaç nazır bulunmaktadır. Savaş aleyhinde bulunanların en başında Cavid Bey gelmek üzere Said

Halim Paşa, Mahmud Paşa, Süleyman El-Bustani ve Oskan Efendiler de savaşın aleyhindedir.

Olaylar bu yönde giderken Fransa, Rusya ve İngiltere Osmanlı hükümetine bir nota vermişlerdir. Savaşta bitaraf kalınması koşuluyla verilen nota şöyledir: “ *Fransa, Rusya ve İngiltere sefirleri hali hazırda Avrupa’yı ayıran harp esnasında, Hükümet-i Osmaniyye tam bir bitarafliğa riayeti taahhüd etmek şartıyla, düvel-i müttefikai selasenin, Hükümet-i Osmaniyye arazisinin tamamîyetini temin etmeye ve Hükümet-i Osmaniyye tarafından mesail-i iktisadiyye ve adliyye hakkında kendilerine vuku bulacak teklifleri dostane bir fikir ile tedkik eylemeye hazır olduklarını hükümetleri namına beyan ederler.*” Bu nota resmi olarak İngiltere sefiri tarafından verilmiştir. Ancak Cavid Bey, kendilerinin öncelikli isteğinin kapitülasyonlar meselesi olduğunu söylemiş; fakat bu meyanda hiçbir girişim olmadığını da ifade etmiştir. 9 Eylül 1914’de tek taraflı olarak kaldırılan kapitülasyonlara en büyük müttefikimiz olan Almanya dahi büyük bir tepki göstermiştir. Alman sefiri Vangenhaym, daha da ileri giderek bazı tehditlerde dahi bulunmaktan geri kalmamıştır.

Osmanlı Devleti’nin savaşa gireceği konusunda Cavid Bey’e Rusya sefiri birtakım bilgiler vermiştir. Cavid Bey’de Enver Paşa olmadan savaşa girmenin mümkün olmadığını, zaten böyle bir durum söz konusu olsa Enver Paşa’nın kendilerini haberdar edeceğini ifade eder. Devamında Enver Paşa’nın gemilerin Karadeniz’e çıkması konusunda bilgisi olmadığını söylemiştir. Yalnız Cavid Bey’in kanaatine göre gemilere birinin emir verdiği kesindir.

Devletin göz göre göre savaşa sürüklenmesi dolayısıyla kabinede istifalar başlamıştır. Mahmud Paşa, Oskan ve Süleyman-El Bustani Efendiler istifa etmiştir. Cavid Bey’de istifa etmek istemiştir. İstifa etmemesi için de bir sürü tehdit mektubu almıştır. O dönemde savaş aleyhinde olmak vatan hainliğine eş değer görülmektedir. Oysaki Cavid Bey’in inancı, mağlubiyet durumunda çöküş; galibiyet durumunda Alman esaretidir.

Genel seferberlik ilanı Enver Paşa’nın girişimleri ile ilan edilmiştir. Padişah’tan almış olduğu irade-i seniyyeyi, Enver Paşa, Vükela’ya ayrı ayrı imza ettirmiştir. Cavid

Bey'in kanaati, seferberlik irade-i seniyyesinin Takvim-i Vekayi'de dahi yayımlanmadığı yönündedir.

Osmanlı Devleti'nin savaştaki ekonomik giderlerini karşılamak zarureti, Almanya'nın yüklendiği sorumluluklar arasındadır. Almanlar savaşa girilmesi halinde 1915 yılı başlarından itibaren taksitler halinde beş milyon lira vermeyi taahhüt etmiştir. Cavid Bey nezaretten çekilene kadar böyle bir para akışının olmadığını söylemiş, devamında da bu konu üzerinde İngiliz ve Ruslarında bilgileri olduğunu söylemiştir. Hatta Cavid Bey, Osmanlı Devleti'ne, İngilizlerden öğrendiğine göre iki yüz doksan yedi sandık altının, Deutsche Bank aracılığıyla, teslim edildiğini de ilave etmiştir. İlerleyen günlerde Almanya savaşın devam ettiği zaman zarfında aylık dört yüz bin lira vermeyi de mukavaleye eklemiştir. Binaenaleyh savaşın çok uzun süre devam etmesi neticesinde Almanların, Osmanlı Devleti'ne yapmış oldukları silah ve para yardımı Cavid Bey'in Berlin seyahati sırasında öğrendiğine göre yüz on beş milyon markı, yani otuz beş milyon lirayı bulmuştur.

Cavid Bey, itilaf devletleri tarafından ciddi bir sulh teklifi geldiğine inanmamaktadır. Mafih bu konuda bazı rivayetleri herkes gibi kendisi de işitmiştir. Fakat bu tür girişimler, Cavid Bey'in nezdinde şahsi ve gayr-i resmi teşebbüsler olarak yer almıştır. Esasen, itilaf devletleri tarafından sulh teklifi yapılırsa da, bunun hükümet tarafından kabul edilmeyeceği Cavid Bey'ce kesindir. Bunun gerekçesi de Enver Paşa'nın Almanya'nın savaşı kazanacağına inanmasıdır.

Milli şirketlerin kuruluşunda Cavid Bey'in hiçbir tesiri yoktur. Şirketlerin hangi suretlerde teşekkül ettiği konusunu bilmeyen Cavid Bey, şirketlerin ne amaçla kurulduğu hakkında ise fikir sahibidir. O zaman memlekette milli sermaye ile müteşekkil şirketlerin olmadığını düşünen hükümet, bu şirketleri vücuda getirmeyi uygun görmüştür. Bunu yapmaktaki diğer amaç da kurulacak olan şirketler vasıtasıyla yerli burjuvazinin yaratılması amaçlanmıştır. Şirketler sayesinde hükümet yerli burjuvazi yaratılmasını başarmıştır, fakat yapılan uygulamalar neticesinde tekeller oluşturulmuş ve buda fiyat artışlarını doğurmuştur. Bunun sorumlusu Cavid Bey'e göre şirket sermayedarları değil, hükümettir.

Osmanlı Devleti'nin savaştığı devletlerin hemen hepsinde milli bir banka vardır. Faydaları inkar edilemeyen böyle müesseseler, devlete hizmet için oluşturulmuştur. İki milyon lira sermaye ile de İtibar-ı Milli Bankası kurulmuştur.

İaşe işleri Cavid Bey'in ilgilendiği ve önem verdiği konular arasındadır. Çünkü devlet, tekeller neticesinde alacağı malları çok daha yüksek fiyata almaktadır. Beslenmesi gereken ordu ve halkın durumu ortadadır ve bir kuruş bile Cavid Bey'e göre değerlidir. 1916 yılında kurulan İaşe Heyeti bu işlerin üstesinden gelememiştir. Akabinde iaşe işi askeriye devredilmiş ancak yine başarılı olunamamıştır. Son olarak kurulan İaşe Nezareti sayesinde iaşe işinin üstesinden kısmen gelinmiştir.

Cavid Bey, sansür konusuna da kısaca değindikten sonra savunmasını tamamlamıştır. Sansür Cavid Bey'e göre zaruri bir durumdur. Fevkalade zamanlarda bu tür uygulamaların olması doğaldır. Savaş sırasında Fransa'da bile sansür uygulamaları yapılmıştır.²⁴⁹

2.3.1.10 Nafia Nazırı Ali Münif Bey'in Sorgulanması*

Ali Münif Bey, savaşın devam ettiği sırada kabineye girmiş olduğundan izahat verdiği konular sınırlıdır. Kendi nazırlığı öncesinde meydana gelen olaylar hakkında malumat vermeyen Ali Münif Bey'in ilk mütaalları ordunun kötü yönetimi ile alakalıdır. Ali Münif Bey'in ifadelerinden anladığımıza göre, hareket-ı harbiye hiçbir zaman mecliste müzakere konusu olmamıştır. Osmanlı ordusunun yönetimi muhakeme edilirken Ali Münif Bey, güney cephesinde yaşanan bazı olayları mahkeme heyetine aksetmiştir. Kudüs, ordu kumandanlarının askeri hataları neticesinde düşman işgaline uğramıştır. Filistin Cephesi'ndeki hezimet yaşanmadan evvel, Enver Paşa bölgede ordunun çok güçlü olduğunu ve düşmanın iki misli kuvvetle dahi saldırıya muvaffak olamayacağını, kendi aralarında yaptıkları toplantıda söylemiştir.

²⁴⁹ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 192-264.

Enver Paşa, Ali Münif Bey'in ifadelerinde açık olarak hedef gösterilmektedir. Bir kumandanın kabinedeki diğer arkadaşlarını aldatması ve yapılan işleri yeterli derecede gözetemeyerek aldanması, Ali Münif Bey'e göre suçtur. Bununla da yetinmeyen Ali Münif Bey, Osmanlı topraklarının işgale uğraması karşısında Galiçya'ya asker gönderilmesini de oldukça hatalı bir durum olarak değerlendirir.

Savaş sırasındaki sulh teşebbüslerini gayr-i resmi şahsi teşebbüsler olarak değerlendiren Ali Münif Bey, Talat Paşa'ya bu konu hakkında Şam-Hayfa demiryolu imtiyazını almış olan Pelling adındaki bir İngiliz'in mektup yazdığından bahsetmiştir. Talat Paşa bu mektubu Meclis-i Vükela'da okumuştur. Daha sonra Osmanlı hükümetinin Bern sefiri ile yapılan müzakerelerde, Pelling'in İngiliz hükümeti ile bağı olmadığı anlaşılmış ve konu bu şekilde kapatılmıştır.

Ali Münif Bey, sansür ve Teşkilat-ı Mahsusa konularında ayrıntıya girmeden kısa ifadeler vermiştir. Sansür uygulamasının gerekli olduğunu ve hemen her ülkede uygulandığını söylemiş, Teşkilat-ı Mahsusa hakkında da malumatının olmadığını söyleyerek ifadesini tamamlamıştır.²⁵⁰

2.3.1.11 Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şeref Bey'in Sorgulanması

Mustafa Şeref Bey, savaşın ilanından yaklaşık iki buçuk sene sonra kabineye dahil olduğundan dolayı, kendisinin göreve gelmesinden evvel yaşanan olaylar hakkında bilgi vermekten kaçınmıştır. Fakat tehcir meselesi bu durumun dışında kalmıştır.

1916 senesindeki İttihat ve Terakki kongresinde açıklanan beyanat neticesinde tehcir meselesini anladığını söyleyen Mustafa Şeref Bey'in açıklaması biraz şaşırtıcıdır. Çünkü Osmanlı vatandaşı olarak yaşayan bir bireyin bu konuyu duymaması, abesle iştigal bir durumdur. Mustafa Şeref Bey, kongredeki beyanattan anladığı üzere, tehcirin memleket müdafaasını temin etmek için yapıldığı kanaatindedir. Kendisinin bu kanunun

*Ali Münif Merkez-i Umumi Üyesi değildir. Fakat yargılananlar arasında olması ve İttihat ve Terakki içerisindeki etkin rolünden dolayı yargılamasını kaleme almayı uygun gördük.

²⁵⁰ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 267-274.

çıkmasında hiçbir suretle etkisinin olmadığı için de vicdanen rahatsız olduğunu belirtmiştir. Mustafa Şeref Bey'in tek amacı, vatana hizmet etmek vazifesiyle hükümette bulunmaktır.

Ordunun yönetilmesi hususunda Mustafa Şeref Bey, daha önce sorgulanan arkadaşlarının beyanlarına benzer açıklamalarda bulunmuştur. Kendisi kabineye girdiği esnada Bağdat ve Kudüs düşman tarafından işgal edilmiş, Gazze savunması vuku bulmuştur. Yaşanan olaylar neticesinde kabinede yapılan mülakatlardan sonra Alman birlikleriyle takviye edilmek üzere oluşturulacak olan Yıldırım Ordusu ile Bağdat'ın geri alınması hedeflenmiştir. Kudüs'ün kaybedilmesi general Falkenhayn'ın dirayetsizliğine verildiğinden, Suriye cephesine Liman Von Sanders Paşa tayin edilmiştir. Bu olaylar devam ederken de Enver Paşa'dan Meclis-i Vükela'da izahat verilmesi istenmiştir. Enver Paşa'nın verdiği bilgiler, savunma hattının en azından iki yıl daha yarılamayacağı yönünde olmuştur. Ancak yaşananlar tam aksi yönde cereyan ettiğinden dolayı, Mustafa Şeref Bey'de Enver Paşa'yı bu hususta sorumlu olarak gösterir.

Rusya'nın savaştan çekilmesinin ardından, sulh teklifleri yapıldığı iddiaları, Mustafa Şeref Bey tarafından da doğrulanmamıştır. Pelling adlı İngiliz'in Talat Paşa'ya yazmış olduğu mektup, Mustafa Şeref Bey'in de gündemindedir. Ancak mektup, birçok farklı amaç dahilinde kaleme alınmış olabilir. Dörtlü ittifak bloğunun arasını bozmak üzere hazırlanmış olması, Mustafa Şeref Beyce muhtemeldir. Zaten Bern sefiri ile yapılan görüşmeler neticesinde, mektubun resmi olarak değerlendirilemeyeceği de ortaya çıkarılmıştır. Esasında kabine üyeleri kendi aralarında yapmış oldukları hususi görüşmelerde, münferid şekilde yapılacak olan sulhtan yanadırlar. Ancak münferid sulhtan kasıt, ittifak halinde yapılması gereken bir sulh anlaşmasıdır. Bulgar ordusunun dağılmasından önce bu konu kabine üyeleri arasında tartışılan bir konudur.

Mustafa Şeref Bey, iâşe meselesinde en iyi izahatı Kemal Bey'in vereceğini söylemiştir. Mamafih, Kemal Bey, 1916 yılındaki İttihat ve Terakki kongresinde bu mesele hakkında bir izahname vermiştir. Verilen izahnamede iâşe işinin evvela şehremaneti tarafından yürütüldüğü açıklanmıştır. 1914 yılı sonların Heyet-i Hesabiyye

ve Ticariyye teşkil edilmiştir ki, bu heyet İstanbul Heyet-i Merkeziyesidir. Devam eden süreç içerisinde Kemal Bey, zamanla iâşe işini üstlenmiş ve İâşe Nezaretinin oluşumuna zemin hazırlamıştır.

Mustafa Şeref Bey'i doğrudan ilgilendiren en önemli mesele ihracaat kanunudur. Bu kanun Mustafa Şeref Bey'in övünç kaynağı olmuştur. Almanya kendisine gerekli olan malzemeleri temin etmek için, ittifak halinde olduğu ülkelere komisyonlar göndererek tekeller oluşturmayı hedeflemiştir. Böylelikle kendi sınırları içerisinde bulunmayan malzemeyi ucuz fiyata almak ve Almanya'da fiyat artışlarını önlemek istemiştir. İhracaat kanunu ile Osmanlı Devleti sınırlarında üretilen emtia, Ziraat ve Ticaret Nezareti'nin onayını almadan satılamaz konuma gelmiştir.

Savaş sırasında yaşanan kömür buhranı da Mustafa Şeref Bey'in alakadar olduğu konulardan biridir. Savaştan önce aylık seksen doksan bin ton arasında olan üretim önce yarıya, sonra on beş bin tona kadar düşmüştür. Bunun sebeplerini öğrenmek için Mustafa Şeref Bey'in girişimleriyle bir komisyon teşkil edilmiştir. Komisyon Ereğli'ye giderek tahkikat yapmış, neticeyi de rapor hazırlama suretiyle Mustafa Şeref Bey' sunmuştur. İşçilerin yiyeceklerinin kısıtlı olması, uzun zamandan beri orada çalışan işçilerin Nazilli'deki linyit ocaklarına gönderilmesi, alınan paraların iyi bir şekilde değerlendirilmemesi, dinamitin yeterli miktarda alınmaması, Freng Taburunun bölgeye gönderilmesi ve köylerdeki işçilerin zorla çalıştırılması raporda yer alan aksaklıklardır. Bunun üzerine Ticaret ve Ziraat Nezareti olarak bu konu hakkında çalışma yapan Mustafa Şeref Bey, karşı bir rapor hazırlayarak sorunu çözmeye çalışmış, fakat verdiği rapor hala tam olarak uygulanmamıştır.

Mustafa Şeref Bey, diğer konular hakkında kısa bir izahat yaptıktan sonra savunmasını tamamlamıştır.²⁵¹

2.3.1.12 Dahiliye Nazırı İsmail Canbulat Bey'in Sorgulanması

²⁵¹ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 277-291.

İsmail Canbulat Bey, kabineye girmeden önce yaşanan olaylar hakkında malumat vermekten kaçınmıştır. Mahkeme heyetine cevap verdiği ilk konu ordunun yönetimi ile alakalıdır. Başkumandanlık Vekaleti meclis tarafından onaylanmış bir şekildedir. Halbuki İsmail Canbulat Bey, Enver Paşa'nın hem Harbiye Nazırı olmasına hem de Başkumandan Vekili olmasına karşıdır. Kabineye girmeden önce de bu fikirlerini Talat Paşa'ya söylemiştir. Kabine kurulduktan sonra sultan Vahdettin'in de Başkumandanlık Vekaleti'nin kaldırılıp, yerine Erkan-ı Harbiye Riyaseti ünvanının kullanılması yönünde girişimleri olmuştur. Neticede tartışmaların ışığında devam eden süreçte İsmail Canbulat Bey, ordunun kötü yönetiminde Enver Paşa'yı sorumlu göstermiştir. Enver Paşa'nın kendilerine bilgi vermediğini, verdiği bilgilerin de gerçek dışı olduğunu söylemiştir.

Hükümete Talat Paşa'nın zorlamasıyla giren İsmail Canbulat Bey, birçok söz aldıktan sonra yapılan teklifi kabul etmiştir. Yalnız İsmail Canbulat Bey'in de bazı istekleri vardır. Bunların en önemlisi de Enver ve Cemal Paşaların kabineden çıkarılmasıdır. Bu isteğe karşılık olarak Talat Paşa, Cemal Paşa'yı kabineden çıkaracağını, ancak Enver Paşa ile bir müddet daha devam edilmesi gerektiğini söylemiştir.

İsmail Canbulat Bey, münferid sulh anlaşmaları imzalanması hususunda malumat verirken temkinli davranmıştır. Bu davranışının nedeni, siyasi hayatına zarar gelmesinden çekinmiş olmasıdır. Ancak yine de açıklama yapmak sorumluluğunu hissetmiştir. 16-17 Temmuz 1918 gecesı Rahmi Bey ile Talat Paşa, İsmail Canbulat Bey'i evinde ziyaret etmiştir. Rahmi ve İsmail Canbulat Beyler, o gece Talat Paşa'yı sulh konusunda eski sert duruşundan vazgeçirmiştir. Fakat Enver Paşa ve Halil Menteşe Bey'in bu konudaki taviz vermeyen tutumları, sulh ihtimalini ortadan kaldırmıştır.

Sansür meselesinde İsmail Canbulat Bey'e göre en önemli engel Halil Menteşe Bey'dir. Kanun-i Esasi'ye göre yasak olan sansür, Halil Bey'in telkin ve yaptırımlarıyla uygulamaya konulmuştur. İsmail Canbulat Bey, kabineye girmeden önce de sansür uygulaması kaldırılmıştır.

Teşkilatı Mahsusa, İsmail Bey'in ifadelerinde yurt dışı faaliyetleri için oluşturulmuş bir teşkilattır. Ancak kendisi Teşkilat-ı Mahsusa'nın çalışmaları hakkında bilgi sahibi değildir. Tehcir meselesi de İsmail Canbulat'a göre bu konu ile ilintilidir. Tehcir konusunda asayiş sağlayacak jandarma sayısı azdır. Görev yapan jandarma da bazı yerlerde zalimce hareketler yapmıştır. İsmail Canbulat Bey'in düşündüğü cihet, idareyi askeri yönetimin elinden almak ve mülki idarecilere ülkeyi teslim etmektir.

Bulgaristan'ın bozguna uğramasından sonra istifa eden İsmail Canbulat Bey, mahkeme heyetine istifa dilekçesini okumuş ve anayasa münakaşası ile savunmasını tamamlamıştır.²⁵²

2.3.1.13 İaşe Nazırı (Kara) Kemal Bey'in Sorgulanması

Kemal Bey, kendi görev süresi bir buçuk ay sürdüğü için, sorulan suallerin büyük kısmına cevap vermemiştir. İlk olarak sulh teklifleri hakkında mütalaa bildiren Kemal Bey, sulh teşebbüsünün Osmanlı hükümeti tarafından yapıldığını, itilaf devletlerinden böyle bir teklif gelmediğini söylemiştir. Bulgar ordusunun bozguna uğramasının akabinde mesele Meclis-i Vükela'da görüşülmek üzere açılmıştır. Almanya hükümeti de ortak bir sulh anlaşması yapılması yönünde görüş bildirmiştir. Kemal Bey'de ifadelerinde sulhtan yana olduğunu söylemektedir.

İaşe Nezareti ihtikar ve suistimalleri engellemek üzere teşekkül edilmiştir. Un ve et meselesi mahkeme heyetinin üzerinde durduğu konular olarak karşımıza çıkar. Kemal Bey, un meselesini değirmenlere el koyarak ve ucuz buğday alımı yaparak çözdüğünü açıkça beyan etmiş, et meselesini de bayiler kurarak ve yaz fiyatlarında alım yaparak halletmiştir. Almanya'nın Romanya ve Ukrayna'yı işgal etmesinden sonra oradaki hububat da taksim edilmiştir. Savaş sırasında Almanya, Osmanlı Devleti'ne düşen hisseyi vermek istemediğinden dolayı, Osmanlı Devleti'nin kendi yağıyla kavrulmasını şiar edinmiştir. Kemal Bey'de buna karşılık olarak ithalat ve ihracatı men etmiş, böylece Almanları hububat konusunda tazyik etmiştir. Düşünce itibarı ile Kemal Bey, Osmanlı mallarının ihracatını yasaklayarak, dış piyasada fiyatının yükselmesini sağlamak

²⁵² Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 295-308.

amacındadır. Kemal Bey, aldığı tedbirleri uygulama imkanı bulmadan kabineden çekilmiştir.

Şirketler meselesi Kemal Bey hakkında en fazla münakaşanın yaşandığı meseledir. Bu husus, hemen hemen tüm yargılananlara ısrarla sorulmuş ve aynı cevap verilmiştir. Mahkeme heyeti Kemal Bey'e de aynı mesele hakkında sorular sormuştur aldıkları cevap yine aynıdır: “ *Şirketlerin tesisi meselesi benim hususi ve ferdi teşebbüsatımdan ibarettir ve bu şirketler, bendenizin bir sıfatı siyasiyemle yapılmış değildir.*” Şirketlerin yapmış olduğu ticaret neticesinde yaklaşık olarak dört yüz bin lira kazanç tesis edilmiştir. Bu para da tamamıyla vakfedilmiştir. İstanbul'un yirmi altı yerinde aşevleri oluşturulmuş ve bir kap yemek bir kuruşa verilmek üzere, günde doksan bin kişi doyurulmuştur. Kemal Bey, ne kendisinin ne de arkadaşlarının şirket kazancına kesinlikle el sürmediğini söylemiştir.

Kemal Bey İttihatçılığın ekonomi politikası olarak Milli Mahsulat ve Milli Kantariye Şirketlerini övünçle göstermektedir. Bu şirketler aracılığıyla Anadolu, iktisadi bir uyanışa sevk edilmiştir. Bu şirketler imtiyazlı şirketler değildir. Anadolu'lu müteşebbislerin öz sermayesi ile oluşturulmuştur. Amaçları ticari emtiayı en ucuz fiyata alıp, cüzi bir kar ile satmaktır.²⁵³

2.1.3.14 Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi'nin Sorgulanması

Hayri Efendi'nin sorgulanması yazılı suallere yazılı cevap vermek suretinde olmuştur. Kendisinin vermiş olduğu cevaplar, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ve tehcir meselesi hariç, kısa, içerik bakımından da tafsilatlı değildir.

Avrupa'da savaş başladığında, hükümet tarafsız kalmayı uygun görmüş, ancak bu durumu en fazla üç ay devam ettirebilmiştir. 16 Ekim 1914 tarihinde Karadeniz olayını öğrenen Hayri Efendi, bu olayın akabinde Said Halim Paşa'nın istifa edeceği haberini almıştır. Talat Paşa, sadrazamı istifadan vazgeçirmek için Hayri Efendi'yi de yanına almak istemiş; fakat Hayri Efendi bu teklife yanaşmamıştır.

²⁵³ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 311-342.

Enver ve Cemal Paşalar Karadeniz olaylarının yaşanmasından Rus donanmasını sorumlu tutmuştur. Rusya hükümetine yapılan müracaatlarda netice vermemiş, Rusya sefirini İstanbul'dan çekmiş ve Erzurum sınırlarında top atışına başlamıştır. Hayri Efendi, Karadeniz olaylarını aktarırken, Talat Paşa'nın olaydan haberi olmadığına dair yemin ettiğini söylemiş ve Enver Paşa'yı da savaş yanlısı olarak göstermiştir. Binaenaleyh Hayri Efendi, Rusya'nın tarihi istekleri ve İstanbul sefiri Çarikof vasıtasıyla Rusya'nın Osmanlı'yı resmen himaye isteği, Hayri Efendi'nin Karadeniz'deki saldırıyı Rusya'nın yaptığı kanaatine götürmüştür.

İngiltere ve Fransa'nın sefirlerinin geri çekilmesi ve donanmalarının Çanakkale'ye top atışları yapmaları ve İngiliz gemilerinin Akabe'ye top atışı yapmaları, hükümete savaş ilan etmekten başka bir çare bırakmamıştır.

Hayri Efendi Tehcir Kanunu'nun çıkarılma sebebi olarak ordunun emniyetinin sağlanması, nakliye işlerinin güvende tutulması, düşman tarafına casusluk yapılmasının engellenmesi genel hatları ile bakıldığında memleketin müdafaası için çıkarıldığını beyan etmiştir. kanunun uygulanması konusunda bazı suistimaller olduğunu kendisi de duymuştur. Yaşanan bazı olayları engellemek konusunda Halil Menteşe Bey'in istekli olduğunu ifade eden Hayri Efendi, Talat Paşa'nın da bu konuda gerekli yerlere telgraf çekmek suretiyle ilgilendiğini açıklamıştır.

Hayri Efendi diğer konularda çok kısa cevaplar vererek savunmasını tamamlamıştır.²⁵⁴

2.3.1.2 Divan-ı Harp Yargılamaları

2.3.1.2.1 Mithat Şükrü Bleda'nın Muhakemesi

Mithat Şükrü Bleda, cemiyete Selanik'te katılmıştır. İlk önce Siroz, Balkan Savaşları'nın kaybedilmesinden sonra da Burdur mebusluğu yapmıştır. 1913'te Merkez-

²⁵⁴ Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, s. 349-353.

i Umumi üyeliğine, 1914 yılında da kongre kararıyla Merkez-i Umumi Katib-i Umumiliğine seçilmiştir.²⁵⁵ II. Meşrutiyet'in ilanının akabinde cemiyet, programı olan bir fırkaya dönüşmüştür.

Merkez-i Umumi'de programlar ve önemli addedilen mukarrerat imza edilmektedir. Maddi konular ve katib-i mesul ve Murahhasların tayin meselesi en çok imza edilen konulardır.²⁵⁶ İleride birçok defa münakaşaya sebep olan önemli mevzuular kayıt altına alınmaktaydı ve çoğunluk esasına göre davranılırdı.²⁵⁷ Osmanlı topraklarında herhangi bir yerde görevli olan merkez üyeleri, alınan kararları uygulamaya muhtardır. Aynı zamanda, yapılan ictimaya katılamayan üyeler de itiraz etmediği takdirde alınan kararları kabul etmiş sayılır. Ancak bir diğer seçenek de yok değildir. Alınan kararı tasdik etmeyen üyeler olabilir. Böyle bir durum ortaya çıkarsa, üye, istifa ederek kararı uygulamama hakkına da sahiptir. Ancak Mithat Şükrü Bleda böyle bir durumun söz konusu olmadığını söylemiştir. Cemiyetin ictimasında bulunmayan herhangi bir üyenin, gideceği yer ve görev hakkında Merkez-i Umumiye önceden malumat vermesi gibi bir ödevi yoktur. Ancak üyelerin, muhtelif zamanlarda yaptıkları icraatlar hakkında Merkez-i Umumiye malumat vermesi usulü vardır.

İttihat ve Terakki Fırkası ile Teceddüt Fırkası'nın ilişkisi sorulduğunda Mithat Şükrü Bleda'nın, verdiği cevap, *"Bu Merkez-i Umumi'nin kararıdır. Tüm teşkilatlar taşra teşkilatları da dahil bu fırkaya devredildi. Nizamnameler değiştirildi."* olmuştur. İttihat ve Terakki adının tarihi bir ismi vardır. Ancak siyaset olarak başarılı olmadığı için yeni kurulacak olan fırkaya Teceddüt Fırkası denmiştir. Nizamnamede birtakım değişiklikler olmuştur. Örnek verecek verecek olursak; Meclis-i Umumi, Meclis-i İdare adını, Katib-i Umumi'de Fırka Reis-i Sanisi adını almıştır. İçerik olarak da nizamnamede birçok değişiklikler yapılmıştır.²⁵⁸

Mithat Şükrü Bleda, hariçteki şubelerin Merkez-i Umumiye tabi olduklarını söylemiştir. Taşraya gönderilen Murahhas ve katib-i mesuller, seçimle göreve getirilirdi.

²⁵⁵ Takvim-i Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

²⁵⁶ Takvim-i Vekayi, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

²⁵⁷ Takvim-i Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

²⁵⁸ Takvim-i Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

Yalnız bu seçim uzun bir süreçtir. İlk önce en az beş yıl önceden kendi mahallerinde seçilirler, daha sonra bulunulan yerin merkez şubesi vasıtasıyla kişiler Merkez-i Umumi'ye bildirilirdi. Seçme işleminde de seçilen kişi, bulunduğu yerin nüfuz sahibi olmamasıydı. Merkez-i Umumi tarafından görevlendirilen murahhas ve katib-i mesuller, muhtelif zamanlarda gerekli görüldükçe Merkez-i Umumi'ye bilgi verirlerdi.

Taşra'da bulunan şubeler kendi mukarreratlarında tamamen serbesttir. Ancak bu mukarrerat nizamne sınırlarını aşmamalıdır. Murahhaslar ve katib-i mesuller aynı zamanda şubelere riyaset ederlerdi.²⁵⁹

Merkez-i Umumi ve merkez teşkilatı yani İstanbul teşkilatı devamlı surette karıştırılmaktadır. Oysaki İstanbul teşkilatı da diğer taşra teşkilatları gibidir. Örnek verecek olursak İzmir'in İstanbul'dan farkı yoktur. Yalnız olayların pek çoğu İstanbul'da zuhur ettiği için Merkez-i Umumi ile İstanbul teşkilatı karıştırılmaktadır. İstanbul murahhası Mithat Şükrü Bleda değil, Kara Kemal Bey'dir. Mithat Şükrü Bey'in görevi, dıştan gelen evrakı tetkik etmek, gerekli görülen mercilere cevap yazmak ve mukarreratı imzalamaktır.

Vükelay-ı Devlete gelen kişilerin azalardan seçilmesi işlemi 1329'da (1913) başlamıştır. Bununla birlikte sadrazamların Merkez-i Umumi reisinden olması bir kaide değildir. Ancak ekseriyetle sadrazamlar Merkez-i Umumi reisinden seçilirdi. Bu bilgidен anlaşıldığı üzere Said Halim Paşa 1913 yılından sonra Merkez-i Umumi reisliği yapmıştır. Görevini 1917'de devralan Mehmed Talat Paşa Merkez-i Umuminin ikinci reisi olmuştur.

İttihat ve Terakki'nin ve dolayısıyla Merkez-i Umumi'nin gizli bir haber alma teşkilatı yoktur. Tüm teşkilatlar dersaadet ve taşra şubelerinden hiyerarşik bir yapı ile yönetilmektedir. I. Dünya Savaşı'nın ilanından sonra da yeni bir teşkilat oluşturulmamıştır. Merkez-i Umumi üyesi olup da cephe savaşına giden üyeler (Enver ve Cemal Paşalar kastediliyor) Merkez-i Umumi'de bulunuyormuş gibi hareket edilir,

²⁵⁹ Takvim-i Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

kendileriyle devamlı surette haberleşilmektedir. Ancak yapılan görüşmeler resmi bir durum addetmiyordu.²⁶⁰

Umumi harp döneminde bazı şirketler kurulmuştur. İttihat ve Terakki Merkez-i Umumi'side bu şirketlere müdahil olmakla ve buradan çok büyük vurgun yapmakla suçlanmıştır. Mithat Şükrü Bleda bu şirketleri İstanbul murahhası olan Kemal Bey'in kontrol ettiğini söyler. Kara Kemal bilindiği üzere Merkez-i Umumi üyesidir ve iâşe nazırlığı görevinde de bulunmuştur. Bu şirketlerle fırkanın ilgilenmesi nizamnamelere aykırı bir durumdur. Ancak Kemal Bey'le yaptığı mülakatta, Kemal Bey'in şirketleri tehdit etmediği, bilakis şirketlere yardım ettiği kanısına varmıştır.

Kemal Bey namuslu bir adam olduğu için, Merkez-i Umumi'ce Ona müdahale de bulunulmazdı. Kendisi ticaretle meşgul olmaz, sadece şirketleri emin olduğu kişilere tevdi ederdi. Bu yaşananlar hasebiyle kongrede iki defa mütalaa vermiştir. Binaenaleyh, herkes buradan gelecek paralara Kemal Bey'in tenezzül etmediğini bildiği için yaptığı işlere onay verilmiştir.

Kemal Bey'in yapmış olduğu girişimler sayesinde şirketlerden dört yüz bin lira para toplanmıştır. Bu para kongrede milli iktisat yapılmak üzere kullanılmış, ekmek 33,5 paradan 30 paraya düşürülmüştür. Ancak bunlarla Merkez-i Umumi değil, dahiliye nezareti ilgilenmektedir. Şehremaneti'nin bu işleri yapamayacağına hem Merkez-i Umumi hem de Dahiliye Nezareti kanaat getirmiştir. Hükümet tarafından Kemal Bey'e tevdi edilen bir vazifeyi Merkez-i Umumi'nin ifa etmesi, Kemal Bey için bir mesuliyet doğurmayacağı aşîkardır.²⁶¹

Teşkilat-ı Mahsusa ile Merkez-i Umumi arasında hiçbir suretle bağ olmadığını söyleyen Bleda, bu teşkilatı da Enver Paşa'nın kurduğunu söylemiştir. Yalnız hem Teşkilat-ı Mahsusa'nın oluşumunda Enver Paşa'nın, hem de şirketler konusunda Kemal Bey'in Merkez-i Umumiden bağımsız olarak hareket ettiklerini söyler. Yaptıkları işleri şahsi birer teşebbüs olarak adlandırır.

²⁶⁰ Alemdar, 5 Şaban 1337 (6 Mayıs 1919).

²⁶¹ Alemdar, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

Atıf Bey'in Merkez-i Umumi'ye üye olarak seçilmesi Teşkilat-ı Mahsusa dağıtıldıktan sonra vuku bulmuştur. Teşkilat-ı Mahsusa'da, merkez kumandanlığı vasıtasıyla Harbiye Nezareti'ne bağlıdır. Ancak tüm bunlar bir yana bırakılacak olursa aşağıdaki telgraf metni Merkez-i Umumi'nin Teşkilat-ı Mahsusa ile olan ilişkisini net olarak ortaya koyar:

“İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisine

Samsun'dan

Beşinci çete olmak üzere Artvinli Tufan Ağa kumandasıyla 55 kişilik bir çetenin motorla şimdi yola çıkarıldığı maal ihtiram arz olunur. Samsun Katib-i Mesulü Rüştü.

Doktor Nazım Beyefendi Kardeşimize, Mithat Şükrü.”²⁶²

İttihat ve Terakki'ye yöneltilen ithamların en önemlisi olarak kabul edebileceğimiz olan konu, İttihat ve Terakki'nin bilinçli olarak Osmanlı Devleti'ni Almanya'nın yanında savaşa sokması meselesidir. Bu konu hakkında da savaştan önce Said Halim Paşa'nın konağında bir toplantı yapıldığı, Merkez-i Umumi üyelerinin kararıyla savaşa girildiği söylentisi, savaş sonunda oldukça fazla konuşulur olmuştur. Ancak Mithat Şükrü Bleda böyle bir toplantının olmadığını, kendisinin Bulgaristan'a gitmek üzere yola çıktığında, bayramın birinci günü gemide haber aldığını açıklamıştır. Hatta bu olaydan sonra Said Halim Paşa'nın istifa ettiğini, fakat daha sonra bu istifanın geri alındığını söylemiştir.²⁶³ Ancak daha sonra bu ifade kısmen değişmiştir. Said Halim Paşa'nın yalısında savaşın bir emr-i vakiden sonra olduğu, Paşa'nın kendilerine savaşa girmeden bu durumu çözeceklerini ve halkı ayaklandırmamaları yönünde telkinde bulunduğunu ifade etmiştir.²⁶⁴

Enver Paşa, Merkez-i Umumi'de tüm üyeler ile müzakere etmemektedir. Yaptığı ve yapılacak olan işleri, mesleği askerlik olan kişilerle görüşmektedir. Asker olmayan diğer kişiler de bu tür konular hakkında fikir beyan edememektedir.

Bab-ı Ali baskını işini de Enver Paşa ve kendisine sadık olan adamları tertip etmiştir. Ancak baskın yapılmadan önce Kamil Paşa'ya istifa etmesi söylenmiş, lakin

²⁶² Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

²⁶³ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

²⁶⁴ Alemdar, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

Kamil Paşa bu durumu kabul etmemiştir. Bab-ı Ali baskının yapılması kararının alındığı ictimaya Talat Paşa başkanlık etmiş, alınan karar neticesinde de Kamil Paşa hükümeti dağıtılmıştır.²⁶⁵

Ermeni Tehciri ile Merkez-i Umumi arasındaki ilişki hakkında malumat vermeyen Bleda, muhtelif yerlerde bazılarının yargılanarak asıldığını ve tehcir meselesi ile dahiliye nezaretinin ilgilendiğini aktarır.²⁶⁶ Vehip Paşa'nın tehcir ve taktil ile ilgili olarak, tehcirin Merkez-i Umumi'nin kararı neticesinde uygulandığı haberleri, Bleda'nın ifadelerinde yalanlanmış ve Merkez-i Umumi'de, bu konu ile ilgili müzakerede bulunulmadığını ifade etmiştir.²⁶⁷ Mithat Şükrü Bleda bu konuyu aktarırken, hayatının ağır ithamı olarak Ermeni Tehciri meselesini işaret etmiştir. Öldürülen Ermenilerin paralarının ve kıymetli eşyalarının toplanarak Merkez-i Umumi sandığına gönderildiği söylentisine çok üzüldüğünü dile getirmiştir.²⁶⁸

Son kongrede, Merkez-i Umumi üyelerinin mebus olabilmesi kararından sonra, mebus olarak görev alan Mithat Şükrü Bleda, 1913'te Kemal Bey, Ziya Bey, Bahaeddin Şakir Bey, Emrullah Efendi, Doktor Nazım ve Eyüp Sabri Bey'in de Merkez-i Umumi'de üye olduğunu aktarır.²⁶⁹

Mithat Şükrü, cemiyetin ne kadar parası olduğunu tam olarak bilmemektedir. Merkez üyelerinin defterlere müdahale yetkisi yoktur. Hesap işlerini her yıl kongrede bir heyet tedkik etmektedir. Bu heyetin başkanı da Nihat Bey'dir. Ancak Nihat Bey'in Merkez-i Umumi'de azalık vazifesi yoktur.

Cemiyetin en önemli geliri emlak geliridir ki bunun büyük kısmı Selanik'ten gelmektedir. Bu miktar birkaç yüz bin liradır. Bununla birlikte efradın vermiş olduğu aidatlar da cemiyete irad olarak kayıt edilmekteydi. Aidat toplama işi de Kanun-ı Esasi'nin yirmi beşinci maddesine uygun olarak yapılmıştı.²⁷⁰

²⁶⁵ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

²⁶⁶ Alemdar, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

²⁶⁷ Alemdar, 17 Şaban 1337 (18 Mayıs 1919).

²⁶⁸ Takvim-i Vekayi, 24 Şaban 1337 (25 Mayıs 1919).

²⁶⁹ Takvimi Vekayi, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

²⁷⁰ Takvimi Vekayi, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

İaşe Nezareti, şirketler aracılığıyla dört yüz bin lira para biriktirmiştir. Bu para daha sonra bankalar aracılığıyla yaklaşık olarak iki kat daha artmıştı. Bu para ile Milli İktisat Bankası kurulmasına karar verilmiştir.²⁷¹

Meclis-i Umumi, öncelikle on beş günde bir toplantı yapmaktadır. Fakat ilerleyen zamanda bu süre bir aya çıkarılmıştır. Bu süre zarfında fevkalade bir olay vuku bulduğunda, başkanın davetiyle de bazen toplantılar yapılmıştır. Meclis-i Umumi'nin görevi, program ve nizamname ile ilgili maddeleri kongre için hazırlamaktır. Merkez-i Umumi ile taşradaki şubeler program ve nizamname tadilatı tekliflerini ilk önce Meclis-i Umumi'ye gönderir. Meclis-i Umumi encümeninde bu teklifler tetkik edildikten sonra kongreye gönderilir. Kongre toplantısında oluşturulan ayrı bir encümen (heyet-i umumiye) kabul ederse, gelen teklifler nizamname ve programa dahil edilir.²⁷²

Meclis-i Umumi üyeleri 1913-1916 arasında elli kişiden oluşur. 1916'dan sonra bu sayı otuza inmiştir. 1913'ten sonra Vükela'daki vekillerin hepsi Meclis-i Umumi üyesidirler. Çünkü azay-ı tabiyeden sayılıyorlardı.

Kongre üyeleri farklıdır. Meclis-i Umumi'de azay-ı tabiye olarak bulunan Vükela ile azay-ı saire arasında bir ihtilaf ortaya çıktığında karar yine çoğunluk hesabına göre verilmektedir. Fakat Vükela'nın hiçbir hak talep etme yetkisi yoktur. Vükela, ihtilafta ısrar ederse, kongrede fikrini bildirir, kabinede de ihtilaf bertaraf edilemezse kabine ya bunu kabul etmek ya da istifa etmek zorunda kalmaktadır.

Programa karşı çıkacak bir teklifte bulunan nazır fırkanın adamı sayılmaz. Fırka mebusanı esasen kongrede de zaten mevcuttur. Bir ihtilaf varsa zaten burada anlaşılır. İstenilmeyen bir karar kabul ettirilmek isteniyorsa meclis-i mebusandaki fırka azaları istifa etmektedir. Erzak vb. gibi konularda muamelata fahri olarak hükümet ettikleri için her mahallenin namuslu adamları seçilmiştir.

²⁷¹ Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁷² Takvim-i Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

Hükümete ait bir vazifeyi gayr-i kanuni olarak kabul için İstanbul merkezine Dahiliye Nazırı riyaset etmiştir. Merkez-i Umumi bu hususta bir mahzur görmemiştir.²⁷³

Merkez-i Umumi, Kafkasya'da propaganda yaparak İslam ahalisinde nüfuz sahibi olan kimselere ulaşmak istemiştir. Bu gayreti de tabii karşılamak zorundayız. Bu Merkez-i Umumi'nin yapmış olduğu bir görevdir. Ancak buradaki cemiyetlerle olan ilişkilerin düzenlenmesindeki görevli murahhasların yaptıkları işleri, Merkez-i Umumi yapmış gibi göstermek, Mithat Şükrü Bey'e göre yanlıştır. Bunu açıklarken de Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile olan ilişkisini örnek verir. Kendisinin bu cemiyetle çok içli dışlı olduğunu telaffuz etmiş, yalnız Merkez-i Umumi'nin bu cemiyetle bir ilişkisinin olmadığını beyan etmiştir.²⁷⁴

Mithat Şükrü Bleda, İttihat ve Terakki kabinesinin İtalya savaşından sonra çekildiği zaman, Merkez-i Umumi üyelerinin merkezde bulunmadıklarını, Hüseyin Hilmi ve Hakkı Paşa kabinelerinin adem-i itimad ile çekildiklerini, Said Halim Paşa kabinesinin istifa etmiş olduğunu ifade eder. Merkez-i Umumi üyeleri bu tarihlerde Selanik'te bulunduğu kabineler üzerinde baskı uygulamaya kadir değildir. Bununla birlikte, kongrenin hükümetin yaptığı bütün kanunlarla meşgul olmaya zamanı da olmamıştır. Senede bir defa ictima eden kongrenin tüm denetim mekanizmasını elinde bulundurması gerçekçi değildir.²⁷⁵

Merkez-i Umumi'nin sorgulamalar esnasında köşeye sıkıştırılmaya çalışıldığı bir diğer konu da katib-i mesullerin gittikleri yerlerde valilere ve dolayısıyla da hükümet işlerine karıştıkları iddiasıdır.

Ankara, Erzincan, Yozgat, Trabzon, Sivas ve Kastamonu murahhas-ı mesullerinin vali ve mutasarrıflara talimat verdiği söylentisi hakkında Merkez-i Umumi'nin haberi yoktur. Bu murahhasların Doktor Nazım Bey tarafından böyle bir

²⁷³ Alemdar, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

²⁷⁴ Alemdar, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

²⁷⁵ Alemdar, 17 Şaban 1337 (18 Mayıs 1919).

girişime yöneltildiği doğru değildir. Doktor Nazım Bey bu tarihlerde Merkez-i Umumi tarafından farklı işlerle vazifelendirilmiştir.²⁷⁶

Mithat Şükrü Bleda, meşrutiyetten önce bu durumların çok sık yaşandığını kabul eder. Ancak İttihat ve Terakki'nin siyasi bir fırka olarak hareket etmesinden sonra, böyle durumlara karşı çok sert tedbirler alındığını söyler. Bu yüzden bazı murahhas ve katib-i mesuller görevden alınmıştır. Reşid Paşa ve Mazhar Bey'in görevden alınması meselesinde de katib-i mesullerin bu konuya karıştığı iddialarını Mithat Şükrü Bey yalanlar. Özellikle Reşid Paşa ile dostluğu vardır ve Reşid Paşa'yı azlettirmesi mantık dışıdır. Bu konulara direkt olarak kendisi bakmaktadır ve katib-i mesullerin dahliye nezaretine yazı yazmaları gibi bir durum olamaz. Eğer yazarlarsa azledilirler.²⁷⁷ Bilahere mahkeme heyeti bu açıklamaları inandırıcı bulmamaktadır. Mahkeme, hükümet işlerine karışıldığını ispat etmek, Mithat Şükrü Bey'de böyle bir şeyin olmadığını ispat etmek için epey müzakere etmiştir.²⁷⁸

2.3.1.2.2 Ziya Gökalp'in Muhakemesi

Ziya Gökalp Bey, meşrutiyetin ilanından sonra Diyarbakır'da cemiyete girdiğini, lakin kendisinin cemiyette hiçbir hizmette bulunmadığını söylemiştir. Oysaki bu ifade tutarsızdır. Ziya Gökalp, cemiyetin doktrin kanadının en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.²⁷⁹

Cemiyetin 1325-1911 tarihine kadar Selanik'te olduğunu, kendisinin de bu tarihten sonra İstanbul'a geldiğini söylemiştir. Cemiyetin programlarını, Merkez-i Umumi yapmaktaydı. Yapılan müzakerata süratle tabii olmak tüm teşkilatların vazifesiydi. Yapılan müzakerat merkezde bir deftere kaydedildikten sonra imza edilirdi. Herhangi bir kararın alındığı ictimada bulunmayanlar da alınan karara uymak durumundaydı. Kararlar çoğunluk esasına göre kabul edilmekteydi.

²⁷⁶ Alemdar, 9 Şaban 1337 (10 Mayıs 1919).

²⁷⁷ Takvim-i Vekayi, 24 Şaban 1337 (25 Mayıs 1919).

²⁷⁸ Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁷⁹ Takvim-i Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

Merkez-i Umumi'de bazen ayda bir bazen de on günde bir ictima olmaktadır. Bu reisin daveti üzerine hasıl olan bir durumdur.

Meclis-i Umumi'nin ruznamesini reis-i umumi tanzim etmektedir. Reis-i umumi, kendisine ve vükelaya ait işlere dışarıdan müdahale edilmesini istemez. Yapılan müdahalelerde teklif edilen maddeleri programa dahil etmemektedir. Çünkü reis-i umumi, aynı zamanda sadrazamdır. Ancak ruznameye hükümet işleri konulmamıştır.²⁸⁰

Ziya Gökalp ifadesinde devamla, İttihat ve Terakki'nin vilayet heyeti merkeziyeleri olduğunu, sorumlu murahhasların bulundukları yerlerden seçildiğini müfettişlerin ise merkezden görevlendirildiğini söylemiştir. Cemiyetin taşradaki şubeleri Merkez-i Umumiye bağlıdır. Yaptıkları işleri raporlar halinde merkeze göndermekteydiler. Şubeler masraflarını kendileri tedarik eder ve Merkez-i Umumiden bir şey talep etmezlerdi.

Teceddüt Fırkası'na dönme, tamamen Merkez-i Umuminin fikridir. Bu işlem sırasında Merkez-i Umumi üyeleri istifa etmiştir.²⁸¹ Kongrede alınan bu kararda Ziya Gökalp, kendisinin bu olaya müdahil olmadığını söylemiştir. Cemiyetin her şeyi Teceddüt Fırkası'na bırakılmıştır.

İttihat ve Terakki'nin Merkez-i Umumi olarak önemle eleştirildiği bir nokta da bazı mühim evrakın Doktor Nazım Bey tarafından kaçırılması olayıdır. Bu kaçırılan evrak hakkında hiçbir malumatımız yoktur. Evrakın kaynağı, hangi hususları içerdiği konusu bir sır olarak günümüze kadar gelmiştir. İttihat ve Terakki'nin gizli bir yapılanma, gizli gündemleri olmakla itham edilmesinin temel sebebi de budur. Ziya Gökalp Bey, evrakların kaçırılma olayını tevkif edildikten sonra, katib-i umumiden yani Mithat Şükrü Bleda'dan öğrenmiştir.²⁸²

Fırkanın gizli bir haber alma teşkilatı yoktur. Harpten sonra da yeni bir teşkilat kurulmamıştır. Yalnız mesleği askerlik olanlar cepheye koşmuştur. Seferberlik ilan

²⁸⁰ Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁸¹ Takvim-i Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

²⁸² Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

edildiğinden de bu durumda herhangi bir sakınca yoktur. Cepheye gidenlerin merkezdeki üyelikleri devam etmekteydi. Bununla birlikte fırkanın ayrı bir şifresi de yoktur.

Murahhas-ı mesuller ve katib-i mesullerin görevi bulundukları yerlere riyaset etmek, oraları kontrol etmektir. Gerektiğinde bulundukları mahallerden merkeze malumat verilmekteydi. Tüm bunlar yapılırken de bazen nizamnamenin dışına çıkıldığı olmuştur.²⁸³

Ziya Gökalp, Balkan Savaşı'ndan sonra kurulduğu söylenen Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri ile Merkez-i Umumi'nin herhangi bir ilişkisi olmadığını söylemiştir. Merkez-i Umumi'de bu konu hakkında müzakere olmadığını ve adı geçen cemiyetlerin programı ile alakadar olmadıklarını zikreder.

Merkez-i Umumi'de para toplama işlemi cemiyetler kanununa uygun olarak yapılmıştır. Eğer programa bir madde koyarak bu belirtilirse işte o zaman kanun ihlal edilmiş olurdu.

Bakkal, dokumacı ve ekmekçi teşkilatlarına Merkez-i Umumi kesinlikle müdahale etmemiştir. Kemal Bey bu işlerle uğraşırken bunu murahhas sıfatı ile yapmamıştır. Şahsi teşebbüsü olarak değerlendirilmelidir. Kemal Bey bu işte, fırka nüfuzunu kullanmamış, suistimal etmemiştir. Bu şirketlerin geliri de umuma aittir. Oradan sağlanan gelir Evkaf Nezareti'ne bırakılmaktadır. Bu konu hakkındaki ilk söylentiler un meselesinden ortaya çıkmıştır. Merkez-i Umumi bu noktada şirketlere müdahil değildir. Parayı kişiler yönetmekteydi ve bu kişiler kongrede izahat vermektedir. Meclis-i Umumi bu izahattan tatmin olmuştur.²⁸⁴ Netice itibarıyla esnaf cemiyetleri meselesi Merkez-i Umumi'ye ait bir mesele değildir. Bu meseleye ne şubeler, ne de Merkez-i Umumi katılmıştır. Yalnız oradaki memurlardan bazıları istihdam edilmiştir. Bu Kemal Bey'in işidir. Bu iş için şehramanetinden para alınıp

²⁸³ Alemdar, 5 Şaban 1337 (6 Mayıs 1919).

²⁸⁴ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

alınmadığından Ziya Bey'in haberi yoktur.²⁸⁵ İaşe işinde kazanılan para, milli banka kurulması yolunda harcanmıştır.²⁸⁶

Teşkilat-ı Mahsusa, Merkez-i Umumi'ye dahil değil diyen Ziya Gökalp, teşkilatın harbiye tarafından idare edildiğine işaret eder. Ancak daha sonra durumun değiştiğini ve savaş başladığında, Teşkilat-ı Mahsusacıların askere alındığını, Merkez-i Umumi'nin de onlara vatan müdafaası için teklifte bulunduğunu ve böylelikle de Merkez-i Umumi'ye merbut olduklarını aktarır.²⁸⁷ Teşkilat-ı Mahsusa, harp zamanında harbe yardım etmek üzere teşekkül etmiştir. Bazı Merkez-i Umumi üyeleri, kendi şahıslarında olmak kaydıyla bu teşkilata katılmışlardır. Katib-i mesuller vilayetlerde, yerel yöneticilerin talebi üzerine Teşkilat-ı Mahsusa'ya iştirak etmiştir. Merkez-i Umumi, bu işleri müzakere etmemiştir. Gelen telgraf suretleri yanlış bir şekilde gönderilmiştir diyen Ziya Gökalp, bu telgrafların okunmadan ilgili oldukları makamlara gönderildiğini söylemiştir.²⁸⁸

Tehcir meselesinde, yaklaşık iki yüz kişi olan kongrenin bunu tasvip etmediğini, bunun içinde gayr-i Müslim mebusların da bulunduğunu ve tüm suçun Merkez-i Umumi'de olmadığını belirtmiştir. Eğer tehcir yapılan bölgelerde bir fenalık varsa bunun sorumlusu bölgedeki katib-i mesuller ve memurlardır. Merkez-i Umumi, yapılan kötülüklerin tamamıyla aleyhindedir. Olanlardan geç haber alınıyor; fakat hemen akabinde tahkikat heyetleribölgelere gönderiliyordu. Birçok kişi bu yüzden muhakeme edilip idam cezası almıştır. Bunların evrakları Ziya Bey'e göre kayıt altındadır.²⁸⁹

Bahaeddin Şakir Bey, gizli şifre ile bir tebligatta bulunmamıştır. Kendisinin ayrıca şahsi bir şifresi de yoktur.²⁹⁰

Merkez-i Umumi'nin umumi harpten haberi yoktu ve savaş çıkmasını istemiyordu. Fakat Şason Karadeniz'e çıktığı vakit savaşa müdahil olunmuştu. Merkez-i

²⁸⁵ Alemdar, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919), Takvim- Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁸⁶ Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁸⁷ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁸⁸ Takvim-i Vekayi, 24 Şaban 1337 (25 Mayıs 1919).

²⁸⁹ Alemdar, 5 Şaban 1337 (6 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁹⁰ Alemdar, 9 Şaban 1337 (10 Mayıs 1919).

Umumi'deki tüm yetkililer savaşmamak için çalışmıştı, fakat artık harbi durdurmak imkansızdır. Merkez-i Umumi'de bu konu hakkında müzakere olmadı. Seferberlik merkez üyelerince davul zurna ile öğrenilmiştir. Fakat daha sonra Ziya Bey, Merkez-i Umumi üyeleri ile birlikte Said Halim Paşa'nın yalısında toplantı yaptıklarını ifade etmiştir. Bu toplantıda Said Halim Paşa kendilerine malumat vermiş, Rus donanmasının Osmanlı donanmasına saldırdığını söylemiştir. Hem Said Halim Paşa hem de diğer Merkez-i Umumi üyeleri savaşın aleyhindedir. Heyet-i Vükela ve Merkez-i Umumi aynı anda Said Halim Paşa'nın yalısındaki toplantıya katılmamıştır. Vükela daha sonra ayrı olarak çağırılmış ve bilgilendirilmiştir.²⁹¹

Üyelerin maaşları harpten önce 30 liradır. Savaşın ilerleyen yıllarında maaşların 100 liraya kadar çıktığı, Ziya Bey'in ifadelerinden öğrenilmektedir.

Bab-ı Ali baskını meselesinde Ziya Bey, Merkez-i Umumi'nin faaliyette bulunmadığını, bu olaydan sonra halkı toplamaya ve aza toplanmaya başladığını, davet-i de vekil-i umuminin yaptığını söyler. Ancak bu pek inandırıcı bir beyan olmasa gerek. Çünkü 1909 yılındaki nizamnamede Merkez-i Umumi üyelerinin isimleri dahi zikredilmişti. Kanaatimizce Ziya Bey'in anlatmak istediği, İttihat ve Terakki'nin bu tarihlerde tam olarak gücü eline geçiremediğidir.²⁹²

Balkan Harbi'nden sonra Hüseyin Hilmi Paşa, Hakkı Paşa ve Said Paşa kabinelerinin istifa etmelerinde Merkez-i Umumi'nin bir tesiri yoktur. Bu tarihlerde Merkez-i Umumi Selanik'te bulunduğundan dolayı, kabinelere baskı yapılması imkansızdır. Devamında Gazi Muhtar Paşa ve Kamil Paşa hükümetlerine de İttihat ve Terakki karışmamıştır. Kamil Paşa hükümeti Edirne meselesinden dolayı halkın da tepkisini çekmiştir. Sonrasındaki galeyanda hükümet düşmüştür.²⁹³

Merkez-i Umumi'nin vazifesi, bazı kanunları programa dahil ettirmektir. Bunu da fırkaya mensub olan vekiller vasıtasıyla yapmaktaydı. Merkez-i Umumi propaganda yapamazdı. Bundan men edilmiştir. Vükela meclisi fırkaya bağlı olarak görev yapmaktaydı. Meclis-i Umumi, vükelaya karışmıyordu. Eğer müdahil olursa devlette iki

²⁹¹ Alemdar, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁹² Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁹³ Takvim-i Vekayi, 28 Şaban 1337 (29 Mayıs 1919).

tana farklı vükela olması gerekir ki bu da çift başlılık yaratacağından tasvip edilemez bir durumdur. Fırkanın dimağı olan rüesa (buradaki kasıt Merkez-i Umumi'deki önemli kişiler) başta bulunmazsa fırkanın yönetiminde aksaklıklar meydana gelir, fırka yönetilemez.²⁹⁴

Merkez-i Umumi Mebusan'daki vekillere karışmamaktadır. Onun görevi, harici teşkilatı yani heyet-i merkeziyeleri ve kulüpleri yönetmektir. Heyet-i merkeziye ve kulüplerin görevi de seçimleri yapmak ve program dahilinde hareket etmektir.²⁹⁵

Ziya Bey'e göre, Merkez-i Umumi on kişiydi. Meclis-i Umumi üyeleri de 1913'te elli kişidir. İctimalar üye sayısının yarısından bir fazla olduğunda yapılabilirdi. Kongrede, heyet-i vükelanın teklif ettiği madde kabul edilmezdi. Söz konusu olan madde Meclis-i Mebusan'a sevk edilirse, artık bu meseleyi ikinci bir kongre tedkik ederdi. Bu toplantıda, muhalif olan fikirler kabul edilmezdi. Fikir ya mebuslar tarafından kabul edilir, ya da istifa edilirdi.²⁹⁶

2.3.1.2.3 Talat Muşkara'nın (Küçük Talat) Muhakemesi

Talat Muşkara, İttihat ve Terakki'ye meşrutiyetten önce girmiştir. Talat Bey'e göre teşkilat zaman zaman ıslahata uğrayan bir fırkadan ibarettir. Bununla birlikte teşkilatı iki kısma ayırmaktadır: Biri harici, diğer teşrii... Teşrii olan teşkilat mebusan ve ayandaki vekillerden ibarettir. Harici olan ise Merkez-i Umumi, katib-i mesuller ve taşra teşkilatından ibarettir. Talat Bey, 1329-1913'te Merkez-i Umumi'ye dahil olmuştur.

Meclis-i Umumiye vükelanın aza olarak seçilmesi 1329-1913'te Meclis-i Umumi'de karara bağlanmıştır. Sadrazamın reis olması meselesi de bir kanun değildir. Ancak genellikle böyle bir tutum içerisinde bulunulmuştur.

²⁹⁴ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁹⁵ Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

²⁹⁶ Takvim-i Vekayi, 24 Şaban 1337 (25 Mayıs 1919).

Taşradaki memurlar, İttihat ve Terakki'nin taşradaki katib-i mesulleridir. Şubeler de kendi istiklallerine haizdir. Fırkanın vazifesi sadece şubelerdeki seçimi usulüne uygun olarak yaptırmaktır. Şubelerin ayrı bir haber alma teşkilatı yoktur. Vilayet teşkilatlarına, nizamnamede herhangi bir tadil olduğunda bu durumdan haber verilmekteydi. Taşra teşkilatının en önemli görevi, kazalardan belediyelere kadar seçimlerin güvenli bir şekilde yapılmasını sağlamaktır. Fırkanın bu husustaki vazifesi program ve nizamname etrafında halkın çoğunluğunun takdirini kazanmaktır.

Merkez-i Umumi'de alınan kararlar bazen imza edilirken bazen de imza edilmemiştir. Ancak merkezde bir kayıt defteri bulunmaktadır. Deftere yazılan mukarrerat da daimi surette imza edilmektedir.

I. Dünya Savaşında Merkez-i Umumiden farklı olarak herhangi bir yapı meydana getirilmemiştir. Üyeler serbest bırakılmıştır. Fırkanın özel bir şifresi de yoktur.

Merkez-i Umumi kararları hangi üyeler mevcutsa ekseriyet hesabına göre ele alınır. İctimada hazır bulunmayan üyeler alınan karardan sorumlu değildir. Ancak geldikleri zaman onlar da alınan karara uymak durumundadırlar.

Memalik-i ecnebiyede Merkez-i Umuminin üyesi yoktur. Yurt dışında bulunanlara haber verilmezdi. (Tahminimizce yurt dışından bulunan JönTürkler kastediliyor) merkezle bir bağları yoktur. Yurt dışına göreve gitmiş olan Merkez-i Umumi üyelerinin artık merkezle pek bir bağı kalmamıştır. Onların vazifesi Merkez-i Umumi'de üyelik değil, yeni görevlerinde başarı sağlamaktır.

Fırka Teceddüt Fırkası'na dönüştüğünde, Merkez-i Umumi istifa etmiştir. Bu dönüşüm işleminden sonra mühim evrakın Doktor Nazım Bey tarafından kaçırıldığını Talat Bey'de, Mithat Şükrü Bleda'dan öğrenmiştir. Diğer evrakın Teceddüt Fırkası'na nakli konusunda herhangi bir bilgisi yoktur. Tüm birimlerin Teceddüt Fırkası'na devredildiğini; ancak bunun ne suretle yapıldığı hususunda bir bilgisinin olmadığını söylemiştir. Kendisi Teceddüt Fırkası'na dahil değildir.²⁹⁷

²⁹⁷ Alemdar, 5 Şaban 1337 (6 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

Talat Muşkara, Merkez-i Umumi ile Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri arasında herhangi bir irtibatın olmadığını, İttihatçıların iktidara geldiği zaman Balkan Savaşlarının devam ettiğini ve cemiyetleri bu sebepten dolayı masrafları karşılamak için oluşturulan şahsi bir teşebbüs olarak belirtmektedir. Devamla bu cemiyetlerin milli bir müessese olduğunu söylemiştir.

Merkez-i Umumi üyeleri, mebusandaki toplantılara katılamazlardı. Mebusandaki grup tamamen müstakildir.

Bakkal, ekmekçi ve dokumacı gibi şirketlerle Merkez-i Umuminin alakası yoktur. Bu şirketleri oluşturan Kemal Bey'dir. Şirketlerin hissedarları ile Merkez-i Umuminin irtibatı yoktur. Bu şirketler İstanbul semtlerinin ayrı ayrı teşebbüsleridir. Merkez-i Umumi bu işler için Kemal Bey'i görevlendirmedeği gibi bu şirketler de Merkez-i Umumi'ye değil, hükümete karşı sorumludurlar.

Şirketlerin yararı konusunda Talat Bey uzunca bir izahat verir. Tüccar Naim Bey, kendisinin akrabasıdır. Naim Bey'den öğrendiğine göre, Kemal Bey'in yapmış olduğu girişimler sayesinde milli şirketler Almanlara karşı durarak, Anadolu'daki malzemenin ucuz yoldan Almanya'ya gönderilmesine mani olmuş. Kemal Bey, Anadolu'daki birçok tüccara hayat vermiştir. Ucuz mal toplamak isteyen Almanlara karşı, bazı mahsullerin fiyatını yükselterek yerli bir burjuvazi yaratmaya nail olmuştur.²⁹⁸

İaşe meselesi görevini üstlenen Kemal Bey'i, Talat Paşa teşvik etmiştir. İaşedeki ekmek işinden, ekmek başına bir buçuk ya da iki para artmaktadır. Bu artan paralar birikmiş ve dört yüz bin liraya kadar ulaşmıştır. Bu para birçok münakaşadan sonra meşru olarak görülmüş ve banka kurulması yolunda vakfedilmiştir. Binaenaleyh para sadece banka işinde kullanılmamış, İstanbul'da seksen doksan bin kişinin yiyeceği

²⁹⁸ Takvim-i Vekayi, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

temin edilmiş, fakir fukaraya aş dağıtılmıştır. Bunların içerisinde gayr-i müslimler de olmuştur.²⁹⁹

Tehcir meselesinde Merkez-i Umumi, bütün memleketin hareketlerinden sorumlu değildir. Şahsi olarak murahhaslarından da sorumluluğu yoktur. Bazı katib-i mesuller ve murahhaslar Ankara ve Sivas'ta tebligatta bulunduğu için ihraç edilmiştir. Bir kişi görevi kötüye kullanmaktan dolayı, Kayseri katib-i mesulu de bir ahlak meselesi neticesinde cemiyetten ihraç edilmiştir. Bu ihraç işleri ayrıca tüm kulüplere tamim edilmiştir.³⁰⁰ Vali ve mutasarrıfların azledilmesi meselesinde malumatı olmayan Talat Bey, sadece Mazhar Bey'in görevi suitimalden dolayı azledildiğini aktarmıştır.

Meclis-i Umumi'deki ruznameyi fırka reisi tanzim etmektedir. Yalnız Merkez-i Umumi teşkilatına mahsus mevad varsa bunların ruznameye eklenmesini teklif etmektedir. Meclis-i Umumi'nin müzakeratı bazen zaptedilir bazen de edilmezdi. Meclis-i Umumi, teşkilat ve nizamata ait mevadı münakaşa eder. Meclis-i Umumi toplantılarında vükela, mebusan ve diğer üyelerin oyları geçerli sayılır. Herkesin bir oy hakkı vardır.

Vükela, heyet-i umumisi itibarıyla kongreye bir madde teklif edememektedir. Bunun nedeni onların bir oya sahip olmalarıdır. Vükela kongreye değil, Meclis-i Mebusan'a karşı sorumludur. Çoğunlukla kabul edilen maddeler programa girmektedir.

Kongre, mukarreratı ile kanun şekline giren mevadı kontrol etme hakkına sahip değildir. Zaten bu durum İttihat ve Terakki'nin teşkilat-ı teşriyesine ait bir meseledir ki, dolayısıyla Meclis-i Mebusan'a aittir. Binaenaleyh mebusandaki grup bu takibi yapmakla mükelleftir. Yoksa Merkez-i Umumi, ne şekilde olursa olsun devletin işine karışamaz, hiçbir suretle bunu takip edemez.

²⁹⁹ Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

³⁰⁰ Alemdar, 9 Şaban 1337 (10 Mayıs 1919).

Talat Bey'e göre, 1913 kongresinde kırk ila elli; 1916 yılında da hemen hemen aynı sayıda üye vardır. 1917'de vükeladaki üyelerinde azay-ı tabiyeden sayılması bu sayının artmasına sebep olmuştur. Kısmi bir şekil değişikliği vücuda gelmiştir.³⁰¹

Teşkilat-ı Mahsusa, harbiye nezaretine ve karargaha bağlıdır. İttihat ve Terakki katib-i mesulu sıfatıyla hiç kimse bir görev üstlenmemiştir. Bu Teşkilat tamamen Enver Paşa ve Bahaeddin Şakir tarafından oluşturulmuştur. Bahaeddin Şakir ve Doktor Nazım Beyler daha önce de vatan için benzer görevler ifa etmiştir. Nazım Bey Balkan Savaşı'nda Hilal-i Ahmer reisi olarak Selanik'te görev almış, keza Bahaeddin Şakir Bey'de Edirne Hilal-i Ahmer reisi olarak görev yapmış ve askere hizmet etmiştir.³⁰²

Mektuplar hiçbir zaman vesika hüviyetinde değildir. İttihat ve Terakki her cemiyetle ilişki kurduğu gibi, Teşkilat-ı Mahsusa ile de ilişki kurmuştur. Vatan konusunda fırka her türlü oluşumdan istifade etmiştir. Savaş sırasında Teşkilat-ı Mahsusa fırkaya müracaat etmiştir. Böyle harici bir teşkilattan vatanın iyiliği için istifade edilmiştir. Merkez-i Umumi, Talat Bey'in ifadelerine göre, hiçbir suretle bu teşkilata müdahale etmiyordu. Konu hakkında mahkemede okunan mektup ve telgraflar, Merkez-i Umumi'nin meseleye karıştığı anlamına gelmemektedir. Merkez-i Umumi bunun için kanun tanzim etmemiş, emretmemiş ve oy vermemiştir.³⁰³

Talat Bey, Said Halim Paşa yalısında kendilerine, Osmanlı donanmasına Rusların hücum ettiğini ve bilahere bazı tedbirler alınarak savaşın önüne geçileceği telkininde bulunulduğunu da ifade etmiştir. Kendileri de Merkez-i Umumi olarak harbe karşı çıkmışlar ve harbi istememişlerdir. Kendilerinin Said Halim Paşa'ya baskı yaptıkları hususu Talat Bey'in ifadelerinde yalanlanmıştır. Eğer öyle bir baskı zuhur etmiş olsa Said Halim Paşa'nın istifa etmesi gerekirdi.³⁰⁴

Fırkanın parasından Talat Bey'in malumatı yoktur. Yalnız herkesin kendi bütçesine göre aidat verdiğini, bunun da Kanun-ı Esasi'ye uygun olduğunu dile

³⁰¹ Alemdar, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 24 Şaban 1337 (25 Mayıs 1919).

³⁰² Alemdar, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

³⁰³ Takvim-i Vekayi, 24 Şaban 1337 (25 Mayıs 1919).

³⁰⁴ Alemdar, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

getirmiştir. Bu konuda bildiği tek önemli husus, Teceddüt Fırkası'na geçildiğinde cemiyetin 180 bin lirasının var olduğudur. Ayrıca cemiyetler kanununa aykırı olmamak şartıyla da her üyeden bütçesinin yüzde biri veya ikisi, aidat olarak toplanır. Said Halim Paşa'nın yaptığı bu toplantıda vükela yoktur. Muhtemeldir ki vükelaya daha sonra izahat verilmiştir.³⁰⁵

2.3.1.2.4 Sami Cevad Bey'in Muhakemesi

Sami Cevad Bey, topçu mülazım-ı evveli rütbesi ile merkez kumandanlığı yapmıştır. İttihat ve Terakki'ye meşrutiyetten sonra katılmıştır. Sami Cevad Bey, ifadelerinde cemiyet ve fırkanın ayrı birer yapı olduğunu izah etmeye çalışmıştır. Kendisi İttihat ve Terakki'ye dahil olduğunda fırkaya dönüşen bir yapının olmadığını ve 1908-1324 tarihinde Erzincan'da görev yaptığı esnada cemiyete dahil olduğunu söylemiştir.

Sami Cevad Bey, Merkez-i Umumi üyesi olduğu halde, burada herhangi bir vazifesinin bulunmadığını söylemiştir. Merkez-i Umumi'nin teşkilat yapısı hakkında kesin bilgilere haiz olmadığını ve kendisinin Teşkilat-ı Mahsusa'da görevli olduğunu beyan etmiştir. Teşkilat-ı Mahsusa'ya da kendisi bilerek girmediğini, olayların akışının bu yöne kendisini getirdiğini söyler. Teşkilat-ı Mahsusa'da Aziz ve Atıf Beyler'inde bulunduğunu aktarır.

Teşkilat-ı Mahsusa, Sami Cevad Bey'e göre, Merkez-i Umumi tarafından yönetilmemiştir. Bu teşkilat Merkez-i Umumi üyesi olan azaların şahsi teşebbüsleri olarak doğmuş ve gelişmiştir. Teşkilat üç kısımdan oluşmuştur: Makedonya, Trablus ve Kafkasya. Sami Cevad Bey'in görevi gönüllüleri askere sevk etmektir. Kendisi merkez kumandanı olduğunda teşkilatın tamamı Nuruosmaniye'dedir. Makedonya'ya Atıf Bey, Kafkasya'ya Rıza Bey, Muhtar Bey ve Hüsamettin Ertürk bakmaktaydı. Trablusgarp teşkilatı hakkında ise pek malumat yoktur. Çünkü 1912'de bölge elden çıktığı için ve Balkan Harbi de kapıda olduğundan Trablusgarp gözden düşmüştür.

³⁰⁵ Takvim-i Vekayi, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

Merkez ile Teşkilat-ı Mahsusa arasındaki bağı Doktor Nazım sağlamaktaydı. Teşkilatın tüm masrafları da harbiye nezaretinden karşılanmaktaydı.

Sami Cevad Bey, Merkez-i Umumi'nin teşkilata hiçbir surette karışmadığını söylemiştir.³⁰⁶ Ancak bu ifadenin doğru olduğu kanaatinde değiliz. Çünkü Harbiye Nazırı Enver Paşa'dır ki teşkilatın tüm bütçesi ona bağlıdır. Merkezle irtibatı sağlayanın da Doktor Nazım olduğu açık olduğuna göre, Teşkilat-ı Mahsusa Merkez-i Umumi'nin isteği dışında herhangi bir iş yapamaz. Cevad Bey 18 Kanun-ı Sani 1330'da (1 Ocak 1915) teşkilatın lağvedildiğini söylemiştir.³⁰⁷ Ancak bu konuda elimizde herhangi bir bilgi yoktur. İlerleyen zamanlarda teşkilatın varlığı açık ve net olarak karşımızdadır.

Yargılamalar esnasında Teşkilat-ı Mahsusa'nın Merkez-i Umumi ile olan ilişkisi, yargılananlar tarafından devamlı suretle reddedilmiştir. Ancak teşkilatın kumandanlarının Bahaeddin Şakir'le olan yazışmaları, Bahaeddin Şakir Bey'in de Talat Bey'le olan yazışmaları Merkez-i Umumi ile teşkilatın birlikte hareket ettiğini açıkça ortaya koymuştur.³⁰⁸ Aşağıdaki telgraf örneği Merkez-i Umumi'nin Teşkilat-ı Mahsusa'nın işlerine ne denli karıştığını gösterir mahiyettedir:

“ Erzurum Vilayetine

Bizzat hal olunacaktır.

Bahaeddin Şakir Bey'e aittir.

Şifre

Trabzon'daki Rıza Bey, Erzurum'daki Merkez-i Umumi azalığına intihab olunmuştur.

Rıza Bey'in yerine katib-i mesul Memduh Bey gönderilecektir.

9 Teşrinievvel 330 Süleyman Askeri. ”³⁰⁹

Yargılamalar esnasında Teşkilat-ı Mahsusa ve Merkez-i Umumi ilişkilerinde Sami Cevad Bey de, diğer yargılanan Teşkilat-ı Mahsusacılar gibi köşeye sıkıştırılmak istenmiştir. Üzerinde en çok konuşulan konulardan biri de iki farklı Teşkilat-ı Mahsusa olduğudur. Sami Cevad Bey, bu mevzu hakkında sadece harbiye nezaretine bağlı olan Teşkilat-ı Mahsusayı bildiğini, ikinci bir teşkilattan haberdar olmadığını

³⁰⁶ Takvim- Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

³⁰⁷ Alemdar, 5 Şaban 1337 (6 Mayıs 1919).

³⁰⁸ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

³⁰⁹ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

söylemiştir.³¹⁰Devamında kendisine okunan telgraf metinleri bu ilişkiyi gözler önüne sermiş olsa da Sami Cevad Bey, bazılarını şahsi teşebbüs, bazılarını da kendi bilgisi dışında gerçekleşen durumlar olarak mahkemeye izahat vermiştir.

2.3.1.2.5Atıf Bey'in Muhakemesi

Atıf Bey, İttihat ve Terakki'ye 1907-1323senesinde dahil olduğunu ve İttihat ve Terakki'nin meşrutiyetten sonra bir fırka şekline dönüştüğünü söyleyerek sözlerine başlamıştır. 1911 seçimlerinde Çanakkale, sonraki seçimde de Ankara vekilliği yapmıştır.

Atıf Bey, Merkez-i Umumi azalığına son iki sene kamilen seçilmiştir. Görevi kendisi istememiş, kendisi Merkez-i Umumi tarafından uygun görülerek seçilmiştir. Merkez-i Umumi'nin çoğunluk sağlandığında ictima ettiğini ve üyelerin sayısının da 17 olarak vermiştir. Fakat üye isimlerinin kimlerden oluştuğu hakkında bilgi vermemiştir.³¹¹Ancak Takvim-i Vekayi'de yayımlanan zabıt ceridelerine göre bu rakam on kişidir. Altı üyenin hazır bulunması, toplantı yeter sayısına ulaşıldığını göstermektedir.³¹²

Merkez-i Umumi'deki mukarrerat eğer kayda değer bir öneme haizse kaydedilirdi. Toplantıda bulunmayanlar alınan karara uymak zorunda değildi. Toplantıya iştirak etmeyen üyenin mukarreratı imzalamamak hakkının olduğu, kabul etmediği mukarrerattan sonra kendisine görev verilmesi gibi bir durum olmadığını söylemiştir. Eğer ki bir üyeye kabul etmediği müzakerattan bir görev verilirse, üye de verilen görevi yerine getirmek istemiyorsa istifa etmek hakkı vardır.

Fırka teşkilatı Atıf Bey'e göre dört kısımdır. Vilayet merkezleri, şubeler, meclistikiler ve Merkez-i Umumi. Merkez-i Umumi'nin vilayette katib-i mesul adı altında memurları vardır. Murahhaslar muvazzaf olarak görevlendirilmediği için bu teşkilatın dışında tutulmuştur. Bu yüzden de görev yerleri küçük birimler olan

³¹⁰ Takvim-i Vekayi, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

³¹¹ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

³¹² Takvim-i Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

kazalardır. Bunların görevleri seçim zamanlarında seçimin düzgün bir şekilde yapılmasını sağlamak ve sair zamanlarda toplanarak faaliyette bulunmaktır.

Şubeler tüm talimatları Merkez-i Umumi'den almaktadır. Her üye bağlı bulunduğu şubeye kendi varlığı hesabınca belli bir miktar para vermek zorundadır. Böylelikle şubeler masraflarını kendileri kaşılar. Merkezden para gelmesi çok nadir olarak görülen bir durumdur.

Fırkanın gizli bir şifresi ve gizli haber alma örgütü yoktur. Harp esnasında fırka, genel olarak bir vazife almamıştır. Üyeler yapacakları işlerde serbest bırakılmış, birçokları da vatan vazifelerini yapmak için çaba sarf etmişlerdir. Rıza Bey, Bahaeddin Şakir Bey ve Doktor Nazım Bey, Teşkilatı Mahsusa Komisyonunda çalışmıştır. Eyüp Sabri Bey, Arnavutluk'a gitmiş ve esir düşmüştür.

Teşkilat-ı Mahsusa, Atıf Bey'in ifadelerinde komisyon şeklindedir. Balkan Savaşı sırasında Süleyman Askeri Bey, Batı Trakya'da görev almış ve savaş sonucunda da bir yere tayin olunmamıştır. Taşra teşkilatlanmasını sağlamak amacıyla komisyon katib-i umumiye başvurmuştu. Dünya Savaşı'nın seferberliği ilan edilince de, Teşkilat-ı Mahsusa tesis edilmiştir. Komisyondaki üyeler, Doktor Nazım, Süleyman Askeri Bey, Atıf Bey ve Emniyet Müdürü Aziz Bey'dir. Bu komisyonu Süleyman Askeri, Halil ve Sami Cevad Beylerin sırasıyla idare ettiğini söylemiştir. Teşkilat-ı Mahsusa'yı dört şubeden oluşan bir yapı olarak arz eder: Rumeli-Trakya, Makedonya, Kafkasya ve Afrika.

Merkez-i Umumi'deki bazı üyeler seferberliğe katılmıştır. Fakat bu yüzden yeni bir teşkilat kurulmamıştır. Seferberliğe katılan üyelerin görevleri ordu ve Teşkilat-ı Mahsusa olmuştur. Atıf Bey böyle bir görev üstlenmemiştir. Görevi Ankara mebusluğudur. Atıf Bey, Teşkilat-ı Mahsusa adına Ankara'da faaliyetlerde bulunan kişinin kendisi olmadığını dile getirmiş, o kişinin daha sonra Ankara'ya vali vekili olarak atandığını beyan etmiştir. Ankara, Yozgat ve Trabzon murahhas-ı mesullerinin bölgelere gittiklerine dair veya yaptığı işler hakkında Atıf Bey'in bilgisi yoktur. Zaten o sırada Merkez-i Umumi üyesi değildir.

Teşkilat-ı Mahsusa hakkında irade-i seniyye yoktur. Mutad bir komisyon olduğu için Harbiye Nezareti teskin etmiştir. Fakat vükelanın bu durumdan haberi vardır.³¹³

Teşkilat-ı Mahsusa hudut işlerine bakmaktaydı. İlk olarak Enver Paşa'nın görevlendirmesiyle, Süleyman Askeri Bey tarafından oluşturuldu. Balkan Savaşı'ndan sonra oluşturulan bu teşkilat, Rusya'yı yıpratmak amacıyla kuruldu. Amaç ihtilal teşkilatları vücuda getirmek, telefonları, telgrafları, depoları tahrip etmek ve ordunun hareketini bozmaktı.

Nuruosmaniye'de Teşkilat-ı Mahsusa'nın paşası vardır. Tasvir-i Efkar Matbaasının karşısındaki 32 numaralı ev, Teşkilat-ı Mahsusa'nın genel merkezi konumundadır. Teşkilat oradan idare edilir ve gerekli olan para Harbiye Nezareti ve Müdafaa-i Milliye Cemiyetlerinden sağlanır.

Bahaeddin Şakir Bey teamüle uygun davranmadığı için Teşkilat-ı Mahsusa ile Merkez-i Umumi'nin bağlantısının olduğunun zannedildiğini, Atıf Bey her defasında tekrar eder. Ancak verdiği çelişkili bilgiler, Merkez-i Umumi ile teşkilatın ilişkisini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu konuda açık ve net olarak bilgi veren telgrafları da kaleme almıştık. Merkezle ilgili bilgi alışverişlerinde katib-i mesullerle değil de direkt olarak katib-i umumi ile muharebe etmeleri Merkez-i Umumi ile teşkilatın ne denli iç içe olduğunu açıklar.³¹⁴

1331-1916 Nisan ayında komisyonu kendilerinin dağıttığını söyleyen Atıf Bey, daha sonra yapılan başkanlıkların fahri olduğunu ve resmi memurların tayin edilmediğini bildirmiştir. Bu konu ile ilgili olarak söylediği son söz ise teşkilat-ı mahsusa birliklerinin bazı vilayetlerde valilerin emrine verildiği söylentisinin yalandan ibaret olduğudur.³¹⁵

³¹³ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

³¹⁴ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 7 Şaban 1337 (8 Mayıs 1919).

³¹⁵ Alemdar, 5 Şaban 1337 (6 Mayıs 1919).

Murahhasların sözünü dinlemeyen valilerin azledilmesi meselesini Atıf Bey’de duymuştur. Binaenaleyh Reşid Paşa, hakkında yapılan kanun gereğince azledilmiştir. Bursa murahhası İbrahim Bey, valilerin işlerine karıştığı için murahhaslıktan atılmıştır.

Meclis-i Umumi müzakeratının rüznamesi daima reis tarafından tertip edilmekteydi. Fakat bazen reisin izniyle bu tertibi bir başkası da yapabiliyordu. Reis-i umumi ilk önce Said Halim Paşa, sonra da Talat Paşa olmuştur.

Meclis-i Umumi, Merkez-i Umumi vasıtasıyla mukarreratı şuaabata tebliğ etmektedir. Merkez-i Umumi’deki üye sayısı son zamanlarda 25 kişidir. Bunlar arasında Merkez-i Umumi üyeleri, heyet-i vükela ve meclis-i mebusandan beş kişi yer alır. Mebuslar, Hüseyin Cahid Bey, Hayri Bey, Halil Bey, Hacı Adil Bey ve 1916-1329’dan önce Hallaçyan Efendi’dir.³¹⁶

Toplantı yeter sayısı da yarıdan bir fazla üyenin katılması ile sağlanmaktadır. Atıf Bey, toplantıda alınan kararların, toplantıda bulunmayan üyelere daha sonra matbu olarak gönderildiğini hatırlamamaktadır.

Vükela, Merkez-i Umumi azası sıfatıyla kongrede yer almaktadır. Ayrıca bir imtiyazları yoktur. Mecliste bir anlaşmazlık zuhur ettiğinde, mebuslar vükela gibi istifa ederdi. Bu, muhalefet arttığı zaman yapılmaktadır.

Merkez-i Umumi murahhasları ayrı ayrı dairelere ayrılmazlar. Vükelayı, Merkez-i Umumi değil, Meclis-i Umumi kontrol eder. Merkez-i Umumi kanun yaptıktan sonra arzusuna mutabık olup olunmadığını tatbik etmektedir. Merkez-i Umumi’nin toplantısı katib-i umuminin daveti üzerine olurdu. Bu bazen haftada bir, bazen de ayda bir yapılırdı.

Kongrede esasları kabul edilmeyen hususlar heyet-i vükela tarafından meclis-i mebusana sevk edilirse, İttihat ve Terakki Fırkası bu hususta oy veremez. Çünkü programda böyle bir şey mevcut değildir.

³¹⁶ Alemdar, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

Merkez-i Umumi'nin Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri ile irtibatının olmadığını söyleyen Atıf Bey, bu cemiyetlerde bulunan kimselerin İttihat ve Terakki efradından olduğunu beyan etmiştir. Merkez-i Umumi'de bunlarla ilgili bir müzakere olmamıştır.

Bakkal, dokumacı, ekmekçi gibi şirketler de Merkez-i Umumiden ayrı olarak teşkilatlanan bağımsız şirketlerdir. Ancak bunların meydana gelmesinde Kemal Bey önemli rol oynamıştır. Fakat bu Kemal Bey'in şahsi işidir. Murahhas sıfatı ile böyle bir girişimde bulunulmamıştır. İki sene önce de bu konu kongrede tetkik edilmiş ve herhangi bir sakıncalı durum görülmemiştir. Merkez-i Umumi'de son iki sene bulunan Atıf Bey, fahiş fiyatları kendilerinin belirlemediğini ve bu konuda fenalık etmediklerini dile getirmiştir.³¹⁷

Merkez-i Umumi ve İstanbul merkezi farklı yapılardır. Kemal Bey İstanbul murahhasıdır. Merkez-i Umumi, Kemal Bey'in şahsi olarak yapmış olduğu işlere yardım etmiştir.

Cemiyetin ne kadar parasının olduğu konusunu bilmeyen Atıf Bey, paranın bazen Merkez-i Umumi'den, bazen Talat Paşa'dan geldiğini, herkesin malvarlığının yüzde biri kadar cemiyete para verdiğini söyler.³¹⁸

Atıf Bey, Bab-ı Ali olayında İstanbul'dadır. Ancak romatizmadan rahatsız olduğu için olaya dahil olmamıştır. Merkez-i Umumi'nin bu tarihte faaliyette olmadığını söylemiştir. Ancak Atıf Bey'in bu konudaki bilgileri eksiktir. Doktor Nazım'ın evrakları aldığını Atıf Bey'de sonradan öğrenmiştir. Ancak aktardığı önemli mesele şudur ki, Doktor Nazım Bey meşrutiyetin ilanından hemen önce kendi evrakını zaten almıştır. Mamafih, Doktor Nazım Bey'in yaptığıнын bugün çok kötü neticeler verdiği görüşünde olan Atıf Bey, o evraklar olsaydı yapılan işlerin, kanuni ve meşru olduğunun anlaşılacağını ifade etmiştir.³¹⁹

³¹⁷ Alemdar, 8 Şaban 1337 (9 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

³¹⁸ Alemdar, 9 Şaban 1337 (10 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

³¹⁹ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

2.3.1.2.6 Rıza Bey'in Muhakemesi

Rıza Bey'in cemiyete ne zaman girdiği bilinmemektedir. Yalnız 1916'da Merkez-i Umumi üyeliğine seçilmiştir. Rıza Bey'in aktardığına göre, Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri ile Merkez-i Umumi'nin irtibatı yoktur. Bakkal, ekmek ve dokumacı şirketleri ile Kemal Bey ilgilenmektedir. Ancak Murahhas sıfatı ile şirketlerin işlerine karışmıyordu. Merkez-i Umumi, halkın zararına bir iş yapmamaktadır. Kongrede, bu mesele etraflıca tedkik ettikten sonra herhangi bir suistimal görmemiştir.

Rıza Bey'in ifadelerinde İttihat ve Terakki Fırkası ile İttihat ve Terakki hükümetinin ayrı kurumlar olduğu üzerinde durmuştur. Merkez-i Umumi'nin vazifesinin doğrudan doğruya seçim işleri olduğunu beyan etmiştir.

Teşkilat-ı Mahsusa'ya Trabzon'da dahil olmuştur. Ancak kendi başvurusu ile değil. Teşkilat, Rıza Bey'i kendisi seçerek görevlendirmiştir. Bu teşkilatı da Enver Paşa vücuda getirmiştir. Masrafları Merkez-i Umumi karşılamaktadır. Bu konu için görevlendirilen Katib-i Mesul Nail Bey'dir. Teşkilat-ı Mahsusa, Rusya ile savaş başladıktan bir buçuk ay sonra adamlarını göndermiştir.³²⁰

Rıza Bey ilerleyen zamanlardaki ifadelerinde bazı konularda, diğer yargılananlara nazaran farklı bilgiler vermektedir.

Teşkilat-ı Mahsusa'nın tek olduğu, iki farklı yapı olmadığı ve bu yapının sırasıyla Hasan İzzet Paşa, Hafız Hakkı Paşa ve Mahmud Kemal Paşa tarafından yönetildiğini söylemiştir. Tek bir Teşkilat-ı Mahsusa vardır ve müstakil olarak Harbiye Nezareti'ne bağlıdır. Bu kurumla muhaberede bulunmak için ordunun şifresinin bulunması gerekmektedir. Ancak Rıza Bey ordunun şifresini bilmediği için, valiler aracılığı ile haberleşmeyi sağlamıştır. Cephede vazifelidir. Sancakta ve vilayette tehcire yardım eden teşkilat, Teşkilat-ı Mahsusa değildir. Bu teşkilatla cephedeki teşkilat karıştırılmaktadır. Tehcir işlerine yardımcı olanlar vilayetdeki en büyük mülki amirin emrindedir. Merkez-i Umumi bu yapıyı kontrol etmemiştir.

³²⁰ Alemdar, 8 Şaban 1337 (9 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919).

Diğerlerinin aksine kendisinin özel bir şifresi vardır. İstanbul’la olan haberleşmesini Trabzon valisi Cemal Azmi Bey sağlamıştır. Teşkilat-ı Mahsusa’nın iaşesini sağlayan da Cemal Azmi Bey’dir.³²¹

İstanbul Heyet-i Merkeziyesi ile Merkez-i Umumi ayrıdır. İstanbul Heyet-i Merkeziye Murahhası Kemal Bey’dir. Bununla birlikte İstanbul ayrıca bir teşkilattır. Murahhaslık vasıtası ile Merkez-i Umumi’ye merbuttur. İstanbul’da ayrı bütçe, ayrı katib-i mesul ve ayrı üyeler vardır. Ferit Bey, Memduh Şevket Bey, Sudi Bey ve daha birkaç kişi (isimlerini zikretmiyor) bu teşkilattadır.

Merkez-i Umumi tehcir işleri ile kesinlikle alakadar olmamıştır. Bahaeddin Şakir Bey’in otomobille tehciri yönettiği hakkında bir bilgisi olmayan Rıza Bey, bu konuyu ordunun bileceğini söylemiş, devamında Bahaeddin Şakir Bey’in şifresinin olmadığını beyan etmiştir.

Savaş dolayısıyla kendilerine atılan suçlamaları kesinlikle reddederek kendilerinin büyük bir fedakarlık yaptıklarını, ellerinde tüfekten başka bir şeyin olmadığı, düşman tarafında ise top ve mitralyöz olduğunu, kahraman olarak anılacaklarına yargılandıklarını söylemiştir.³²²

Rıza Bey, savaştan önce Merkez-i Umumi’nin Said Halim Paşa’nın yalısında toplantı yapıldığı hakkında malumatı olmadığını aktarır. Çünkü bu tarihlerde kendisi Merkez-i Umumi’de üye değildir.

Esnaf teşkilatları hakkındaki kararnamenin içeriğinden haberdar olmayan Rıza Bey, buradan sağlanan paranın miktarını da bilmez. Bununla birlikte dört yüz bin lira gibi bir meblağı da zikreder. Kemal Bey’in bu paralarla fakirlere yemek dağıttığını, bu hizmetten sadece Müslümanların değil, aynı zamanda gayr-i Müslimlerin de faydalandığını beyan eder. Bu konu hakkında Kemal Bey de kongreye izahat verir. Onun da amacı bu para ile Evkaf Nezareti’ne ait bir banka tesis etmektir. Böylelikle

³²¹ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

³²² Alemdar, 9 Şaban 1337 (10 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919).

ticaretten sanayiye para ikraz edilecekti. Efkar para meselesi teşhir edildi ve bu şekilde kongrede Kemal Bey'in izahati üzerine banka kurulması kararı alınmıştır.³²³

Merkez-i Umumi, bir katib-i umumi ve dokuz üyeden oluşmaktadır. Meclis-i Umumi ise her kongrede değişmektedir. 1914'te Meclis-i Umumi üyeleri kırk ya da elli kişi arasındadır. Meclis çoğunluk sağlandıktan sonra toplantılarına başlamaktadır. Merkez-i Umumi'nin telkinlerinden dolayı vali ve mutasarrıfların azledilmesi meselsinde bilgisi olmayan Rıza Bey, Rüştü Paşa'nın kendisinin istifa ettiğini, istifa işinde de mecbur edilip edilmediğini bilmemektedir. Meclis-i Umumi'de muntazam olarak toplanılmamaktadır. Son yıllarda toplantılar 10 günde bire düşer. Fakat bu da düzenli olarak yapılmaz. Fevkalade bir durum ortaya çıktığında reisin daveti ile de toplantı yapılabilir.³²⁴

2.3.1.2.7 Musa Kazım Efendi'nin Muhakemesi

Divan-ı Harb-i Örfi, 3 Haziran 1919 tarihindeki oturumundan itibaren eski Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'yivicahen yargılamaya başlamıştır. Mahkeme başkanı, Ferik MustafaNazım Paşa'dır. Üyeler ise Mirliya Zeki ve Mustafa Paşalar ile Miralay Receb Ferdi Bey ve Aza MülazımıMirliya Emin Paşa'dır.

Kendisinin cemiyete meşrutiyetin ilanından sonra katıldığını ve cemiyetin ilmiye şubesinde Manastırlı İsmail Hoca ve Mustafa Asım Efendi gibi kişilerle vazifede bulunduğunu belirterek, burada meşrutiyetin faydalarından ve şer-i şerife (islam şeriatına) uygunluğundanbahsedip memleketin ilerlemesinin ancak meşrutiyetin tatbiki ile olacağını düşündükleri için bu konuda telkinlerde bulunduklarını söylemiştir.

Musa Kazım Efendi'nin siyasi fırkalarla ilgili farklı görüşü de dikkatimiziçekmektedir. Kendisi fırkaların aleyhinde olduğunu ve İslam'da fırkanın olmayacağı tezini savunurken, "İslam bir fırkadır. Çünkü Kuran-ı Kerim, Müslümanların kardeş olduğunu beyan ediyor. Fırkalardan ise husumet doğar, bu nedenle fırka olmaz, diyeben çok bağırdım. Sonra bana, bir yerde meşrutiyet oldu mu

³²³ Alemdar, 12 Şaban 1337 (13 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 20 Şaban 1337 (21 Mayıs 1919).

³²⁴ Alemdar, 14 Şaban 1337 (15 Mayıs 1919), Takvim-i Vekayi, 24 Şaban 1337 (25 Mayıs 1919).

mutlaka firkalar olacaktırdediler. Ben de böyle meşrutiyete aklım ermedi ve ermiyor, dedim ve ondan sonradoğrusu o kadar çalışmadım” diyerek açıklamada bulunmuştur.

Meclis-i Umumi’de ekseriyetle alınan bir karara tüm üyelerinuyma zorunluluğu olmadığını söyleyen Musa Kazım Efendi, eğer verilen karar üyenin kendi fikrine muhalif ise o üyenin istifa edip meclise bir daha gitmeyebileceğini söylemiştir.

Eski sadrazam Said Halim Paşa’nın Merkez-i Umumi üyeleriyle Meclis-i Vükela üyelerini yalısına davet ederek, savaşın zararlarından bahsedip savaşta tarafsız kalmanın Osmanlı İmparatorluğu için daha iyi olacağını söylemesine karşın, Merkez-i Umumi üyelerini tüm çabalarına rağmen ikna edemeyince savaşı kabule mecbur kaldığını söylemesi, Musa Kazım Efendi’ye göre saçmalaktır.

Ayan Meclisi’ndeki toplantıda şer’i mahkemelerin (mehakim-i şer’iyyenin) Adliye Nezareti’ne nakli meselesinde Musa Kazım Efendi, bu konunun içinde büyük bir dert olduğunu, hatta Hayri Efendi’ye de şer’i mahkemelerin Adliye’ye nakli meselesinin teklif edildiğini ve Hayri Efendi’nin bunu kabul etmediği için istifasını duyduğunu söylemiştir. Musa Kazım Efendi, eğer bu teklifi kendisine de sunarlarsa kesinlikle kabul etmeyeceğini söylemesine karşın aradan dört ay geçtikten sonra aynı teklifi kendisine getirdiklerini ve buna tamamen karşı olduğunu dile getirmiştir.³²⁵

Yargılama sırasında Musa Kazım Efendi, İttihat ve Terakki’nin idaresi ve tehcirile ilgili görüşlerini de söylemiştir. İttihat ve Terakki’nin memlekete hizmet ettiğini düşünmektedir. Bazı konularda birtakım şeyler duyduğunu söylemiştir. Ama yapılanların tümü değerlendirildiğinde, İttihat ve Terakki’nin hizmetlerinin ağır bastığını söylemiştir. Tehcir meselesinde bazı Müslüman kıtallerin gayr-ı resmi işler yaptığı, ancak Ermenilerinde hem orduyu iki ateş arasından bıraktığı hemde bazı katliamlar yaptıklarını söylemiştir.

³²⁵ Alemdar, 5 Ramazan 1337 (4 Haziran 1919) .

Ayrıca Musa Kazım Efendi, İttihat ve Terakki'ye isnat edilen tehcir ve ihtikarsuçlarına kesinlikle ihtimal vermediğini söyleyerek, tüm bu olayların 1. Dünya Savaşı'nın doğal ve zorunlu bir sonucu olduğuna temas etmiştir. Şeyhülislamlık makamının bu gibi işlerle ilgisinin olmadığını da belirtmiştir.³²⁶

Musa Kazım Efendi, 1916 yılındaki İttihat ve Terakki Kongresi'nde bulunmadığını ve iâşe işlerinden de anlamadığını söylemiştir. Şirket ve iâşemeselelerini Kemal Bey'in kendisinin yaptığını vebunu, Kemal Bey'in şeyhülislamlık makamına müracaat ederek yapmadığını belirterek, vakıfnameyi ne düzenlediğini ve ne de düzenlettirdiğini, hatta hiç görmediğini vurgulamıştır.³²⁷

Musa Kazım Efendi'ye göre İttihat ve Terakki, hürriyete susamış insanların umudu olarak ortaya çıkmış siyasi bir cemiyettir. Adalet ve eşitlik vaat ederek milletikurtarmak istemiştir. Bu nedenle milletin büyük bir kısmı İttihat ve Terakki'ye üye olmuş ya da sempati duymuştur. Bu kadar çok üyesi bulunan bir cemiyette kötülük yapan insanların olması da doğaldır. Ancak her insanın kötülüğü kendisine aittir. Ayrıca İttihat ve Terakki'nin ülkenin içinde bulunduğu savaşlar nedeniyle tam olarak uygulanamadığı bir programı vardır.

Mahkeme heyeti, 5 Temmuz 1919 tarihinde Musa Kazım Efendi hakkında kararını vermiştir. Buna göre; Musa Kazım Efendi'nin aslen olmasa bile söz konusu cinayetlerde ikinci derecede suçlu (fer'an zi-medhal) olduğubelirtilerek, Mülkiye Ceza Kanunu'nun 45. maddesinin 2. fıkrası ve 55. maddesinin son fıkrasına göre on beş sene kürek cezasına çarptırılmıştır. Mahkeme heyetinin, Musa Kazım Efendi ile ilgili almış olduğu karar, padişah iradesiyle 13 Temmuz 1919 tarihinde "nefy-i muvakkat" (geçici sürgün) cezasına çevrilmiştir.³²⁸

2.3.1.2.8. Haşim Bey'in İfadelerinde Merkez-i Umumi

³²⁶ Alemdar, 14 Ramazan 1337 (13 Haziran 1919) .

³²⁷ Alemdar, 11 Ramazan 1337 (10 Haziran 1919) .

³²⁸ Alemdar, 26 Ramazan 1337 (25 Haziran 1919) .

Divan-ı Harb-i Örfi 3 Haziran 1919 tarihindeki oturumundan itibaren eski Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı HüseyinHaşim Bey'in vicahen yargılamalarına başlamıştır.

Hüseyin Haşim Bey tehcir meselesindeki sorulara cevaben kendisinin kıtalın ne şekilde ve kimler tarafından yapıldığını bilmediğini, doğu vilayetlerinden gelen Müslüman arkadaşlarından bu kıtale Ermenilerinsebebiyet verdiğini kendisine söylediklerini; ancak, bunun aksini iddia edenlerin deolduğunu belirterek, o sıralarda ne Merkez-i Umumi ve ne de Meclis-i Umumi ilemünasebetinin olmadığını ve Divan-ı Muhasebat İkinci Başkanlığı görevini ifa ettiğinisöylemiştir.³²⁹

Bakkal, dokumacı ve ekmekçi şirketleri ile Merkez-i Umumi'nin ilişkisi hakkında Haşim Bey, isteğinin dışında Posta ve Telgraf Nezareti'ne getirildiğini söyleyerek söze başladıktan sonra, kabineyegirdikten sonra özellikle bu iş meselesiyle meşgul olduğunu ve bir işe Nezareti'ninkurulmasını istediğini belirtmiştir. İşde yapılan fenalık ve ihtikardan bir veya ikikişinin veyahut iki-üç şirketin sorumlu olmadığını, alınan tedbirlerin yetersizliğindendolayı bu durumdan birtakım kişilerin istifade ettiğini söylemiştir. Ayrıca ihtikarınönlenmesinin ancak bütün iş işlemlerinin tek bir merkezden yürütülmesi ile mümkünolacağını ifade etmiştir.³³⁰

2.3.1.2.9Merkez-i Umumi'nin Gücü

İttihat ve Terakki'nin cemiyet olarak faaliyet gösterdiği zamanlarda da, siyasi bir partiye dönüşmesinden sonra da hiçbir zaman gücünü kaybetmemiştir. Merkez-i Umumi, deyim yerindeyse İttihat ve Terakki'nin kalbi ve beyni rolünü üstlenmiştir. İttihat ve Terakki içerisindeki her teşkilat, Merkez-i Umumi'ye merbut olarak faaliyet göstermiştir. Yalnız şurası unutulmamalıdır ki, bu güç İttihat ve Terakki'nin kendi iç dinamikleri için geçerlidir. Merkez-i Umumi'nin Osmanlı Devleti yönetimindeki gücü her zaman bu meyanda olmamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Merkez-i Umumi, devlet yönetimi hemen eline almamış, eski düzenin önemli şahsiyetlerini kendi politikalarına çekmek suretiyle, yönetime yavaş yavaş ısınmaya başlamıştır.

³²⁹ Alemdar, 5 Razaman 1337 (4 Haziran 1919).

³³⁰ Alemdar, 11 Ramazan 1337 (10 Haziran 1919).

1908-1913 yılları arasında Merkez-i Umumi, devlet yönetiminde etkin bir şekilde rol alamamıştır. Bunun dahili sebepleri yanında, harici sebepleri de vardır. 31 Mart Vak'asında Mahmut Şevket Paşa'nın Merkez-i Umumi'den daha güçlü bir durumda olması, yüzyıllardır süregelen Osmanlı bürokrasisinin sağlam temeller üzerinde oturması, en nihai olarak da Halaskar Zabitan olayının yaşanması dahili nedenler arasında yer alır. Trablusgarp ve Balkan Savaşları da bu durumun harici boyutunu meydana getirmiştir. Bu dönemdeki çalkantılı siyasi yapı, Merkez-i Umumi'nin sağlam temeller üzerinde yükselmesine mani olmuştur. Ta ki Bab- Ali baskını olayına kadar. Bu olaydan sonra, Merkez-i Umumi, kendisini fesh ettiği 1918 yılı ortalarına kadar, Osmanlı Devleti yönetiminde en etkin şekilde rol oynamıştır.

Merkez-i Umumi iktidarı ele aldıktan sonra, zaman ilerledikçe daha güçlü bir konuma gelmiştir. Bunu söylememizin temel nedeni de, Merkez-i Umumi üyelerinin zaman ilerledikçe nazır olarak görev almasıdır. Sait Halim Paşa ve Talat Paşa'nın sadrazamlık koltuğuna oturmasıyla birlikte de Merkez-i Umumi, ülke yönetimindeki söz sahibi olan tek kurum haline gelmiştir.

Her iki sadrazam dönemindeki irade-i seniyyeler ve kanunnameler, Merkez-i Umumi'nin gücünü bizlere açıkça göstermektedir. Sait Halim Paşa ve Talat Paşa'nın sadrazamlık yaptığı dönemlerden birer örnek vermenin bu konu hakkında faydalı olacağı kanaatindeyiz.

“ İrade-i Seniyye Suretidir

Şehr-i hal-i ruminin 17. Çarşamba gününden itibaren hükümet-i seniyyemiz ile Romanya hükümeti arasında hal-i harp ilanı tensib olunmuştur. Bu irade-i seniyyenin icrasına heyet-i vükela memurdur.

Zilkade 334

17 Ağustos 332

Mehmed Reşad

Sadrazam Mehmed Said

Şuray-ı Devlet Reisi ve Posta ve Telefon ve Telgraf Nazır Vekili Ahmed Şükrü

Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazır Vekili Enver

Şeyhülislam Musa Kazım

Dahiliye Nazırı ve Maliye Nazır Vekili Talat

Hariciye Nazırı ve Adliye Nazır Vekili Halil

Ticaret ve Ziraat Nazırı Ahmed Nesimi

Nafia Nazırı Abbas”³³¹

Merkez-i Umumi'nin gücünü gösteren diğer örnek de bir nizamname suretidir.

“ *Jandarma hesap memurlarının suret-i kabul ve istihdam ve terfilerine mütedair 3 Safer 1333 tarihli nizamnamenin 11. maddesine muadil mevad-ı nizamiye.*

Mehmed Vahdeddin

1-) *Jandarma hesap memurlarının suret-i kabul ve istihdam ve terfilerine dair 3 Safer 1333 ve 8 Kanunuevvel 1330 tarihli nizamnamenin on birinci maddesi bervechi ati tadil edilmiştir.*

Bölük katipliğinde müstahdem olan ve iş bu vazifede liyakat gösteren ve secel-i ahvali mükamil bulunanlar jandarma zabıt mektebinin hesap memurlarına mahsus kısmının bir dairesine iştirak edebilirler. Bölük katipliğindeki müddet-i hidameti iki seneye baliğ olan ve hesap memurlarına mahsus devre-i tedrisiyeye iştirak edip muvaffakitle imtihan vermiş bulunan ve hidematında ehliyet gösterenler sırasıyla katip muavinliğinde vuku bulunacak münhilata terfian tayin olunurlar.

2-) *İş bu nizamname tarihi neşrinin ferdasından mütebbirdir.*

3-) *İş bu nizamnamenin icray-ı ahkamına dahiliye nazırı memurdur.*

İş bu nizamname layihasının mevku-u mer'iyeti vezini ve nizamat-ı devletle ilavesini irade eyledim.”

25 Zilkade 1336 2 Eylül 1334

Sadrizam ve Maliye Nazır Vekili Mehmed Talat

Dahiliye Nazırı ve Sıhhiye Nazır Vekili İsmail

Harbiye Nazırı ve Bahriye Nazır Vekili Enver

Şeyhülislam ve Evkaf-ı Hümayün Nazır Vekili Musa Kazım

Maarif Nazırı Nazım

Nafia Nazırı Ali Münif

³³¹ Takvim-i Vekayi, 3 Zilkade 1334 (1 Eylül 1916).

Adliye Nazırı ve Şuray-ı Devlet Reisi Halil

Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi

İaşe Nazırı Kemal Bey

Posta ve Telgraf ve Telefon Nazırı Hüseyin Haşim

*Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şeref*³³²

Belgeler incelendiğinde hemen göze çarpmaktadır ki, Merkez-i Umumi üyesi olan bir çok kişi, nazırlık makamındadır. Belgelerde adı geçmeyen ancak vekillik yoluyla temsil edilen Merkez-i Umumi üyeleri de vardır. Bunların en önemlileri Bahriye Nazır Cemal Paşa ve Maliye Nazırı Cavid Bey'dir. Merkez-i Umumi üyesi olmayıp nazırlık makamında olan kişiler de, İttihat ve Terakki politikalarına karşı olmayan, İttihat ve Terakki'ye üye olup Merkez-i Umumi'de görev almayan kişilerdir. Bunlardan göze çarpan en önemlileri Ali Münif Bey, Ahmet Şükrü Bey ve Hüseyin Haşim Bey'dir.

İttihat ve Terakki'nin Osmanlı Devleti'nde hükümetteki görev süresi uzadıkça, Merkez-i Umumi'nin etkinliği de nispeten artmıştır. İttihat ve Terakki'nin çekirdek kadrosu olarak saydığımız isimlerin sayısı nazırlıklar nezdinde giderek artmıştır. Bunun örneği de Doktor Nazım, İsmail Canbolat ve Kara Kemal Bey'in 1917 yılından sonra nazırlık makamlarına geçmesi gösterilebilir. Özellikle Doktor Nazım İttihat ve Terakki'de, Kara Kemal Bey'de hem İttihat ve Terakki'de hem de Osmanlı Devleti'nin kaderinin belirlenmesinde oldukça etkilidir.

³³² Takvim-i Vekayi, 29 Zilkade 1336 (5 Eylül 1918).

SONUÇ

İttihat ve Terakki, Devlet-i Aliyye'nin fiilen olmasa bile, res'en çökmeye başladığı olağanüstü bir dönemde, olağanüstü şartlar altında doğmuştur. Cemiyet JönTürkler'in etkisi altında vücut bulmuş, hürriyet, meşrutiyet, seçim ve kamuoyu gibi kavramlardan filizlenmiş, tüm Osmanlı topraklarını bir bütün olarak idrak etmiş ve politikalarını buna göre tayin etmiştir. Kurulduğunda tüm yabancı ve gayr-i müslim tebayı kucaklamıştır. Ancak ne yazık ki, devrin siyasi olayları, böyle bütün bir yapının hayat sürmesine imkan veremezdi ve vermedi de.

Siyasi hayatına liberal politikalar ile başlayan İttihat ve Terakki, Makedonya'daki olaylar ve Selanik'teki Hürriyet Cemiyeti ile birleştikten sonra bu politikalardan vazgeçmiş ve milliyetçilik politikaları geliştirmeye başlamıştır. Bu düşüncenin Osmanlı Devleti'nde yer tutmasını, azınlıkların ve gayr-i müslim tebaanın yapmış olduğu faaliyetlerin neticesi olarak görmek gerekir. Ermeni, Rum, Arnavutluk Olayları, Arap coğrafyasındaki kavmiyetçilik ve dış güçlerin kışkırtmaları, Devlet-i Aliyye'nin kaderini elinde tutan cemiyetin fikri kanadını temsil eden aydınların, milliyetçilik politikaları geliştirmesi ile sonuçlanmıştır.

İttihat ve Terakki'yi iktidara getiren, JönTürk hareketi değil, Selanik ve Manastır gibi şehirlerin yetiştirdiği, yüreklerinde vatan sevdası dışında bir niyet olmayan bir grup genç subay, sivil memur ve cemiyetin ideoloji kısmını temsil eden entelektüeller olmuştur. JönTürkler, neşriyatçı bir yol izlemiş, yaptıkları muhalefet sadece bu safhada kalmıştır. Onlarda olmayan cesaret Makedonya'daki komitacı grupta ise fazlası ile vardı. Nitekim 1908 Meşruriyete sonrasında yaşanan olaylar, İttihat ve Terakki'nin iktidara gelişi, bu komitacı grup sayesinde olmuştur.

İttihat ve Terakki kurulduğu günden kendisini fesh ettiği son güne kadar, belli bir nizam belli bir program dahilinde hareket etmiştir. Bu düzeni sağlayan da cemiyetin Merkez-i Umumisi, bugünkü adı ile zikredecek olursak genel merkezi olmuştur. Merkez-i Umumi, hem cemiyetten hemde meclisten üstün bir durum almıştır. Kendisi ilk vakitlerde direk yönetimi ele almak yerine, eski düzenin insanları ile devam etmeye

çalışmış, iktidara geçeceği zamanı beklemiştir. Yalnız bu bekleyiş kendi isteği doğrultusunda olmuş, bir nevi eğitim aşaması yaşamıştır. İttihat ve Terakki, yapmış olduğu hemen her işin, demokratik bir düzen içerisinde olmasına daima özen göstermiştir. Evet içerisinde birtakım kişiler sivrilerek önemli pozisyonlara gelmiş ve biraz daha fazla söz sahibi olmuşlardır. Talat-Enver-Cemal üçlüsü buna en açık örnektir. Ancak cemiyette sadece bu üç kişinin sözünün geçtiğini söylemek haksızlık olur. Çünkü hem bu üçlüye hem de İttihat ve Terakki'ye muhalefet daima vardır ve canlıdır.

Merkez-i Umumi, cemiyetin yürütme, yargı ve karar alma organı olarak hareket etmiştir. Cemiyet içerisinde yer alan tüm önemli şahsiyetler, Merkez-i Umumi'de belli aralıklarla çalışmış böylece cemiyetin birkaç kişinin tekelinde olmasının önüne geçilmiştir.

Hem cemiyetin hemde partinin (cemiyet kendisini ilerleyen zamanlarda siyasi bir parti olarak addetmiştir) teşkilat, maliye, yönetim, görev yetki ve sorumluluklarını Merkez-i Umumi belirlemiştir. Bu noktalardan baktığımız vakit, Merkez-i Umumi cemiyetin kalbi ve beyni vazifesini üstlenmiştir.

Cemiyet adına çok önemli bir yer teşkil ettiği içindir ki, İttihat ve Terakki Merkez-i Umumisi, cemiyetin toplamış olduğu kongrelerden sonra alınan kararlar, cemiyet nizamnamelerinde daima ayrı bir yere sahip olmuştur.

Açık ve net şekilde söylenecek olursa; Merkez-i Umumi, İttihat ve Terakki'nin ideolojik dimağı ve aksiyoner hareketin karargahı olmuştur. Cemiyet ve partinin ideolojisine yön verenler aynı zamanda aksiyonerleri de idarelerine bulundurmuşlardır. İdeolojik kanatta yer alan Talat Paşa, Ziya Gökalp, Doktor Nazım ve Bahaeddin Şakir gibi isimlerin aldığı kararların uygulayıcıları, Enver ve Cemal Paşa gibi isimler olmuştur. Yalnız şurası da bir gerçektir ki, Enver Paşa'nın savaş sırasındaki güzideliği, bir zaman sonra kendisini İttihat ve Terakki'nin bir numarası olmasını sağlamış, ideoloji ve aksiyonlara yön verir bir hale gelmesini mümkün kılmıştır.

Divan-ı Harp ve Meclis-i Mebusan Beşinci Şube yargılamaları ele alındığında ortaya iki farklı yapı çıkmıştır. Divan-ı Harp'te yargılananlar hemen hemen her konuda ağız birliği yapmışlar ve kimseyi zan altında bırakmak istememişlerdir. Bir çok defa Enver, Talat ve Cemal Paşa gibi isimleri zikrederken “ hazret, paşa ” gibi ünvanlar kullanmışlar, bu yüzden de birçok defa mahkeme tarafından uyarılmışlardır. Fakat Beşinci Şube yargılamalarında böyle bir durum söz konusu olmamıştır. Önemli sayılabilecek birçok konuda hiçbir ifade birliği olmamıştır. Birkaç kişi tüm olanların sorumlusu olarak deklare edilerek, yargılamaya tabi tutulanlar kendilerini kurtarmak hevesine kapılmışlardır.

İttihat ve Terakki, belki de Türk tarihinin en zor şartlarında göreve gelmiştir. Bir ölüm kalım savaşına girmiş, başarılı olamamış, hatta koskoca Devlet-i Aliyye O'nun kollarında can vermiştir. Lakin Cumhuriyet de O'nun kollarında doğmuştur.

EKLER

Ek_1 Merkez-i Umumi'nin Mührü ve Arması

İttihat ve Terakki'nin Arması

Ek_2

Merkez-i Umumi'nin Bugünkü Durumu

Not: Merkez-i Umumi binası Cağaloğlu'nda yıkım tarihini beklemektedir.

Ek_5

5. Şube Yargılamalarından Bir Örnek

نومرو ۵۲۱

اجتماع
۵

۱۳۳۴

دوره انتخابیه
۳

سمید حلیم

و

محمد طلعت

باشار قابینه لرینک دیوان عالییه سوفلری حقنده (دیوانیه) مبعوثی فؤاد بك مرحوم
طرفندن ویریلن تقریر اوزرینه برای تحقیقات قرعه اصابت ایدن

بشنجی شعبه

طرفندن اجرا اولونان تحقیقات و ضبط ایدیلن افاداتی محتویدر .

استانبول

مجلس معونان مطبعه سی

۱۳۳۴

Ek_6

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Nizamname-i Umumisi (1908)

Cemiyet'in maksad ve mesleği

Madde 1-) Meşrutiyet-i idarenin tesisine ve cins-ü mezahib ayırmaksızın bütün Osmanlıların bir ittihad-ı tamme dahilinde istikmal-i refahıyla nail-i hürriyet olmalarına çalışmış olan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti bundan böyle dahi bu maksad-ı mukaddesenin ve maddi ve manevi terakkiyat-ı medeniyenin temini uğrunda müttehiden çalışmayı esas maksad ve meslek ittihaz eder. Menafi-i kavmiyelerini daima müşterek görmekle mükellef olan bütün Osmanlılar arasında cins-ü mezahib daiyesiyle tefrika vücuda getirmeğe sa'i bulunanların husul-ü amalane mani olmak dahi Cemiyet'in cümle-i vezaifindendir. Zat-ı hazret-i padişahi Kanun-ı Esasi'nin muhafazasına yemin etmiş olduklarından usul-ü meşruiyete riayetleri baki kaldıkça hayat ve hukuk-u hümayunları Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nce her türlü taarruzdan masundur.

Teşkilat

Madde 2-) İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir merkez- i umumisi ile vilayet ve evliye merkezinde ve birden ziyade kulübü olan kaza ve nahiye merkezlerinde birer heyet-i merkeziyesi ve her yerde kulüp heyet-i idareleri vardır.

Madde 5-) Nevahi heyet-i merkeziyeleri kazalara, kaza heyet-i merkeziyeleri livalara, liva heyet-i merkeziyeleri vilayetlere, vilayet heyet-i merkeziyeleri de merkez-i umumiye tabidir.

Madde 6-) Bir heyet-i merkeziye ancak tabi bulunduğu mafevk heyet-i merkeziyesiyle muhabere edebilip onun mafevkine tecavüz edemeyeceği gibi, merkez-i umumi de vilayet heyet-i merkeziyeleriyle muhabere edebilip dahil-i vilayattaki diğer heyet-i merkeziyelerle doğrudan doğruya muhabere etmez. Ancak ahval-i müstacele ve fevkalade zuhurunda merakiz yekdiğeriyle doğrudan doğruya muhabere edebilir. Şu kadar ki esbab-ı muhabere arada vesatet etmesi lazım gelen mercie bildirilir.

Madde 7-) Birden ziyade kulübü olmayan kaza ve nahiye merkezlerinde ayrıca bir heyet-i merkeziye teşkiline lüzum olmayıp bu vazife kulüp heyet-i idarelerince ifa edilir.

Merkez-i umuminin suret-i teşekkülü

Madde 8-) Merkez-i umumi bir sene müddetle ifa-yı vazife etmek üzere dokuz azadan mürekkep olup bunlar her sene içtimai mutad olan umumi kongre tarafından intihap edilir.

Madde 9-) Sene içinde merkez-i umumi azasından biri vefat edecek veyahud mazeret-i meşrua hasebiyle azalıktan çekilecek olur ise yerine kongrede en ziyade rey kazanmış olanlar sıra ile intihap edilerek merkez-i umumi heyeti ikmal edilecektir. İşbu aza-yı sefelenin bakiye-i müddeti ikmal edilecektir ve şayed merkez-i umumi azasının bu suretle ikmalî mümkün olamaz ve intihap listesinde kimse kalmamış ise kongreye verilmiş olan pusulada esamisi muharrer zevattan cem'i merkez-i umumi azasının sülûsan ekseriyet-i arasıyla intihap edilerek heyet ikmal edilecektir.

Madde 10-) Merkez-i umumi azasının intihabı hususunda kongrenin vazifesini teshil için vilayetlerden kongreye gelecek olan mebuslar birer esami listesi getireceklerdir. İşbu esami merkez-i umumide aza olmağa iktidarı ve hal ü vakti müsait olan ve vilayet heyet-i merkeziyesi tarafından intihap edilen zevattan ibaret olacak ve aynı şerait ve meziyyatı haiz zevat bulunacak olur ise heyet-i merkeziyelerde bulunmuş olanlar ile Cemiyet'e duhûlü itibariyle en ziyade kıdemi bulunanlar tercihen esami listesine idhal edileceklerdir. Eski merkez-i umumiazasının esamisini havi liste ile vilayetlerden gelen listelerden bi't-tefrik rey-i haf'i ile ve ekseriyet-i ara ile yeni merkez-i umumiazası intihab olunacaktır. Vilayet heyet-i merkeziyelerinin listesi nihayet üç ismi havi olmalıdır.

Madde 11-) Bu suretle intihap ve tayin olunan merkez-i umumiaza-yı cedidesi ancak kongre ikmal-i vazife ile dağıldıktan sonra vazifelerini ifaya başlayacaktır.

Madde 12-) Merkez-i umumiye aza olacakların Türkçe tekellüm ve kitabet eylemeleri şarttır.

Madde 13-) Merkez-i umuminin her içtimasında müzakerata şüru olunmazdan akdem ekseriyet-i ara ve rey-i haf'i ile bir reis intihap olunacaktır.

Madde 14-) Reisin vazifesi içtima zamanlarında merkez-i umumi müzakeratını idare etmektir.

Madde 15-) Merkez-i umumiazasından üç zat tefrik olunarak muhtac-ı müzakere olmayan mesele müteallik muhabere ve havalatı mesuliyeti kendilerine ait olmak ve bu baktaki icraatı ilk içtimada merkez-i umumiye bildirmek şartıyla ifa etmek üzere bir

heyet-i muvazzafa (Büro Heyeti) teşkil olunacaktır. Kongrece merkez-i umumiazasının esna-yı intihabında bu cihet nazar-ı itibara alınacaktır.

Madde 16-) Merkez-i umuminin mührünü (Büro Heyeti) muhafaza eder.

Madde 17-) Reisin hiçbir sıfat-ı resmiye-i hariciyesi yoktur. Muharreratı reis namıyla imza edemeyecektir.

Madde 18-) Mührün imza ile teyidine mecburiyet hasıl olan hususatta merkez-i umumi tarafından verilecek karara göre heyetten biri imza edecektir.

Madde 19-) Merkez-i umumi haftada la-akall üç gün içtima edecektir. Fevkalade içtima zamanlarının tayini ve azanın muntazaman ifa-yı vazifeye davet olunması Büro Heyeti'nin vezaifi cümlesindendir. Büro Heyeti fevkalade içtimaattan bir gün evvel merkez-i umuminin bi'l-cümle azasına zaman ve mekan-ı içtimai bildirmeğe mecburdur.

Madde 20-) Merkez-i umumi reisi dahil olduğu halde yedi kişiden noksan olarak ittihaz-ı karar edemeyecektir. Mukarrerat mevcudun ekseriyet-i alasıyla ittihaz olunur.

Madde 22-) Merkez-i umumiazası harice ve efrad-ı Cemiyet'e karşı sıfatlarını ketm ve ihfaya mecburdurlar. Zaman ve mekan-ı içtimai hariçten hiç kimsenin bilmemesine dikkat olunacaktır. Binaenaleyh merkez-i umumi münasebat-ı lazımesini idare ve temin için iki rehber istihdam edebilecektir. Ve bu rehberler ketm ve ihfa hususunu teminen tekrar tahlif olunacaklardır.

Madde 23-) Merkez-i umumiazasından mazeret-i makbûlesi olmaksızın bir ayda üç içtimada bulunmayanlara müstafi nazarıyla bakılıp yerine onuncu maddede muharrer usûle tevfikân diğer biri intihap olunur.

Merkez i umuminin vezaifi

Madde 24-) Merkez i umumi birinci maddede beyan olunan esas ve maksadı istihsal ve temin etmekle beraber bi'l umum vilayat merakizi beynindeki irtibat ve münasebatı tanzim ve işbu merkezlerin muamelat-ı umumiyesini teftiş ve efradın müteahhit olduğu mebalighin miktarını takdir ve lede'l-hace tezyid veya tenkis ve her sene varidat ve mesarifi mübeyyin bir muvazene-i umumiye tanzim ve kongreye tasdik ettirmek, ve'l-hasıl şahs-ı manevi-i Cemiyet'in muamelat-ı umumiyesine ve kaffe-i umurun hüsn-i temşiyet ve intizamı keyfiyeti(ni) temin esbabına tevessül eylemekle mükelleftir.

Madde 25-) İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup olmayan dahili ve harici fırak-ı muhtelif-i siyasiye ile müzakere etmek ve ittihaz ı karar eylemek hususatı merkez-i umumiye aittir.

Madde 26-) Merkez-i umumi sene-i atıye için Cemiyet'in tanzim edeceği siyasi programı kongreye tasdik ettirecek ve tasdik ettirmeksizin neşr ve ilan edemeyecektir.

Merkez-i umuminin heyet-i tahririyesi

Madde 27-) Merkez-i umuminin umur-ı tahririyesi Büro Heyeti tarafından icra edilecektir. Bu heyet haricinde katip istihdamına mecburiyet görüldüğü takdirde merkez-i umumi heyetinin ekseriyetle vereceği karar üzerine efrad-ı Cemiyet'ten olmak şartıyla lüzumu miktarda maaşlı katip tayini caizdir. Gerek katibin intihabı ve gerek maaşının tayin-i miktarı merkez-i umumiye aittir.

Madde 28-) Merkez-i umumiazasından hariç olarak intihap edilen katip müzakeratta hazır bulunmayacaktır.

Madde 29-) Heyet-i tahririyenin vazifesi mukarreratı kayd ve bi'l-cümle evrak ve defatiri hıfz ve merkez-i umumi muhaberatını icra ve verilen selahiyet dairesinde umur-ı adiyeyi tedvir ve ifa eylemekten ibarettir.

Merkez-i umuminin heyet-i maliyesi

Madde 30-) Merkez i umuminin heyet-i maliyesi mahluf efraddan maaşlı bir muhasip ile bir veznedardan ibaret olacaktır. Heyet-i maliye merkez-i umuminin kararı olmadıkça hiçbir akçe sarf edemeyecektir.

Madde 31-) Merkez-i umumiazasından tensip edilecek zevattan mürekkep bir komisyon marifetiyle gayr-i muayyen zamanlarda la-akall senede iki defa hesabat kontrol edilecektir.

Madde 32-) Katip ve muhasip ve veznedarın intihap ve tayinleri ve maaşların takdiri merkez-i umumiye aittir.

Merkez-i umuminin heyet-i teftişiyesi

Madde 33-) Merkez-i umumi icap ve ihtiyaca göre lüzumu kadar müfettiş istihdam edebilir.

Madde 34-) Esna-yı teftişte müfettişlerin mesarif-i rahiyye ve zaruriyeleri merkez-i umumi veznesinden tesviye olunacaktır.

Madde 35-) Müfettişlerin vezaifi merkez-i umumi kararıyla tayin olunur.

Madde 36-) Müfettişler heyet-i merkezi yerlerin gerek tadil, gerek külliye tebdiline lüzum görürse keyfiyeti esbab-ı mucibesıyla merkez-i umumiye bildirerek merkez-i umumice müttefikan verilecek karar üzerine tadil ve tebdil muamelesi icra olunacaktır. Müfettişler bi'l-cümle merakizi teftiş edebilirler.

Merkez-i umumi ile heyet-i merkeziyelerin varidatı

Madde 37-) Gerek hibe tarikiyle ve gerek işıra suretiyle Cemiyet'in uhdesine geçecek olan emval-i gayrimenkulenin tasarruf ve idaresi, bedelat-ı icarın ahz ü kabzı selahiyeti merkez-i umumiye aittir. Ancak bunların bulunduğu mahaller merkezlerine merkez-i umumiden verilecek vekalet mucibince talibine icarı ve kiralının tahsili gibi muamelat merkezler tarafından icra edilerek tahsil olunan mebalîğ merkez-i umumiye gönderilecektir. Bundan maada her heyet-i merkeziye mafevk merkeze varidatının rub'unu üç ayda bir gönderecektir.

Madde 38-) İradı ihtiyacat-ı hakika-i mahalliye kifayet edemeyecek kadar cüz'i olan merakizin ihtiyacatını tesviye etmek üzere mikdar-ı kafi mebalîğ irsalini merkez-i umumi deruhte edecektir.

Vilayattaki heyet-i merkeziyelerin teşkilatı

Madde 39-) Vilayet heyet-i merkeziyeleri bir sene müddetle ifa-yı vazife etmek üzere yedi azadan mürekkep olup bunlar her sene içtimai mutad vilayat kongreleri tarafından rey-i hafi ve ekseriyetle intihap olunur.

Madde 40-) Sene içinde vilayet heyet-i merkeziyeleri azasından biri vefat edecek veya mazeret-i meşrua hasebiyle azalıktan çekilecek olursa yerine kongrede en ziyade rey kazanmış olanlar sıra ile intihap edilerek heyet ikmal edilecektir. Bu aza selefinin bakiye-i müddetini ikmal eyleyecektir.

Madde 41-) Vilayet heyet-i merkeziyeleri azasının intihabı hususunda kongrenin vazifesini teshil için heyet-i merkeziyelerinden kongreye gelecek olan mebuslar birer esami listesi getireceklerdir. İşbu vilayet heyet-i merkeziyesinde azalığa iktidar ve hal ü vakti müsait olan ve heyet-i merkeziyelerce intihap olunan zevattan ibaret kalacak ve aynı şerait ve meziyyatı haiz zevat bulunacak olur ise heyet-i merkeziyelerde bulunmuş olanlarla Cemiyet'e duhûlü itibariyle en ziyade kıdemi olanlar tercihen esami listesine idhal edilecektir. Kongreye dahil-i vilayette bulunan bi'l-cümle heyet-i merkeziyelerden birer aza gelecektir. Bu aza üç kişiyi tecavüz etmemek üzere birer esami liste(si) getirecektir. Vilayet heyet-i merkeziyesi azası bu esami listesindeki zevat ile merkez-i

vilayetteki kulüplerden verilecek esami listesinde muharrer olan esamiden intihap olunacaktır.

Madde 42-) Bu suretle intihap ve tayin olunan vilayet heyet i merkeziyeleri aza-yı cedidesi ancak kongre ikmal-i vazife ile dağıldıktan sonra vazifelerini ifaya başlayacaktır.

Madde 43-) Vilayet heyet-i merkeziyesinin her içtimasında müzakerata şürû olunmazdan akdem ekseriyet-i ara ve rey-i hail ile bir reis intihap olunacaktır.

Madde 44-) Reisin vazifesi içtima zamanlarında vilayet heyet-i merkeziyesi müzakeratını idare etmektir.

Madde 45-) Vilayet heyet-i merkeziyesi azasından üç zat tefrik olunarak muhtac-ı müzakere olmayan mesaile müteallik muhabere ve havalatı mesuliyeti kendilerine aid olmak ve bu babdaki icraatı ilk içtimada merkez-i umûmiye bildirmek şartıyla ifa eylemek üzere bir heyet-i muvazzafa (Büro Heyeti) teşkil olunacaktır.

Madde 46-) Reisin hiçbir sıfat-ı resmiye-i hariciyesi yoktur. Muharreratı reis namıyla imza edemeyecektir.

Madde 47-) Mührün imza ile teyidine mecburiyet hasıl olan hususatta vilayet heyet-i merkeziyesi tarafından verilecek karara göre heyetten biri imza edecektir.

Madde 48-) Vilayet heyet-i merkeziyesi haftada la-akal üç gün içtima edecektir. Fevkalade içtima zamanlarının tayini ve azanın muntazaman ifa-yı vazifeye davet olunması Büro Heyeti'nin vezaifi cümlesindendir. Büro Heyeti fevkalade içtimandan bir gün evvel heyet-i merkeziyesinin bi'l-cümle azasına zaman ve mekan-ı içtimai bildirmeğe mecburdur.

Madde 49-) Vilayet heyet-i merkeziyesi beş kişiden noksan olarak ittihaz-ı karar edemeyecektir. Mukarrerat mevcudun ekseriyet-i arasıyla ittihaz olunur.

Madde 50-) Muamelat ve muhaberatın intizam-ı cereyanından ve mukarreratın vakt ü zamanıyla icrasından ve heyet-i merkeziye azasının vakt ü zamanıyla içtimaa davet olunmasından dolayı Büro Heyeti mesuldür.

Madde 51-) Vilayet heyet i merkeziyesi azası harice ve efrad-ı Cemiyet'e karşı sıfatlarını ketm ve ihfaya mecburdur. Zaman ve mekan-ı içtimai hariçten hiç kimsenin bilmemesine dikkat olunacaktır. Heyet-i merkeziye münasebat-ı lazimesini idare ve temin için iki rehber istihdam edecektir. İşbu rehberler ketm ü İhla mecburiyetlerini teminen tekrar tahlif olunacaklardır.

Madde 52-) Vilayet heyet-i merkeziyesi azasından mazeret-i makbûlesi olmaksızın ayda üç içtimada bulunmayanlara müstafî nazarıyla bakılıp yerine usulen diğer biri intihap olunur.

Vilayet heyet-i merkeziyesinin vezaifi

Madde 53-) Evvela: Merkez-i umumiden vukubulacak tebligat ahkamına tevfik-i hareket; saniyen: Vilayet dahilinde bulunan bi'l- cümle heyet-i merkeziyeyi lüzum gördükçe teftiş ve neticesini icap ederse ba-rapor merkez-i umumiye iş'ar; salisen: Vilayet dahilinde bulunan bir kazada heyet-i merkeziye teşkiline lüzum olduğu takdirde merkez-i umumiye yazarak merkez-i umuminin kararını aldıktan sonra vilayet heyet-i merkeziyesi azasından veya teşkilat-ı Cemiyet'e vakıf efrad-ı cemiyetten münasibini bi'l-intihap kaza heyet-i merkeziyesini teşkil; rabian: Merkez-i vilayette kaza heyet-i merkeziyesi bulunmadığı takdirde kulüplerce kabulü tensip edilen efradın reddi mucip esbab-ı muhikke bulunmazsa kabulünü tasdik; hamisen: Her merkezden gönderilmesi icap eden rub'unu muntazaman merkez-i umumiye irsal; sadisen: Vilayet dahilinde bulunan merakiz arasında muhabereye vesatet; sabian: Merkez-i vilayette iki veya daha ziyade kulüp teşekkül ettiğinde o merkezde ayrıca bir de kaza heyet-i merkeziyesi teşkil ve'l-hasıl o vilayet dahilinde makasid ve menafi-i Cemiyet'i nizamname ahkamı dairesinde temin ve muhafaza etmekle mükelleftir.

Vilayet heyet i merkeziyetinin muamelat-ı tahririyesi

Madde 54-) Merkez i umumi muamelat-ı tahririyesi hakkındaki ahkam vilayat heyet i merkeziyeleri hakkında da caridir.

Vilayet heyet-i merkeziyelerinin heyet-i maliyesi

Madde 55-) Vilayet heyet-i merkeziyelerince azadan biri muhasipliğe, diğer biri veznedarlığa tayin olunur. Bunlar ay nihayetinde vilayet heyet-i merkeziyesine varidat ve sarfiyatın miktarını mübeyyin bir pusula tertip ve ita etmekle mükelleftirler. Vezaif-i mezkurenin azadan münasiplerine tahmili hususunda ittifak-ı ara hasıl olmadığı takdirde kur'a keşide olacaktır. Bu suretle takarrür eden vazifeyi kabulden imtina eden zat azalıktan imtina elmiş addolunur.

Muhasebeci merkez-i umumice gönderilecek nümuneye tevfikkan kulüplerle mülhakat heyet-i merkeziyelerinden vilayet heyet-i merkeziyesi hissesi olarak varid olan mebalighin ve heyet-i merkeziyeye ait varidatın ve mafevk merakize vukubulan irsalatın

hesabatını tutacağı gibi hisselerini üç ayda ita ve irsal etmeyen kulüp ve merkezleri heyet-i merkeziyeye ihbar eder.

Madde 56-) Muhasebeci ile veznedar tarafından nihayetü'n-nihaye üç ayda bir vilayet heyel-i merkeziyesi varidat-ı umumiyesinden Merkez-i Umumiye ait olmak üzere tahakkuk eden bir rub'u tanzim edilecek irsal iye pusulasıyla merkez-i umumiye göndermek vilayet heyet-i merkeziyesinin cümle-i vezafindendir.

Madde 57-) Vilayet heyet-i merkeziyesinin mesarif-i mukteziyesi varidat-ı umumiyenin üç rub'unu tecavüz etmemek üzere heyetçe verilecek karar mucibince muhasebeci ile veznedar tarafından icra edilecektir.

Madde 58-) Heyet-i merkeziye azası meyanında umur u hesabiye ifa ve deruhte edecek zevat bulunmadığı ve heyet-i merkezice haricinde de efrad-ı Cemiyet'ten bu yolda fahri bir muhasip tedarik edilemediği takdirde hariçten ve fakat efrad-ı Cemiyet'ten olmak üzere heyet-i merkeziyenin mesuliyeti tahtında bir muhasib-i mesulün ücretle vazifedar edilmesi iktiza eder.

Madde 59-) Liva heyet-i merkeziyeleri de vilayet heyet-i merkeziyeleri gibi yedi zattan mürekkeptir. Bunlar her sene içtimai mukarrer olan vilayet kongrelerinde bulunması lazım gelen elviye merakizi ile her livada dahilindeki kaza ve nevahi heyet-i merkeziyelerinden gönderilecek vekillerin ayrıca merkez-i livada için usûlüne tevfiқан getirecekleri listelerde muharrer esamiden ve ancak herbir livada ve livaya merbut kaza ve nevahi mebuslarının ekseriyet-i arasıyla ale'l-usûl intihap olunurlar.

Madde 60-) Bu nizamnamenin neşrine kadar heyet-i merkeziyesi teşkil edilmemiş olan kaza ve nahiyelerde ayrıca heyet-i merkeziye teşkiline mesâğ yoktur. Ancak kaza ve nahiyelerde merkezlerinde kulüpler taaddüd eder ve vilayet heyet-i merkeziyesince o kaza ve nahiyelerde heyet-i merkeziye teşkiline lüzum ve ihtiyaç görülürse vilayet heyet-i merkeziyesi tarafından merkez-i umumiye iş'ar-ı keyfiyet olunur ve merkez-i umuminin bu babla vereceği karar mucibince muamele olunur.

Madde 61-) Madde-i sabıkada mezkûr olan heyet-i merkeziyeler dahi vilayet heyet-i merkeziyesi gibi yedi kişiden mürekkep olacaktır.

Madde 62-) Kaza ve nahiyelerde heyet-i merkeziyeleri azası heyet-i merkeziyenin bulunduğu mahalde mevcut olan kulüpler efradı tarafından intihap olunacak müntehib-i saniler tarafından intihap ve tayin edilecektir. Şöyle ki: Her kulübün mevcuduna nazaran on kişide bir müntehib-i sani intihap olunmak üzere ve kûsûrata itibar edilmeyerek

müntehib-i saniler kulüp heyet-i umumiyesince rey-i hafi ve ekseriyet-i ara ile intihap edilecektir. Her kulübün müntehib-i sanileri bi'l-içtima içlerinden birini rey-i hafi ile ve ekseriyetle reis ve diğerini reis-i sani ve içlerinden birini katip tayin ederek keزالık rey-i hafi ve ekseriyetle içlerinden veya kulüplerin diğer efradından münasip bir zatı heyet-i merkeziye azalığına intihap edeceklerdir.

Madde 63-) Bu suretle intihap olunan heyet-i merkeziye azasından bir veyahut daha ziyade zevatın istifa ve vefat yahut daha ziyade zevatın istifa gibi ahval dolayısıyla işten çekilmeleri halinde yerlerine müntehib-i saniler tarafından vukubulan intihapta ikinci derecede ekseriyet kazananlar sırasıyla heyet-i merkeziye azalığına tayin olunurlar. Ve şayet bu suretle ikmal-i heyet mümkün olamazsa kulüplerce beyan olunduğu veçhile müntehib-i saniler intihap edilerek onlar tarafından münhal olan azalığa münasipleri usûlü veçhile intihap olunur. Hitam-ı intihapta müntehib-i saniler intihap ettikleri zevatın esamisini mektum tutacaklarına dair din ve namus üzerine yemin edeceklerdir.

Madde 64-) Liva ve kaza ve nahiyeelerde müteşekkıl heyet-i merkezi yerlerin vezaifi; evvela: Mafevk heyet-i merkeziyesinden telakki edecekleri talimat ve tebligatı harfiyyen ve vakt ü zamanıyla icrasına müsaraat; saniyen: Kulüpler tarafından tensip edilen efradın reddi mucip esbab-ı muhikke bulunmadığı takdirde kabulünü tasdik; salisen: Kulüplerden gönderilen rub-u varidatı vakt ü zamanıyla celp ve tahsil ve bir de doğrudan doğruya heyet-i merkeziyeye vukubulacak ianat ve saireden terekküp eden varidat-ı umumiyenin bir rub'unu mafevk heyet-i merkeziyesine irsal ve diğer üç rub-u varidatı da mahallinde bi't-tevfik mesarifat-ı mukteziyeyi heyet-i merkeziyenin kararıyla muhasebeci ve veznedarın vasıtasıyla ifa; rabian: İcap ettikçe heyet-i merkeziyenin kararıyla azadan münasip görülecek zevat vasıtasıyla kulüplerin muntazaman içtima edip etmediklerini ve nizamname ahkamına riayet olunup olunmadığını ve kulüp varidatının rub'unu vakt ü zamanıyla heyet-i merkeziyeye irsal edilip edilmediğini teftiş ve'l-hasıl livaya ve kaza ve nahiye dahilinde makasıd ve menafi-i Cemiyet'i nizamname ahkamıyla mafevk heyet-i merkeziyeden vukubulacak tebligat dairesinde temin ve muhafaza eylemekten ibarettir.

Madde 65-) Liva ve kaza ve nahiye heyet-i merkeziyelerinin kitabet vazifesi azadan bir yahut iki zat tarafından heyetçe verilecek karar mucibince ifa edilir.

Madde 66-) Liva ve kaza ve nahiye heyet-i merkeziyelerince azadan biri muhasipliğe ve diğer biri veznedarlığa tayin olunur ve bunlar her ay nihayetinde mensup oldukları

heyet-i merkeziyeye varidat ve sarfiyatın miktarını mübeyyin bir pusula tertip ve ita etmekle mükelleftirler. Vezaiif-i mezkûrenin azadan münasiplerine tahmili hususunda ittifak-ı ara hasıl olamadığı takdirde kur'a keşide olunacaktır. Bu suretle takarrür eden vazifeyi kabûlden imtina eden zat azalıktan istifa etmiş addolunur.

Madde 67-) Muhasebeci merkez-i umumice gönderilecek nümuneye tevfikân kulüplerden heyet-i merkeziye hissesi olarak varid olan mebalığın ve heyet-i merkeziyeye ait varidatın ve mafevk merkeze vukubulan irsalatın hesabını tutacağı gibi hisselerini üç ayda bir ita ve irsal etmeyen kulüpleri heyet-i merkeziyeye ihbar eder.

Madde 68-) Muhasebeci ile veznedar tarafından nihayetü'n-nihaye üç ayda bir heyet-i merkeziye varidat-ı umumiyesinden mafevk heyet-i merkeziyesine ait olmak üzere tahakkuk eden bir rub'u tanzim edilecek irsaliye pusulasıyla vilayet heyet-i merkeziyesine göndermek liva veya kaza veya nahiye heyet-i merkezi yerlerinin cümle-i vezaiifindendir.

Madde 69-) Liva veya kaza veya nahiye heyet-i merkeziyesinin mesarif-i mukteziyesi varidatın üç rub'unu tecavüz etmemek üzere heyetçe verilecek karar mucibince muhasebeci ile veznedar tarafından icra edilecektir.

Madde 70-) Elviye-i müstakile civar vilayet heyet-i merkeziyesine tabidir. Mesela Kuds-ü Şerif, Beyrut vilayeti heyet-i merkeziyesine; Zor sancağı Haleb'e; Bingazi Trablusgarb'a; İzmit, Çatalca, Biga sancakları İstanbul heyet-i merkeziyesine tabidir.

Umumi kongrenin suret-i teşkili

Madde 71-) Umumi kongre her sene Eylül'ün beşinde, merkez-i umuminin daveti üzerine ve tayin edeceği mahfilde içtima eder. Şöyle ki her vilayet heyet-i merkeziyesinden gönderilecek birer vekil ile merkez-i umumiazasının rey i hafi ile ve kongrede haiz-i rey olmak şartıyla kendi meyanlarından intihap ve tefrik edecekleri üç zattan tereküp edecektir. Ancak merkez-i umuminin mesuliyet ve muamelatına ait olmayan ve vatanın tekamül ve saadetine taallûk eden müzakeratta kongrenin kararıyla merkez-i umumiazasının kaffesi hazır bulunacaktır.

Madde 72-) Kongreye aza göndermeyen heyet-i merkeziyeler merkez-i umuminin bulunduğu yerde veya diğer bir mahalde efrad-ı Cemiyet'ten emniyet ettikleri bir zatı kongreye vekil intihap etmek hakkını haizdirler. Bu suretle kongreye aza olacak zat ancak bir reyi haiz ve bir merkez namına vekil olabılıp birden ziyade merkezin vekili veya memuru olamayacaktır. Merkez-i umumiazasından hiçbirisi ve hatta kongreye dahil

olmayan aza bile hiçbir merkezin vekaletini deruhte edemez. Kongreye aza gönderen merkezler gönderecekleri azanın mesarifini takdir ve tesviye edecek ve azanın suret-i memuriyetini mübeyyin merkez-i umumiye hitaben yedine bir itimad- name ve oranın ahval-i umumiyesine dair bir rapor ita edecektir.

Madde 73-) Kongrenin her içtimasında müzakeratı idare etmek üzere rey-i hafi ile bir reis ve bir reis-i sani intihap olunur.

Madde 74-) Kongrenin vazife-i kitabeti hitam-ı içtimaa kadar ifa-yı vazife etmek üzere kongre azası meyanında ekseriyet-i ara ile intihap edilecek üç zattan mürekkep bir heyet-i tahririyeye tevdi edilecektir.

Madde 75-) Bunu müteakip aza-yı mevcude reisin teklifi üzerine kongre müzakerat ve muharreratını hafi tutacaklarına ve hariçten hiçbir kimseye ifşa etmeyeceklerine din ü namus ve vicdan üzerine yemin edecekler ve bade'l-yemin merkez-i umumiazası tarafından vekiller yekdiğerine takdim olunacaklardır.

Madde 77-) Kongrenin vazifesi; evvela: Merkez-i umuminin bir senelik muamelat-ı umumiyesini mübeyyin raporlarını kıraat ve muhasebat-ı umumiyesini tetkik; saniyen: Sene-i atıye bütçesini tayin ve tasdik; salisen: Nizamnameyi ihtiyaca göre tadil; rabian: Azadan her birinin mensup olduğu vilayetten getireceği layihalardan ve bir de aza tarafından kongreye vukubulan teklifattan kongrenin vezaifi dahilinde bulunanları tedkik ve heyetçe tefrik ederek sırasıyla mevki-i müzakereye vaz' ve kongrenin vazifesi haricinde olduğuna heyetçe karar verilen mevaddı dahi selahiyettar olan merkeze havale; hamisen: Sene-i atiyede Cemiyet'in takip edeceği siyasi programı tasdik; sadisen: Son içtimada merkez-i umumiazasını rey-i hafi ile intihaba ve'l hasıl İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hayat ve menafi-i esasiyesine taallûk eden bi'l cümle mevaddı hail ve tayin etmekten ibarettir.

Madde 79-) Kongrenin mukarreratını muhtevi olan evrak ve defatir kongre dağıldıktan sonra merkez-i umumide muhafaza edilecektir.

Madde 80-) Hitam-ı içtimada kongre mukarreratından vilayet heyet-i merkeziyelerine tebliği icap edenler tefrik olunarak tebliğ edilecek ve ifşasında mahzur görülen mukarreratı ve o sene için merkez-i umumiye intihap olunan azanın esamisini kongre azasından başkası bilmeyecektir.

Vilayet kongresi

Madde 81-) Vilayet kongreleri her sene vilayet heyet-i merkeziyelerinin daveti üzerine o vilayet dahilinde bulunan bi'l-cümle heyet-i merkeziyelerden gönderilecek birer vekil ile vilayet heyet-i merkeziyesi azasının rey-i hafi ile ve bu kongrede haiz-i rey olmak şartıyla kendi meyanelerinde intihap ve tefrik edecekleri üç zattan tereküp edecektir. Ancak vilayet heyet-i merkeziyesinin mesuliyet ve muamelatına ait olmayan ve vatanın tekamül ve saadetine taallûk eden müzakeratla kongrenin kararıyla heyet-i merkeziye azasının kaffesi hazır bulunacaktır.

Madde 82-) Vilayet kongresine vekil göndermeyen heyet-i merkeziyeler merkez-i vilayetin bulunduğu veya diğer bir mahalde efrad-ı Cemiyet'ten emniyet ettikleri bir zatı kongreye vekil intihap etmek hakkını haizdirler. Kongreye vekil olunacak zat ancak bir reyi haiz ve bir merkez namına vekil olabilip birden ziyade merkezin vekil ve memuru olamayacaktır. Merkez-i vilayet azasından kongreye dahil olmayan aza bile hiçbir merkezin vekaletini deruhte edemez.

Madde 83-) Kongreye aza olacak zatın yirmibeş yaşından dûn olmaması şarttır.

Madde 84-) Kongreye aza gönderen her merkez göndereceği azanın mesarifini takdir ve tesviye edecek ve azanın suret-i memuriyetini mübeyyin merkeze hitaben yedine bir itimadname ve oranın ahval-i umumiyesine dair bir rapor ita edecektir.

Madde 85-): Her içtimada müzakeratı idare etmek üzere rey-i hafi ile bir reis ve reis-i sani intihap olunur.

Madde 86-) Kongrenin vazife-i kitabeti hitam-ı içtimaa kadar ifa-yı vazife etmek üzere kongre azası meyanında ekseriyet-i ara ile intihap edilecek üç zattan mürekkep bir heyet-i tahririyeye tevdi olunacaktır.

Madde 87-) Bunu müteakip aza-yı mevcude reisin teklifi üzerine kongre müzakerat ve muharreratını hafi tutacaklarına ve hariçten hiçbir kimseye ifşa etmeyeceklerine dair din ve namus ve vicdan üzerine yemin edecekler ve bade'l-yemin kongrede hazır bulunan vilayet heyet-i merkeziye azası tarafından yekdiğere takdim olunacaktır.

Madde 88-) Her içtimanın nihayetinde ertesi içtimada mevki-i müzakereye konacak mevadd heyetçe kararlaştırılacaktır.

Madde 89-) Vilayet kongreleri her sene İyd-i Milli'ye müsadif olan Temmuz'un onuncu günü vilayet heyet-i merkeziyesinin tayin edeceği mahalde içtima edecektir.

Madde 90-) Vilayet kongresinin vaz,fesi, evvela: Vilayet, heyet-i merkeziyesinin bir senelik muamelat-ı umumiyesini mübeyyin raporlarını kıraat ve muhasebat-ı

umumiyesini tedkik; saniyen: Sene-i atıye bütçesini tayin ve tasdik; salisen: Her azanın mensup olduğu merkezin muamelat ve ahval-i umumiyesine dair kongreye vereceği raporları kıraat ve tedkik; rabian: Aza tarafından kongreye vukubulacak teklifattan kongrenin vezaifi dahilinde bulunanları tetkik ve heyetçe tefrik edilerek sırasıyla mevki-i müzakereye vaz' ve kongrenin vazifesi haricinde olduğuna karar verilen mevaddı dahi selahiyettar olan merakize havale ve'l-hasıl dahil-i vilayette Cemiyet'in menafı ve makasıd-ı esasiyesine taallük eden bi'l-cümle mevaddı hal ve tayin ve son içtimada vilayet heyet-i merkeziye azasını rey-i hafi ile intihap etmektir.

Madde 91-) Kongrenin mukarreatı ekseriyet-i ara ile ittihaz olunacak ve müddet-i içtimainı dahi kongre heyeti tayin edecektir.

Madde 92-) Kongrenin mukarreratını muhtevi olan evrak ve defatir kongre dağıldıktan sonra vilayet heyet-i merkeziyesinde muhafaza olunacaktır.

Madde 93-) Elviye-i müstakilede müteşekkil heyet-i merkeziyelerin merkez-i livada ayrıca kongre teşkiline selahiyetleri yoktur. Ancak elviye-i müstakile heyet-i merkeziyeleriyle yakın vilayette teşekkül edecek kongreye birer vekil göndermek hakkını haiz olduklarından civar vilayat heyet-i merkeziyesi kongrenin içtimaidan evvel bunlardan da birer vekil talep edecektir. Mesela Beyrut vilayeti heyet-i merkeziyesi kongre için Kuds-ü Şerif heyet-i merkeziyesiyle liva dahilindeki diğer heyet-i merkeziyelerden birer vekil talep etmeğe mecburdur ve Zor sancağı Haleb'e; Bingazi, Trablusgarb'a; Biga, Çatalca ve İzmit sancağı da İstanbul heyet-i merkeziyesi ne tabidir.

Kulüpler

Madde 94-) Kulüpler Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne dahil bulunan efrad arasında bila-tefrik-i cins ü mezahip revabıt-ı uhuvvet ve ittihadı teyid ve idameye ve her sınıf efradın istidad ve ihtiyaçları dairesinde tenvir-i efkar ve tevs-i vukuflarıyla siyasi, iktisadi ve içtimai her türlü teşebbisat-ı müfide ve terakkiyat-ı medeniyesini tesrie hadim olacaktır.

Hey e t-i idare

Madde 95-) Kulüp bir reis veya müdür ve bir reis-i sani veya müdür-ü sani ve bir katip ve bir veznedar, bir hafız-ı kütüp ve iki aza-yı muavineden ibaret olmak üzere yedi kişiden mürekkep bir heyet marifetiyle idare olunur. Bu yedi zat dörder ay müddetle rey-i hafi ile kulübün umum azası tarafından ekseriyet-i ara ile tayin olunur. Rey

verenler yazacakları pusulalara filan reis, filan reis-i sani, filan katip ila-ahır diye işaret ederler. Kulübün heyet-i idaresine reis-i evvel ve gıyabında reis-i sani riyaset eder. Kulübün içtima-ı umumisine riyaset reis-i evvele aittir. İçtima-ı umuminin zaman-ı muayyenede reis ispat-ı vücud etmezse intizar olunmayıp o içtimaa mahsus olmak üzere rey-i hafi ile bir reis intihap olunur. Reis-i saniaza-yı muavine marifetiyle icra olunacak tahsilata nezaret edecek ve bir teklif defteri tutacaktır. Katibin vazifesi heyet-i idarenin kararlarını zabt ile defter-i mahsusuna kayd ve her nevi muamelat-ı tahririyeyi ifadan ibaret olup tutacağı defatir şunlardır:

- a-) Muharrerat-ı varide ve sadıranın hülasalarını kayda mahsus,
- b-) Hülasaten kaydolunup heyet tarafından imza olunması lazım gelen mukarreratı kayda mahsus defterler,
- c-) Müfredatlı demirbaş defteri, katib kulübün içtima-ı umumisinde dahi kitabet vazifesini ifa eder. Evrak-ı varide ve sadırayı numero altında ve suret-i muntazamada hıfz eyler. Vazife-i kitabetin icabatına göre katibe heyet-i idarede rey sahibi olmak üzere kulüp efradından fahri veya maaşlı bir ve nihayet iki muavin tayini caizdir. Bu muavinlerin intihap ve takdir-i maaşları heyet-i idareye aittir. Veznedar makbuzatlı, medfuatlı vezne defteri tutarak makbuzatı behemehal koçanlı bir makbuz senedi mukabilinde istifa edeceği gibi medfuatı da her kime para verilmesi karar altına alınmış ise ona imza ettirerek icra eyliyecek ve icabına göre alacağı makbuzları hıfz ile sarfiyat-ı vakıa yekûnunu ilk içtimada heyet-i idareye tasdik ettirecektir. Hafız-ı kütüp, kütüphanede mevcut olan kitapların esamisini mübeyyin bir fihrist tanzimine ve kütübü mevcude ile gazete ve resailin teclid ve muhafazasına memurdur. İcabına göre hafız-ı kütübe muavenet etmek ve heyet-i idareye dahil olmamak üzere kulüp efradı meyanında bir nihayet iki muavin ilası caizdir. Bu muavinlerin intihap ve tayini heyet-i idareye aittir. Aza-yı muavinden biri reis-i saninin nezareti altında takib-i tahsilata memurdur. Şöyle ki her ferdin nizamname mucibince vermeğe mecbur olduğu aylığı doğrudan doğruya veznedara teslim etmesi lazım gelir ise de bunu ifa etmeyenler bulunduğu takdirde muavin aza kendilerine müracaatla aylığın veznedara itası lüzumunu ihtar ve iki kere ihtar edildiği halde aylığı tesviye etmeyen efradın esamisini heyet-i idareye tahriren iş'ar eder. Aza-yı muavineden diğeri kulübe kayd olunan umum efrad-ı Cemiyet'in künye defterini tutmağa ve umumi içtimalarda umum kulüp efradının yoklamasını icra etmeğe ve mazeret-i makbûlesi olmaksızın mütevaliyen üç defa içtima-

ı umumiye devam etmeyenlerin esamisini heyet-i idareye tahriren bildirmeğe memurdur.

Madde 96-) Heyet-i idare la-akal haftada üç defa bi'l-içtima heyet-i merkeziyeden havale edilecek mevaddı müzakere ile bunlardan içtima-ı umumiye laliki icab edenleri ifraz eder ve icab etmeyenler ile kulübün idaresine müteallik hususatı taht-ı karara alır.

Madde 97-) Heyet-i idare la-akal beş aza mevcut olmadıkça ittihaz-ı karar edemez. Vakt-i muayyenede reis-i evvel ve sani bulunmadığı takdirde vürudlarına intizar etmeksizin aza-yı mevcude içlerinden birini reis vekili intihap ile müzakerata ibtidar ederler.

Madde 98-) Heyet-i idareyi teşkil eden zevattan bila-mazeret bir ay zarfında üç içtimada hazır bulunmayanlar müstafi addedileceğinden yerine diğerinin intihabı hususu heyet tarafından ba-rapor kulüp heyet-i umumiyesine bildirilir.

İçtima-ı umumi

Madde 99-) İçtima-ı umumi la-akal on beş günde bir defa olacak ve yevm-i içtima kulüp heyet-i idaresince tayin edilecektir.

Madde 100-) Kulüp heyet-i umumiyesinin bir sülüsü hazır bulunmadıkça müzakere ve ittihaz-ı karar olunamaz.

Madde 101-) İçtima-ı umumi için gelen efraddan her biri yoklama defteri namı ile muavin aza tarafından tutulacak olan defterde numerosunun hizasına imzasını vaz' ile mevcudiyetini ispat eyler İşbu defterde imzası görülmeyenlere o içtimada hazır bulunmamış nazarıyla bakılır.

Mevadd-ı muhtelif

Madde 102-) Efrad-ı Cemiyet'ten olmayanların kulübe duhûlü kat'iyen memnudur. Efrad-ı Cemiyet'ten bulunan ve diğer kulüplere mensup olan zevatın içtima-ı umumi zamanları müstesna olmak üzere kabulleri ve kulüpler beyninde ziyaret teatisi caizdir.

Madde 103-) Kulüp efradından birinin bir teklifi oldukça reis-i saniye bi'l-müracaa defter-i mahsusuna kayd ettirecek ve bu suretle vuku bulan teklif evvel-emirde heyet-i idarece bi'l-müzakere ehemmiyeti nisbetinde bi't-tefrik bir müzakere pusulası tertib olup içtima-ı umumide müzakere olunmak üzere kulüp heyet-i umumiyesine arz edilecektir.

Madde 104-) Mevasime göre kulübün açılıp kapanması zamanları üç ayda bir defa kulüp heyet-i idaresi tarafından tayin olunup salonunda mahall-i mahsusuna tahrir ile ilan olunur.

Madde 105-) Kulüplerde siyasi, edebi, fenni konferanslar verilebilir, fakat mesele hakkında konferans vermek isteyenler konferansın neye dair olacağını evvelce heyet-i idareye bildirmek mecburiyetindedir. Heyetçe kabûl olunursa konferans verileceği kulübün salonunda ilan olunur.

Madde 106-) Kulüpler Cemiyet gazetelerinin teshil-i revaç ve intişarına gayret edeceklerdir.

Madde 107-) Kulübe celp olunacak kitap ve gazeteler heyet-i umumiyenin ekseriyet-i arasıyla intihap edilecektir

Madde 108-) İntihab-ı mebusan mevsimi hululünde kulüp heyetine tevdi ve havale kılınacak vezaif tamamen icra olunacak ve merkez-i umuminin bu babtaki tebligatından bütün kulüp mensubini haberdar edilecektir.,

Madde 109-) Kulüp mensubini efrad-ı Cemiyet'in me'kûlat ve meşrubat ve melbusat ve'l-hasıl her nevi istihlakatınca bahsü'l-imkan yerli mahsulat ve mamulat ve emtiayı tercih etmeleri için teşvikatta bulunacakları gibi memalik-i baide-i Osmaniye'nin mahsulat ve mamulatından bulundukları mahalli ahalisini müstefit etmek hususunda hasr-ı efkar ve mesai eyleyecekler ve kulüplerde bu babtaki mesainin neticesini ilan ve imtisale şayan olan mevaddan Cemiyet gazeteleri haberdar edeceklerdir.

Kulübün vezaif-i umumiyesi

Madde 110-) Her kulüp; evvela: Cemiyetin nizam ve programı dairesinde kendi uhdesine terettüp edecek vezaif ve muamelatı ifa eyleyecek; saniyen: Dersaadet ile vilayatta intişar eden siyasi, fenni, edebi ve mizahi gazete ve risalelerden ve meşahir-i udeba ve müellifin asar-ı edebiye ve ahlakiye ve maneviyeleriyle eski ve yeni müellefattan şayan-ı istifade olanları ve memalik-i Osmaniye haritalarını peyderpey intihap ve celp ve münderecatından umum efrad-ı Cemiyet'in istifadelerini teshil edecek; salisen: Vakit vakit konferanslar tertip ederek efrad-ı Cemiyet'in iktisada (ve) terakkiyat-ı ziraiyeye, hıfzı's-sıhhaya, terbiye-i etlale,

siyasiyat ve ahlakiyata, kavanin ve nizam-ı mülkiye ve adliye ve askeriyeden efrad-ı, Cemiyet'in muhtaç oldukları mevadda dair ita-yı malûmat ile tenvir-i efkar ve tehzib-i ahlaka hizmet edecek; rabian: Mebusan intihabatında İttihat ve Terakki Fırkası'nın

makasidını her suretle takip ve istihsale çalışacak; hamisen: Mamulat-ı mahalliye ve emtia-i dahiliyenin mazhar-i rağbet ve revaç olmasına hadim teşvikat ve neşriyatta bulunacak; sadisen: Kulübün servet ve iktidarını lezyid ve tevsie itina ve dikkat edecek; sabian: İyd-i Milli'ye müteallik vezaiti ve tedarikatı icra eyleyecektir.

Madde-i anifede beyan olunan teşebbüsat ve vezaipte kulübe dahil olan efradın kaffesi vazifedar ve alakadar olduklarından o misüllü işlerden gerek zatlarına, gerek umuma taallûk eden ahvalde kulübün muavenet ve delaletine müracaat hakkını haizdirler.

Kulübün varidat ve mesarifi

Madde 111-) Kulübün mesarifi-i daimesi icar bedeli ve hademe maaşı ve mefruşat ve kırtasiye ile tenvir ve teshin ücuratından ve icap eden mahallerde su masrafı ve gazete abone bedelatıyla kütüp ve müellefat esmanından ibarettir. Maaş vererek istihdamı zaruri görülecek olan memurun maaşatının itası dahi kulübün mesarifi cümlesindendir. İhtiyar olunacak mesarifte kulübün ve tabi olduğu merkezin hal-i iktisadisi nazar-ı dikkate alınacak ve tadad olunan mesariften gayri bir masraf ihtiyarına lüzum-ı hakiki görüldükte kulübün heyet-i idaresi kararıyla tesviye olunacaktır.

Madde 112-) Heyet-i idare değiştiği vakit zaman-ı idarelerinde ahz ü sarf ettikleri mebalığın hesabını yeni tayin olunan idareye vermeğe ve kulübün demirbaş eşyasıyla kütüphane ve defterlerini teslim etmeğe mecburdurlar. Eski heyetle yeni heyet bu devir ve teslim muamelesini hesap için veznenin medfuat ve makbuzal defteri zirine ve kütüphane için kütüphanenin fihristi zirine ve demirbaş için defter-i mahsusun altına irad ve hesaptan beraati ve eşyanın tamamen devir ve teslim edildiğini mübeyyin cümleler ilavesiyle tasdik edeceklerdir. Muhasebe ve devir-teslim hususunda eski ve yeni heyetler arasında ihtilaf hadis olursa ihtilafın menşe ve mahiyeti hakkında her iki heyetçe tanzim olunacak raporlar kulübün içtima-i umumisinde mevki-i müzakereye konulacak ve derhal halli kabil olmayan ihtilafattan ise ekseriyetle intihap olunan ve dokuz kişiden mürekkep olan bir tedkik komisyonuna havale-i keyfiyet olup bu komisyonun ekseriyetle verdiği karar kat'i olacaktır.

Madde 113-) Kulübün varidatı; evvela: Efradın Ccmiyet'e kabulünü müteakip mensup olduğu kulübe vereceği duhuliye her ay vereceği aylığın bir misli olacaktır; saniyen: Cemiyet efradının varidatının yüzde ikisi nisbetinde her ay itasına mecbur olduğu aylık; salisen: Kulübe mahsus olmak üzere gerek efrad-ı Ccmiyet'ten, gerek hariçten iane

verilecek nukud ve eşyadan ibarettir. Efrad-ı Cemiyet'ten maadası tarafından iane ve hibe edilecek nukud ve eşyanın kabulü heyet-i umumiye kararına vabestedir.

Madde 114-) Her kulüp ay nihayetinde varidatının rub'unu bi't-tefrik mafevk heyet-i merkeziyesine irsal ve teslime mecburdur. Mütebaki üç rub'undan dahi kulübün mesarif-i mübremesi tesviye ve ifa edildikten sonra fazla kalan mebalîğ heyet-i idarenin kararıyla emniyetli bir mahalde hıfz ve mümkünse tenmiye edilir.

Madde 115-) Kulüpler teraküm ve hıfz ettirdikleri mebalîği içtima-ı umuminin kararıyla Cemiyet'in makasid ve menafii uğrunda sarf edebilirler ve ba'de's-sarf merbut oldukları heyet-i merkeziyeye malhumat ita ederler.

Madde 116-) Bazı mevani tesiriyle henüz kulüpleri teşkil edilmemiş olan mahallerde efrad-ı Cemiyet'in tayin olunacak içtima-ı umumi mahalline davet edilmeleri heyet-i merkeziyenin vezaifi cümlesindendir.

Mevadd-ı müteferrika

Madde 117-) Kulübün resail ve ceraidiyle kitapları kıraat salonundan harice çıkarılmayacağı gibi iare suretiyle de hiçbir kimseye verilmeyecektir.

Madde 118-) Kulübün odacılık hizmetlerinde bir veya daha ziyade maaşlı hademe istihdam olunabilir. Bunların mümkün ise Cemiyet efradından olmasına itina edilmelidir. Efrad-ı Cemiyet haricinden kabul edilen hademenin, tahlifi icra edilerek istihdamı caizdir.

Madde 119-) Kulüplerde bulundurulacak hademenin adedi ile miktar-ı maaşlarının tayini kulüp heyet-i idarelerine aittir.

Madde 120-) Kulüpte işret ve kumar katiyyen yasaktır.

Madde 121-) Kulüpte çay ve kahve veya pasta gibi fûruhtu memnu olmayan mevadd ya hademedden bir münasibe havale veya efrad-ı Cemiyet'ten birine iltizam suretiyle ihzar ve fûruht ettirilmek caizdir.

Madde 122-) Kulüplerde çalgı çalmak ve şarkı söylemek ve istirahatı ihlal edecek surette gürültü ve şamata etmek ve salonlarda ve odalarda uzanıp yatmak ve uyumak ve hilaf-ı edeb tavır ve harekette bulunmak memnudur.

Madde 123-) İyd-i Milli'de, heyet-i umumiyenin kararıyla tayin olunacak eyyam-ı sairede müsamere ve eğlenceler tertibi mücazır.

Madde 124-) Kulüp efradından biri başka bir kulübe naklini tahriren talep eylediği takdirde mensup olduğu kulübün heyet-i idaresi ile nakl edeceği kulübün heyet-i idaresi

arasında cereyan edecek muhabere üzerine her iki heyetçe verilecek karar mucibince muamele-i nakliye icra olunur ve naklini isteyen zata mensup olduğu heyet-i idaresi tarafından nakl edeceği kulüp heyet-i idaresine hitaben bir varaka verilir.

Madde 125-) Her kulübün efradı iki yüzü tecavüz etmeyecektir. Ancak Cemiyet'e sonradan dahil olanların adedi iki yüzü tecavüz edince iki yüzden sonraki efrad kulüp misafiri kayd edilerek bunların adedi elliye balığ olduğu vakit ayrıca bir kulüp teşkiliyle mezun olacaklardır. Misafir efradın kulübe dahil oldukları zaman ita edecekleri duhûliyeler muhafaza edilerek ayrıca teşkil etlikleri kulübün heyet-i idaresine tevdi olunacaktır. Ancak hin-i infıkake kadar her ay nihayetinde verecekleri aylıklar misafir kulübe aittir.

Madde 126-) Misafir efradın kulübe devam hususunda ve teklifat icrasında diğer efraddan farkı olmadığı gibi içtima-ı umumiye dahil olabilirler ve fakat rey ita edemezler ve heyet-i idare ve tahlifiyeye dahil olamazlar.

Madde 127-) Kulüplere devamda mazeret-i makbûle ve kat'iyesi olanların aylıklarını vermek ve kulübe irtibatları baki kalmak şartıyla devam etmemeleri caiz olabilir.

Cemiyet'e suret-i kabul ve şeraiti

Madde 128-) Cemiyet'e dahil olmak isteyenlerin; evvela: Tebaa-i Osmaniye'den olmaları; saniyen: Onsekiz yaşını ikmal etmiş bulunmaları; salisen: Cinayet ve rüşvet ve sirkat ve dolandırıcılık ve sahtekarlık ve emniyeti suistimal gibi muhalif-i ahlak hareket ile mahkûm ve meşhur-u maruf olmamaları ve mugayir-i ar ü haya ef'al ile müştehir bulunmamaları; rabian: Ayyaşlık ve kumarbazlık misûllü ma'ayıbtan ari olmaları; hamisen: Menfaat-i şahsiye emeliyle girmeyip makasid-ı Cemiyet'e hadim olmak emeliyle girdiklerinin anlaşılması şarttır.

Madde 129-) Cemiyet'e dahil olmak isteyen zat isim ve hüviyet ve memleket ve mahall-i ikamet ve san'atını mübeyvin kulüp heyet-i idaresine bir talepname verecek ve efrad-ı Cemiyet'ten üç zat tarafından dahi talibin evsaf-ı lazıme camii bulunduğu ve Cemiyet'e kabule mani olmadığına mezkûr talepname zirinde hüsn-ü şahadeti mübeyyin ve mümza bir şerh münderiç bulunacaktır. Bu talepname heyet-i idarece evvel-emirde ilk içtima-ı umumiye arz edilecek ve içtima-ı mezkûr mevcudunun sülüsü tarafından kabûle itiraz edilirse bir gûna muameleye hacet kalmaksızın mezkûr talepname reddedilecektir. Şayet itiraz vukubulmaz yahut itiraz eden zevatın adedi sülüs miktara balığ olmaz ise kulüp heyet-i idaresi tarafından kulüp efradından üç zat suret-i

hafiyede münferiden ve müçtemian talibin tahkik-i ahvaline memur edilecektir. Mu'terizler itirazlarını mübeyyin delaili tahriren veya şifahen heyet-i tahkikiyeye ita edebilirler. Bunlar tarafından verilecek müşterek rapor heyet-i umumiyede kıraat ve müzakere edilerek ekseriyet-i ara ile talib kabul veya red edilecektir. Ve kabûlli halinde keyfiyet kulübün merbut olduğu heyet-i merkeziyeye arz edilecek ve orada dahi reddi mucib esbab-ı mania-i muhikke bulunmadığı takdirde kabûlli tasdik olunarak kulübce resm-i kabul icra olunacaktır. Red edilen eşhasın başka bir mahalde Cemiyet'e dahil olabilmeleri imkanını men için merkez-i umumi vasıtasıyla bi'l-cümle merkez ve idare heyetlerine tamimen tebliğ-i keyfiyet olunacaktır.

Madde 130-) Kabulüne karar verilen her ferdin gözleri kapalı olduğu halde kulüp dahilinde ayrıca bir oda derûnunda Cemiyet'in usûl-ü kadimesi veçhile heyet-i tahlifiye tarafından tahlifi icra olunacaktır.

Madde 131-) Tahlif haftada bir gece olacak ve içtima-ı umumi zamanlarına tesadüf ettirilmeyecektir. Tahlifi icra olunan zatın ismi ile talebnamesini tasdik eden üç zatın ismi defter-i mahsusuna kayd edilecek ve ilk içtima-ı umumide de efrada takdim olunacaktır. Bu zata bir numara verilecek ve kendisini tahlif eden heyeti tanımayacaktır.

Madde 132-) Heyet-i tahlifiye üç zattan mürekkeb olacak ve bu zevat kulüp heyet-i idaresi tarafından tayin olunacak ve tahlif herkesin mensup olduğu dine aid kitap üzerine ve merasim-i malûme ve mahsusası veçhile icra olunacaktır.

Efradı Cemiyet'in hukuk ve vezaifi

Madde 133-) Efradın vücudu Cemiyet'çe mukaddes ve kıymettar bulunduğundan her ferd şahsen bir felakete maruz bulunduğu anda mensub olduğu kulüp heyet-i idaresine ihbar-ı keyfiyetle taleb-i müzaheret hakkını haizdir.

Madde 134-) Efrad-ı Cemiyet'ten her biri uhdesine tevdi ve ihale kılınacak vazifeyi mazeret-i makbulesi heyet-i merkeziyece sabit olmadıkça ifaya mecburdur.

Madde 135-) Efrad-ı Cemiyet'ten her biri Cemiyet'in menfaat veya mazarratına aid istitlaatını mensub olduğu kulüb-i heyete bildirmeğe mecburdur.

Madde 136-) Vezaiften maada hususatta efrad-ı Cemiyet arasında fark ve imtiyaz yoktur.

Madde 137-) Efrad-ı Cemiyet'ten birinin diğer bir ferde veyahud haric-i cemiyet olanlara karşı "ben efrad-ı Cemiyet'tenim" diyerek hod-be-hod tesirat-ı mahsusa icrasına kıyam etmesi kat'iyen memnudur.

Madde 138-) Kulüb efradının kulüb haricinde Cemiyet'e aid müzakeratta bulunması kat'iyen memnu olduğu gibi bi'l-cümlele efradın tramvay ve kahvehane ve vapur gibi umumi mahallerde Cemiyet umurundan bahs etmeleri ve ne kendilerini ve ne de tanıdıkları diğer efrad-ı Cemiyet'i hariçten olanlara karşı tanıtımları kat'iyen memnudur.

Madde 139-) Merkez-i umumi veya vilayet heyet-i merkeziyelerinin kararı olmadıkça gerek efrad-ı Cemiyet'ten, gerek Cemiyet haricinde bulunan efrad ve cemaat ve müessesattan her ne nam ile olur ise olsun Cemiyet namına iane talep edilmesi kat'iyen memnudur.

Madde 140-) Efrad-ı Cemiyet'ten vefat edenlerin ibka-yı nam için kendilerinin erbab-ı hamiiyetten olduğu ihvan-ı Cemiyet'e ilan ve maruf olan hidematı kulüb kütüphanesinde mahfuz bulunan deftere kayd olunur.

Mevadd-ı umumiye

Madde 141-) Cemiyet'in umûr-ı hükümete ve memurinin vezâifine müdahale etmesi kat'iyen memnudur. Ancak bir heyet-i merkeziyenin bulunduğu mahaldeki memurinin hilaf-ı kanun ve mugayir-i iffet ve istikamet ahvali görüldüğü ve o memurun devam-ı memuriyeti menafi-i vataniye ile mütenasib olmadığı tahakkuk ettiği takdirde heyet-i merkeziye mensub olduğu vilayet heyet-i merkeziyesine müracaat edecek ve o baktaki tahkikatı esbab-ı mucibesiyle tafsilen bildirecektir. Tahkikat-ı vakıa üzerine vilayet heyet-i merkeziyesince kanaat husule geldiği takdirde o memur hakkında muamele-i icabiyenin ifası zımında memurun vilayet merkezinde mensup olduğu en büyük amirine müracaat edilecektir. Vilayet heyet-i merkeziyesinin müracaat-ı vakıası müsmir olmadığı takdirde keyfiyet merkez-i umumiye bildirilecek ve merkez-i umumideki memurin-i hükümeti doğrudan doğruya muahazeye hakkı olmayıp ma-fevk heyet-i merkeziyesine bi'l-müracaa menafî-i memleketin istihsaline çalışması lazımdır.

Madde 142-) Gerek merkez-i umumi, gerek merakiz-i saire azasının şahıslarıyla mahal ve zaman-ı içtimaileri kat'iyen mektum tutulacaktır.

Madde 143-) Vilayet heyet-i merkeziyesinden veya merkez-i umumiden verilecek karar üzerine memurin-i hükümete müracaata lüzum görüldüğü takdirde heyet-i merkeziye azasından münasibi bulunmazsa efrad-ı Cemiyet'ten münasib görülecek bir veyahud iki zat gönderilecek ve bunlara tahriren talimat-ı mahsusa verilecektir. Ancak işbu talimat o

zâtın nezdinde mahfuz kalıp tebligatı icab eden memura şifâhen icra edecek ve talimat haricinde söz söylemekten tevakkî eyleyecektir.

Madde 144-) Cemiyet gazetelerinin efrad-ı Cemiyet tarafından muntazaman okunması ve neşriyat ve muamelat-ı Cemiyet'in takip edilmesi muktezi görüldüğünden abone yazılmak isteyen efrada medar-ı suhulet olmak üzere her gazetenin bir senelik abone bedelinin nısıf veya sülûsan miktarıyla abone kayd olunacaktır.

Madde 145-) Bu teshilattan istifade etmek isteyen efrad-ı Cemiyet mensub oldukları Cemiyet merakizi vasıtasıyla Cemiyet gazetelerine abone kayd edileceklerdir.

Madde 146-) Efrad-ı Cemiyet beyrinde uhuvvet ve samimiyet-i kafiye mevcut olup her zaman ve mekanda bu uhuvvet ve samimiyet-i kafiye'nin devam ve teyidine heyet-i merkeziyeler ile kulüb idareleri itina ve dikkat etmekle mükelleftirler.

Madde 147-) Merkez-i umumi dahil olduğu halde bi'l-cümle merakizin telgraf ve posta vasıtasıyla icra edeceği muhaberat posta ve telgraf nizamına tevfikân ücrete tabi olacaktır.

Madde 148-) Bi'l-cümle heyet-i merkeziyeler ile kulüb idareleri tarafından tutulacak defatirin ve mühürlerin bir siyakda bulunması esbabı merkez-i umumice temin olunacaktır.

Madde 149-) Cemiyet'e kabulü işbu nizamname ahkâmınca caiz olmayan eşhasın Cemiyet'e kabulüne vesatet ve delalet eden efrad şediden mesuldür.

Madde 150-) Nizamname ahkâmına muhalif olarak Cemiyet'e efrad kabûl olunduğuna vakıf olan her ferd keyfiyeti mensub olduğu kulüb heyetine haber vermeğe mecburdur. Haber-i vakiin kulüb heyet-i idaresince bade't-tetkik muvafık-ı hakikat olduğu tebeyyün ettikde keyfiyet kulübün merbut olduğu heyet-i merkeziyeye bildirilecektir. Heyet-i merkeziye ilk içtimada bu hususa dair bir karar vermek mecburiyetiyle mükelleftir.

Madde 151-) İşbu nizamnamedeki mevaddın tefsiri merkez-i umumiye aittir.

Madde 152-) Usûlü dairesinde tahlifi icra edilmeyen eşhas efrad-ı Cemiyet'ten madud değildir.

Madde 153-) Merkezler tarafından memuriyet-i mahsusa veya vazife-i teftişîye ile bir mahalle izam olunan efrada ale'l-hesab suretiyle verilecek harcırah heyet-i merkeziyelerce takdir olunacaktır. Ale'l-hesab olarak verilen para masraftan fazla ise istirdad, noksan ise ikmal olunur ve talimat ve selahiyet haricinde vukubulduğu anlaşılan mesarîf kabul olunmaz.

Madde 154-) Kendi kendine teşekkül etmiş ve ismine İttihat ve Terakki Cemiyeti süsü vermiş olan merkezler bir heyet-i teftişîye ile teftiş ettirilecek ve teşkilatı kabûl edilinceye kadar muamelatı keen-lem-yekûn hükmünde addolunacaktır. İşbu nizamnameye tevfiқан teşkil edilecektir.

Madde 155-) Efrad-ı Cemiyet'ten her biri namus ve hamîyyet ve iktidarı malûm ve müsellemler olan zevatı Cemiyet'e idhale delalet edecektir.

Madde 156-) Efrad-ı Cemiyet hiçbir veçhile heyet-i merkeziye azasının izhar-ı şahs etmelerini talep edemeyecektir.

Mücazat faslı

Madde 157-) Efrad hakkında mücazat Cemiyet'in maksadına icra edeceği tesire göre tenbih, takbih ve beyne'l-ihvan bade't-te'lin müebbeden tard cezalarıyla icabına göre merkez-i umuminin tayin eyleyeceği mücazattan ibarettir.

Madde 158-) Efraddan birinin işbu nizamname ahkâmınca mucib-i muaheze bir hal ve hareketi görüldükte mensub olduğu kulüb heyet-i idaresinin talebi üzerine içtima-ı umumi rey-i hafisiyle okunup, efradından ve münasib dokuz zattan mürekkep bir heyet-i udûl teşkil olunup tahkikatın icrası bu heyete havale olunur. Heyet-i udûl kararlarını sülûsan ekseriyet-i ara ile ita edecektir. Heyet-i udûlün tenbih ve takbih cezaları hakkında vereceği kararlar kat'idir.

Madde 159-) Tenbihin tekrarı takbihi, takbihin tekrarı tardı müstelzimdir.

Madde 160-) İşbu heyet mevadd-ı iştikâiyeyi tetkik ettiği sırada müşteka-anh olan zattan dahi istizah-ı keyfiyet ederek müdafaasını nazar-ı itibara alacaktır. Verilecek kararın bi-tarafane ve adilane olmasını heyet azasının namus ve vicdanı kafil ve zamindir.

Madde 161-) Efraddan birinin tardına heyet-i udûl tarafından karar verildiği takdirde karar-ı mezkur kulüb heyet-i idaresince mafevk merkeze bildirilip oradan vilayet heyet-i merkeziyesine yazılacaktır. Vilayet heyet-i merkeziyesince ta'miken icra olunacak tahkikat neticesinde karar-ı vakiin mukarin-i hakikat olduğu tebeyyün eder ise bi't-tasdik yine aynı merkez vasıtasıyla kulüb heyet-i merkez-i umumi vasıtasıyla tamim ettirileceğinden tard cezasının Cemiyet'in resmi gazetesiyle ilan ve adem-i ilanı merkez-i umumiye aittir.

Madde 162-) Kulüb heyet-i idaresi ile kulübün mensub olduğu kaza heyet-i merkeziyesi tarafından verilip efrada tebliğ edilmiş mukarrerata bila-mazeret-i meşrua mütabaat etmemek takbihi müstelzimidir.

Madde 163-) Vilayet heyet-i merkeziyesiyle merkez-i umuminin kararlarına musırrane ve bila-mazeret-i meşrua ittiba etmeyen efrad tard olunur.

Madde 164-) İşbu nizamname ahkâmınca Cemiyet'e kabulü caiz olmayan eşhasın delalet ve Cemiyet'i iğfal eden efrad dahi delalet ettiği adam ile beraber tard olunur.

Madde 165-) İşbu nizamnamenin hilafına olarak hod-be-hod umûr-u hükümete müdahale eden efrad-ı Cemiyet tard olunur.

Madde 166-) Nizamnamenin mevadd-ı müteaddidesinde beyan olunduğu veçhile mektum tutulması icabeden ahvali ifşa edenlerin eğer ifşa edilen husus Cemiyet'in maksud ve menafiini ihlal edecek derecede ise tard olunur. Cemiyet'in maksad ve menafiini muhil olmayıp yalnız ifşa edilmesi nizamname mucibince gayr-ı caiz ahvalden ise buna mütecasir olanlar birinci defasında takbih, İkincisinde tard olunur.

Madde 167-) Heyet-i merkeziyelerde bulunan azadan sıfatlarını ketin etmeyerek gerek efrad-ı Cemiyet'e, gerek harice karşı "ben heyet-i merkeziye azasındanım" gibi beyanatta bulundukları tahakkuk edenler bir daha heyet-i merkeziyeye aza intihab olunmamak üzere azl olunurlar ve kimlerin azli o heyet-i merkeziye aza-yı mütebakiyesinin sülûsan ekseriyet-i arasıyle mafevk heyet-i merkeziyeye iş 'ar olunduktan ve bu heyetçe ta'mik ve tahkik-i keyfiyet edildikten sonra sabit olur ise ekseriyet-i ara ile icra ve yerine usûlüne tevfikân diğeri intihab olunur. Azledilen azanın ismi merkez-i umumi vasıtasıyla bi'l-cümle vilayat heyet-i merkeziyelerine ve oradan da liva ve kaza merkezlerine tamim edilecektir.

Madde 168-) Cemiyet'i menfaat-i şahsiyesine alet eden efrad tard olunur.

Madde 169-) Cemiyet'in şeref ve haysiyetini ihlal edecek hal-i harekata cür'et edenler ve sarhoşluk ve kumarbazlık ve dolandırıcılık ve sirkat, emniyeti suistimal gibi mugayir-i ahlak ve terbiye ahvale cür'et ettikleri sabit olanlar Cemiyet'ten tard olunurlar.

Madde 170-) Her ay nihayetinde aylığını vermeyen efrada mensub olduğu kulüb heyet-i idaresi tarafından onbeşer gün fasıla ile üç defa ihtar vukubulduğu halde hala tediye etmeyenler heyet-i udûlün sülûsan ekseriyetinin vereceği karar üzerine tard olunurlar.

Fakr hali tahakkuk edenlere Cemiyet zaten muavenetle mükellef olduğundan bu gibiler bi't-tabii bu muameleden müstesnadır.

Madde 171-) Efrad-ı Cemiyet'ten, yekdiğerini himaye ve siyanet ile mükellef olduklarından, muktedir oldukları halde şu vazife-i uhuvveti ifa etmeyenler takbih olunurlar.

Madde 172-) Gerek Cemiyet efradından, gerek hariçten birinin Cemiyet ve Meşrutiyet aleyhinde bulunması veya halkı Cemiyet, Meşrutiyet aleyhine sevk etmesi gibi hareket-ı hainaneye cür'eti meşhud olduktta o mahaldeki heyet-i merkeziye suret-i münasibe ile men'e tevessül edecektir. Bu heyet-i merkeziye ile mafevki heyet-i merkeziyece men'i kabil olamadığı takdirde keyfiyet Merkez-i Umumiyyeye bildirilecek ve bu hususta tedabir-i müessire ittihazı merkez-i umumiye ait olacaktır.

Madde 173-) Efrad-ı Cemiyet'ten biri aleyhine gerek mensubin-i Cemiyet'ten, gerek hariçten vukubulacak şikayatin merci-i kabulü o efradın mensub olduğu kulüb heyet-i idaresidir. Kulüb heyet-i idaresi mevadd-ı iştikaiyeyi nazar-ı dikkate alarak tahkikat-ı lazıme-yi ifa etmek üzere keyfiyeti teşkil edeceği heyet-i udûle havale eyleyecektir.

Mükafat faslı

Madde 174-) Cemiyet efradından maksad-ı Cemiyet uğrunda düçar-ı felaket olanların ve vefat ettikleri takdirde mutac-ı muavenet bulunan ailelerinin maişetlerini ve evlatlarının tahsil ve terbiyelerini Cemiyet mütekeffil olduğundan bu babta sarfı muktezi olan mebalığı merkez-i umumi tedarik ve tesviyeye mecburdur

Madde 175-) Cemiyet'e hidemat-ı fevkalade ifa ettiği tahakkuk eden her ferde merkez-i umumi tarafından suret-i münasibede beyan-ı takdirat olunacağı gibi bu misüllü zevatın vefatından sonra merkez-i umuminin kararıyle hem muhtac-ı muavenet olan evlad ve ailesinin maişeti temin edilecek, hem de hidemat-ı ber-güzidesini mübeyyin olmak üzere Cemiyet'in neşredilecek tarihçesine bir fıkra-i takdiriye ilave olunacaktır.

Ek_7

Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti Teşkilat-ı Dahiliye Nizamnamesi (1908)

Maksat

Madde 1-) Vatanı, bugünkü bulunduğu hal-i vahim-i hatrınakten milleti giriftar olmuş bulunduğu pençe-i zulm-ü esaretten tahlis ederek insanlığa layık bir surette yaşamak, bila fark-ı cins ve mezhep bilumum efrad-ı Osmaniyenin vazife-i mukaddese ve menafi-i bedihiyeleri muktezasından olmağla bu hukuk-u mukaddese ve menafi-i milliye'nin istihsal ve istikrarı ve milletin muhafaza-i hukuk-u siyasiye ve esasiyesini kafil olan 1293 Kanun-ı Esasi'sinin temami-i tatbik ve devam-ı mer'iyeti Cemiyetin esas maksadıdır.

Madde 2-) Osmanlılar maksada vusul emrinde müttehiden çalışmak ve menafi-i kavmiyelerini daima müşterek görmekle mükellef olduklarından cins ve mezhep daiyesiyle tefrika husulüne sai bulunanların husulü amaline mani olmak dahi Cemiyetin esas vezaifindendir.

Teşkilat

Merkez-i Umumi

Madde 3-) Merkez-i Umumi dahil-i Osmaniyede bulunacak ve fakat bulunduğu mevki hiçbir vakit ilan edilmeyecektir.

Madde 4-) Merkez-i Umumi heyeti beş azadan mürekkep olup bunlardan dördü bir sene müddetle ifa-yı vazife eyleyecek ve sene nihayetinde rey-i hafi ile içlerinden intihap olunacak bir azayı bir sene daha ifa-yı vazife etmek üzere azalıkta ipka eyleyecektir.

Madde 5-) Vilayat heyet merkezlerinde azalık etmiş olan efrad beher sene-i maliye nihayetinde içtima ederek içlerinden bir münasibini yeni sene için, Merkez-i Umumi azalığına bilintihap ismini kendi heyet-i idareleri vasıtasıyla Merkez-i Umumiye ihbar edeceklerdir.

Madde 6-) Merkez-i Umumi heyetini teşkil için müteaddit vilayattan madde-i sabıkada beyan olduğu veçhile intihap olunan azanın adedi dördü tecavüz ettiği takdirde bunlar meyanından münasiplerin -müddeti hitan bularak çıkacak olan Merkez-i Umumi heyetini - rey-i hafi ile intihap ve tayin edeceği gibi dörtten noksan olduğu halde dahi Merkez-i Umumi'nin bulunduğu vilayet heyet-i merkeziyesinden bittekrar aza intihabı talep edilerek ik- mal-i noksan edildikten sonra ipka edilen aza ile beşe balığ olan yeni Merkez- i Umumi heyetine tevdi olunacaktır.

Madde 7-) Merkez-i Umumi heyeti, Cemiyetin tevessü ve terakkisi esbabını istikmal etmekle beraber bilumum vilayat heyet-i merkeziyeleri beyninde irtibat ve münasebatı temin ve mezkur heyet-i merkeziyelerin muamelat-ı umumiyesini teftiş ve altı ayda bir heyet-i merkeziyelerden alacağı muhasebata göre bir mizan-ı umumi tanzim ve her üç ayda bir heyet-i merkeziyelerden vürud etmek suretiyle Merkez-i Umumi sandığında teraküm eden mebalîği hıfz ve ihtiyaca göre mes'uliyeti tahtında sarf ve harici Merkez-i Umumi ile icra-yı muhabere velhasıl şahs-ı manevi-i Cemiyetin muamelatı umumiyesine ait kaffe-i umur ve hususatın temşiyet ve intizamı keyfiyetini temin esbabına tevessül eyliyecektir.

Madde 8-) Merkez-i Umumi heyeti nizamnamenin tadilinde ve müttehiden mevki-i'tatbika konulacak icraat ve harekat-ı umumiyyede Merkez-i Umumi heyetinde azası bulunmayan vilayat heyet-i merkeziyelerinden murahhaslar davet ederek bir içtima-ı umumi akdiyle icra-yı müzakere eylemek mecburiyetindedir.

Merkezler

Madde 9-) On üçüncü maddede beyan olunan heyetleri vücade getirmiş yani teşkilat-ı esasiyeyi ikmal etmiş olan mahaller Merkez namıyla yad olunur.

Madde 10-) Merkezler vilayet, liva, kaza, nahiye ve kurada teessüs ettiğine nazaran bunlara vilayet, liva, kaza, nahiye ve kura heyet-i merkeziyeleri denir.

Madde 11-) Bir vilayet dahilinde bulunan liva heyet-i merkeziyeleri vilayete ve kaza heyet-i merkeziyeleri livaya ve nahiyelerinki kazaya ve kuranınki nahiyelere merbut bulunacak ve şu kadar ki kendi mafevkinde teşkilat-ı esasiye vücade gelmemiş olduğu halde teessüs eden merakiz bir veya bir kaç derece mafevkindeki heyet-i merkeziyeye tabi olacaktır.

Madde 12-) İşbu heyet-i merkeziyelerden Merkez-i Umumiye aza intihabı yalnız vilayet heyet-i merkeziyelerinin salahiyetleri dahilinde olup merakiz-i saire ancak bilteselsül - her sene nihayetinde- mafevkindeki heyet-i merkeziyeye aza intihabı hakkını haizdir.

Madde 13-) Her merkezin teşkilat-ı esasiyesi bir heyet-i idare ve üç nefer heyet-i idare mülazımları ve bir veya müteaddit heyeti tahlifiye ile ikmal olunur.

Heyet-i İdare

Madde 14-) Heyet-i idare, üç kişiden mürekkeptir. Heyet-i idare mülazımları bir merkezde teessüs eden şubât ile madunundaki merakiz tarafından mülazımlığa namzed olarak intihap olup esamisi heyet-i idareye bildirilen efrad meyanından evsaf-ı

lazıme-yi haiz olan üçünün tefriki ile heyet-i idare tarafından tayin olunur. İlk teessüs eden heyet-i idare, altı ay müddetle ifa-yı vazife edip müddetinin hitamında üç azadan biri kalıp, çıkan iki azanın yerine mülazımlardan ikisini intihap ederek yeni heyet-i idare teşkil ile umur-u muamelatı mezkûr heyete devr-ü teslim eder.

Madde 15-) Heyet-i idare mülazımlarından her biri heyet-i idare azasından biriyle suret-i daime-i ihtilat ve temasta bulunarak muamelat ve idare-i cemiyete peyda-yı vukuf edecek ve heyet-i idare azasından birinin gaybubetinde anın vazifesini deruhte eyleyecektir.

Madde 16-) Heyet-i idare, merkezin muamelat-ı umumiyesini idare ve nakit mevcudunu muhafaza ve şubeler arasındaki irtibat ve intizamı temin ile muvazzaftır. İşbu heyet azasından biri sandık emniyeti ve biri kitabet ve biri tahsildarlık vazifelerini deruhte eyleyeceklerdir. Sandık emini, tahsildar ile şubelerin rehberleri tarafından her ay getirilip teslim edilecek mebalığı defteri mahsusunda şube numaralan hisasına kaydedecek ve her içtimada kendisine teslim edilen mebalığın miktarını katibe bildireceği gibi her ayın onuncu gününe kadar bir ay evvelki tahsilat ve masarifat miktarını mübeyyin muhasebe cedveli tanzim ve heyet-i merkeziyeye irae ederek tasdik ettirmeğe mecburdur. Katip, sandık emini tarafından kabzedilen ianat miktarını sıvret-i muntazama ve salimede kaydetmeye ve esami-i efradı müttehaz usul-ü mahsusai hafiyeye dairesinde muhafaza eylemeye mecburdur. Tahsildar her ay nihayetinde şube Rehberlerine müracaat ederek muayyen olan aylıkları behemehal tahsil ile muvazzaftır.

Madde 17-) Heyet-i İdare, her ay nihayetinde hasılatın kendi merkez-i masarifi için bittefrik diğer nısıflarından teraküm edecek mebalığı üç ayda bir Merkez-i Umumi'ye gönderilmek üzere mafevkindeki heyete isal ve teslim etmekle mükelleftir.

Madde 18-) Heyet-i idare muamelat-ı umumiye-i mühimmede şubelerin reylerine müracaat ederek haiz-i ekseriyet olan araya göre harekete mecbur ve fakat ahval-i müstacele ve fevkaladede veyahut şubelere tamiminde mahzur olan umurda heyet-i merkeziye kararı ile icra-yı muameleye mezundur.

Madde 19-) Cemiyete kabul edilecek eşhas, tavsiye eden efradın mes'uliyeti tahtında olarak heyet-i idarenin tahkik ve tensibi üzerine Cemiyete idhal olunur.

Madde 20-) Heyet-i idare bilumum hususatta müttefikan ittihaz-ı karar edecek, ittifak-ı ara haşıl olamadığı takdirde heyet-i merkeziyenin kararını istihsale mecbur olacaktır.

Heyet-i Merkeziye

Madde 21-) Heyet-i merkeziye, heyet-i idare ile mezkûr heyet tarafından intihap olunacak heyet-i idare mülazımlarından ikisinin içtimai ile beş kişiden teşekkül eder. Üçüncü mülazım heyet-i idarece merkezin bilcümle icraat ve muamelatından haberdar edilecek ve heyet-i merkeziye azasından birinin gaybubeti halinde anın vazifesini deruhte eyleyecektir.

Madde 22-) Heyet-i merkeziye ahval-i müstacele ve fevkaladede şubelerin reyine müracat etmiyerek merkezin muamelat ve icraatına müteallik hususatta ittihaz-ı karar etmek salahiyetini haizdir.

Madde 23-) Bir mahalde usul-ü dahilinde Cemiyete kabul edilmiş laakal üç fert bulunduğu halde bunlara ikmalî teşkilatı kadar hem heyet-i idare hem de heyet-i tahlifiye vazifelerini ifa ettirmek o mahallin tabi olacağı heyet-i merkeziyenin salahiyeti dahilindedir.

Madde 24-) Cemiyet efradı meyanında Cemiyet yüzünden duçar-ı felaket olanlardan muhtac-ı muavenet bulunanların ve ailelerinin maişetlerini ve evlatlarının tahsil ve terbiyelerini Cemiyet mütekeffil olduğundan bu uğurda sarf olunacak mebalîği heyet-i merkeziye tedarik ve tevzie memur ve mecburdur.

Heyet-i Tahlifiyeler

Madde 25-) Heyet-i tahlifiyeler bir reis ile iki azadan mürekkep olmak ve senede bir defa tebdil veya ibka edilmek üzere heyet-i idare tarafından intihap ve tayin olunur.

Madde 26-) Tahlif heyetleri Cemiyete dahil olacak zatın merasim-i mahsusası dairesinde icra-yı tahlifiyle muvazzaftır.

Madde 27-) Emr-i tahlifte Cemiyete dahil olacak zata “Cemiyetin esrarını ve mensubinin bittesadûf öğrendiklerinden hiç birinin ismini en şedit işkencelere duçar olsa da faş etmeyeceğine ve Devlet-i Osmaniye'nin (Kanun-i Esası) ahkamı dairesinde hakk-ı hakimiyeti ekber evlada intikal etmek üzere Al-i Osman uhdesinde kalması ve umum efrad-ı Osmaniye'nin bila tefrik-i cins ve mezhep nail-i saadet ve hürriyet olması için ila nihayetülömr çalışacağına ve duçar-ı felaket olan efrad-ı Cemiyete ve ailelerine muavenet eyleyeceğine ve Cemiyetin mukarreratını tamamiyle ifa edeceğine ve şayed ihanet-i tebeyyün ederse ceza-yı idama razt olduğuna dair din, vicdan ve namusuna ve Cenab-ı Hakk'ın ism-i azametini”, bir eli mütedeyyin olduğu dinin Kitab-ı Mukaddesi ve diğer eli bir hançerle tabanca üzerine mevzu bulunduğu ve gözleri kapalı olduğu halde, ahd-ü kasem ettirilecektir.

Madde 28-) Yeminden evvel müessir bir nutuk iradiyle milletin gasp olunan hukuku sarihası ve vatanın duçar-ı zaaf olması esbabına delail-i maddiye ve maneviyesi izah ve tasvir edilecek ve badehu heyet-i tahlifiye tarafından madde-i sabıkadaki nukatı muhtevi olmak üzere tahrir ve heyet-i merkeziye tarafından tasdik edilmiş yemin ibaresi kıraat olunacak ve kabul olunan şahsa da harfiyen tekrar ettirilecektir.

Madde 29-) Badelyemin heyet-i tahlifiye mestur olduğu halde kabul edilen ferdin gözleri açılacak ve kendisine heyet-i tahlifiye reisi tarafından, müttehiden çalışmaktaki fevaid ve bu bapta efrad-ı Cemiyete taallük eden vezaif tarif ve bihakkın telkin edilecektir. Yeni kabul olunan ferd badelyemin bazı ifadat ve beyanatta bulunmak arzusunu göstere sin göstermesin her halde bu heyetin bir heyet-i tahlifiye olmak dolayısıyla vazifesinin ancak bundan ibaret olduğunu ve şayet kendisinin bazı mütalaat-ı mühimmesi varsa bunu Rehberi vasıtasıyla ait olduğu mahalle isal eylemesi lüzumu heyet-i tahlifiye reisi tarafından beyan olunacaktır.

Bölük Heyetleri

Madde 30-) Yirmiden ziyade şube-i esasiyeye malik olan büyük şehir ve kasabalar merakizi için bölük heyetleri teşkil olunur.

Madde 31-) Bu gibi şehir ve kasabalarda beheri on şubeden noksan ve yirmi şubeden fazla olmamak üzere bölüklere taksim olunarak her bölüğün emr-i idaresi heyet-i idarenin nezareti tahtında olmak üzere üçer kişiden müteşekkil bölük heyetlerine tevdi olunur.

Madde 32-) Bölük heyetleri, kabül-ü teklif edilecek efradın hüviyetini tahkik ve tahlifini icra ve şubelere tevdi eylemek ve mebalîğ-i mükellefeyi tahsil ve heyet-i idareye teslim etmek vazifesiyle muvazzaf olduğu gibi heyet-i idare ile şubeler arasındaki tebligatı ifa ve münasebatı idameye memur ve hususat-ı sairede heyet-i idarenin reyine müracaate mecburdur.

Madde 33-) Bölük heyetleri tarafından kabul edilen efradın isimleri ay nihayetinde heyet-i idareye verilir. Bölük heyetinde esami-i efradın kaydı hıfzedilmez.

Madde 34-) Bölük heyetleri şubat-ı esasiyenin intihap eyleyeceği efrad meyanından evsaf-ı lazıme yi haiz olarak, heyet-i idare tarafından tefrik ve tayin edilen üç azadan terek küp eder; bunların gaybubeti halinde sair müntehiplerden bir münasibi heyet-i idarece bunun yerine geçirilir.

Madde 35-) Her bölük heyetinden bir aza, heyet-i idareden yalnız bir aza ile münasebatta bulunur ve münasebette bulunduğu azayı arkadaşlarına bildirmez.

Madde 36-) Heyet-i idare ile temas eden azanın gaybubeti halinde tesis-i münasebet için diğer bir azaya heyet-i idarece tebligat icra edilir.

Madde 37-) Muhtelif bölük heyetleri, yekdiğerini tanımaz ve bunlar arasındaki irtibatı heyet-i idare tesis eder.

Madde 38 -) Bölük heyetleri bir sene müddetle ifa-yı memuriyet ederler.

Madde 39-) Avdet etmek üzere hariçten gelip de kabul edilen efradın tahlifi akabinde idareye bildirilir.

Madde 40-) Bölük heyetleri her hususta ittifak-ı ara ile karar verirler. İttifak hasıl olmadığı takdirde heyet-i idarenin reyine müracaat ederler.

Madde 41-) Tahlif heyetleri bölük dahilindeki şubattan, bölük heyetleri marifetiyle intihap edilir. İsimleriyle mahalli tahlifin heyet-i idareye bildirilmesi lazımdır.

Madde 42-) Teklif edilecek efradın şayan-ı kabul olup olmadığının takdiri emrinde istihsal edilen bir kaç veya bir reyin bölük heyetine bahşedeceği itminane ve eshab-ı rey ile teklif olunan fert hakkında tahassul edecek hissiyatı ve mevcut malûmata göre kanaat-ı kamile hasıl olduktan sonra bölük heyetinin inzimam-ı mes'uliyetiyle müttefikane kabul ve tahlifine karar verilir.

Şuabat-ı Esasiye

Madde 43-) Heyet-i idareden Rehberler vasıtasıyla vuku bulacak tebligat üzerinde efrad-ı cemiyet üç kişiden ekal ve beş kişiden fazla olmamak üzere şubeler teşkil ederler. Bu şubeler birer numara ile yad olunur: Birinci, ikinci, Sekseninci gibi...

Madde 44-) Şuabatın her biri heyet-i idarenin nezareti altında bulunmakla beraber müstakil ve münferid bir cemiyet imiş gibi mümkün olduğu kadar sık ve laakal ayda iki defa içtima eyliyecekler ve cemiyetin esas maksadına vüsûl için müzakerat ve teşebbüsatta bulunacaklardır.

Madde 45-) Her şube-i esasiye, heyet-i idare gibi taksim-i amel kaidesine riayetle tesviye-i umura gayret edecek, yani içlerinden biri reis, biri katip ve biri sandıkkar olacak ve her ay nihayetinde beyinlerinde cem edecekleri ianeyi şubenin Rehberi vasıtasıyla heyet-i idareye teslim edecekler ve altı ayda bir teslimat mukabilinde heyet-i idareden bir makbuz isteyeceklerdir.

Madde 46-) Şuabat-ı esasiye icraat hususundaki teşebbüsâtı için kabl-el vuku heyet-i merkeziyenin reyini istihsale mecbur ise de umuru idare-i şube için hürriyet-i tammeye maliktir.

Madde 47-) Şubeler her ay nihayetinde o ay zarfındaki müzakerat ve terakki ve icraatından rehberi vasıtasıyla şifahen mümkün olamazsa tahriren heyet-i merkeziyeyi haberdar edecektir.

Fedai Şubeleri

Madde 48-) Cemiyete intisap eden bilûmum efrad icab-ı halinde Cemiyetin maksad-ı mukaddesi uğruna feda-yı hayata mecbur ise de icraat-ı hususiye için sırf arzu-yu vicdanisiyle Fedai olarak yazılmak isteyen efrad mensup bulunduğu şubenin rehberi marifetiyle ismini heyet-i idareye ihbar etmelidir.

Madde 49-) Heyet-i idare, Fedai yazılan efraddan mürekkep olmak üzere ayrıca Fedai şubeleri teşkil ederek icraat-ı hususiye ve Cemiyetin vezaif-i zabıtasını bu fedakarlara tevdi edecektir.

Madde 50-) Fedai bir şube heyet-i merkeziye tarafından karar verilip heyet-i idareden tebliğ olunacak bir fedakarlığı icra edeceği zaman icraat-ı mezkûrenin ifasına bir ferdin himmeti kafi ise keyfiyet icra şube efradından talip olanlardan kur'a isabet edene havale ve birden ziyade efrad tarafından mevki-i fiile vaz'ı lazım geldiği takdirde şubece icra edilir.

Madde 51-) Fedai bir şube heyet-i idare tarafından tayin olunan müddet zarfında vazife-i fedakaraneyi icraya mecbur olduğundan tavgif ettiği ferd Fedainin hareket-ı icraiyesini takip edeceği gibi muvazzaf olan Fedai şubenin hareketi da heyet-i idarenin nezareti altında bulunacaktır.

Madde 52 - Fedai şubeler heyet-i merkeziyenin malûmatı olmaksızın müstakilen icraata mezun olmayıp yalnız icra edecekleri fedakarlık hakkında sair şuabat-ı esasiye gibi heyet-i merkeziyeye teklifat ve ihtaratta bulunabileceklerdir.

Madde 53-) Fedai olan bir ferd veya bir şubenin vazifesinde tekasülü halinde hakkında heyet-i hakimece verilecek karar nihayet yirmi dört saat zarfında ve heyet-i idarece tayin olunacak vesait ile icra olunacaktır.

Madde 54-) Vazifei icra ile mükellef olan efrad bazı esbabı fevkalade ve mevani meşrua dolayısıyla müddeti muayene zarfında keyfiyeti icrayı ifaya muvaffak olamadığı takdirde vazifesinde tekasülü görülenler hakkındaki muamelei şediye dâhar olmamak

için müdellelen esbabı mucibe serdi ile heyet-i idareden temdidî müddet talebine mecburdurlar.

Madde 55-) Hayatım tehlikeye ilka ile vazifei fedakaranesini ifa eden her ferd Fedainin hem muhtacı iane olan evlad ve ailesinin maişeti temin edilecek hem de tercümei hal ve icraatı vakıasını musavver olmak üzere bir kitap tahrir ve neşrolunarak namı ipka ve tevkir edilecek ve arada sırada medfeni mübarekine gidilerek heyetçe nutuklar irad ve evsafı fedakaranesi yadü tezkâr suretiyle merasimi mahsusai ihtiramiye icra kılınacaktır.

Efradın Vezaif-i Umumiyesi

Madde 56-) Efradı Cemiyetten her biri tanıdıklarından namus ve hamiyetine temamiyle itminan hasıl ettiği zevat meyanında maddei atiyedeki şerait ve evsafı haiz olanları mensup oldukları şubenin rehberi vasıtasıyla heyet-i idareye ihbar ve tavsiye ile alacağı talimat dairesinde o zevata cemiyete duhûlü teklif ve delaletinde bulunmağa mecburdur.

Madde 57-) Cemiyete dahil olmak için evvela teb'âi Osmaniyeden bulunmak, saniyen akil ve baliğ olmak, salisen ceraimi siyasiyeden ve muhafazai vekar ve haysiyet uğrunda ihtiyar edilen cürümlerden maada cinayet derecesinde bir fiil ile veyahut sirkat ve dolandırıcılık ve emniyeti sui istimal ye sahtekarlık gibi ahlaken mezmum bir cünha ile mahkûm, rabian casusluk ve hafiyelik ve hükûmet-i hazıraya taraftarlık arzusuyla alet-i zulm ve itisaf olmamış bulunmak ve hamisen yalancılıkta, irtişa ile mugayiri aru haya ahvalü hareket ile meşhur olmamak, sadisen kuvvei müfekkiresini kaybedecek derecede ayyaşlık ve kumarbazlık misillû bir ayıp ve kusur sahibi bulunmamak şarttır.

Madde 58-) Efradı Cemiyetten muhiti içtimaisi müsait olanlar terbiyei siyasiyeden mahrum olan namuslu evladı vatanın dördünü beşini bir araya cem ve anları fikri Cemiyet ile ünsiyet ve terbiyeye ve bunlar meyanında istidat ve liyakatlarına itimat ettiği zevatı Cemiyete tavsiyeye vazifeten mecburdur.

Madde 59-) Her ferd vüs'atı maliyesi nispetinde bir ianei şehriye itasına mecbur olup bunun mikdarı hiç bir vakitte iradî şehrisinin yüzde ikisinden ekal olmayacaktır.

Madde 60-) Efradı Cemiyetin kuvvei muhakemesini kaybedecek derecede işret istimal etmesi kat'iyen memnudur.

Madde 61-) Her ferdin vücudu Cemiyetçe mukaddes ve kıymettar addedildiğinden her ferd-i Cemiyet şahsen bir felaket hisseylediği anda derhal usulü dairesinde heyet-i idareye ihbar-ı keyfiyet eylemelidir.

Mevadd-ı Umumiye

Madde 62-) Vezaiften maada hususatta hatta Merkez-i Umumi heyeti azasıyle en son dahil olan efrad arasında zerre kadar bir fark yoktur.

Madde 63-) Efradı Cemiyetten eceli mev'udu ile vefat edenlerin ipkayı namı için kendilerinin erbabbı hamiyetten olduğu ihvana ilan edilecektir.

Madde 64-) Usulü dairesinde resmi tahlifı icra edilmeyen eşhas efradı Cemiyetten madut değildir.

Madde 65-) Heyet-i idare ile bölük heyetlerinden maada hey'at ve şubatin kararları ekseriyeti ara iledir.

Madde 66-) Cemiyetin teşkilatı hariciye merkezi şimdilik "Paris" şehri olup onun da ayrıca teşkilatı hariciyeye mahsus bir nizamnamesi vardır.

Madde 67-) Cemiyetin vasıtai neşri efkarı Türkçe Şura-yı Ümmet, Fransızca Meşveret gazeteleridir.

Usul-ü Muhakemat ve Mücazat Faslı

Madde 1-) Gerek Cemiyete mensup bulunsun ve gerek hariçten olsun bir şahsın vücudu, vatani veya cemiyeti ve yahud Cemiyeti tehlikeye sika edecek veya icraat-ı cemiyeti akim bırakacak veyahut maksad-ı cemiyete cüz'i külli halebü zarar iras eyliyecek bir hal ve hareketi vukuunda ve alelumum Memurin-i Devlet tarafından onuncu maddeler münderiç işkence, zulüm ve gadirlerin irtikabı halinde vaki olacak ihbar ve teklif üzerine emrû muhakeme he- yct-i merkeziyelerce icra olunur. Heyet-i merkeziyeler tahkikata amika ve tedkikatı adilane aleyhin mücrimiyet ve mahkûmiyetine veya beraet ve ademi mes'uliyetine ittifak veya ekseriyeti ara ile karar verir.

Madde 2-) Eğer iddia olunan fiil kabahat veya cünha derecesinde bir cürüm ise heyet-i merkeziye hükmü ita ile beraber hemen mevkii icraya vaz'eder. Ve eğer fiili müddeabih cinayet derecesinde ise heyet-i merkeziyece hüküm sudurunu müteakip tanzim olunacak ilam Merkez-i Umumiye ita ve irsal olunarak heyet-i mezkûrece tedkikat icrasından sonra tasdik veyahut nakzolunur. Tasdik olunduğu takdirde emri tenzili heyet-i merkeziyeye havale edilir. Nakzı halinde yeniden icrayı muhakemesi zımnında heyet-i merkeziyeye iade eder. Şu kadar ki hükmü vakiin tehiri icrası menafis Cemiyeti haleldar edecek mahiyeti haiz olduğuna heyet-i merkeziyece kanaati kamile hasıl olduğu takdirde kaffei mes'uliyeti maddiye ve maneviye kendilerine ait olmak üzere hükmü mezkûru Merkez-i Umumi'nin tasdikine iktiran etmeksizin icra edebilirler.

Madde 3-) Heyet-i hakime muhakemeyi ye hükmü maznunu aleyhin gıyabında icra ve ita eder. Ancak lüzumu fevkalade hasıl olduğu ve imkan müsait bulunduğu takdirde mazmunu aleyh bizzat celp ve isticvap dahi olunabilir.

Madde 4-) Merkez-i Umumi veya heyet-i merkeziye azalarının muhakemeleri bulundukları heyetler tarafından icra olunur; yalnız heyet-a merkeziye ihtiyat mülazım ile ve Merkez-i Umumi bulunduğu mevkiin heyet-i merkeziyesinden celb edeceği bir aza ile ikmalî noksan eyleyecek ve bunlar hakkında verilen hükümler derhal icra olunacaktır.

Madde 5-) Kabahat ve cünha derecesinde heyet-i merkeziyeden sadır olan hükümler ile cinayet derecesinde sadır olup Merkez-i Umumi heyetince tasdik olunan hükümlerin sür'atle ve her ne suretle olursa olsun ve hatta mahkûmu aleyh diyar-ı baideye firar etmiş bulunsun behemehal infazına heyet-i merkeziyeler mecburdurlar.

Mücazat

Madde 6-) Cemiyet veya efradı aleyhinde irtikap olunan ceraim üç derece olup birincisi “kabahat”, İkincisi “cünha”, üçüncüsü “cinayet”tir.

Kabahatin cezası: Tevbih ve tekdir.

Cünhanın cezası: Cezayı nakdi: mikdarı yarım liradan elli liraya kadar olup fiilin şiddetine ve mahkûmun hasıl edeceği tesiri maddiye göre hükmolunur.

Cinayetin cezası: İdamdır.

Madde 7-) Kabahat cürmü: Cemiyete ait vezaifi adiyeyi ifada betaat ve tekasül göstermek ve maddeden Cemiyete mazarratı olmayıp fakat beynelihvan muhadenet ve muhalazatın inkisarını dai niza’ ve burudetlere sebebiyet vermek ve tedbirsizlik eseriyle Cemiyetin vücudu hakkında harice serrişte vermek veya nefsinin ve Cemiyeti tehlikeye ilka edecek boşboğazlıkta bulunmak ve bedmestlik derecesinde müskirat istimal eylemek gibi ef’aldir.

Madde 8-) Cünha cürmü: İfasını müteahhid olduğu ianatı vaktü zamaniyle vermemek, ve felaketzede kardeşlerinin muavenetine elinden geldiği derecede sayü gayret etmemek, ve ne suretle olursa olsun Cemiyeti malen izar eylemek, ve namus ve haysiyeti Cemiyete mugayir ef’alü akval ve halü hareket irtikabında bulunmak ve bedmestliği terketmemekte inad ve ısrar etmek misillü ef’aldir.

Madde 9-) Kabahatlerin tekerrürü cünha derecesinde bir fiil teşkil eder. Cünhaların tekerrürü ise cezanın iki kat olmasını icap eder.

Madde 10-) Cinayet cürmü. Evvela: serairi Cemiyeti veya efrattan birinin veya birkaçının isimlerini gerek suiniyetle ve gerek vehmü havf sebebiyle hükümete ifşa veya ihbar eylemek, saniyen: vücudü Cemiyeti tehlikeye veya maksadı Cemiyeti akamete ilka ve dûçar edecek şeyleri ihaneten icra etmek. Salisen: husulü maksadı Cemiyet uğrunda icrası Cemiyet nizamnamesi dairesinde merciinden kendisine tebliğ olunan vezai'fin icrasından bila sebebi makbul imtina edilmek, Fabian: her ne kast ve niyetle olursa olsun dahili Cemiyet olmayan bir veya bir kaç şahsın vücud ve efradı Cemiyeti keşf maksadiyle takibatı hafıyye ve celiyede bulunarak Cemiyetin amali mukaddesei vatanperveranesini akim bırakmaya çalışmak ve memurun ve hademei Devlet tarafından efradı Cemiyete eza ve işkence icra edilmek ve esnayı istintak ve isticvapta tahrikatı şedide irtikap olunmak ve zalemeye yaranmak maksadiyle emri tahkikatta hilaf ve mübalağalara içtisar kılınmak ve hüküm icra edilen cezalarda muhalif-i vicdan ifratlara varılmak gibi, şahs-ı manevi-i Cemiyete veya efradına karşı irtikap olunan harekattır.

Ek_8

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin Nizamnamesi (1325-1909)

Selanik'te 1325 yılında Hakkak Ömer Kami ve Mahdumu Matbaasında bastırılmış broşür

Cemiyetin Maksat ve Mesleği

Madde 1-) Meşrutiyet-i idarenin tesisine ve cins ve mezhep ayırmaksızın bütün Osmanlıların istikmal-i refahiyle nail-i hürriyet olmalarına çalışmış ve avn-i hakla muvaffak olmuş olan “Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti” bundan böyle dahi bu makasid-i mukaddesenin maddi ve manevi terakkiyat-ı medeneyyenin temini ve tamami-i mülkiyyenin muhafazası uğrunda müttehiden çalışmayı esas maksat ve meslek ittihaz eder.

Menafi-i kavmiyelerini daima müşterek görmekle mükellef olan bütün Osmanlılar arasında gerek cins ve mezheb-i daiyyesi, gerek suveri saire ile tefrika ve fesad ikama sai bulunanların vesait-i meşrua ile hüsul amaline mani olmak Cemiyetin cümle-i vezaifindendir.

Cemiyet, Makam-ı Hilafet ve Saltanata hadim-i Meşrutiyet olan Zat-ı Hazret-i Padişahiye zeval-i na pezir bir hiss-i hürmetle merbuttur.

Madde 2-) “Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti”, bir Merkez-i Umumi ile vilayat ve elviyye-i müstakilledeki hey'et-i merkeziyyeleri ve Sancak ve Kaza ve leddelicab nevahi ve kurada bulunan kulüp hey'etleri tarafından idare olunur.

Madde 3-) Kulüpler, vilayat ve elviyye-i müstakille, hey'et-i merkeziyyelerine, bunlar da merkez-i umumiye merbuttur. Ancak hey'et-i merkeziyye, teşkiline lüzum görülmeyen bazı elviyye-i müstakillede elviyye-i saire gibi yalnız kulüp hey'et-i idaresi bulunacak ve bu hey'et ile mülhakatındaki kulüpler doğrudan doğruya en yakın vilayet hey'et-i merkeziyyesine merbut olacaktır. Nevahi ve kura kulüpleri daha mensup oldukları kaza merkezindeki kulüp hey'et-i idaresine tabidirler.

Madde 4-) İkinci madde mucibince hey'et-i merkeziyye teşkili iktiza eden mahallerin gayri yerlerde yeniden hey'et-i merkeziyye tesisi ve bunların merbutiyetinin tayini merkez-i umuminin takdirine muhavveldir.

Madde 5-) Bir hey'et-i idare ancak tabi bulunduğu mafevk hey'et-i merkeziyye veya idarisiyle muhabere edebilip anın mafevkine tecavüz edemeyeceği gibi merkez-i umumi de kendine merbut hey'et-i merkeziyyelerle muhabere eder ve vilayat-ve elviyye hey'et-

i merkeziyeilerine merbut olan hey'et-i idarelerle doğrudan doğruya muhabere etmez. Ancak ahval-i müsta'cele ve mübreme zuhurunda merakiz ve kulüp hey'et-i idareleri yekdiğeriyle doğrudan doğruya muhabereye mezundur. Şu kadar ki esbab-ı muhabere arada vesatet etmesi lazım gelen merci'e bildirilecektir.

Merkez-i Umumi

Madde 6-) Merkez-i umumi bir sene müddetle ifa-vı vazife etmek ve biri katib-i umumi unvanını haiz olmak üzere üç azadan tereküb eder. Bunlar her sene içtimai mutad olan Umumi Kongre tarafından intihab edilirler.

Madde 7-) Merkez-i umumi aza-yı cedidesi, kongre dağıtıldıktan sonra ifayı -vazifeye başlarlar.

Madde 8-) Merkez-i umuminin her içtimasında azadan biri riyaset vazifesini ifa eder.

Madde 9-) Merkez-i umumi azasından birinin infikaki halinde diğer aza umumi kongrede ikinci derecede ekseriyet kazanıp da merkez-i umuminin bulunduğu mahalde ikamet eden altı zatı celb ve davetle bir Encümen-i İstişare teşkil ederler. Encümen-i İstişare ya bu altı azadan birini veyahut hariçten bu vazifeyi ifaya iktidarı bulunan bir zat-ı ekseriyet-i sülûsan-ı aza ile merkez-i umumi azalığına intihab ve tayin eder.

Madde 10-) Merkez-i umumi mührü azadan ikisi tarafından mühürlendikten sonra hıfz olunacaktır.

Madde 11-) Mührün imza ile teyidine mecburiyet hasıl olan hususatta Katib-i Umumi imza vaz edecektir.

Madde 12-) Merkez-i umumi azası muvazzaf olduklarından hiçbir memuriyet kabul edemezler ve suret-i daimede umur-u cemiyetle meşgul olurlar.

Madde 13-) Merkez-i Umumi azasından mazeret-i makbulesa olmaksızın bir ayda üç içtima'da bulunmayanlara müsta'fi nazariyle bakılıp yerine dokuzuncu maddeye tevfiikan diğer biri intihab olunur.

Merkez-i Umumi'nin Vezaifi

Madde 14-) Merkez-i umumi birinci maddede beyan olunan esas ve maksadı istihsal ve temine sarf-ı makderetle beraber bilumum merakiz ve kulüpler beynindeki irtibat ve münasebatı teyid ve bunların muamelat-ı umumiyyesini teftiş etmek velhasıl şahs-i manevi-i cemiyetin muamelat-ı umumiyyesini ve kaffe-i umurun hüsn-ü temşiyet ve intizamını temin esbabına tevessül eylemekle mükelleftir. Merkez-i Umumi her sene

varidat ve masarifini mü- beyyin bir muvazene-i umumiyye ile sene-i atıye bütçesini tanzim ile Kongre'nin nazar-ı tasdikine arz eyler.

Madde 15-) Meclis-i Meb'usan'daki İttihat ve Terakki Fırkası'yle münasebette bulunmak Merkez-i Umumi'ye aittir.

Madde 16-) İltihad ve Terakki Cemiyeti'ne mensup olmayan dahili ve harici fırka-ı muhtelefe-i siyasiyye ile müzakere etmek ve ittihaz-ı karar eylemek hususatı Merkez-i Umumi'ye aittir.

Madde 17-) Merkez-i Umumi, bilcümle muamelattan Umumi Kongre'ye karşı mes'uldür.

Madde 18-) Umumi Kongre'nin Merkez-i Umumi'ye havale ettiği mukarrerattan hangilerinin icra olup hangilerinin olunamadığı esbab-ı mucibesıyla sene-i atıye kongresinin nazar-ı tetkikine arz etmek Merkez-i Umumi'nin vezaifi cümlesindendir.

Merkez-i Umumi'nin Hey'et-i Tahririyyesi ve Maliyesi

Madde 19-) Merkez-i Umumi'nin muvazzaf bir Evrak Müdûrû'yle bir mübeyyiz ve muhasebe vazifesiyle de işigal etmek üzere bir Veznedar'ı bulunacaktır. Bunların maaşları Kongre'ce takdir ve tahsis edilecek ve intihab ve tayinleri Merkez-i Umumi'ye ait olacaktır. Merkez-i Umumi icab ederse bunların miktarını tezyit edebilir.

Madde 20-) Merkez-i Umumi, Cemiyet'in muamelat-ı maliyesinden mes'ul olduğundan Veznedar, Merkez-i Umumi'nin kararı olmadıkça hiçbir akçe kabz ve sarf edemeyecektir.

Vilayet Hey'et-i Merkeziyyeleri

Madde 21-) Vilayet Hey'et-i Merkeziyyeleri bir sene müddetle ifa-yı vazife etmek üzere iki azadan mürekkep olup bunlar her sene içtimai mutad olan vilayat kongreleri tarafından intihab ve tayin olunurlar.

Madde 22-) Vilayet hey'et-i merkeziyyeleri aza-yı cedidesi, kongre dağıldıktan sonra vazifelerini ifaya başlayacaklardır.

Madde 23-) Vilayet hey'et-i merkeziyyesi azasından birinin infikaki halinde diğer aza vilayet kongresince icra edilen intihabatta birinci derecede ekseriyeti kazanmış olan beş zatı celb ile dokuzuncu madde hükmüne tevfikân ikmal-i noksan ederler.

Madde 24-) Vilayet hey'et-i merkeziyyelerinin mühürü, her iki aza tarafından mühürlendikten sonra hıfzedilecektir.

Madde 25-) Vilayet hey'et-i merkeziyyeleri nezdinde bir katip ve bir muhasib bulunacaktır. Bunlar fahriyyen ve kaabil olamadığı halde muvazzaf olarak istihdam edilirler. Ancak maaşlarının tayin-i miktarı vilayet kongrelerine aittir.

Madde 26-) Bu sene vilayet kongreleri in'ikad ederek eski nizamnameye göre vilayet hey'et-i merkeziyyeleri teşkil eylemiş olduğu cihetle bu nizamnameye nazaran tayini lazım gelen vilayat hey'et-i merkeziyyesi için iktiza eden zat, mezkûr vilayat hey'et-i merkeziyyeleri tarafından ekseriyet-i ara ile tefrik edilecektir. Hey'et-i merkeziyye bu iki zatı kendi aralarından yahut hariçten münasip gördükleri zevattan intihabda muhtar olacaklardır.

Madde 27-) Mühürün imza ile teyidine lüzum hasıl olursa azadan biri imza edecektir.

Madde 28-) 13., 17., 18. maddeler ahkamı vilayet hey'et-i merkeziyyesi hakkında dahi caridir.

Vilayet Hey'et-i Merkeziyyesinin Vezaifi

Madde 29-) Merkez-i Umumi'den vukubulacak tebligat ahkamına tevfiik hareket, vilayet dahilinde bulunan bilcümle merakiz ve şubata senede hiç olmazsa bir defa behemehal teftiş ve netice-i teftiş hakkında bir rapor tanzimiyle Merkez-i Umumi'ye irsal, vilayet dahilindeki mevakide teşkilat iktiza ederse, Merkez-i Umumi'den müsaade istihsal ettikten sonra teşkilat-ı icra her merkezden gönderilmesi icabeden vilayet hissesini celb ve varidat-ı umumiy-yesinden Merkez-i Umumi hissesini muntazaman irsal, vilayet dahilinde bulunan şubata arasında muhabere vesatet, neşir ve tamim-i muarefe himmet etmek, elhasıl İttihad'ın takviye ve idamesine ve uhuvvet-i Osmaniye'nin teyidine ve mekasid ve menafi-i Cemiyet'in nizamname ahkamı dairesinde temin ve muhafazasına say ve gayret eylemekle mükelleftir.

Vilayet hey'et-i merkeziyyesi varidat ve masarifini mübeyyin bir muvazene- i umumiyye ile sene-i atıye bütçesini tanzim ve vilayet kongresinin nazar-ı tasdikine arz eyler.

Kulüpler

Madde 30-) Kulüpler, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'ne dahil bulunan efrad arasında bila tefrik cins ve mezheb revabıd-ı ittihadi teyid ve idameye ve her sınıf efradın istidat ve ihtiyaçları dairesinde tenvir-i efkar ve tevs-i vukuuna ve iktisad-ı içtimai her türlü teşebbüsat-ı müfide ve terakkiyat-ı medeniyeyi istihsal ve tesrie hadim olacaklardır.

Madde 31-) Liva ve kaza ve nahiye merkezleriyle kariyelerde yalnız birer kulüp bulunabilecek ve müteaddid kulüplere ihtiyaç hasıl olur ise, bunlar bir bina dahilinde içtima-ı umumilerini münavebe suretiyle akdetmek üzere tevhid olunacaktır. Vilayet merkezlerindeki kulüpler dahi bu veçhile hareket edeceklerdir. Cesamet-i mevkiyelerinden dolayı bir bina dahilinde içtima etmek gayri mümkün olan yerlerde vilayet hey'et-i merkeziyyesinin kararıyla kulüp binalarının taaddüdü caizdir.

Madde 32-) Kulüpler, bir Müdür, bir Müdür-i sani, Veznedar, bir katip, bir hafız-ı kütüb ve iki azadan mürekkep bir hey'et tarafından idare olunur. Bunlar altı mah müddetle ifa-yı vazife etmek üzere kulüp efradı tarafından rey-i hafi usulüyle ve ekserivet-i ara ile intihab olunurlar. Lüzumu halinde kulüp hey'et-i idaresi ayrıca aidatlı veyahut muvazzaf bir tahsildar istihdam edebilir.

Madde 33-) Her kulüp evvela: Cemiyetin nizamname ve programı dairesinde kendi uhdesine terettüb edecek vezaif ve muamelatı ifa eyleyecek, saniyen: Payitaht ile vilayatta intişar eden gazete ve risalelerden ve meşahir-i übeda ve müellifinin asar-ı edebiyeye ve ahlakıyye lugaviyeleriyle eski ve yeni müellifattan şayan-ı istifade olanlarını ve memalik-i Osmaniye haritalarını celb ve münderecatından umum efrad-ı cemiyetin istifadelerini teshil edecek.

Salisen: Vakit vakit konferanslar tertip ederek efrad-ı cemiyetin iktisada, terakkiyat-ı ziraiyyeye, hıfzıssıhhaya ve terbiye-i etfale, siyasiyat-ü ahlakiyata, kavanin ve nizamat-ı mülkiye ve adliye ve askeriyyeden umumun bilmesi lazım gelen mevadda dair ita-yı malûmat ile efradın tenvir-i efkar ve tezhîb-i ahlakına hizmet etmek,

Rabian: Meb'usan intihabatında İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin makasidini her suretle takib ve istihsale çalışacak,

Hamisen: Mamulat-ı mahalliyeye emtia-i dahiliyyenin mazhar-ı rağbet ve revaç olmasına hadim-i teşvikat ve neşriyatta bulunacak,

Sadisen: Kulübün servet ve iktidarım tezyid ve tevsie itina ve dikkat edecek.

Sabian: İyd-i milli'ye müteallik vezaif ve tedarikatı icra eyleyecektir. Beyan olunan teşebbüsât ve vezâifte kulübe dahil olan efradın kaffesi vazife ve alakadar olduklarından o misillü işlerden gerek zatlarını, gerek umuma taallûk eden ahvalde kulübün muavenet ve delaletine müracaat hakkını haizdirler.

Kulüp Hey'et-i İdaresi'nin Vezaifi

Madde 34-) Hey'et-i İdare laakal haftada iki defa bila içtima otuzuncu madde mucibince kulüplerin vezâifine taallûk eden bilcümle mevaddı müzakere ile bunlardan içtima-ı umumiye taliki icabedenleri ifraz eder ve icab etmeyenler ile kulübün idaresine müteallik hususatı taht-ı karara alır. Kulüplerin ifa-yı vazifede meşhut olacak atalet veya faaliyetinden kulüp hey'et-i idareleri mes'uldür.

İçtima-ı Umumi

Madde 35-) Her kulüp efradı, laakal on beş günde bir def'a kulüplerinde içtima ile muhtac-ı müzakere olan mevaddı taht-ı karara alacaklardır, işbu içtima-ı umuminin yevm-i vukuu kulüp hey'et-i idaresince tayin olunacak ve lüzum-u kat'i hissedilmedikçe tebdil olunmayacaktır.

Madde 36-) Kulüp aza-yı müdavimesinin bir sülüsü hazır bulunmadıkça icra-i müzakere ve ittihaz-ı karar olunamaz.

Madde 37-) İçtima-ı umumilerde müzakeratı idare etmek için o içtimaa mahsus olarak ekseriyet-i ara ile bir reis ve bir reis-i sani intihab edilecek ve kitabet vazifesini kulübü katibi ifa eyleyecektir.

Mevadd-ı Muhtelif

Madde 38-) Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin gaye-i amali, umum milletin husul-ü saadetine ma'tuf olduğundan her kulüp, efrad-ı cemiyetten olmayanları dahi umumi konferanslarda ve hey'et-i idaresi tarafından tayin olunacak evkat-ı muayyenede kabul etmek salahiyetini haizdir. Efrad-ı Cemiyet yekdiğerinin kulüplerine gidebilirler ve sahib-i rey olmamak üzere müzakerata dahi iştirak ederler.

Madde 39-) Kulüplerde teklif defteri namile bir defter-i mahsus bulunacak ve efraddan biri bir teklifte bulunmak isterse bunu ya mezkûr deftere yazacak veyahut ba tezkere kulüp müdürüne bildirecektir. Hey'et-i İdare efradın tekliflerini tetkik ve icab edenleri hey'et-i umumiyyenin müzakeresine vaz eder.

Madde 40-) Kulüp hey'et-i idareleri, kulübün umur-u dahiliye ve idaresine dair yazılı bir program tertibiyle kulüp dahilinde herkesin görebileceği bir mahalle talik edeceklerdir.

Madde 41-) Kulüplerde siyasi, fenni konferanslar verilecektir. Fakat konferans vermek isteyenler konferansın neye dair olacağını evvelce hey'et-i idareye bildirmek mecburiyetindedir. Hey'etince kabul olunursa konferans verileceği kulübün salonunda ilan olunur.

Kulüplerin Vezaif-i Umumiyesi

Madde 42-) Kulüplerde ehl-i fen ve hırfet ve erbab-ı sanat ve ticaretten ayrı ayrı encümenler teşkil olunacak ve her encümen kendi ihtisası dairesinde olan hususatin terakkiyatına ait tedabiri mülahaza ve bu mülahazatını rapor suretinde hey'et-i idarelerine tevdi edecektir. Hey'et-i idareler, icabederse hükümetin nazar-ı dikkatine arz edilmek üzere bu raporu mafevk merkeze irsal edebilir. Kulüplerin müteaddid olduğu mahallerde her kulüpten birer encümen teşkili mucib-i teşettüt olacağından mümkün olduğu takdirde bu encümenlerin müştereken teşkili münasib olur.

Madde 43-) Encümenler bir meselenin müzakeresinde diğer encümene taalluk eden hususata tesadüf ederlerse o mesele için yekdiğeriyle icra-yı müzakereye salahiyettardirlar.

Madde 44-) Her kulüp mevsim-ı münasiple gece dersleri küşad ve laakal bir mektebi taht-ı himayesine alarak idare ve tedrisatını tanzim ve ıslah ve fukaraperver cemiyetleri teşkil etmek gibi umur-u hayriyeden bir veya bir kaçını ifa ile mükelleftir. Şehir ve kasabalardaki kulüpler kuradaki mekatibi dahi himaye edebilirler.

Madde 45-) Kulüpler fırsat düştükçe köylülerin, Meşrutiyete muhabbetini ve istibdata nefretim isticlab edecek surette telkinat ve irşadatta bulunmaya gayret edecek ve hatta vatanın selametine taallük eden bu husus için ara sıra köylere hey'etler göndereceklerdir.

Madde 46-) Bir hey'et-i idarenin hitam-ı müddetine on beş gün kaldığı vakit ait olduğu kulüp hey'et-i umumiyesince beş zattan mürekkeb bir komisyon teşkil olunarak hey'et-i mezkûrenin hesabat ve muamelatı tetkik ettirilir. Komisyon on beş gün zarfında behemehal ikmal-i vazife ile netice-i tetkikatını da rapor hey'et-i umumiyyeye arz eyleyecektir. Bu rapor hey'et-i umumiyyede kıraat ve tasdik olunduktan sonra hey'et-i cedidenin intihabı ve müteakiben devir ve teslim muamelesi icra olunur.

Madde 47-) Kulüp varidatı evvela: Efradın Cemiyet'e kabulünü müteakip vereceği duhuliye (her ay vereceği aylığın laakal bir misli olacaktır),

Saniyen: Efradın varidatının yüzde bir nisbetinde her ay itasına mecbur olduğu aylık,

Salisen: Gerek efrad-ı Cemiyetten gerek hariçten ianeden verilecek nükud ve eşyadan ibarettir. Efrad-ı cemiyetten maadası tarafından iane ve hibe edilecek nükud ve eşyanın kabulü hey'et-i umumiyyenin kararına vabestedir.

Madde 48-) Her kulüp ay nihayetinde varidat-ı gayri afiyesinin yüzde beşini ihtiyat akçesi olarak ifraz ettikten sonra mütebakisinin rub'unu vilayet hey'et-i merkeziyyesine gönderecektir. Vilayet hey'et-i merkeziyyesi de varidat-ı umumiyyesinin kezalik yüzde beşini, ihtiyat akçesi olmak üzere hıfzettikten sonra bakının nıfsını merkez-i umumiye gönderecektir. Nevahi ve kura kulüpleri rubu' hisselerini merbut oldukları kulüplere ve kulüpler hisse-i mezkûreyi bitemamiha vilayete irsal edeceklerdir. Dördüncü madde mucibince yeniden merkezler açılırsa hisselerin suret-i merbutiyeti merkez-i umumi tarafından tayin olunur. Kulüpler ve merkezler kendi hisselerine isabet eden mebalîğ-i mütebakiyeden masarîf-i mübremelerini tesviye ve ifa ettikten sonra fazla kalan mebalîğ hey'et-i idarenin kararıyla emniyetli bir mahalde hıfz ve mümkünse tenmiye edilir.

Madde 49-) Kulüpler cemi' ve hıfz ettikleri mebalîği içtima-i umumide verilecek karar üzerine Cemiyet'in makasid ve menafii uğrunda sarf edebilirler. İhtiyat akçeleri hiçbir suretle sarf olunamaz. Ancak ahval-i fevkalade üzerine merkez-i umuminin emriyle sarf olunabilir.

Madde 50-) Merkez-i umumi de dahil olduğu halde bilcümle merakiz ve kulüpler şahıs namına akçe ikraz edemezler.

Madde 51-) Kulübün resail ve ceraid ile kitapları kıraat salonundan harice çıkarılamayacağı gibi iare suretiyle hiçbir kimseye verilmeyecektir.

Madde 52-) Kulübün odacılık hizmetlerinde bir veya daha ziyade maaşlı hademe istihdam olunabilir. Hademelerin mümkünse Cemiyet efradından olmasına itina edilmelidir.

Madde 53-) Kulüplerde bulundurulacak hademenin adedi ile miktar-ı maaşlarının tayini kulüp hey'et-i idarelerine aittir.

Madde 54-) Kulüplerde işret etmek ve kumar oynamak ve sarhoş olarak kulübe girmek kat'ıyyen memnudur.

Madde 55-) Kulüp efradından biri başka bir kulübe naklini taleb eylediği takdirde hesabı kat olunduktan sonra mensup olduğu kulübün hey'et-i idaresi tarafından, bir nakil ilmühaberi verilir ve bunun üzerine muamele-i nakliyye icra olunur.

Madde 56-) Kulüp bulunmayan bir mahalde yeniden kulüp açmak, efradın miktarı nazar-ı dikkate alınmak üzere o mahalin merbut olduğu hey'et-i merkeziyyenin takdir ve kararına muhavveldir.

Madde 57-) Kulüplere devamda mazeret-i makbule ve kat'ıyyesi olanların aylıklarını vermek ve kulüple irtibatları baki kalmak şartıyla devam etmemeleri caiz olabilir.

Cemiyet'e Suret-i Kabul ve Şeraiti

Madde 58-) Cemiyete dahil olacakların evvelen: Teb'a-i Osmaniyeden olmaları,

Saniyen: Cinayet, rüşvet, sirkat, dolandırıcılık, sahtekarlık ve emniyeti suiistimal gibi muhalif-i ahlak olan hareket ile mahkûm ve bu gibi suiahval ile müştehir bulunmamaları,

Salisen: Ayyaşlık ve kumarbazlık misillû muayibten ari olmaları,

Rabian: Menfaat-i şahsiyye fikriyle değil, makasid-i Cemiyete hadim olmak emeliyle girmek istediklerinin anlaşılması şarttır.

Madde 59-) Cemiyete alınacak zevat evvela, rehberi vasıtasıyla hey'et-i Cemiyet'ten iki zatın vereceği hüsn-ü hal şahadetnamesi üzerine kabul olunur.

Madde 60-) Cemiyete kabul olunan zat ile rehberinin ve şahadetnameyi tasdik ve ita eden iki zatın esamisi defter-i mahsusuna kaydedilecek ve o kimseye bir numara verilecektir.

Madde 61-) Kulüp bulunmayan mahallerde veyahut ahval-i fevkalade ve müsta'celede merkez-i umumi ile hey'et-i merkeziyyeler azası ve müfettişler tarafından mes'uliyet deruhte edilerek efrad kabulü caizdir.

Efrad- ı Cemiyetin Hukuk ve Vezaifi

Madde 62-) Efradın vücudu Cemiyet'çe muhterem ve kıymettar bulunduğundan her ferd şahsen bir felaket ve mağduriyete maruz bulunduğu anda mensup olduğu kulüp hey'et-i idaresinden taleb-i müzaharet hakkını haizdir.

Madde 63-) Efrad-ı Cemiyet'ten her biri, menafi-i vataniyyeye ait olarak kendisine tevdi olunacak vazifeyi mazeret-i makbulesi sabit olmadıkça ifaya mecburdur.

Madde 64-) Vezaiften maada hususatta efrad-ı Cemiyet arasında fark ve imtiyaz yoktur.

Madde 65-) Efrad-ı Cemiyet'ten vefat edenlerin ikba-i namı için kendilerinin erbab-ı hamiyetten olduğu ihvan-ı Cemiyete ilan ve maruf olan hidematı kulüp kütüphanesinde mahfuz bulunan deftere kayd olunur.

Mevadd-ı Umumiyye

Madde 66-) Efrad-ı Cemiyet beyninde uhuvvet ve samimiyyet-i kat'ıyye mevcut olup her zaman ve mekanda bu uhuvvet ve samimiyyet-i kat'iyyenin devam ve teyidine hey'et-i merkeziyyelerle kulüp idareleri itina ve dikkat etmekle mükelleftir.

Madde 67-) Cemiyet'e kabulü işbu nizamname ahkâmınca caiz olmayan şahsın kabulüne vesatet ve delalet eden efrad, Cemiyet'e karşı mes'uldür.

Madde 68-) Nizamname ahkâmına muhalif olarak Cemiyet'e efrad kabul olunduğuna vakıf olan her ferd keyfiyeti mensup olduğu kulüp hey'etine delail-i maddiyyesiyle haber vermeye mecburdur. Haber-i vaki kulüp hey'et-i idaresince hey'et-i udule havale olunur.

Madde 69-) Efrad-ı Cemiyetten her biri namus ve hamiyet ve iktidarı malûm ve müsellemler olan zevatı idhale delalet etmekle mükelleftir.

Madde 70-) Cemiyetin varidatı başlıca iki kısımdır: Varidat-ı muntazama, varidat-ı gayri muntazama, varidat-ı muntazaması duhuliyelerle tekasüd-i şehriyye ve cemiyetler nizamnamesi mucibince tasarruf edilecek enval-i gayri menkuleden alınacak ücürattır. Varidat-ı gayri muntazaması da ikiye ayrılır: lanat-ı muhtelefe ile hibeler birinci kısmı, kulüplerin veya hey'et-i merkeziyyelerin teşebbüsat-ı iktisadiyye ve ticariyyesinden mütevellid mebalîğ de ikinci kısmı teşkil eder.

Madde 71-) Cemiyetin maksat ittihaz ettiği hususun icrası için gerek hibe tarikiyle, gerek iştire suretiyle uhdesine geçen emval-i menkule ve gayri menkulenin tasarrufu merkez-i umumiye ve bunların istimal ve icar bedelatının ahzı ve mevzu lehine sarfı mahalli hey'et-i idarelerine aittir.

Madde 72-) Doğrudan doğruya merkez-i umumiyyeye ait olan emlakın tasarrufu gibi nef'i de merkez-i umumiye aittir.

Umumi Kongrenin Teşkili

Madde 73-) Umumi Kongre, her sene Eylül'ün beşinde Merkez-i Umuminin daveti üzerine tayin edeceği mahalde içtima eder ve her vilayetten gönderilecek birer vekil ile Merkez-i Umumiye teşkil eden üç zattan tereküp eder.

Madde 74-) Kongreye aza göndermeyen hey'et-i merkeziyyeler, Merkez-i Umumi'nin bulunduğu yerde veya diğer bir mahalde efrad-ı Cemiyetten ahval-i mahalliyeye vakıf ve emniyete layık bir zatı kongreye vekil intihap etmek hakkını haizdirler. Ancak Merkez-i Umumi lüzum ve ihtiyaç görürse, vekilin mahallinden gönderilmesini talep edebilir. Bu suretle kongreye aza olacak zat yalnız bir rey haiz ve bir merkez namına vekil olup birden ziyade merkezin vekili veya memuru olamayacaktır. Merkez-i Umumi azasından hiçbirisi hiçbir merkezin vekaletini deruhte edemez. Kongreye aza gönderen merkezler gönderecekleri azanın masarifini takdir ve tesviye edecek ve azanın suret-i

memuriyetini mûbeyyin Merkez-i Umumi'ye hitaben yeddine bir itimatname ve oranın ahval-i umumiyyesine dair bir rapor ve bir sene zarfında Merkez-i Umumi'ye vuku bulan irsalat-ı nakdiyyeyi müş'ir bir irsaliye puslası ita edecektir.

Madde 75-) Kongrece siyasi bir programın hin-i müzakeresinde Meclis-i Meb'usan'da bulunan İttihat ve Terakki Fırkası tarafından ekseriyetle ve rey-i hali ile müntehap üç aza dahi hazır bulunacaktır.

Madde 76-) Kongreye aza olacak zatın yirmi beş yaşından dûn olmaması şarttır.

Madde 77-) Kongrenin her içtimainda müzakeratı idare etmek üzere rey-i hafi ile bir reis ve reis-i dani intihab olunur.

Madde 78-) Kongrenin vazife-i kitabetini hitam-ı içtimaa kadar kongre azası meyanından ekseriyet-i ara ile intihap edilecek üç zattan mürekkep bir hey'et-i tahririyye ifa eyleyecektir.

Madde 79-) Her içtimain nihayetinde gelecek içtimada mevki-i müzakereye konulacak mevad hey'etçe kararlaştırılarak bir rûzname-i müzakerat tertip olunacaktır.

Madde 80-) Kongrenin vazifesi evvela: Merkez-i Umumi tarafından bir senelik muamelat-ı umumiyyeye dair tevdi olunacak raporu kıraat ve Merkez-i Umuminin hesabatını tetkik ve teftiş,

Saniyen: Sene-i atıye için Merkez-i Umumi tarafından tanzim olunacak bûdçeyi tetkik ve tasdik,

Salisen: Nizamnameyi ihtiyaca göre tadil,

Rabian: Azadan her birinin getireceği layihalarla vuku bulacak teklifatından Kongre'nin vezai'fı dahilinde bulunanları tetkik ve hey'etçe tefrik ederek sırasıyla mevki-i müzakereye vaz' ve kongrenin vazifesi haricinde olduğuna hey'etçe karar verilen mevaddı dahi salahiyyet olan merkeze havale,

Hamisen: Sene-i atiyede Cemiyet'in takib edeceği programı icabederse tadil ve tanzim,

Sadisen: Son içtima'da Merkez-i Umumi azasının rey-i hafi ile intihab,

Sabian: Efradın müteahhit olduğu mebaliğin miktarını takdir velhasıl İttihad ve Terakki Cemiyetinin hayat ve menafi-i esasiyesine taallûk eden bilcümle mevaddı hal ve tayin etmekten ibarettir.

Madde 81-) Merkez-i Umumi azasının intihabı kongre heyetinin ekseriyet-i mutlakasıyla icra olunur. Birinci intihabta ekseriyet-i mutlaka hasıl olamadığı takdirde intihap tekrar edilir ve ikinci defasında ekseriyet-i mutlaka hasıl olamazsa birinci ve

ikinci intihapta en ziyade rey kazananlar meyanından matlup olan azanın iki misli tefrik edilerek onlar arasında üçüncü defa olarak tekrar bir intihap icra ve ekseriyet-i izafiye ile tayin olunur.

Madde 82-) Kongrenin mukarreratı ekseriyet-i ara ile ittihaz olunacak ve müddet-i içimamı dahi kongre hey'eti tayin ve takdir edecektir.

Madde 83-) Kongrenin muamelat ve mukarraratını havi olan evrak ve defatir kongre dağıldıktan sonra Merkez-i Umumi'de muhafaza olunacaktır.

Madde 84-) Kongrenin hitam-ı içtimasında mukarrerat aza-yı mevcude tarafından imza edilecektir. Bu mukarrerattan hey'et-i merkeziyyelere bildirilmesi icabedenler kongre tarafından tefrik ve beray-ı tebliğ Merkez-i Umumiye tevdi olunur.

Vilayet Kongreleri

Madde 85-) Vilayet kongreleri her sene vilayet hey'et-i merkeziyyelerinm daveti üzerine o vilayet dahilinde bulunan bilcümle kulüplerden gönderilecek birer vekil ile vilayet hey'et-i merkeziyyesini teşkil eden iki zattan tereküp edecektir. Kulüpler, evvel emirde her on kişi için rey-i hafi ile birer müntehib-i sani intihap edeceklerdir. Kongreye gidecek meb'usu yine rey-i hafi ile bu müntehib-i saniler intihap eyleyeceklerdir. Nevahi ve kura kulüpleri re'sen meb'us göndermeyip ancak intihap ettikleri müntehib-i saniler merbut oldukları kaza kulüp müntehib-i sanileriyle bilaiştirak bir meb'us intihap eylemek hakkını haizdirler.

Madde 86-) Kulüplerden gelecek meb'uslar, vilayet hey'et-i merkeziyyesine aza intihap olunmak salahiyetini haiz olmak ve üç kişiyi tecavüz etmemek üzere birer esami puslası getireceklerdir. Bu puslaya vilayet hey'et-i merkeziyyesi umuruyle iştigal edebilecek erbab-ı iktidar idhal edilecektir. Bir mahalde puslaya idhale layık olarak aynı şerait ve meziyatı haiz üçten ziyade adam bulunacak olursa bunların arasından hey'et-i merkeziyyelerde bulunmuş ve cemiyete duhûl itibarıyla kıdem kesbetmiş olanlar tercih edilecektir. Yeni vilayet hey'et-i merkeziyyesi mülhakattan gelecek puslalarla hey'et-i sabıka azasının esamisini muhtevi pusladaki zevat arasından intihap olunacaktır.

Madde 87-) Umumi Kongre faslında muharrer 74, 76, 77, 78, 79, 81, 82, maddeler hükmü vilayet kongrelerinde dahi cereyan edecektir.

Madde 88-) Vilayet kongreleri her sene Mayıs otuzuncu günü vilayet hey'et-i merkeziyyesinin tayin edeceği mahalde içtima edecektir.

Madde 89-) Vilayet kongresinin vazifesi: Evvela, vilayet hey'et-i merkeziyyesinden bir senelik muamelat-ı umumiyyeyi mübeyyin tevdi olunacak raporu kıraat ve hesabâtı tetkik,

Saniyen: Sene-i atıye için vilayet hey'et-i merkeziyyesinin tanzim edeceği bûdçeyi tasdik,

Salisen: Azadan her birinin mensup olduğu merkezin ahval ve muamelat-ı umumiyesine dair vereceği raporu mütalaa,

Rabian: Aza tarafından vuku bulacak teklifattan kongrenin vazifesi dahilinde bulunanları tetkik ve hey'etçe tefrik ederek sırasıyla mevki-i müzakereye vaz ve kongrenin vazifesi haricinde olduğuna karar verilen mevaddı salahiyettar olan merkeze havale velhasıl dahil-i vilayette Cemiyet'in menafî ve makasid-i esasiyyesine taallûk eden bilcümle mevaddı hal ve tayin ve nizamnamenin muhtac-ı tadil mevaddı var ise, ona dair bir proje ihzar ve son içtima- da vilayet hey'et-i merkeziyyesi azasını rey-i hafi ile intihap etmektir.

Madde 90-) Elviye-i müstakille hey'et-i merkeziyyeleri ile elviye-i mezkûreye mülhak olan diğer hey'et-i idarelerin yakın vilayette teşekkül edecek kongreye birer vekil göndermek hakkını haiz olduklarından civar vilayet hey'et-i merkeziyyesi kongrenin içtimaından evvel bunlardan da birer vekil talep edecektir. Mesela Beyrut vilayeti hey'et-i merkeziyyesi kongre için Kudüs-ü Şerif hey'et-i idaresiyle bu liva dahilindeki diğer hey'et-i idarelerden birer vekil talep edecektir. Zor Sancağı Haleb'e, Bingazi Trablusgarb'a, Biga, Çatalca, İzmit Sancakları da İstanbul kongresine murahhas göndereceklerdir. Ehemmiyet-i mevkiyesine binaen müstakil merkez teşkil edilen liva veyahut kazalarda dahi ayrıca kongre akdedilmeyecektir. Hey'et-i merkeziyyeler ile bunlara merbut bilumum kulüpler namına vilayet kongresine birer murahhas izam olunacaktır. Su kadar ki, müstakil merkez meb'usları vilayet hey'et-i merkeziyyesinin tetkik-i hesabatına karışmayacakları gibi kendi hey'et-i merkeziyyeleri hesabını tetkik edecekleri zaman ayrıca in'ikad edeceklerdir. Yeni hey'et-i merkeziyye azasının hini intihabında da vilayet meb'usları ayrı ve müstakil merkez meb'usları ayrı içtima edip her biri kendi intihabını yapacaktır. Menafi-i umumiye-i vilayetin Cemiyete ve nizamname tadiline ait hususatta her taraftan gelen meb'uslar müçtemian çalışacaklardır.

Madde 91-) Kongrenin muamelat ve mukarreratını havi olan evrak ve defatir vilayet hey'et-i merkeziyyesinde muhafaza olunacaktır.

Hey'et-i Teftişiyye

Madde 92-) Merkez-i Umuminin altı zattan, mürekkep olmak üzere muvazzaf ve daimi bir hey'et-i teftişiyyesi bulunacaktır. Müfettişlerin teftiş edecekleri mıntıkaların tayiniyle izamları Merkez-i Umuminin vazifesi cümlesindendir.

Madde 93-) Merkez-i Umumi daimi ve muvazzaf müfettişlerden başka tensib edeceği zevata dahi teftiş vazifesini tevdi edebilir.

Madde 94-) Her vilayet merkezi o vilayet dahilinde icra-yı teftişat için muvakkat müfettişler istihdam edebilir. Bu müfettişlerin masarif-i seferiyye ve zaruriyyelerinin takdiriyle tesviyesi o vilayet hey'et-i merkeziyyesine aittir.

Madde 95-) Merkez-i Umumi, müfettişlerden lüzum gördüğü zevatı umumi kongrenin in'ikadından evvel mahall-i in'ikada celp edebilir, işbu müfettişlerin kongreye dahil olabilmeleri kongrece karar ittihazına vabestedir.

Madde 96-) Efraddan, nizamnameye muhalif südur edecek harekata karşı, maksad-ı Cemiyete derece-i tesirine göre, tenbih, takbih, terkin-i kayıt ve ihraçtan ibaret olmak üzere dört nevi muamele icra olunur.

Madde 97-) Her kulüpte altı ay müddetle ve kulüp hey'et-i umumiyyesinin rey-i hafisiyle beş zattan mürekkep bir hey'et-i udul teşkil edilir. Efrad-ı Cemiyetten birinin işbu nizamname ahkamına mucib-i muahaze bir hal ve hareketi görüldükte işbu hey'et-i udul tarafından tahkikatı icra olunur.

Madde 98-) Hey'et-i adüvlün tenbih ve takbih ve terkin-i kayıt hakkında vereceği kararlar kat'idir.

Madde 99-) Efraddan birinin ihracına hey'et-i udul tarafından karar verildiği takdirde karar-ı mezkûr kulüp hey'et-i idaresinden vilayet hey'et-i merkeziyyesine yazılacaktır. Vilayet hey'et-i merkeziyyesince ta'mikan icra olunacak tahkikat neticesinde karar-ı vakı'ın isabeti tebeyyün ederse bittasdik kulüp idaresine iade olunacağı gibi bilcümle müzakere tamim olunmak üzere Merkez-i Umumiyyeye bildirilecektir, ihraç cezasının gazetelerle ilan ve adem-i ilanı Merkez-i Umami'ye aittir.

Madde 100-) Hey'et-i udul, tenbih, takbih ve terkin-i kayıt kararlarını ekseriyet-i mutlaka ile ve ihraç kararını ekseriyet-i sülûsan-ı ara ile ita edecektir.

Madde 101-) İşbu hey'et, mevad-ı iştikaiyeyi tetkik ettiği sırada müşteka anı olan zatı davet ve istihzab-ı keyfiyet ederek onun müdafaasını dahi nazar-ı itibare alacaktır. Ancak iki defa davete icabet etmeyen veya tahriren cevap vermeyenler hakkında hey'et-i udul gıyaben hüküm verir. Verilecek kararın bitarafane ve adilane olmasını hey'et-i azanın namus ve vicdanı kafil ve zamindir.

Madde 102-) Kulüp hey'et-i idaresi tarafından efrada tebliğ olunan mukarrerata bila mazeret-i meşru'a mütabeat etmemek takbihi ve tekerrürü ihracı müştekimdir.

Madde 103-) Vilayet hey'et-i merkeziyyesiyle Merkez-i Umuminin kararlarına bila mazeret-i meşrua ittiba etmeyen efrad-ı merakizi mezkûr kararlarıyla ihraç olunur.

Madde 104-) İşbu nizamname ahkamınca Cemiyete kabulü caiz olmayan eşhasın kabulüne kasden delalet ve Cemiyet'i iğfal eden efrad dahi delalet ettiği adam ile beraber ihraç olunur.

Madde 105-) Cemiyeti menafi-i şahsiyyesine alet ittihaz eden efrad ihraç olunur.

Madde 106-) Cemiyetin şeref ve haysiyetini ihlal edecek hal-ü harekata cür'et edenler ve ayyaşlık, kumarbazlık, dolandırıcılık, sirkat ve emniyeti suiistimal gibi mugayir-i ahlak ve terbiye ahvale cür'et ettikleri sabit olanlar Cemiyet'ten ihraç olunurlar.

Madde 107-) Üç ay aletdevam aidatını vermeyen ve bu babta hey'et-i idarece tahriren vuku bulan ihtarı isga etmeyenlerin hey'et-i udul kararıyla Cemiyet defterinden kaydı terkin olunur. Mütedahil aidatını tamamen tesviye etmek şartıyla bu gibi efradın tecdid-i kayıt ve kabulü kulüp hey'et-i idaresinin rey'ine menuttur. Şu kadar ki ismi terkin edilen kimsenin yine aynı kulübe müracaatı lazımdır.

Madde 108-) Efrad-ı cemiyet yekdiğerini himaye ve siyanet ile mükellef olduklarından iktidarları taallûk ettiği halde şu vazife-i uhuvveti ifa etmeyenler takbih olunurlar.

Madde 109-) Efrad-ı Cemiyetten biri aleyhine umur-u cemiyetten dolayı vuku bulacak şikayatin merci-i kabulü o ferdin mensup olduğu kulüp hey'et-i idaresidir. Kulüp hey'et-i idaresi mevadd-ı iştikaiyeyi nazar-ı dikkate alarak tahkikat-ı lazimeyi ifa etmek üzere keyfiyeti hey'et-i adüvle havale eyleyecektir.

Madde 110-) Kulüp hey'et-i idarelerini teşkil eden zevattan birinin işbu nizamname ahkamına mugayir hareketi haber alındıkta keyfiyet müfettişlerle veya mensup oldukları vilayet hey'et-i merkeziyyeleri maarifetiyle tetkik olunur. Tebeyyün edecek neticeye göre o aza hakkında tenbih veya takbih veyahut hey'et-i idare azaltandan iskat

muameleleri icra olunur. Bu gibilerin hareketi ihraçlarını istilzam ederse keyfiyet-i ihraç hey'et-i udule kararıyla vilayet hey'et-i merkeziyyesine aittir.

Madde 111-) Hey'et-i Merkeziyye azasının mugayir-i nizam hareketi görüldüğü umumi müfettişlerin tahkik ve iş'arı üzerine haklarındaki muamele Merkez-i Umumice kararlaştırılır.

Madde 112-) Cemiyete hidemat-ı fevkalade ifa ettiği tahakkuk eden her ferde Merkez-i Umumi tarafından suret-i münasebede beyan-ı takdirat olunacağı gibi, bu misillû zevalin gerek hal-i hayatında, gerek vefatından sonra Merkez-i Umuminin kararıyla muhtac-ı muavenet olan evlad-ü iyalinin maişeti temin edilecek ve hidemat-ı ber güzidesi Cemiyet'in tarihçesinde zikir ve ilan olunacaktır.

Madde 113-) İşbu nizamnamedeki mevaddın tefsiri Merkez-i Umumiye aittir.

Madde 114-) Merkez-i Umumi azası Doktor Nazım ve Ömer Naci ve İhsan Namık beylerdir. Cemiyetler nizamnamesinin dokuzuncu maddesi mucibince hükümete müracaat vukuunda azadan Doktor Nazım Bey Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Katib-i Umumisi nam ve unvanıyla vaz-ı imza edecektir.

Ek_9

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Nizamnamesi (1327-1911)

Cemiyetin maksat ve mesleği

Madde 1-) Meşrutiyet-i idarenin tesisine ve cins ü mezhep ayırmaksızın bütün Osmanlıların istikmal-i refahiyle nail-i hürriyet olmalarına çalışmış ve avn-i hakla muvaffak olmuş olan “Osmanlı ittihat ve Terakki Cemiyeti” bundan böyle dahi bu makasıd-ı mukaddesenin ve maddi ve manevi terakkiyat-ı medeniyenin temini ve temamiyet-i mülkiyenin muhafazası uğrunda müttehiden çalışmayı esas maksat ve meslek ittihaz eder.

Menafi-i kavmiyelerini daima müşterek görmekle mükellef olan bütün Osmanlılar arasında gerek cins ve mezhep daiyesi ve gerek süver-i saire ile tefrika ve fesad ikama sai bulananların vesait-i meşrua ile husul-ü amaline mani olmak Cemiyetin cümle-i vezaihindendir.

Cemiyet, makam-ı hilafet ve saltanata ve hadim-i Meşrutiyet olan Zat-ı Hazret-i Padişahiye zeval i napezir bir hiss-i hürmetle merbuttur.

Teşkilat

Madde 2-) Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin teşkilatı, siyasi ve içtimai isimleriyle ikiye ayrılır. Teşkilat-ı siyasiyesi itibarıyla İttihat ve Terakki bir Fırkadır.

İttihad ve Terakki Fırkasının efradı Osmanlılıkta İttihad ve Terakkiyi nuhbe-i siyaset ittihaz eden Osmanlı vatandaşlardır.

İttihad ve Terakki Cemiyetinin teşkilat-ı siyasiyesi üç tabakadan terakküp eder: birincisi heyet-i muntehibedir ki İttihat ve Terakki gaye-i siyasisini takip eden bütün Osmanlı vatandaşlardır. Devletçe tedvin olunan kanun dairesinde hukuk-u intihabiyelerini istimal ederek efkar-ı siyasiyelerini temsil edecek meb’uslar için rey verirler.

İkincisi heyet-i intihabiyedir ki İttihat ve Terakki Cemiyetinin teşkilat-ı intihabiyesidir. Cemiyet intihap zamanlarında İttihadçı ve terakkiperver vatandaşlarını bu teşkilat ile tenvir ve irşad ederek Medis-i Mebusanda İttihat ve Terakki fikrine hadim bir ekseriyet husulüne çalışır.

Üçüncüsü heyet-i muntehabedir ki Meclis-i Mebusandaki İttihat ve Terakki Fırkasına mensup meb’uslardır.

Madde 3-) Teşkilat-ı içtimaiyesi itibarıyla İttihat ve Terakki bir kuvve-i müteşebbisedir. Bu teşkilat itibarıyla vazifesi nesi-i hazıra gece dersleri küşad ve nesl-i atıye mektepler

tesis, gazeteler ve faideli kitaplar neşretmek, ziraat, sanayi ve ticareti teşvik eylemek, züafaya yardım ve muavenet göstermek ve ahlaken necip, sireten adil ve müşfik olan Osmanlı milletini iktisaden faal ve fikren bir hale getirmeye çalışmaktır.

Madde 4-) Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti bir Merkez-i Umumi ile vilayet ve elviyedeki heyet-i merkeziyeler ve kaza ve ledelicap nevahi ve kurada bulunan kulüp heyetleri tarafından idare olunur.

Madde 5-) Nevahi ve kura kulüpleri mensup oldukları kaza kulüp heyet-i idaresine ve kazadaki kulüpler mensup olduklara liva heyet-i merkeziyesine ve liva heyet-i merkeziyeleri de mensup oldukları vilayet heyet-i merkeziyelerine ve vilayet heyet-i merkeziyeleriyle müstakil liva heyet-i merkeziyeleri Merkez-i Umumiye tabidirler.

Madde 6-) 4.madde mucibince heyet-i merkeziyeler teşkili iktiza eden mahallerin gayrı yerlerde heyet-i merkeziyeler tesis veyahut madde-i mezkûre mucibince heyet-i merkeziye teşkili icabeden yerlerde adem-i tesisıyla mevcut olanlardan bekasında meserreti görülenlerin lağvı ve bunların cihet-i merbutiyetinin tayini ve 5. madde mucibince usulen teşekkül eden heyetlerin merbutiyetinin fevkalade olarak tadil ve tehiri Merkez-i Umuminin salahiyeti dahilindedir.

Madde 7-) İttihat ve Terakki Cemiyetinin teşkilat-ı siyasiyesinden olan heyet-i intihabiyesi Merkez-i Umumi, vilayet ve liva heyet-i merkeziyeleri ve kaza merkezlerinde kulüplerde müteşekkil intihab-ı sani heyetleri, nahiye merkezlerinde intihab-ı evvel heyetleridir.(Bunların vezaiî ayrı bir talimatname ile tayia olunur.)

Madde 8-) İttihat ve Terakki Cemiyetinin teşkilat-ı içtimaiyesi yani kuvve-i müteşebbisesi Merkez-i Umumi, heyet-i merkeziyeler, kulüpler ve şubeler ve encümenlerdir.

Madde 9-) Bir heyet-i idare ancak tabi bulunduğu mafevk heyet-i merkeziye veya idaresiyle muhabere edebilip anın mafevkine tecavüz edemeyeceği gibi, merkez-i umumi de kendine merbut heyet-i. merkeziyelerde muhabere eder ve vilayet ve elviye heyet-i merkeziyelerine merbut olan heyet-i idarelerle doğrudan doğruya muhabere etmez. Ancak ahval-i müstacele ve mübreme zuhurunda merakız ve kulüp heyet-i idareleri yekdiğeriyle doğrudan doğruya muhabereye mezundur. Şu kadar ki esbab-ı muhabere ve suret-i muharrerat arada vesatet etmesi lazımgelen mercie bildirilecektir.

Merkez-i Umumi

Madde 10-) Merkez-i Umumi biri Katib-i Umumi unvanını haiz olmak üzere on iki azadan mürekkeptir.

Madde 11-) Meclis-i Meb'usan ve Ayan'daki fırka ile müstemer ve muttasıl bir temas tesisi meşrut olup gerek bu teması temin edecek ve gerek İstanbul heyet-i merkeziyesiyle temas etmek üzere orada bulundurulacak aza miktarının ikiden ekal olmamak üzere tayin-i adedi merkez-i umuminin takdirine muhavveldir.

Madde 12-) Merkez-i Umumi azaları fevkalade ahval müstesna olmak üzere velevki istifa tarikiyle infikak eylemiş bulunsunlar, müddet-i intihabiyeleri olan bir sene münkazi olmadıkça hiçbir memuriyet kabul edemezler ve suret- i daime umur-u cemiyetle meşgul olurlar.

Madde 13-) Merkez-i Umumi azasından birinin her ne suretle olur ise olsun vazifesinden infikakı halinde Merkez-i Umumi ekseriyet-i sülûsan-ı ara ile ihtiyat azadan birisini intihap eder.

Madde 14-) Kongre dağıldıktan sonra yeni Merkez-i Umumi heyet ekseriyeti teşkil edip 15 gün zarfında devir ve teslim muamelesi yapılmıca kadar eski Merkez-i Umumi heyeti vazifeye devam mecburdur.

Madde 15-) Merkez-i Umumi içtimalarında azadan biri riyaset vazifesini ifa eder.

Madde 16-) Merkez-i Umumi mührü azadan ikisi tarafından mühürlendikten sonra hıfz olunacaktır.

Madde 17-) Umur-u cemiyete müteallik kaffe-i muharrerat mühr-ü cemiyet ile beraber azadan biri tarafından imzalanacaktır.

Madde 18-) Merkez-i Umumi azasından mazeret-i makbulesi olmaksızın bir ayda 3 içtimada bulunmayanlara müstafî nazariyle bakılıp yerine 13. maddeye tevfi kan diğer biri intihap olunur.

Madde 19-) Merkez-i Umumi tarafından bilittifak takdir olunacak ahval-i fevkalade müstesna olmak üzere Merkez-i Umumi azasından ancak beşi merkezden infikak edebilir.

Madde 20-) Merkez-i Umuminin teftiş şubesindeki 3 azası cemiyetin aynı zamanda müfettiş-i umumisi sıfatını haizdirler. Bunlardan başka Merkez-i Umuminin laakal 6 zattan mürekkep olmak üzere muvazzaf ve daimi müfettişleri bulunacaktır. Müfettişlerin teftiş edecekleri mıntıkaların tayiniyle i'zamları teftiş şubesinin takdiriyle Merkez-i Umuminin kararına vabestedir.

Madde 21-) Merkez-i Umumi daimi ve muvazzaf müfettişlerden başka tensip ettiği zevata dahi teftiş vazifesini tevdi edebilir.

Madde 22-) Müfettişler Merkez-i Umumice talimat ve emr-i mahsus şeklinde kendileri için tayin olunan hatt-ı hareketi takibe mecburdurlar. Teftiş şubesi dahi müfettişlerin efrad ve kulüplerde olan temasını daima müfid bir mecra vermek ve yapacakları propaganda için zemin ve fikir hazırlamakla mükelleftir.

Merkez-i Umumi'nin Vezaiî

Madde 23-) Merkez-i Umumi, Cemiyetin teşkilat-ı siyasiye ve içtimaiyesinin müdür ve nazımıdır. Binaenaleyh birinci maddede beyan olunan esas-ı maksadı istihsar ve temine sarf-ı mukadderetle beraber bilumum merakiz ve kulüpler beynindeki irtibat ve münasebatı teyid ve bunların muamelat-ı umumiyesini teftiş ve vilayat heyet-i merkeziyesi murahhaslarını tayin ve istişare heyetlerini tefrik etmek velhasıl şahs-ı manevi-i Cemiyetin muamelat-ı umumiyesini ve kaffe-i umurun hüsn-ü temşiyet-i intizamını temin esbabına tevessül eylemekle mükelleftir. Merkez-i Umumi her sene varidat ve masarifini mübeyyin bir muvazene-i umumiye ile sene-i atıye bütçesini tanzim ve Kongrenin nazar-ı tasdikine arzeyler.

Madde 24-) Merkez-i Umumi'de idare, ilim, iktisat, teftiş şubelerinin vazifeleri taksim-i amal kaidesine tevfikân Merkez-i Umumi heyet-i umumiyesi tarafından talimatname-i mahsus ile tayin ve tefrik olunur.

Madde 25-) Merkez-i Umumi'nin iktisat şubesinde bulunan azalarından biri sene nihayetine kadar bilhassa umur-u muhasebe ve kasa muamelatıyla dahi işigali deruhte edecek ve refakatinde ayrıca muvazzaf bir veznedar dahi bulunacaktır.

Madde 26-) Merkez-i Umumi'nin muvazzaf bir evrak müdürü ile katibi, bir mübeyyizi olacak, gerek bunların, gerek veznedarın maaşları kongrece takdir ve tahsis edilecek ve intihap ve tayinleri Merkez-i Umumi'ye ait olacaktır. İcab ederse Merkez-i Umumi katip ve mübeyyizlerin miktarını tezyid edebilir.

Madde 27-) Merkez-i Umumi cemiyetin muamelat-ı maliyesinden mes'ul olduğundan veznedar Merkez-i Umumi'nin kararı olmadıkça hiçbir akçe kabz ve sarf edemeyecektir.

Madde 28-) Bankalarla vesair müessesat-ı maliye ve ticariye ile olacak muamelatta Merkez-i Umumi mühriyle muhasebeci ve katib-i umumi imzaları bulunacaktır.

Madde 29-) Cemiyetin maksat ittihaz ettiği hususun icrası için gerek hibe tarikiyle gerek işira suretiyle uhdesine geçen alelumum emval-i menkule ve gayrimenkulenin tasarrufu Merkez-i Umumi'ye mevdu ve kulüplerle heyat-ı idarenin istimal ve icar gibi tasarrufatı Merkez-i Umumi'ye vekalet ve izafededir.

Madde 30-) Doğrudan doğruya Merkez-i Umumi'ye ait olan emlakın tasarrufu gibi nef'i de Merkez-i Umumiye aittir.

Madde 31-) Meclis-i Ayan ve Mebusan'daki İttihat ve Terakki fırkalariyle münasebette bulunmak münhasıran Merkez-i Umumi'ye aittir.

Madde 32-) İttihat ve Terakki Cemiyetine mensup olmayan dahili cemiyat-ı muhtelif-i siyasiye ile müzakere etmek ve ittihaz-ı karar eylemek hususatı Merkez-i Umumiye ait olup harici cemiyat-ı siyasiye ile münasebette bulunmaz.

Madde 33-) Merkez-i Umumi bilcümle muamelattan umumi kongreye karşı mes'uldür.

Madde 34-) Umumi kongrenin Merkez-i Umumi'ye havale ettiği mukarrerattan hangilerinin icra olup hangilerinin olunamadığını esbab-ı mucibesiyle sene-i atıye kongresinin nazar-ı tetkikine arz etmek Merkez-i Umumi'nin vezai fi cûmlesindendir.

Madde 35-) Merkez-i Umumi kongre mukarreratından hangilerinin icra olduğunu ve hangilerinin icra olunamadığını ait olduğu merakize sene içinde ve icrası zamanında malûmat verecektir.

Madde 36-) Merkez-i Umumi vilayet heyet-i merkeziyelerinden vukubulan müracaata nihayet 2 hafta zarfında bir cevap vermeye mecburdur.

Merkez-i Umuminin Meclis-i Ayan ve Meb'usandaki Fırka Heyetleriyle Suret i Münasebatı

Madde 37-) Merkez-i Umumi efkar-ı umumiye ile Fırka arasında devamı elzem olan ahenk ve irtibatın muhafazası için memleketin ahval-i umumiyesi hakkında edineceği malûmattan temin-i menafi-i vataniye için muktazi gördüklerini Fırka da teşebbüsâtının netayicinden Merkez-i Umumi'yi haberdar eder.

Madde 38-) Merkez-i Umumi, Fırkadan siyaset-i Devletin suret-i cereyanı hakkında alacağı malumata ibtina ederek münasip göreceği vesait ile efkar-ı umumiye'yi tenvire say eder.

Madde 39-) Siyaset-i Devletin mes'uliyeti, Meclis-i Meb'usanın ekseriyetine istinat eden hükûsrane ait olduğundan Merkez-i Umumi efkar-ı umumiye ile Fırkasının

arasında suret-i muharrere veçhile vasıta-i tenvir ve tebliğ olmaktan başka suretle umuru siyasiye-i hükümetle işgal etmez.

Madde 40-) Cemiyet mev'izeleriyle, müessesat-ı ilmiyesiyle, neşriyat ve teşebbüsat-ı müfidesi ile milletin terbiye-i siyasiye ve içtimaiyesine hizmette ve intihabatta efkar-ı umumiye rehberlikte devam eder.

Vilayet Heyet-i Merkeziyeleri

Madde 41-) Vilayet Heyet-i Merkeziyeleri bir sene müddetle ifa-yı vazife etmek ve 2 murahhasla Merkez-i Umumi kararına tevfikân beşten yediye kadar müşavirden ibaret olmak üzere nihayet 9 zattan mürekkeptir. Her sene içtimai mutad olan vilayet kongreleri tarafından heyet-i istişareye tefrik olunmak üzere 3 misli zat rey-i haik ile intihap edilip evrak-ı intihabiye kapalı zarflar derununda Merkez-i Umumi'ye gönderilir, Merkez-i Umumi bu zevat meyanında karara tevfikân lüzumu olan miktarını biltefrik müşavirliğe tayin eder, murahhasların tayin ve tavgizi ise doğrudan doğruya Merkez-i Umumi'ye aittir.

Madde 42-) Vilayet Heyet-i Merkeziyeleri evvelki madde mucibince Merkez-i Umumi tarafından intihap ve tayin edilip muamelat-ı cem'i devr ü teslim alıncaya kadar eski Heyet-i Merkeziye ifa-yı vazife eder.

Madde 43-) Vilayet Heyet-i Merkeziyesi azasından birinin infıkakı halinde keyfiyet Merkez-i Umumi'ye iş'ar olunarak 41. madde mucibince Merkez-i Umumi tarafından diğeri tayin ve mahalline iş'ar olunur.

Madde 44-) Vilayet Heyet-i Merkeziyelerinin mührü her iki murahhas tarafından mühürlendikten sonra hıfzedilecektir. Murahhasların infıkakı halinde mühür vekalet edenlere tevdi olunacaktır.

Madde 45-) Vilayet Heyet-i Merkeziyeleri nezdinde bir katip ve bir muhasip bulunacaktır, bunlar fahriyen ve kabil olmadığı halde muvazzaf olarak istihdam edilirler. Ancak maaşlarının tayin-i miktarı vilayet kongrelerine aittir.

Madde 46-) Umur-ı Cemiyete ait kaffe-i muharrerat, evrak mühürü ile beraber murahhaslardan biri tarafından imza olunacaktır.

Madde 47-) 18., 33., 34. maddeler ahkamı vilayet Heyet-i Merkeziyesi hakkında dahi caridir.

Madde 48-) Vilayet Heyet-i Merkeziyelerinin refakatinde Merkez-i Umumi'yi teşkil eden İktisadi ve İlmi şubelerin mesaisini semeredar etmek ve kulüplerle temas ederek

bilumum kulüp encümenlerinin mesaisini tevhid ve tanzim ile Heyet-i Merkeziye vasıtasıyla Merkez-i Umumi'deki şubelerle müstemiren idame-i münasebat eylemek üzere Heyet-i Merkeziye tarafından ekseriyet-i sülûsan-ı ara ile müntehip ve 3'ten 5'e kadar efrattan mürekkep biri İktisadi diğeri İlmi namıyla 2 şube teşkil olunacaktır.

Madde 49-) Her vilayet merkezi; o vilayet dahilinde, müfettişler hakkında Merkez-i Umumi'ce tanzim edilen talimatname ahkamına tevfikan icra-yı teftişat etmek üzere muvakkat müfettişler istihdam edebilir. Şu kadar ki müfettişlerin hüviyetiyle keyfiyet-i tayininden Merkez-i Umumiye malûmat itası lazımdır.

Madde 50-) Vilayet Heyet-i Merkeziyesinin teşkilat ve salahiyetine müteallik olan baladaki maddeler ahkamı tamamıyla müstakil liva Heyet-i Merkeziyeleri teşkili hakkında da caridir.

Madde 51-) Elviye-i mülhaka merkez heyetleri 5 müşavirle 2 murahhasan mürekkep olup doğrudan doğruya vilayet Heyet-i Merkeziyelerine merbuttur. Her sene içtimai mutad olan liva kongreleri tarafından heyet-i istişareye tefrik olunmak üzere 15 zat rey-i hafi ile intihap edilip kapalı zarflar derununda vilayet Heyet-i Merkeziyesine gönderilir ve vilayet Heyet-i Merkeziyesi bu zevat meyanından beşini bittefrik müşavirliğe tayin eder. Murahhasların tayin ve tadvizi vilayet Heyet-i Merkeziyesine aittir.

Vilayet Heyet-i Merkeziyesinin Vezaifi

Madde 52-) Merkez-i Umumi'den vukubulacak tebligat ahkamına tevfik-i hareket, vilayet dahilinde bulunan bilcümle merakiz ve şuaatı senede hiç olmazsa bir defa behemehal teftiş ve netice-i teftiş hakkında bir rapor tanzimi ile Merkez-i Umumi'ye irsal, vilayet dahilindeki mevakide teşkilat iktiza ederse Merkez-i Umumi'den müsaade istihsal ettikten sonra teşkilat icra, her merkezden gönderilmesi icabeden vilayet hissesini celp ve varidat-ı umumiyesin- den Merkez-i Umumi hissesini muntazam irsal, vilayet dahilinde bulunan şuaat arasında muhabereye vesatet, mektepler himaye ve kûşad, esnaf şirketleri tesisine delalet velhasıl maarif ve ticaret ve sanayi ve ziraat-ı milliyenin neşr ü tamimine, ittihadın takviye ve idamesine ve hayat-ı fikriye ve uhuvvet-i Osmaniye'nin tenmiye ve teyidine ve menafi-i cemiyetin nizamname ahkamı dairesinde temin ve muhafazasına say ve gayret eylemekle mükelleftir. Müteaddid kulüp olan mahallerde intihabat işleriyle memleketin hayat-ı umumiyesine müteallik olan hususatta vilayet Heyet-i Merkeziyeleri müteaddid kulüplerin heyet-i idarelerinden

müteşekkil fevkalade bir heyet teşkiliyle maksat ve menfaatin tevhidini mütekeffil içtima-ı umumiler akdine delalet ve nezaret edebilecektir.

Heyet-i Merkeziyenin bulunduğu mahaldeki kulüp efradiyle içtima zamanlarında olduğu gibi hariçten dahi temaslarda bulunarak bilumum kulüp efradı arasında irtibat ve meveddeti teyid etmek, ihtilafatı hüsn-ü telife, bütün cereyanların salim bir istikamete tevcihine çalışmak, efkar-ı umumiyenin inhirafatına meydan vermemek için daima ittihatperverane ve hamiyetmendane irşadat ve neşriyat ile faydalı cereyan-ı umumiler tevlidini ihtimamdan dür tutmamak ve bu mühim vezaifi ifa için kendisine mutemed ve kar gûzar-ı ihvandan yardımcılar tedarik eylemek ve beraberinde yaşadığı halkın hissiyat-ı aliye ve necibesini ikaz ve izhara ve bu hissiyatın daima hayrı için sarfına medar olacak ef'al ve muamelatta onlara pişva olarak ittihatçılığın fedakarlık olduğunu isbat ve bu hissiyat-ı aliye ve mukaddeseye hizmet eylemek vilayet Heyet-i Merkeziyesinin vezaif-i mütehattimesindendir.

Madde 53-) Vilayet Heyet-i Merkeziyesi varidat ve masarifini mübeyyın bir muvazene-i umumiye ile sene-i atıye bütçesini tanzim ve vilayet kongresinin nazar-ı tasdikine arzeyler.

Madde 54-) Müstakil livalarla bir vilayet Heyet-i Merkeziyesine mülhak elviye Heyet-i Merkeziyeleri de aynı vezaiyle mükellef ve mes'uldür.

Kulüpler

Madde 55-) Kulüpler, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetine dahil bulunan efrad arasında bila tefrik-i cins ü mezhep revabıt-ı ittihadı teyid ve idameye ve her sınıf efradın istidat ve ihtiyaçları dairesinde tenvir-i efkar ve tevs-i vukufuna ve iktisadi, içtimai her türlü teşebbüsat-ı müfid ve terakkiyat-ı medeniyeyi himaye ve teşvike hadim olacaktır.

Madde 56-) Liva, kaza, nahiye merkezleriyle karyelerde yalnız birer kulüp bulunabilecektir. Cesamet-i mevkiiyelerinden dolayı bir bina dahilinde içtima etmek gayr-ı mümkün olan yerlerde vilayet Heyet-i Merkeziyesinin kararıyla kulüp binalarının taaddüdü caizdir. Bir bina dahilinde 2 ve daha ziyade kulüp bulundurulmasına ihtiyaç görünen yerlerde evvela heyet-i idare intihabatına tevfikân her kulüpten muntehib-i sanileri alınarak bunların içtimalariyle bir mahfei heyet-i idaresi intihap olunur. Mahfel heyeti bina dahilindeki müteaddit kulüplerin hassaten tahsilat işlerinde ve kulüp binasına ve heyet-i umumiyeye ait masrafin tevziinde, kulüplere efrad kayıt ve kabulün-

de bina dahilindeki kulüp heyet-i idarelerinin nokta-i ittisalidir. Bu heyet kulüplerin muamelat-ı hesabiyesini tevhid eder. Kulüplere lüzumu kadar katip ve muhasip ve tahsildar intihap ettirir ve cem ettirdiği aidatın nizamname dairesindeki tevfiyatını icra o binaya ait masarifat-ı umumiye'yi tefrik ettikten sonra her kulübün parasını yine kendisine tevdi eder. Ve kulüp binasını züvvara karşı boş bırakmamak üzere her gün adam bulundurur. Şu halde kulüp heyet-i idareleri kulübün umur-u maliyenden maada hususatını idare ve mahfel heyet-i idaresine de her veçhile muavenet eder. Ve kulüplerindeki efradı sanat ve meslek ve derece-i ihtisaslarına göre maarif, sanayi, ticaret, ziraat ve ittihad-ı anasırı temin için ıhuvvet-i Osmaniye ve terbiye-i milliyemizi ikmale saygı için hayat-ı fikriye ve hıfzıssıhha-i umumiye ve emsali encümenler teşkil ederler. Velhasıl kulüplerde müsmir müzakereler cereyanı ve kulübe devamın temini için çalışırlar ve ara sıra diğer kulüplerdeki efrattan dahi istifade için heyet-i idareleriyle bilmüzakere nafi içtima-i umumiler akdine teşebbüs ederler.

Madde 57-) Kulüp Heyet-i İdareleri içtima-i umumide kulüp efrad-ı mukayyedesinin beher 10'u için rey-i hafi ile evvela birer müntehib-i sani intihap edilip badehu müntehib-i saniler tarafından rey-i hafi ile 3 misli olarak intihap ve mazruf ve memhur intihap puslaları vilayet Heyet-i Merkeziyesine kapalı bir zarf derununda tevdi ve irsal olunur. Bunlardan 5'i Heyet-i Merkeziyeler tarafından tefrik ve Heyet-i İdareye tayin edilir. Vazifesine adem-i devamı ve kifayetsizliği görülenleri yapılacak teftişat üzerine iskat ve yerine diğerini tayin Heyet-i Merkeziyeye aittir.

Madde 58-) Aidat-ı şehriyelerini vermeyen, içtima-i umumilere bila mazeret devam etmeyen ve Cemiyete tarih-i duhûlü henüz beş seneye balığ olmayanlar Heyet-i idareye intihap ve tayin olunamazlar.

Kulüplerin Vezaifi

Madde 59-) Heyet-i İdareleri laakal haftada 2 dela biliçtima 62. madde mucibince kulüplerin vezaifine taallûk eden bilcümle mevadî müzakere ile bunlardan içtima-i umumiye taliki icabedenlere ifraz eder ve icab etmeyenler ile kulübün idaresini müteallik hususatı taht-ı karara alır. Kulüplerin ifa-yı vazifede meşhud olacak atalet veya faaliyetinden kulüp Heyet-i İdareleri mes'uldür.

Madde 60-) Kulüp Heyet-i İdareleri, kulübün umur-u dahiliye ve idaresine dair vazih bir program tertibiyle kulüp dahilinde herkesin görebileceği bir mahale talik edeceklerdir.

Madde 61-) Efrad-ı Cemiyet beyninde uhuvvet ve samimiyet-i kat'îye mevcut olup her zaman ve mekanda bu uhuvvet ve samimiyet-i kat'îyenin devam ve teyyüdüne Heyet-i Merkeziyelerle kulüp idareleri itina ve dikkat etmekle mükelleftir.

Madde 62-) Her kulüp evvela Cemiyetin nizamname ve programı dairesinde kendi uhdesine terettüp edecek vezaif ve muamelatı ifa eyleyecek;

Saniyen; payitaht ile vilayatta intişar eden gazete ve risalelerden ve meşahir-i üdeba ve müellifinin asar-ı edebiye ve ahlakiye ve tarihiyeleriyle eski ve yeni müellifattan şayan-ı istidadı olanlarını ve memalik-i Osmaniye haritalarını celp ve münderecatından efrad-ı cemiyetin istifadelerini teshil edecek,

Salisen; vakit vakit konferanslar ve gece dersleri tertip ederek evlad-ı vatanın iktisada, terakkiyat-ı ziraiyeye, hıfzıssıhhaya ve terbiye-i etfale, siyasiyet ve ahlakıyata, kavanin ve nizam-ı mülkiye ve adliye ve askeriyeden umumun bilmesi lazım gelen mevada dair ita-ı malûmat ile efradın tenvir-i efkar ve tehzib-i ahlakına hizmet edecek,

Rabian Meb'usan intihabatında İttihat ve Terakki Cemiyetinin maksadını her suretle takip ve istihsale çalışacak;

Hamisen; mamulat-ı mahalliye ve emtia-i dahiliyenin mazhar-ı rağbet ve revaç olmasına hadim teşvikat ve neşriyatta bulunacak;

Sadisen; Kulübün servet ve iktidarlarını tezyid veya tevsie itina ve dikkat edecek,

Sabian; İyd-i milliye mütealîk vezaif ve tedarikatı icra eyleyecektir. Beyan olunan teşebbüsât ve vezaifde Kulûbe dahil olan efradın kaffesi vazife ve alakadar olduklarından o misillü işlerden gerek zatlarına gerek umuma taalluk eden ahvalde Kulübün muavenet ve delaletine müracaat hakkını haizdirler.

Madde 63-) Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin gaye-i amali umum milletin husul-ü saadetine matuf olduğundan her Kulüp efrad-ı Cemiyetten olmayanları dahi umumi konferanslarda ve Heyet-i idare tarafından tayin olunacak evkat-ı muayyenede kabul etmek salahiyetini haizdir. Efrad-ı Cemiyet yekdiğerinin Kulüplerine gidebilirler ve sahib-i rey olmamak üzere müzakerata dahi iştirak ederler.

Kulüplerde teklif defteri namiyle bir defter-i mahsus bulunacak ve efrattan biri bir teklifte bulunmak isterse bunu ya bu deftere yazacak veyahut batezkere Kulüp reisine bildirecektir. Heyet-i İdare efradın tekliflerini tetkik ve icabedenleri Heyet-i Umumiyenin müzakeresine vazeder.

Madde 64-) Kulüplerde siyasi, edebi, fenni, içtimai ve ahlaki konferanslar verilecektir. Fakat konferans vermek isteyenler konferansın neye dair olacağını evvelce Heyet-i İdareye bildirmek mecburiyetindedir. Heyetçe kabul olunursa konferans verileceği Kulübün salonunda ilan olunur.

Madde 65-) Kulüplerde ehl-i fen ve hırfet ve esbab-ı sanat ve ticaretten ayrı ayrı encümenler teşkil olunacak ve her encümen kendi ihtisası dairesinde olan hususatin terakkiyatına ait tedabiri mülahaza ve bu mülahazatını rapor suretinde Heyet-i İdarelerine tevdi edecektir. Heyet-i İdareler, icab ederse hükümetin nazar-ı dikkatine arz edilmek üzere bu raporu mafevk merkeze irsal edebilir. Kulüplerin müteaddid olduğu mahallerde her kulüpten birer encümen teşkili mucib-i teşettüt olacağından mümkün olduğu takdirde bu encümenlerin müştereken teşkili münasip olur.

Madde 66-) Encümenler bir meselenin müzakeresinde diğer encümene taallûk eden hususata tesadüf ederlerse o mesele için yekdiğeriyle icra-yı müzakereye salahiyettardirlar.

Madde 67-) Her Kulüp mevsim-i münasipte gece dersleri küşad ve laakal bir mektebi taht-ı himayesine alarak idare ve tedrisatını tanzim ve ıslah ve fukaraperver cemiyetleri teşkil etmek gibi umur-u hayriyeden bir veya bir kaçını ifa ile mükelleftir. Şehir ve kasabalardaki kulüpler kuradaki mekatibi dahi himaye edebilirler.

Madde 68-) Kulüpler fırsat düştükçe köylülerin meşrutiyete muhabbetini ve istibdada nefretini isticlab edecek surette telkinat ve irşadatta bulunmağa gayret edecek ve hatta vatanın selametine taallûk eden her husus için ara sıra köylere heyetler göndereceklerdir.

Madde 69-) Bir Heyet-i İdarenin hitam-ı müddetince on beş gün kaldığı vakit ait olduğu kulüp Heyet-i Umumiyesince beş zattan mürekkep bir komisyon teşkil olunacak heyet-i mezkûrenin hesabat ve muamelatı tetkik ettirilir. Komisyon on beş gün zarfında behemehal ikmal-i vazife ile netke-i tetkikatını barapor Heyet-i Umumi'yeye arzedecektir. Bu rapor Heyet-i Umumi- yede kıraat ve tasdik olunduktan sonra heyet-i cedidenin intihabı ve müteakiben devir ve teslim muamelesi icra olunur.

Madde 70-) Kulüp varidatı evvela: Efradın Cemiyet kabulünü müteakip vereceği duhuliye (her ay vereceği aylığın laakal bir misli olacaktır.)

Saniyen: Efradın varidatının yüzde biri nisbetinde ve her ay itasına mecbur olduğu aylık;

Salisen: Gerek efrad-ı Cemiyetten, gerek hariçten iareten verilecek nükûd ve eşyadan ibarettir. Efrad-ı Cemiyetten maadası tarafından iane ve hibe edilecek nükûd ve eşyanın kabulü Heyet-i Umumiyenin kararına vabestedir.

Madde 71-) Her Kulüp ay nihayetinde varidat-ı gayr-ı safiyesmin yüzde beşini ihtiyat akçesi olarak ifraz ettikten sonra mütebakisinin rubunu merbut bulunduğu Heyet-i Merkeziyeye gönderecektir. Heyet-i Merkeziye de varidat-ı umumiyenin kezalık yüzde beşini ihtiyat akçesi olarak hıfzettikten sonra bakının nıfsını mensubolduğu vilayet Heyet-i Merkeziyesine ve vilayet Heyet-i Merkeziyeleri de hakeza ihtiyat akçesini tefrik ettikten sonra bakının nıfsını Merkez-i Umumi'ye gönderecektir. Nevahi ve kura kulüpleri rub' hisselerini merbut oldukları kulüplere ve kulüpler hisse-i mezkûreyi bitamamiha Heyet-i Merkeziyeye irsal edeceklerdir. Dördüncü madde mucibince yeniden merkezler açılırsa hisselerin suret-i merbutiyeti Merkez-i Umumi tarafından tayin olunur. Kulüpler ve merkezler kendi hisselerine isabet eden mebalîğ-i mütebakiyeden masarif-i mübremelerini tesviye ve ifa ettikten sonra fazla kalan mebalîğ Heyet-i İdarenin kararıyla emniyetli bir mahalde hıfz ve mümkünse temniye edilir.

Madde 72-) Her kulüp ihtiyat akçesini muhafaza ve merbut olduğu merkez rub' hissesini tediye etmeden varidatını hiçbir hususa sarfedemez. Sarfeden ve mafevk merakize rub' hissesini göndermeyen Heyet-i İdareler ispat-ı mazeret edemezlerse merkezler ve müfettişler tarafından iskat olunacaktır.

Madde 73-) Kulüpler cem ve hıfzettikleri mebalîği içtima-i umumide verilecek karar üzerine Cemiyetin makasıd ve menafi-i uğrunda sarfedebilirler. İhtiyat akçeleri hiçbir suretle sarfolunamaz, ancak ahval-i fevkalade üzerine Merkez-i Umumi'nin emriyle sarfolunabilir.

Madde 74-) Merkez-i Umumi de dahil olduğu halde bilcümle merakız ve kulüpler şahıs namına akçe ikraz edemezler.

Kulübün resail ve ceraid ile kitapları kıraat salonundan harice çıkarılamayacağı gibi iare suretiyle hiçbir kimseye verilmeyecektir.

Madde 75-) Kulübün odacılık hizmetlerinde bir veya daha ziyade maaşlı hademe istihdam olunabilir. Hademelerin Cemiyet efradından olmasına itina edilmelidir.

Madde 76-) Kulüplerde bulundurulacak hademenin adediyle miktar-ı maaşlarının tayini Kulüp Heyet-i İdarelerine aittir.

Madde 77-) Kulüplerde işret etmek ve kumar oynamak ve sarhoş olarak Kulübe girmek katiyen memnudur.

Madde 78-) Kulüp efradından biri başka bir kulübe naklini talep ettiği takdirde hesabı kat olunduktan sonra mensub olduğu kulübün Heyet-i İdaresi tarafından bir nakil ilmühaberi verilir ve bunun üzerine muamele-i nakliye icra olunur. Muamele-i nakliye icra olunduktan sonra mumailyhin keyfiyet-i naklinden merkeze malûmat ita edilir. Merkezce keyfiyet kaydına işaret edilir.

Madde 79-) Kulüp bulunmayan bir mahalde yeniden kulüp açmak efradın miktarı nazar-ı dikkate alınmak üzere o mahallin merbut olduğu Heyet-i Merkeziyenin takdir ve kararına muhavveldir.

Madde 80-) Baidiyet-i mesafe, fart-ı meşgale ve esbab-ı saire-i makbuleden dolayı kulübe muntazam devam edemeyeceğini kulüp Heyet-i İdaresine bilmüracea beyan eden zatın mazereti Heyet-i İdarece tahakkuk ettiği takdirde nazar-ı kabule alınarak adem-i devamdan mazur görülecektir. Maahaza aylıklarını muntazaman vermeleri kendilerine havale olunacak vezai fi ifa etmeleri şarttır.

Kulüplerde İçtima-i Umumi

Madde 81-) Her kulüp efradı laakal onbeş günde bir defa kulüplerde içtima ile muhtac-ı müzakere olan mevadı taht-ı karara alacaklardır, işbu içtima-ı umuminin yevm-i vukuu kulüp Heyet-i İdaresince tayin olunacak ve lüzum-u kati hissedilmedikçe tebdil olunmayacaktır.

Madde 82-) Kulüpte aza-yı müdavimenin bir sülüsü hazır bulunmadıkça icra-yı müzakere ve ittihaz-ı karar olunamaz.

Madde 83-) İçtima-ı umumilerde müzakeratı idare etmek için o içtimaa mahsus olarak ekseriyet-i aza ile bir reis intihap edilecek ve kitabet vazifesini kulüp katibi ifa edecektir. İçtima-ı umumiler müzakeratı zaptedilerek o içtimai takib eden içtimada zabıtname heyet muvacehesinde kıraat olunur.

Cemiyete Suret-i Kabul ve şeraiti

Madde 84-) Cemiyete dahil olacakların evvela: Teb'a-i Osmaniyeden olmaları; saniyen cinayet, rüşvet, sirkat, dolandırıcılık, sahtekarlık, emniyeti suiistimal gibi hareket ile mahkûm ve bu gibi suiihal ile müştehir bulunmamaları; salisen: ayyaşlık ve kumarbazlık misillu maiyipten ari olmaları; rabian: menfaat-i şahsiye fikriyle değil, maksad-ı Cemiyete hadim olmak emeliyle girmek istediklerinin anlaşılması şarttır.

Madde 85-) Cemiyete alınacak zevat, evvela, rehberi vasıtasıyla Heyet-i İdareden istimzaç olunup muvafakati istihsal edildikten sonra efrad-ı Cemiyetten iki zatın vereceği hüsn-ü hal şahadetnamesi üzerine kabul olunur.

Madde 86-) Cemiyete kabul olunan zat ile rehberin ve şahadetnameyi tasdik ve ita eden iki zatın esamisi defter-i mahsusa kayıt edilecek ve o kimseye bir numara verilecektir.

Madde 87-) Kulüp bulunmayan mahallerde veyahut ahval-i fevkalade ve müstacelede Merkez-i Umumi ile Heyet-i Merkeziyeler azası ve müfettişler tarafından mes'uliyet deruhte edilerek efrat kabulü caizdir.

Efrad ve Cemiyetin Hukuk-u Vezaifi

Madde 88-) Efradın vücudu Cemiyetçe muhterem ve kıymettar bulunduğundan her fert bir felaket ve mağduriyete maruz bulunduğu anda mensup olduğu kulüp heyet-i idaresinden taleb-i müzaharet hakkım haizdir.

Madde 89-) Efrad-ı Cemiyetten her biri, menafi-i vataniyeye ait olarak kendisine tevdi olunacak vazifeyi mazeret-i makbulesi sabit olmadıkça ifaya mecburdur.

Madde 90-) Vezaiften maada hususatta efrad-ı Cemiyet arasında fark ve imtiyaz yoktur.

Madde 91-) Efrad-ı Cemiyetten vefat edenlerin ibka-yı namı için kendilerinin esbab-ı hamiyetten olduğu ihvan-ı Cemiyette ilan ve maruf olan hidematı kulüp kütüphanesinde mahfuz bulunan deftere kaydolunur.

Madde 92-) Nizamname ahkamına muhalif olarak Cemiyete efrad kabul olunduğuna vakıf olan her ferd keyfiyeti mensup olduğu kulüp heyetine delail-i maddiyesiyle haber vermeğe mecburdur. Haberi vaki Kulüp Heyet-i İdaresinde heyet-i adule havale olunur.

Madde 93-) Efrad-ı Cemiyetten her biri namu ve hamiyet ve iktidarı malûm ve müsellemler olan zevat-ı Cemiyete idhale delalet etmekle mükelleftir.

Madde 94-) Cemiyete hidemat-ı fevkalade ibraz ettiği tahakkuk eden her ferde, her kulübe Merkez-i Umumi tarafından suret-i münasibede beyan-ı takdirat olunacağı gibi bu misillü zevatın gerek hal-i hayatında, gerek vefatından sonra Merkez-i Umumi'nin kararıyla muhtac-ı muavenet olan evlad ve ayalinin maişeti temin edilecek ve hidemat-ı bergüzidesi Cemiyetin tarihçesinde zikr ve ilan olunacaktır.

Kongreler

Madde 95-) İttihat ve Terakki Cemiyetinin liva kongresi, vilayet kongresi, umumi kongre ve büyük kongre namlarıyla dört kongresi vardır.

Liva Kongreleri

Madde 96-) Liva kongreleri o livaya tabi kulüplerden izam edilen ikişer vekil ile liva Heyet-i Merkeziyesi Murahhaslarından ve liva Heyet-i Merkeziyesinden müntehip beş vekilden ve o livadan müntehib Meclis-i Umumi-i vilayet azasıyla belediye reisleri ve cemiyet programına sadık gazete vekillerinden ve kaza heyet-i intihabiyeleri namına birer zattan teşekkül eder. Kongreye iştirak eden bu zevatın efrad-ı Cemiyetten olması meşruttur.

Madde 97-) Liva kongreleri liva Heyet-i Merkeziyesinin sene-i haliye ve atıye bütçelerini tasdik ettikten sonra her kaza belediyesinin teşebbüsât-ı imariye ve sıhhiyesi için program tanzim edecek ve vilayet kongresine göndermek üzere vilayet Meclis-i Umumisi için bir program layihası yapacak, cemiyetin nizamnamesine ve fırkanın siyasi programa dair mülâhazatı vilayet kongresi vasıtasıyla umumi kongreye arz ve Heyet-i Merkeziye ve kulüplerin teşebbüsüyle maarif ve umur-u nafiaya dair yapılacak işleri tezekkür edecektir.

Vilayet ve Elviye-i Müstakille Kongreleri

Madde 98-) Vilayet ve elviye-i müstakille kongreleri liva Heyet-i Merkeziyelerinden i'zam edilecek ikişer vekil ile merkezdeki vilayet dahilindeki bilumum kaza kulüplerinden birer vekilden ve vilayet Murahhaslarıyla vilayet Heyet-i Merkeziyesi azalarından ve merkez livasına mülhak kazaların belediye reislerinden ve meclis-i umumi-i vilayet azalarından ve cemiyet programına sadık gazete vekillerinden teşekkül eder. Kongreye iştirak edecek bu zevatın efrad-ı Cemiyetten olması meşruttur.

Elviye ve vilayet kongrelerine gelecek vekillerin suret-i tayinine gelince: Kulüpler evvel emirde her on kişi için rey-i hafi ile birer müntehib-i sani intihap edip badehu kongreye gidecek kulüp vekilini bu müntehib-i saniler intihap eyleyeceklerdir. Nevahi ve kura kulüpleri re'sen vekil göndermeyip ancak intihap ettikleri müntehib-i saniler merbut oldukları kaza kulübü müntehib-i sanileriyle biliştirak bir vekil intihap eylemek hakkını haizdirler.

Vilayet ve Elviye-i Müstakille Kongrelerinin Vezâifi

Madde 99-) Vilayet ve elviye-i müstakille kongreleri Heyet-i Merkeziyenin bir senelik muamelat-ı tetkik ve sene-i atıye bütçesini tasdik ve heyet-i merkeziyenin ve kulüp ve heyet-i idarelerinin tevdi edeceği raporları kıraat ettikten sonra merkez livasına merbut belediyelerin teşebbüsât-ı imariye ve sıhhiyesi ile vilayet meclis-i umumisi için birer program tanzim edecek. Cemiyetin nizamnamesine ve Fırkanın, siyasi programına dair

mülâhazat ve mütaleatı umumi kongreye arz etmek üzere layihasına tanzim, heyet-i merkeziyeler ve kulüplerin teşebbüsüyle maarif ve umur-u nafiaya dair yapılacak işleri tezekkür velhasıl dahil-i vilayette Cemiyetin menafî ve makasid-ı esasiyesine taallûk eden bilcümle mevadî hal ve tayin ve nizamnamenin muhtac-ı tadil mevadî varsa umumi kongreye gönderilmek üzere ona dair bir proje ihzar ve son içtimada atideki maddelerde muharrer olduğu veçhile heyet-i istişareyi intihap eder.

Madde 100-) Liva ve vilayet kongrelerine kulüplerce tayin kılınacak vekillerin mahallinden i'zamı meşrut olup buna imkan olmadığı surette heyet-i merkeziye o vekil yerine birini tayin etmek salahiyetini haizdir, herhalde her kulüp kongreye senelik raporunu gönderecektir.

Madde 101-) Kulüplerden gelecek vekiller heyet-i istişariyesine aza intihap olunmak salahiyetin haiz olmak ve beş kişiyi tecavüz etmemek üzere birer esami puslası getireceklerdir. Bu puslaya vilayet heyet-i istişariyesi umuruyla iştilal edebilecek esbab-ı iktidar ithal edilecektir. Bir mahalde puslaya ithale layık olarak aynı şerait ve mezayayı haiz beşten ziyade adam bulunacak olursa, bunların arasından heyet-i istişariyelerde bulunmuş ve cemiyete duhûl itibarıyla kıdem kesp etmiş olanlar tercih edileceklerdir. Yeni vilayet heyet-i istişariyesi mülhakattan gelecek puslalarla heyet-i sabika azasının esamisini muhtevi pusladaki zevat arasından intihap olunacaktır.

Madde 102-) Umumi kongre faslında muharrer 109, 110, 111, 112, 113. maddelerin hükmü vilayet ve elviye kongrelerinde dahi cereyan edecektir.

Madde 103-) Kongre mukarreratı ekseriyet-i ara ile ittihaz olunacak ve müddet-i içtimanın dahi yirmi günü tecavüz etmemek üzere kongre heyeti tayin ve takdir edecektir.

Madde 104-) Vilayet kongreleri her sene Mayısın otuzuncu günü vilayet Heyet-i Merkeziyesinin tayin edeceği mahalde içtima edecektir.

Madde 105-) Vilayet ve elviye-i müstakille kongreleri (101) inci madde mucibince namzet olarak gösterilecek zevat meyanından heyet-i istişareyi (41) inci madde mucibince bilintihap her azanın ismini müş'ir puslayı kendi mühriyle mektup kapalı zarfları derununda olarak merkezi vasıtasıyla Merkez-i Umumi'ye irsal edecektir.

Madde 106-) Ehemmiyet-i mevkiiyesine mebni müstakil merkez teşkil edilen kazalar ayrıca kongre teşkil etmeyip idareten merbut bulundukları vilayet ve elviye-i müstakille kongrelerine iştirak edecektir.

Madde 107-) Kongrenin muamelat ve mukarreratını haiz olan evrak ve defatir vilayet Heyet-i Merkeziyesinde muhafaza olunacaktır.

Bunlardan ekseriyeti kazanan reis-i evvelliğe diğerleri reis-i saniliğe tefrik edilir.

Merkez-i Umumi Kongresi

Madde 108-) Umumi kongre her sene o İttihat ve Terakki Cemiyetinin tarih-i teşekkülü olan beş Eylülde Merkez-i Umuminin daveti üzerine tayin edeceği mahalde içtima eder. Umumi kongre Meclis-i Meb'usan ve Ayandaki Fırkamız aded-i mürettebinin onda biri nisbetinde gönderilecek aza ile vilayat ve elviye-i müstakille Heyet-i Merkeziyeleri tarafından müntehip birer vekilden ve muvazzaf murahhas mes'ullerden ve cemiyet programına sadık gazete vekillerinden ve Merkez-i Umumi azalarıyla müfettişlerinden teşekkül edecektir.

Madde 109-) Kongreye aza göndermeğe mahallince imkan olmadığı takdirde vilayet ve müstakil liva Heyet-i Merkeziyeleri Merkez-i Umumi'nin bulunduğu yerde veya diğer bir mahalde efrad-ı Cemiyetten ahval-i mahalliyeye vakıf ve emniyete layık bir zatı kongreye vekil intihap etmek hakkını haizdirler. Bu hususta Merkez-i Umumi'nin reyini de istihsal ederler. Ancak Merkez-i Umumi lüzum ve ihtiyaç görürse vekilin mahallinden gönderilmesini talep edebilir. Bu suretle kongreye aza olacak zat yalnız bir reyi haiz ve bir merkez namına vekil olup birden ziyade merkezin vekili veya memuru olamayacaktır. Merkez-i Umumi azasından hiçbir merkezin vekaletini deruhte edemez, kongreye aza olacak zat yalnız bir reyi haiz ve bir merkez namına vekil olup birden ziyade merkezin vekili veya memuru olamayacaktır. Merkez-i Umumi azasından hiçbir merkezin vekaletini deruhte edemez, kongreye aza gönderen merkezler gönderecekleri azanın masarifini takdir ve tesviye edecek ve azanın suret-i memuriyetini mübeyyin Merkez-i Umumiye hitaben yeddine bir itimatname ve oranın ahval-i umumiyesine dair bir rapor ve bir sene zarfında Merkez-i Umumiye vukubulan irsalat-ı nakdiyyeyi müş'ir bir irsaliye puslast ita edeceklerdir.

Madde 110-) Kongreye aza olacak zatın yirmi beş yaşından dūn olmaması şarttır.

Madde 111-) İlk içtimada kongrenin devamı müddetince müzakeratı idare etmek üzere rey-i hafi ile üç zat intihap edilir.

Madde 112-) Kongrenin vazife-i kitabetini hitam-ı içtimaa kadar kongre azası meyanından ekseriyet-i ara ile intihap edilecek beş zattan mürekkep bir heyet-i tahririye ifa eyleyecektir.

Madde 113-) Her içtimain nihayetinde gelecek içtimada mevki-i müzakereye konulacak mevad heyetçe kararlaştırılarak bir ruzname-i müzakerat tertip olunacaktır.

Umumi Kongrenin Vazifesi

Madde 114-) Kongrenin vazifesi evvela Merkez-i Umumi tarafından bir senelik muamelat-ı umumiyyeye dair tevdi olunacak raporu kıraat ve Merkez-i Umumi'nin hesabatını tetkik ve teftiş ve evvelki kongrece karargir olan mevadın icra olup olunmadığını tetkik.

Saniyen: Sene-i atıye için Merkez-i Umumi tarafından tanzim olunacak bütçeyi tetkik ve tasdik.

Salisen: Nizamnameyi ihtiyaca göre sülûsan-ı ekseriyet-i ara ile tadil.

Rabian: Azadan her birinin getireceği layihalarla vukubulacak teklifatından kongrenin vezaiî dahilinde bulunanları tetkik ve heyetçe tefrik edecek sırasıyla mevki-i müzakereye vaz ve kongrenin vazifesi haricinde olduğuna heyetçe karar verilen mevadı dahi salahiyettar olan merkeze havale.

Hamisen: Sene-i atiyede takip edeceği hatt-ı hareketi tayin.

Sadisen: Son içtimada Merkez-i Umumi azasını rey-i hafi ile intihap.

Sabian: Efradın müteahhit olduğu mebalığın miktarını takdir vehasıl İttihat ve Terakki Cemiyetinin hayat ve menafi-i esasiyesine taallûk eden bilcümle mevaddı hal ve tayin etmekten ibaret olup devre-i intihabiyyeye takaddüm eden kongrede intihabat-ı atiyede namzetler için esas olacak siyasi programı tanzim ve tetkik ile buna bir şekl-i kati vermek dahi kongrenin cümle-i vezaifindendir.

Madde 115-) Merkez-i Umumi azasının intihabı kongre heyetinin ekseriyet-i mutlakasıyla icra olunur. Birinci intihapta ekseriyet-i mutlaka hasıl olamadığı takdirde intihap tekrar edilir ve ikinci defasında ekseriyet-i mutlaka hasıl olamazsa birinci ve ikinci intihapta en ziyade rey kazananlar meyanında matlup olan azanın iki misli tefrik edilerek onlar arasında üçüncü defa olarak tekrar bir intilap icra ve ekseriyet-i izafiye ile tayin olunur.

Madde 116-) Kongrenin mukarreratı ekseriyet-i ara ile ittihaz olunacak ve müddet-i içtimainı dahi kongre heyeti tayin ve takdir edecektir.

Madde 117-) Kongrenin muamelat ve mukarreratını havi olan evrak ve defatir Merkez-i Umumi'de muhafaza olunacaktır.

Madde 118-) Kongrenin hitam-ı içtimainda mukarrerat aza-yı mevcude tarafından imza edilecektir. Bu mukarrerattan Heyet-i Merkeziyelere bildirilmesi icap edenler kongre tarafından tefrik ve beray-ı tebliğ Merkez-i Umumi'ye tevdi olunur.

Büyük Kongre

Madde 119-) Büyük kongre Fırkamıza mensup tekmil Meclis-ı Ayan ve Meb'usan azasiyle Merkez-i Umumi aza ve müfettişlerinden ve heyet-i merkeziye muvazzaf murahhaslarından ve vilayet ve elviye-i müstakille Heyet-i Merkeziyeleri tarafından müntehip birer vekilden ve Cemiyet programına sadık gazete vekillerinden teşekkül eder.

Madde 120-) Her devre-i intihabiyeye takaddüm eden umum kongrede kat'i ve layetegayyer olarak Cemiyetin siyasi programı tertip ve ilan ve intihabat bu programa tevfikân icra edilecektir. İntihabı velyeden bir senelik Meclis-i Milli içtimainin hitamından sonra Merkez-i Umumi'nin davetiyle ve tayin edeceği mahalde Büyük Kongre inikad edecektir.

Büyük Kongrenin Vazifesi

Madde 121-) Büyük Kongrenin vazifesi intihabı velyeden bir senelik Meclis-i Milli içtimainda hasıl olan tecrübeler müsteniden İttihat ve Terakki siyasi programında muhayyer bulunan mevadı, programın takip ettiği siyaset-i umumiye kat'iyen ihlal edilmemek şartıyla tetkik ederek programdaki mevaddan hangilerinin hangi maddelere takdimen kanuniyet iktisabına çalışma lazım geleceğine ve bu programın bir silsile-i muntazama dairesinde hüsn-ü tatbiki esbabının teminine dair ittihaz-ı mukarrerattan ibarettir. Büyük Kongre bununla vazifesini ikmal etmiş olur.

Madde 122-) Efraddan nizamnameye muhalif sudur edecek harekata karşı, maksad-ı Cemiyete derece-i tesirine göre, tenbih, takbih, terkini kayıt ve tarddan ibaret olmak üzere dört nevi muamele icra olunur.

Madde 123-) Her Kulüpte altı ay müddetle ve kulüb Heyet-i İdaresi intihabatında cari usule tevfikân intihab edilmek üzere beş zattan mürekkep bir Heyet-i Udul, Efrad-ı Cemiyetten birinin işbu nizamname ahkâmınca mucib-i muaheze bir hal ve hareketi görüldükte işbu Heyet-i Adule dahil olamazlar. Bir bina dahilinde müteaddit kulüp bulunduğu takdirde miktarı kulüplerin adedine göre Heyet-i Merkeziyece tayin edilmek ve beş kişiden akal olmamak üzere bir Heyet-i Adul teşkil olunur.

Madde 124-) Heyet-i Udulün tenbih ve takbih ve terkin-i kayıt hakkındaki vereceği kararlar kat'idir.

Madde 125-) Efrattan birinin tardına Heyet-i Udul tarafından karar verildiği takdirde kararı mezkûr kulüp Heyet-i İdaresi tarafından mafevk merkeze ve liva Heyet-i Merkeziyesi de bu husustaki tahkikat ve mütalaasıyla vilayet Heyet-i Merkeziyesine gönderecektir. Vilayet Heyet-i Merkeziyesince tamiken icra olunacak tahkikat neticesinde karar-ı vakiin isabeti tebeyyün ederse bittasdik kulüp Heyet-i İdaresine iade olunacağı gibi bilcümle merakize tamim olunmak üzere Merkez-i Umumi'ye bildirilecektir. Tard cezasının gazetelerle ilan ve adem-i ilanı Merkez-i Umumi'ye aittir.

Madde 126-) Heyet-i Udul tenbih, takbih ve terkin-i kayıt kararlarını ekseriyet-i mutlaka ile tard kararını ekseriyet-i sülûsan-ı ara ile ita edecektir.

Madde 127-) İşbu heyet, mevadd-ı müştekabihayı tetkik ettiği sırada müşteka anı olan zatı davet ve istizah-ı keyfiyet ederek onun müdafaasını dahi nazar-ı itibare alacaktır, ancak iki defa davete icabet etmeyen veya tahriren cevap vermeyenler hakkında Heyet-i Udul gıyaben hüküm verir. Verilecek kararın bitarafane ve adilane olmasına Heyet-i Udulün namus ve vicdanı kafil ve zamindir.

Madde 128-) Kulüp Heyet-i İdaresi tarafından efrada tebliğ olunan mukarrerata bila mazeret-i meşrua mutabaat etmemek, takbihi ve tekerrürü ihracı müstelzimdir.

Madde 129-) Vilayet Heyet-i Merkeziyesiyle Merkez-i Umumi'nin kararlarına bila mazeret-i meşrua ittiba etmeyen efrad merakizi mezkûre kararlarıyla tard olunur.

Madde 130-) İşbu nizamname ahkâmınca cemiyete kabulü caiz olmayan eşhasın kabulüne kasden delalet eden ve cemiyeti iğfal eden efrad dahi delalet ettiği adam ile birlikte tard olunur.

Madde 131-) Cemiyetin menafi-i şahsiyesine alet ittihaz eden efrad tard olunur.

Madde 132-) Cemiyetin şeref ve haysiyetini ihlal edecek hal ve harekata cüret edenler ve ayyaşlık, kumarbazlık, dolandırıcılık, sirkat ve emniyeti suistimal gibi mugayir-i ahlak ve terbiye ahvale cüret ettikleri sabit olanlar cemiyetten tard olunur.

Madde 133-) Hafi cemiyetlere ve siyasi muhtelif fırka ve cemiyetlere intisab edenler Cemiyetten tard olunur.

Madde 134-) Cemiyetin ittihat ve intizamını ihlal ve vatani tehlikeye ika edecek her nevi hareket-ı nifakiye mürettepleri Cemiyetten tard olunur.

Madde 135-) Kongre ve Merkez-i Umumi'nin salahiyeti nizamiyesine tecavüz ederek Cemiyetin makasıd-ı mukaddesesine muvafık veya muhalif hususi teşkilat icrasına teşebbüs edenler Cemiyetten tard olunur.

Madde 136-) Üç ay aleddevam aidatını vermeyen ve bu babda Heyet-i idarece tahriren vukubulan ihtarı ısga etmeyenlerin Heyet-i Udul kararıyle Cemiyet defterinden kaydı terkin olunur. Mütedahil aidatını tamamen tesviye etmek şartıyla bu gibi efradın tecdidi kayıt ve kabulü kulüp heyet-i idaresinin reyine menuttur. Şu kadar ki, ismi terkin edilen kimsenin yine aynı kulübe müracaatı lazımdır.

Madde 137-) Merkez-i Umumi tarafından tahsilata dair kaleme alınan talimname mucibince hareket olunacaktır.

Madde 138-) Efrad-ı Cemiyet yekdiğerini himaye ve siyanet ile mükellef olduklarından iktidarları taallûk ettiğı halde şu vazife-i uhuvveti ifa etmeyenler takbih olunurlar.

Madde 139-) Efrad-ı Cemiyetten biri aleyhine umur-u emniyetten dolayı vukubulacak şikayatin merci-i kabulü o ferdin mensup olduğı kulüp Heyet-i idaresidir. Kulüp Heyet-i İdaresi mevadd-ı müştekabihayı nazar-ı dikkate alarak tahkikat-ı lazimeyi ifa etmek üzere keyfiyeti Heyet-i Udule havale edecektir

Madde 140-) Efrad-ı Cemiyet içinde ayrıca taraftarlar peyda ederek tesirat-ı muzır ve nifakcüyane yapmak isteyenler Cemiyetten tard olunurlar.

Madde 141-) Efrad-ı Cemiyet beynelefrat hüsn-ü muaşeret ve ittihadı çalışmakla vazifedardır. Bunun hilafına olarak beynelihvan tahakküm ve ilka-i nifak ve tefrika ettikleri indeltahkik tebeyyün edenler Heyet-i Merkeziye kararıyle Cemiyetten tard edilir.

Madde 142-) Kulüp Heyet-i İdarelerini teşkil eden zevattan birinin işbu nizamname ahkamına mugayyir hareketi haber alındıkta keyfiyet müfettişlerle veya mensup oldukları Heyet-i Merkeziyeleri marifetiyle tetkik olunur. Tebeyyün edecek neticeye göre o aza hakkında tenbih veya takbih veyahut Heyet-i İdare azalığından ıskat muameleleri icra olunur. Bu gibilerin hareketi tardlarını istilzam ederse keyfiyet-i tard Heyet-i Udul kararıyle Heyet-i Merkeziyeye aittir.

Madde 143-) Nizamnamede musarrah vezaiifle tekasül ve tesanühü Heyet-i Merkeziyece tahakkuk eden Heyet-i idare azası ıskat edilir.

Madde 144-) Heyet-i Merkeziye azasının mugayir-i nizam hareketi görüldüğü takdirde umumi müfettişlerin tahkik ve iş'arı üzerine haklarındaki muamele Merkez-i Umumice kararlaştırılır.

Madde 145-) Fırkadan istifa eden meb'uslar Merkez-i Umumi kararıyle Cemiyetten tard olunur.

Madde 146-) Fırkadan ihraç olunacak meb'uslar Cemiyetten de ihraç edileceğine binaen Fırka Heyet-i İdaresi sui hali görülen yahut Fırka zabt ve raptına riayetsizlik gösteren meb'uslar hakkında Merkez-i Umumi ile muhabere edecek Merkez-i Umumi'nin muvafakatini istihsal ettikten sonra meseleyi Fırkaca müzakereye vaz eder. Fırkanın ekseriyet-i mutlakasıyla Fırkadan ihraç edilen meb'us Merkez-i Umumice Cemiyetten de ihraç olunur ve karar-ı vaki mensub olduğu kulübe tebliğ edilir.

Madde 147-) İşbu nizamnamedeki mevadın tefsiri Merkez-i Umumi'ye aittir.

Ek_10

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Nizamnamesi (1329-1913)

Madde 1-) İttihat ve Terakki Cemiyeti, program ve atiyüzzıkr nizamnameyi kabul eden efrad-ı Osmaniye ve gazeteler ve zümrelerden mürekkep bir fırka- i siyasiyedir.

Madde 2-) İttihat ve Terakki Fırkası Meclis-i Meb'usanda programını tatbik edecek bir ekseriyet vücade getirmek için bilhassa meb'usan intihabatında istihsal-i muvafakatiyete çalışacağı gibi her nevi mecalis-i intihabiyede dahi makasıd-ı siyasiye ve iktisadiye ve idariyesini terviç ettirmek için de intihabat-ı sairede vazife-i tenvir ve irşadı ifa edecektir.

Madde 3-) Cemiyetin merkezi İstanbul'dadır.

Teşkilat

Madde 4-) İttihat ve Terakki Fırkası bir reis-i umuminin taht-ı idaresinde müteşekkıl bir meclis-i umumi tarafından idare olunur. Meclis-i mezkûr kuvve-i teşriiye haricindeki teşkilat ile müstakıl ve bir katib-i umuminin riyasetinde mün'akid bir Merkez-i Umumiye ve bir de kuvve-i teşriiye ile işıgal ve bir vekil-i umuminin taht-ı nezaretinde içtima eder bir Kalem-i Umumiye maliktir.

Madde 5-) Meclis-i Umumi azası aza-yı tabiiye ve aza-yı müntehabeden mürekkeptir. Aza-yı tabiiye Merkez-i Umumi ve Kalem-i Umumi heyetleriyle kabinede bulunan Fırkaya mensup azalardır. Aza-yı müntehabesi kongre tarafından her sene intihap edilecek azadır.

Madde 6-) Meclis-i Umumi her ay muntazaman vakt-i muayyende içtima eder. Merkez-i Umumi veya Kalem-i Umumi veyahut Meclis-i Umumi lüzum gösterdiği takdirde Meclis-i Umumi fevkalade olarak içtima eder.

Meclis-i Umumi'nin Vazifesi

Madde 7-) Meclis-i Umumi İttihat ve Terakki programının tatbikine ve Fırkanın idaresine müteallik mevad-ı umumiye hakkında ittihaz-ı mukarrerat eder. Merkez-i Umumi ve Kalem-i Umumi tarafından tevdi edilen mevadı tetkik ve mütalaa dermeyan eder, Fırkanın Meclis-i Mebusan'da ve Meclis-i Meb'usan haricindeki teşkilatına aynı istikamet ve cereyanların verilmesini temin için propaganda edilecek hususatı tayin eder, fırak-ı siyasiye ile ladelik- tiza müzakere ve itilaf eder, liva merkezleriyle muhabere cereyan ettikten sonra meb'us namzetlerini takarrür ettirir, Meclis-i Umumi kongrenin mahall-i içtimasını tayin ve mülhakatına tebliğ eder.

Kalem-i Umumi'nin Vazifesi

Madde 8-) Kalem-i Umumi Fırka heyet-i teşriyesinin intizamını temin eder ve icap eden izahat ve irşadatta bulunur.

Merkez-i Umumi'nin Vazifesi

Madde 9-) Merkez-i Umumi payitaht ve taşra teşkilatını idare ve aralarındaki münasebatı idame eder, iktiza eden mahallerde yeniden teşkilat vücade getirir, Merkez-i Umumi merkezler ve katib-i mes'ul ve müfettişleriyle muhabere eder, müfettiş ve katib-i mes'ullerini tayin ve heyet-i merkeziyelerini tasdik ve muamelat-ı umumiyeği teftiş eder. Elhasıl kaffe-i muamelat-ı Cemiyeti tanzim ve hüsn-û idare ile mükelleftir. İrşadatta bulunmak üzere gerek meb'usan azasından gerek hariçten kuteba gönderir, risaleler, gazeteler, mecmualar vasıtasile Fırkanın efkarını neşir ve müdafaa eder ve ettirir. Fırkanın umur-u maliyesi Merkez-i Umuminin taht-ı mes'uliyetinde cereyan eder.

Suret-i İntihap ve Tayin

Madde 10-) Kongre evvela Reis-i Umumiye, saniyen Katib-i Umumiye, salisen dokuz kişiden mürekkep Merkez-i Umumi azalarını, rabian yirmi kişiden mürekkep Meclis-i Umumi aza-yı müntehabesini intihap eder, Merkez-i Umumi azalarile Umumi meb'us ve ayan olmayacaktır.

Madde 11-) Vekil-i Umumi ile muavinlerden mürekkep Kalem-i Umumi heyeti Reis-i Umumi tarafından intihap olunur.

Madde 12-) Meclis-i Umumiye Reis-i Umumi mevcut bulunmadığı zaman vekil-i umumi, o da bulunmadığı halde katib-i umumi riyaset eder.

Madde 13-) Merkez-i Umuminin bir heyet-i tahririyesi vardır. Bu heyete riyaset eden başkatip Meclis-i Umuminin vazife-i kitabetini ifa eder.

Sancak Teşkilatı

Madde 14-) Daire-i intihabiye olmak hasebile cemiyetin her sancakta bir merkezi vardır.

Madde 15-) Her sancak merkez-i umumice tayin edilen bir katib-i mes'ul ile bir heyet-i merkeziye tarafından idare olunur.

Madde 16-) Heyet-i merkeziyeler sancak kongreleri tarafından intihap edilecek dört ila altı aza ile katib-i mes'ulden tereküp eder. Lüzumu halinde iki azanın ilaveten kabulü heyet-i merkeziyenin salahiyeti dahilindedir.

Katib-i Mes'ullerin Vazifesi

Madde 17-) Katib-i mes'ul aza-yı Cemiyet ve saire ile temas eder. Sancak dahilindeki teşkilatı ladeliktiza teftiş ve tanzim, her üç ayda bir kere teşkilatın derece-i terakkisi ve cemiyetin vaziyeti ve tarzı say ve faaliyeti hakkında Merkez-i Umumiye rapor takdim ve Merkez-i Umuminin tebligatını ifa eder.

Heyet-i merkeziyenin muntazaman içtimasını temin ve ruznamesini tanzim eder. Heyet-i merkeziye ile bilmüzakere muhabirleri tayin ve kendilerini tenvir eder. Sancak dahilinde Fırka hayatını hal-i teyakkuz ve intibahta tutar. Ledelicap mitingler tertip eder. Mesail-i mühimme-i siyasiye ve kanuniyede Fırkanın tezahüratını temin eder.

İntihabat zamanında talimatname-i mahsus ahkamına tevfikane icra-yı faaliyet eder.

Heyet-i Merkeziyelerin Vezaifi

Madde 18-) Heyet-i merkeziye haftada bir kere muntazaman ve lüzum görüldükçe daha ziyade içtimaat akteder, Merkez-i Umumi tarafından vuku bulan tebligat ahkamına tevfik-i hareket eder. Evrak-ı varide ile ruzname ve aza tarafından dermeyan edilecek tekalif hakkında ittihaz-ı karar eyler; sancak dahilindeki bilûmum aza-yı cemiyeti numunesi veçhile tesbit-i defter eder. Varidat-ı Cemiyeti her taraftan celp ve cem ve Merkez-i Umuminin hissesini irsal eder. Bilûmum sarfiyat hakkında ittihaz-ı karar ve liva kongresi için bir senelik icraat-ı ve muamelat-ı hesabiye ve ati için tekalifi havi raporu ihzar eder. Her nevi intihabatta muvaffakiyet esbabını teemmül ve temin eder. Azayı cemiyetin teksiri ve beyinlerindeki münasebatın idamesi esbabına tevessül ve kendilerinin tarz-ı mesai-i siyasetlerini tanzim eder.

Sancak Merkezlerindeki Teşkilat

Madde 19-) Sancak merkezi semtlere taksim olunur, her semt bir heyet-i idareye maliktir. Heyet-i merkeziye tarafından tayin edilecek bir muavin ile semt azası tarafından müntehap dört aza heyet-i idareyi teşkil eder.

Heyet-i İdarenin Vazifesi

Madde 20-) Heyet-i idare, heyet-i merkeziyelerin tebligatına tevfik-i hareket ve efrad-ı cemiyetin teksirine gayret eder. Azayı tesbit-i defter ve cemiyete duhûl edecekleri kabul eyler.

Maksad-ı Cemiyete dair vuku bulacak mesai-i muhtelif için icap eden komisyonları teşkil ve intihabat zamanlarında ara-yı tevhid ve efrat tarafından verilecek aidatı muntazaman tahsil ve merkeze irsal eyler.

Muavinlerin Vazifesi

Madde 21-) Muavinler merkezle heyet-i idare ve heyet-i idare ile aza-yı cemiyet arasında vasıta-i tebliğ ve tebellüğ olur. Heyet-i idareyi iktizasına göre toplar, her üç ayda bir kere teşkilatın derece-i terakkisi ve semti dahilinde cemiyetin vaziyeti ve tarz-ı mesai ve faaliyeti hakkında katib-i mes'ule bir rapor ita eder.

Muhabirlerin Vazifesi

Madde 22-) Derece-i cesamet ve ehemmiyetlerine göre büyük-küçük kasabalarda (17)nci maddede zikredilen surette cemiyetin muhabirleri bulunur. Cesim kasabalar şemslere ayrılarak her semte bir muhabir ve bu muhabirlerin mesaisini cem ve tevhid ve merkezle münasebatı temin için bir de sermuhabir tayin olunur. Bir muhabir bulunan mahaller bittabi doğruca merkezle muhabere eder.

Madde 23-) Muhabirler merkezle aza-yı cemiyet arasında vasıta-i tebliğ ve tebellüğ olur. Efrad-ı cemiyeti teksir ve aza-yı tesbit-i defter eder. Cemiyete duhûl edecekleri kabul eyler. Maksud-ı Cemiyete dair vuku bulacak mesai-i muhtelif için icap eden komisyonları teşkil ve intihabat zamanında ara-yı tevhid ve azaya vazife tevdi ve aidat-ı cemiyeti bittahsil merkeze irsal eyler. Her üç ayıtlı bir defa muntazaman teşkilatın derece-i terakkisi ve cemiyetin vaziyetive tarz-ı mesai ve faaliyeti hakkında merkeze rapor takdim eder.

Cemiyete Dühul ve İntisap

Madde 24-) Cinayetle mahkûm ve suiahval ile müştehir olmıyan ve on sekiz yaşını ikmal eden her Osmanlı sakin olduğu mahallin muavin veya muhabirine bilmüracaa cemiyete dahil olur. Kabul edilmeyenler heyet-i merkeziyeye müracaat eder. Heyet-i merkeziyeler kabul ve adem-i kabulü hakkında karar-ı kat'i ita eder.

Madde 25-) Fırkanın programını kabul ve faaliyet-i intihabiyeye iştiraki taahhüd eden gazeteler ve zümreler heyet-i merkeziyelere müracaat ederek Fırkaya intisap eder. Fakat gazetelerin Fırkaya intisabı kendilerinin Fırkanın vasıta-i neşr-i efkarı olduklarını ifade etmez.

Kongreler

Madde 26-) Umumi ve mahalli her sene iki nevi kongre aktolunur.

Umumi Kongre

Madde 27-) Ümumi kongre İttihat ve Terakki Cemiyetinin tarih-i tesisi olan beş Eylülde inikad eder. Meclis-i Umumi azasile cemiyetin müfettiş ve katiplerinden ve liva

kongreleri murahhaslarile Fırkaya mensup ayan ve meb'usandan, kezalik cemiyete müntesip gazeteler vekillerinden terekküp eder.

Madde 28-) Kongrelerin adem-i inikadından dolayı umumi kongreye murahhas intihabına muvaffak olamıyan livalar murahhaslarını heyet-i merkeziyeler intihap edecektir.

Madde 29-) Kongrelere aza olacak zat behemehal yirmi beş yaşını ikmal etmiş olacaktır.

Madde 30-) İlk içtimada kongrenin devamı müddetince müzakeratı idare etmek üzere bir reis-i evvel iki de reis-i sani sırasile intihap edilir. Kezalik ilk içtimada vazife-i kitabeti ifa etmek üzere üç katip intihap olunur.

Madde 31-) Kongre vazifesini teshil için icabı kadar encümenler intihap edilecek bunlar mevad-ı umumiyei ihzar eyler ve peyderpey kongre içtimaat-ı umumiyesinde mevad-ı mezkûre müzakere ve ittihaz-ı karar olunur.

Umumi Kongrenin Vazifesi

Madde 32-) Umumi kongre Fırkanın esasat-ı siyasiyesine dair karar verir. Program ve nizamnameyi tanzim ve tadil eder. İcraat-ı hükümete dair ihtisatnı bildirir. Meclis-i Umumi tarafından teklif edilen mevad ve merakizden irsal edilen layihalarla azadan biri tarafından vuku bulacak tekalif hakkında ittihaz-ı karar eder.

Cemiyetin umur-u maliyesini tetkik eder. Son içtimada Meclis-i Umumi aza-yı müntehabesile reis ve katib-i umumi ve Merkez-i Umumiyei intihap ile vazifesine hitam verir.

Liva Kongreleri

Madde 33-) Liva kongreleri cemiyetin devre-i faaliyete girdiği ilk güne tesadüf eden üç mayısta liva merkezlerinde in'ikad eder. Müddet-i içtima on beş günü katiyen tecavüz etmez. Liva katib-i mes'ullerile muavinlerden ve muhabirlerden ve merkez livada her semt azasının intihap edecekleri bir murahhas ile diğer kasabalardaki efradın intihap edecekleri birer murahhasan terekküp eder.

Liva Kongresinin Vazifesi

Madde 34-) Heyet-i merkeziye ve murahhaslar tarafından vukubulacak teklifat hakkında ittihaz-ı karar ve Heyet-i Merkeziyenin bir senelik muamelat-ı maliyesini tetkik ve sene-i atiye bütçesini tasdik eder. Livanın bir senelik hayat-ı cariyeye ve ahval ve terakkiyat-ı

içtimaiyesiyle ihtiyacat-ı atiyesi ve Cemiyetin nizamname ve programına dair mülahazat ve mütalaan hakkında umumi kongreye verilmek üzere bir layiha ihzar eder. Liva dahilindeki belediyelerin teşebbüsat-ı imariye ve sıhhiyesi için birer program tanzim ve Meclis-i Umumi-i Vilayete kazalar tarafından vukubulacak teklifatı müzakere eyler ve Merkez-i Umuminin tasdikine arzedilmek üzere Heyet-i Merkeziye azasını ve umumi kongre ve Merkez-i Vilayette in'ikad edecek Meclis-i Müşterek murahhaslarını intihap eyler.

Madde 35-) Kongreler Katib-i Mes'ul tarafından küşad olunur.

Meclis-i Müşterek

Madde 36-) Liva kongrelerinin iktisada, maarif ve ümrana ait yapacağı mukarrerat esas ittihaz edilerek Fırkaya mensup azaların Meclis-i Umumi-i Vilayette takip edecekleri programı tanzim etmek üzere Merkez Sancağında Katib-i Mes'uller ile liva kongrelerinden müntahap murahhaslardan mürekkep bir Meclis-i Müşterek teşekkül eder.

Fırkaya mensup Meclis-i Umumi azalan Meclis-i Müşterekin aza-yı tabiiyesindendir.

Müstakil sancaklarla İstanbul vilayetinde Meclis-i Müşterek vazifesini kongre ifa eder.

Madde 37-) Meclis-i Müşterek, Meclis-i Umumi-i Vilayetin in'ikadından laakal üç gün evvel içtima eder.

İstanbul Teşkilatı

Madde 38-) İstanbul ve mülhakatı bir daire-i belediye olmak hasebile sancaklar misullû bir merkez tarafından idare olunur.

Katib-i mes'ulü ve heyet-i merkeziyesi sancak katib-i mes'ulü ve heyet-i merkeziyeleri salahiyetini haizdir. Ancak İstanbul merkezi kendisine merbut ve semtler teşkilatına merci olmak üzere her daire-i belediyede bir katip ile bir heyet-i idareye maliktir.

Madde 39-) Heyet-i idareler heyet-i merkeziye tarafından müntehip ve Merkez-i Umumice musaddak bir katip ile daire kongresinden intihap edilecek dört kişiden terekküp eder.

Madde 40-) Müddet-i içtimai beş günü tecavüz etmemek ve münhasıran mahalli umur-u nafia ve belediyesile teşebbüsat-ı hayriye ve milliyesine dair teemmülatta bulunmak ve vilayet kongresine vekil intihap etmek üzere her daire-i belediyede nisanın on beşinde bir kongre in'ikad eder. Bu kongre her semt azasının biliçtima intihap edecekleri birer vekil ile katib-i mes'ulü ve muavinlerden ve heyet-i idare azalarından terekküp eder.

Madde 41-) Vilayet kongresi otuz mayısta merkez katib-i mes'ulü ve heyet- i merkeziye azalarile devair katiplerinden ve devair kongrelerle Sile, Kartal, Gebze kazalarının vekillerinden tereküp eder. Bu kongrenin müddet-i in'ikadı ve vazifesi, salahiyeti sancak kongreleri gibi olup ancak meclis-i müşterek vazifesini işbu kongre ifa eder.

Madde 42-) Her daire-i belediyede bir kulüp bulunacak ve bu kulüp heyet- i idare marifetile idare olunacaktır.

Müfettişler

Madde 43-) Muamelat-ı umumiye-i cemiyeti teftiş ve merkezlerin arasında temin-i intizam için talimatname-i mahsusuna tevfiikan salahiyeti haiz merkez-i umuminin müfettişleri vardır.

Madde 44-) Müfettişler merkez-i umumi tarafından tayin edilir, teftiş dairelerinin tayini Merkez-i Umumiye aittir.

İnzibat

Madde 45-) Cemiyetçe kararlaştırılan namzedler aleyhine rey verenler, ve makûs cereyanlar husulüne çalışan heyet-i merkeziye kararile cemiyetten ihraç edilir.

Madde 46-) Yapılacak propagandalar hakkında Meclis-i Umuminin verdiği karar aleyhine makûs cereyanlar husule getirenler Meclis-i Umumi kararile Cemiyetten ihraç edilir.

Madde 47-) Cemiyeti menafi-i şahsiyesine alet ittihaz edenler, ayyaşlık, kumarbazlık, dolandırıcılık, sirkat, suiistimal, irtikap ve ihtilas gibi mugayir-i ahlak ahvale cür'et edenler heyet-i merkeziyeler karariyle Cemiyetten ihraç olunur.

Madde 48-) Hafi cemiyetlere, siyasi fırkalara intisap edenler heyet-i merkeziyeler kararile Cemiyetten ihraç olunur.

Madde 49-) Cemiyetin aheng-i uhuvvet ve ittihadını nifak ve tefrika ilka yahut taraftar peyda ederek ihlal etmek isteyenler heyet-i merkeziyeler kararile Cemiyetten ihraç edilir.

Madde 50-) Alelûmum ihraç kararları Merkez-i Umumiye bildirilir. İhraç olunanların merkez-i umumi nezdinde hakk-ı müracaat ve istinafi vardır.

Mevadd-ı Umumiye

Madde 51-) Kongrelerde ve merkezlerde cereyan edecek müzakeratın neticesi suret-i mahsusada tutulacak zabıt defterlerine tahrir ve zirleri aza-yı mevcude tarafından imza edilecektir.

Madde 52-) Meclis-i Umumi ve Merkez-i Umumi ile heyet-i merkeziye ve heyet-i idarelerin müddet-i intihap ve tayinleri bir senedir.

Madde 53-) Teşkilat-ı Cemiyete ait her nevi intihabat rey-i hafi ve ekseriyetle icra olunur. Nizamname ve programın tadili aza-yı mevcudenin sülûsan ekseriyetile yapılır.

Madde 54-) Meclis-i Umumi ve merkez azasından biri infikak ettiği takdirde aza-yı mütebakiye tarafından yerine diğeri intihap olunur.

Madde 55-) Mevad-ı mahsusasında musarrah vezaifi ifada tekasül eden heyetler mafevkleri tarafından iskat ve yerlerine diğerkleri tayin edilir.

Madde 56-) Kongrelere dahil ve merkezlere aza olmak laakal bir sene akdem Cemiyete duhûl ile meşruttur.

Madde 57-) Kongrelerin ilk içtimamda ekseriyet teşekkül etmediği takdirde aza-yı saire davet edilir. Daveti müteakip vukubulacak içtimada mevcut aza ile intihap icra edilir.

Madde 58-) Her merkez muvazzaf veya fahri katip ve veznedar istihdam edebilir.

Madde 59-) İkmal-i müddet eden azanın yeniden intihabı caizdir.

Madde 60-) Merkez-i Umumi azaları gibi müfettiş ve muvazzaf katib-i mes'ullerinin memur, meb'us olması ve ticaret ile iştigal eylemesi memnudur.

Madde 61-) Cemiyetin Merkez-i Umumisile merkezlerin mevcut numunesi veçhile birer mühürü olacaktır.

Madde 62-) Umur-u cemiyete ait kaffe-i muharrerat cemiyetin mührüyle bittahtim katib-i ve katib-i mes'uller tarafından imza edilecektir.

Madde 63-) Fırkaya mensup olan meb'uslar müddet-i tatiliyenin sülüsünden nısfına kadar bir müddet zarfında daire-i intihabiyesini yahut mahalli-i saireyi ziyaret ederek dini, içtimai, iktisadi hitabeler iradına ve Fırkanın makasıd-ı umumiyesi hakkında izahat itasına mecburdur.

Cemiyetin Varidat ve Muamelat-ı Maliyesi

Madde 64-) Cemiyetin menabi-i maliyesi efradının şehriye varidatından itasını müteahhit bulunduğu yüzde bir ile hibe tarikiyle vuku bulacak teberrüattan ve Cemiyetin emval-i gayr-ı menkulesi hasılatından ve Ayanın senevi yüzde altı ve Meb'usanın yüzde üç verecekleri aidat ve ianat-ı mukannenyesinden ibarettir.

Madde 65-) Merkez-i Umumi ve merkezler Cemiyetin muamelat-ı maliyesinden mes'ul olduğundan veznedarlar merkez-i umumi ve heyet-i merkeziyelerin kararı olmadıkça hiç bir akçe kabz ve sarfedemezler.

Madde 66-) Bankalarla ve sair müessesat-ı maliye ve ticariye ile olacak muamelatta Merkez-i Umumi mühürile muhasebeci ve katib-i umumi imzaları bulunacaktır.

Madde 67-) Cemiyetin maksat ittihaz ettiği hususun icrası için gerek hibe tarikile gerek iştirâ suretile uhdesine geçen alelûmum emval-i menkulenin tasarrufu Merkez-i Umumiye mevdudur. Heyet-i merkeziyenin icar ve saire gibi tasarrufatı Merkez-i Umumiye vekalet ve izafetledir.

Madde 68-) Tahsilat heyet-i merkeziyelerin mesuliyeti tahtında tahsildarlar yahut muavinler ve muhabirler vasıtasile icra olunacaktır.

Madde 69-) Kalem-i Umuminin masarifi Merkez-i Umumi tarafından tesviye edilir.

Kulüpler

Madde 70-) Her sancak merkezinde heyet-i merkeziyenin idaresi altında olmak üzere bir kulüp bulunur. Kulübün müntehap heyet-i idaresi bulunmayıp heyet-i merkeziye azasından biri yahut aza-yı Cemiyetten sair bir zat kulüp müdürlüğünü ifa eder.

Kulüp, konferanslar ve heyet-i merkeziyece lüzum görülen sair içtimalar için bir mecma'dır. Bu gibi içtimalar vukuundan bir iki gün akdem hususi ise efrad-ı Cemiyete, umumi ise bütün halka ilan edilir. Kulüpler dahil-i memlekete seyahatler tertibine delalet edecektir. Heyet-i merkeziyenin makarrı kulüptür.

Madde 71-) Sancak merkezleri haricinde kulüp tesisi Merkez-i Umuminin reyine vabestedir.

Teşkilat-ı Merbuta

Madde 72-) Fırkanın merkez-i saltanatta bir büyük mahfeli olacaktır. Bu mahfel Merkez-i Umuminin taht-ı nezaretinde bulunacaktır. Meb'usan ve Ayan vesair erkan ve aza-yı Cemiyet mahfele bir duhuliye ve taahhüdat-ı nakdiye-i seneviye ile dahil olacaklardır.

Madde 73-) Büyük şehirlerde ayrıca esnaf ve amele kulüpleri küşad edilecektir. Bunlarda da muhitin zihniyet ve ahval-i içtimaiyesine göre esbab-ı istirahat nazar-ı dikkate alınacaktır. Kumar ve müskirat memnudur. Bunlara yalnız Cemiyet efradı dahil olmazlar, sair ahali de devam edebilir.

Sancak heyet-i merkeziyeleri buralara erbab-ı iktidar ve zekayı münavebeten gönderir. Bunlar bir arkadaş gibi kulüp efradile müzakere ve muhaverede bulunurlar, müzakere ve talim suretile fikirlerin tenvirine hizmet ederler. Heyet-i merkeziyeler bilhassa bu hususa itina etmekle mükelleftirler.

Madde 74-) Fırkaya merbut olarak ayrıca avcılık, nişancılık, yarış ve güreş ve cirid ve binicilik, futbol, bisiklet, keşşaf kulüpleri gibi idman kulüpleri teşkil edilecektir.

Madde 75- İşbu nizamnamenin icrası ve mevi-i tatbika vaz'i Merkez-i Umumiye aittir.

KAYNAKÇA

YAYIMLANMIŞ KAYNAKLAR

İttihat Terakki Cemiyeti 1908-1324 Umumi Nizamnamesi.

İttihat Terakki Cemiyeti 1909-1325 Nizamnamesi.

İttihat Terakki Cemiyeti 1911-1327 Nizamnamesi.

İttihat Terakki Cemiyeti 1913-1329 Nizamnamesi.

Meclis-i Mebusan 5. Şube Yargılamaları Zabıt Ceridesi, Meclis-i Mebusan Matbaası, İstanbul 1918.

GAZETELER

Alemdar
Takvim-i Vekayi

TEZLER

Şimşek Gülsüm, *Bir Muhalefet Lideri Ahmet Rıza Bey (1858-1930)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

Uca Alaattin, *İttihad ve Terakki Liderlerinde Doktor Bahaeddin Şakir Bey*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2009.

Taşer Pınar, *Mütareke Döneminde Divan-ı Harbi Örfiler 1918-1922* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2005, s.62.

ARAŞTIRMA ESERLERİ

Ahmad Feroz, *İttihat ve Terakki (1908-1914)*, (Çev: Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları, İstanbul 2010.

_____, *İttihatçılıktan Kemalizme*, (Çev: Fatmagül Berkay Baltalı), Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.

_____, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.

Akın Rıdvan, *Türk Siyasal Tarihi (1908-2000)*, On İki Levha Yayınları, İstanbul 2010.

Aksoy Şerif, *İttihat ve Terakki Cemiyeti Tarihi*, Nokta Kitap, Ocak 2008.

Akşin Sina, *31 Mart Olayı*, Sevinç Matbaası, Ankara 1970.

_____, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2004.

_____, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Kitabevi, Ankara 2009.

Faik Reşit Unat, *Ali Cevat Bey'in Fezlekesi İkinci Meşrutiyetin İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.

Alkan Ahmet Turan, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset*, Ufuk Kitap Yayınları, İstanbul 2001.

Alkan Necmettin, *Selanik İstanbul'a Karşı (31 Mart Vak'ası ve Sultan II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi)*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Aydemir Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Cilt I*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2000.

- Eyyüpoğlu İsmail, *Bahaeddin Şakir Bey'in Bıraktığı Vesikalara Göre İttihat ve Terakki*, Alternatif Yayınları, Ankara 2004.

Aydoğan Erdal, *İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası (1908-1918)*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005.

Babacan Hasan, *Mehmed Talat Paşa (1874-1921) Siyasi Hayat ve İcraatı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Bayar Celal, *Ben de Yazdım, C.I*, Baha Matbaası, İstanbul 1966.

Bayur Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi, C. I, Kısım I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Berkes Niyazi, *Türkiyede Çağdaşlaşma*, (Yayına Hazırlayan: Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Birinci Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası*, Dergah Yayınları, İstanbul 1990.

_____, *Tarih Yolunda Yakın Mâzinin Siyasî ve Fikrî Ahvâli*, Dergah Yayınları, İstanbul 2002.

Çavdar Tevfik, *İttihat ve Terakki*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

_____, *Talat Paşa (Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.

_____, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 1999.

Çetiner Selahattin, *Çöküş Yılları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008.

Danişmend İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV*, Sümer Kitabevi Yayınları, İstanbul 1961.

Eyicil Ahmet, *Osmanlı İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nâzım Bey 1872-1926*, Gün Yayıncılık, İstanbul 2005.

Fuat Memet, *Şinasi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

Gökalp Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Elips Yayınları, İstanbul 2006.

Gökbilgin M. Tayyib, *Rumeli’de Yürükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlarından No.748, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul 1957.

Güresin Ecvet, *31 Mart İsyanı*, Habora Kitabevi Yayınları, İstanbul 1969.

Hanioğlu M. Şükrü, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1987.

_____, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve JönTürklük*, I, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

Hayta Necdet - Ünal Uğur, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.

Karal Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918)*, IX, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

Kılıç Selami, *II. Meşrutiyetten Cumhuriyete Türk Devrimi ve Fikir Temelleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.

Kocahanoğlu Osman Selim, *İttihat-Terakki’nin Sorgulanması ve Yargılanması*, Temel Yayınları, İstanbul 1998.

Kocaoğlu Bünyamin, *Mütarekede İttihatçılık (İttihat ve Terakki Fırkasının Dağılması 1918-1920)*, Temel Yayınları, İstanbul 2006.

Koloğlu Orhan, *İttihatçılar ve Masonlar*, Eylül Yayınları, İstanbul 2002.

Kösoğlu Nevzat, *Şehit Enver Paşa*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008.

Kuntay Mithat Cemal, *Namık Kemal (Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında)*, I Maarif Matbası, , İstanbul 1944.

_____, *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*, Ahmet Halit Kitabevi, İstanbul 1946.

Kuran Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2000.

_____, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele*, Ankara 1959.

Kutay Cemal, *Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Hatıraları, II*, Kültür Matbaası, İstanbul 1983.

Lewis Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev: Metin Kırath), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

Mermutlu Bedri, *Sosyal Düşünce Tarihimizde Şinasi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003.

Petrosyan Yuriy Aşatoviç, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler*, (Çev: Mazlum Beyhan), Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, İstanbul-1974.

Ramsour Ernest Edmomndson, *Genç Türkler ve İttihat Terakki*, Çev: (Hacasan Yüçü), Etkin Kitaplar, İstanbul 2009.

Şakir Ziya, *Mahmut Şevket Paşa*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1946.

Şapolyo Enver Behnan, *Ziya Gökalp (İttihadı Terakki ve Meşrutiyet Tarihi)*, İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti. İstanbul 1974.

Tunaya Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler I. (İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.

Uğurlu Nurer, *Biz İttihatçılar (İbrahim Temo-Ahmet Rıza)*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009.

Yalçın Hüseyin Cahit, *Talat Paşa*, Yedigün Neşriyat, İstanbul 1943.

Zürcher Eric Jan, *Milli Mücadelede İttihatçılık* (Çev: Nüzhet Salihoğlu), İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

MAKALELER

Beydilli Kemal, “Küçük Kaynarca’dan Yıkılışa” (Editör: Ekmeleddin İhsanoğlu) *Osmanlı Devleti Tarihi I*, Zaman Gazetesi Yayınları, İstanbul 1999.

Bilsel Cemil, “Tanzimatın Harici Siyaseti”, *Tanzimat* (Milli Şef ve Reiscümhur İsmet İnönü’ye Tanzimatın Yüzüncü Yıl Dönümünde Türk İlminin ve Maarifinin Armağanıdır), Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

Cevad Refi’i, “İttihatçıların Vekili Olsaydık”, *Alemdar* 1 Şaban 1337-2 Mayıs 1919.

Karakaya Talip, “Türk Aydınlanmasında Namık Kemal’in Özgürlük Anlayışının Yeri ve Önemi”, (Editörler: Orhan Kemal Tavukçu-Ali Tilbe) *Doğumun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu, II*, Tekirdağ 2010.

Koçak Cemil, “Rumeli’de Niyazi Bey’in İlk Nutku”, *Tarih ve Toplum*, yıl: 1985, sayı:19.

Kuyaş Ahmet, “İrtica 100 Yaşında”, *Ntv Tarih Dergisi*, yıl: 2009, sayı: 3.

Oğuz Mustafa, “ İttihat ve Terakki’nin Kuruluşu ve İlk Fikir Ayrılıkları” *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, ,Ekim 2009 sayı: 182.

Özdemir Gürbüz, “Siyasi Bir Muhalif olarak Namık Kemal”, (Editörler: Orhan Kemal Tavukçu-Ali Tilbe), *Doğumun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu*, Tekirdağ 2010.

Uygur Kocabaşoğlu, “Hürriyetin Basması Kadar Basını da Ünlüdür”,*100. Yılında JönTürk Devrimi*,(Editörler; Sina Akşin, Sarp Balcı, Barış Ünlü), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

HATIRALAR

Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım, I*, Nehir Yayınları, İstanbul 1992.

Ahmet Niyazi, *Hatırat-ı Niyazi*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.

Atay Falih Rıfkı, *Batış Yılları*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2011.

Birgen Muhittin, *İttihat ve Terakki’de On Sene I. (İttihat ve Terakki Neydi?)*, (Hazırlayan : Zeki Arıkan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.

Bleda Mithat Şükrü, *İmparatorluğun Çöküşü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.

Cemal Paşa, *Anılarım (1913-1922)*, (Hazırlayan: Fahri Parin), İskenderiye Yayınları, İstanbul 2009.

Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar (İmparatorluğun Son Dönemindeki Genç Türkler)*, Pegasus Yayınları, İstanbul 2006.

Ertürk Hüsamettin, *İki Devrin Perde Arkası*, Sebil Yayınları, İstanbul 1996.

İrtem Süleyman Kani (İstanbul Eski Valisi ve Şehremini), *Yıldız ve Jön Türkler İttihad ve Terakki Cemiyetinin Gizli Tarihi*, (Yayına Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 1999.

Karabekir Kazım, *İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909*, Emre Yayınları, İstanbul 1995.

Menteşe Halil, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше'nin Anıları*, Hürriyet Vakfı Yayınları , İstanbul 1986.

Nur Rıza, *Hayat ve Hatıratım (Rıza Nur Kendini Anlatıyor) I*, İşaret Yayınları, Ankara 1992.

Rauf Mehmet, *İttihat ve Terakki Ne İdi*, (Yayına Hazırlayan: Bülent Demirbaş), Arba Yayınları İstanbul 1991.

Sorgun Taylan, *İttihat ve Terakki'den Cumhuriyete Bitmeyen Savaş (Kütûlamare Kahramanı Halil Paşa'nın Anıları)*, 7 Gün Yayınları, İstanbul 1972.

Tansu Samih Nafiz, *İttihat ve Terakki İçinde Dönenler (Anlatan: Galip Vardar)*, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2003.

Temo İbrahim, *İttihad ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, İstanbul 2000.

TELİF ESERLER

Armağan Mustafa, *Abdühamid'in Kurtlarla Dansı*, Ufuk Kitap, İstanbul 2006.

Atay Falih Rıfkı, *Zeytindağı*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004.

Kısakürek Necip Fazıl, *Son Devrin Din Mazlumları*, Toker Yayınları, İstanbul 1969.

McCarthy Justin, *Osmanlı'ya Veda (İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları)*, (Çev: Mehmet Tuncel,) Etkileşim Yayınları, İstanbul 2006.

BAĞLANTILAR

[http:// www. http://tarihin-arka-odasi.blogspot.com](http://www.http://tarihin-arka-odasi.blogspot.com), 14 Mayıs 2012.

Olgun Kenan, “1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri ve Mebusların Meclisteki Temsili”, 18 Haziran 2012. <http://www.rumeliplatformu.com>,

Mustafa Fazıl Paşa'nın Mektubu, 18 Mart 2012. <http://www.iif.com.tr>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı:	Selçuk KIZILKAYA
Doğum Yeri ve Tarihi:	YALOVA 27.07.1987
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi:	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ FEN EDEBİYAT FAKÜLTESİ TARİH BÖLÜMÜ
Y. Lisans Öğrenimi:	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TÜRKİYE CUMHURİYETİ
Bildiği Yabancı Diller:	İNGİLİZCE
İletişim	
E-Posta Adresi:	selcukkizilkaya@hotmail.com
Tarih:	